Magyar Bálint: Egy liberális választási és kormányzati program vázlata

Hazánk egy évtizeddel a rendszerváltás után ismét fordulóponthoz érkezett. Hosszú idő óta először csak rajtunk múlik, hogy felzárkózunk-e a szabad világ fejlett, gazdag és demokratikus országai közé, vagy maradunk a balsorsukat átkozó, önsorsrontó, csodaváró nemzetek sorában.

Magyarország felzárkózásának esélyét a rendszerváltással, a liberális demokrácia modelljének következetes megvalósításával értük el. A Szabad Demokraták Szövetsége rendszerváltó párt. Mi, szabad demokraták dolgoztuk ki a *Rendszerváltás Programját*, mi képviseltük következetesen a liberális értékeken nyugvó társadalomfejlődés céljait. A szabadság, a demokrácia és a piacgazdaság kiépítése megnyitotta előttünk a világot, s ezen értékek mentén vált hazánk a legsikeresebb rendszerváltó országgá. A *Rendszerváltás Programjának* megvalósulása kivételes esélyhez juttatta az ezredforduló Magyarországát. Hogy az új esélyekkel mindannyian élni tudjunk, a Szabad Demokraták Szövetsége új programot dolgozott ki, a *Korszakváltás Programját*.

Miben más ez a program, mint az előző volt? Amíg a *Rendszerváltás Programjával* visszanyertük a szabadságunkat, közösségi és magán tereinket, a *Korszakváltás Programjával* meg akarjuk nyerni az esélyt és az időt. A *Korszakváltás Programja* minden magyar polgárnak szabadságot, szolidaritást és esélyt kínál, hogy ne csak a távoli jövő szép álma legyen mindaz, ami a világ fejlett országaiban megvalósult, hanem realitás - a jelen realitása. A *Korszakváltás Programja* tehát liberális ajánlat az egész magyar társadalomnak.

Liberális ajánlatunk kiindulópontja, hogy a Szabad Demokraták Szövetsége az európai Magyarország pártja. Védünk és felkarolunk minden kezdeményezést, amely a kizárólagosság, a személyes és a többségi diktatúra kirekesztő mechanizmusai ellen küzd. Segítjük a tisztességes verseny feltételeinek létrejöttét. Célunk, hogy a versenyben, tiszta eszközökkel elért győzelem nyertesei valóban kiemelkedhessenek, de a vesztesek se kerüljenek a társadalom számkivetettjeinek sorába.

Ezért programunk felemelkedést kínál azoknak is, akik nem férnek bele a Fidesz által kívánatosnak tartott jövőképbe - vagy nem kérnek belőle. Mi, szabad demokraták esélyt kínálunk azoknak is,
- akik hagyományos családban élnek, és azoknak,
- akik különváltan nevelik gyermekeiket,
- akiknek nem három, hanem egy, kettő vagy épp háromszor három gyermekük van,
- akiknek szobából csak fél - vagy még annyi sem - jutott, vagy
- akiknek jutott akár öt is, de a Fidesznek mégsem "elég jók", mert másképp élnek, hisznek, gondolkodnak, mint a többség, vagy
- akiknek négy kerék csak a tolószékükre jutott.

E célok megvalósítására most történelmi esélyeink vannak. Ám esélyeinkkel csak akkor tudunk élni, ha parlamentáris rendszerű liberális demokráciánkat szilárddá és megkérdőjelezhetetlenné tesszük.

Nem fogadható el számunkra a Fidesz-kisgazda kormány liberális demokrácia alapjait megkérdőjelező, antiliberális fordulata. Ez az út a harmadik világba vezet.

Mi az Európára nyitott, együttműködő külpolitika hívei vagyunk - elvetjük a Fidesz-kisgazda kormány középhatalmi ambícióit.

Mi elutasítjuk a tekintély- és vezérelvű politizálást. A rendpárti állam és mindenható erőszakszervezetek helyett az emberi jogokat tisztelő intézményeket kívánunk fenntartani.

Maffiaállam helyett tisztakezű, gyanún felül álló kormányzatot akarunk, melyben a törvény mindenkire egyformán vonatkozik. Olyan kormányt, amely a köz javára épít, és nem harácsol. Amely nem az állami önkényt erősíti, hanem mindennapi cselekedeteivel a törvények uralmának érvényesítésén munkálkodik.

Mi nem kiváltságokat: pozíciót, pénzt, piacot osztogatunk klienseknek, hanem törvény előtti egyenlőséget, tiszta versenyt és esélyt kínálunk minden honfitársunknak.

Mi kiállunk a sajtó szabadságáért, magántulajdonon alapuló függetlenségéért. Elutasítjuk a közszolgálati média kormányzati megszállását és a magánsajtó fenyegetését.

Egyházi és kulturális ügyekben elfogult állam helyett maximális függetlenséget akarunk biztosítani az egyházaknak, autonómiát a kultúrának.

Mi nem egymás ellen kívánjuk uszítani a társadalom tagjait és csoportjait, hanem együttműködésüket segítjük elő. Mi nem kívánjuk a szegények, romák, kisebbségek elleni előítéleteket kormányzati politika rangjára emelni.

Mi megértő politikát folytatunk, de sohasem a szélsőségek irányában.

Mi nem megosztani akarjuk az országot, hanem egyesíteni.

Mi nem a történelmünk árnyaival, hanem hazánk jövőjével kívánunk foglalkozni. Nem csábítanak bennünket sem a régmúlt jobboldali, sem a félmúlt baloldali nosztalgiái. A rossznak nem a kisebbik rossz az alternatívája: az öntelt jobboldalt nem az avítt baloldallal akarjuk leváltani.

Mert tudjuk, hogy tényleg van más választás: a polgári Magyarország.

Liberálisok vagyunk: nem a hatalom monopolizálása, nem az osztogatás lehetőségének megszerzése miatt akarunk a kormányzásban részt venni. Célunk, hogy lebontsuk a minket Európától és a világ fejlett részétől elválasztó falakat. Valljuk, hogy **csak a világra nyitott polgárnak lehet polgári világa.** Nyitott társadalomban, polgári demokráciában szeretnénk élni, amelynek értékei és kormányzási elvei, módszerei nem különböznek az Európai Unió tagállamaiban elfogadottaktól. Olyan Magyarországot szeretnénk, ahol polgártársaink a saját maguk által formált, autonóm és jól működő intézményeik révén valósíthatják meg a szabadság, a jólét, a stabilitás és a szolidaritás társadalmát.

A jövő óriási lehetőséget kínál, miközben tisztességet, tisztánlátást és felelősséget követel. Annak belátását, hogy mi vagyunk a felelősek azért, ha az állam pazarló, terpeszkedő szervei emésztik fel a gyors felemelkedés vagy a jólét forrásait. Ha a szegények az állami politika rangjára emelt dölyf miatt nem kaphatnak esélyt. Ha gyermekeinkre nem hagyunk élhető környezetet, megbecsült országot, sokszínű kultúrát. Mi, szabad demokraták megértettük felelősségünket, felmértük lehetőségeinket és élni kívánunk esélyeinkkel. Ezért készítettük el a Korszakváltás Programját, ezért tárjuk az ország elé liberális ajánlatunkat.

A Korszakváltás Programjában
- 5, a demokrácia minőségét veszélyeztető jelenségeket orvosló törvényhozási csomagra,
- 5 mindeddig elmaradt intézményi reformra, és
- 10, hazánk felemelkedését szolgáló szakpolitikai programra teszünk liberális ajánlatot.

Olyan bátor, liberális, országépítő programot kínálunk honfitársainknak, amely lehetőséget ad arra, hogy hazánkban szabadon, tisztességben, jólétben és egymás iránti szolidaritásban éljünk.

Csomagok:

1. Demokrácia csomag

- kisebb (250-300 fős) parlament és a választói akaratot hívebben tükröző, arányosabb választási rendszer megteremtése;
- a parlament ellenőrző szerepének helyreállítása;
- a parlament hetenkénti üléseinek helyreállítása és az ülésezési rend pontos definiálása a Házszabályban;
- a vizsgálóbizottságok működésének törvényi garanciákkal történő biztosítása;
- az Alkotmánybíróság ügyrendjének törvényben történő rögzítése;
- a testületre kötelező határidők megállapítása;
- egyedi országgyűlési döntések alkotmánybíróság előtti felülvizsgálata lehetőségének megteremtése;
- az alkotmányjogi panasz intézményének bevezetése;

- az igazságügyi reform folytatása;
- ítélőtáblák felállítása;
- önálló közigazgatási bíróság megteremtése;
- az "actio popularis" intézményének (a nem közvetlenül érintettek perindítási jogának) megteremtése;
- a bűncselekmények áldozatai jogvédelmének erősítése;
- az önkormányzati és civil autonómiák védelmének biztosítása;
- a magánélet védelmének megerősítése;
- az állam és egyház szétválasztásának garantálása.

2. Korrupció ellenes csomag

- a párt- és kampányfinanszírozás megreformálása, szigorú szankcionálása;
- az országgyűlési képviselők mentelmi jogának szigorítása;
- a költségvetés terven felüli bevételeiről országgyűlési döntés szükségességének megteremtése;
- a közbeszerzési törvény alóli kibúvók megszüntetése;
- a közbeszerzési pályázatok és a közpénzből finanszírozott szerződések megjelentetése az Interneten;
- az államtitkok és a közpénzek felhasználásának ellenőrzésében üzleti titoknak minősített adatok körének visszaszorítása;
- a nyilvánosság védelme korrupcióra utaló cselekmények feltárása esetén;
- a személyiségi jogok korlátozására felhatalmazott szervezetek politikamentesítése.

3. Társadalmi nyilvánosság csomag

- a közszolgálati média párttalanítása;
- a költségvetési forrásból kormányhű magánsajtó gründolásának tilalma;
- a közérdekű adatok körének kiszélesítése;
- az államtitok körének szűkítése és a nyilvánosságra hozatali tilalom időtartamának rövidítése;
- a kormányülésekről hangfelvétel készítése;
- a közérdekű adatok kiadásának megtagadása esetén gyorsított bírósági eljárás és szankciók bevezetése;
- a rendszerváltás előtt az összes titkosszolgálat által gyűjtött adat korlátok nélküli megismerhetőségének biztosítása az érintettek számára.

4. Antidiszkriminációs és esélykiegyenlítő csomag

- a társadalmi előítéletek csökkentése jogi eszközökkel (antidiszkriminációs törvény megalkotásával) és felvilágosító programokkal;
- nők és férfiak közötti esélyegyenlőség garantálása;
- az esélyegyenlőségi törvény megalkotása;
- a hátrányos megkülönböztetés tilalmának kiterjesztése a munkaviszonnyal összefüggő valamennyi kérdésre;
- a nők munkaerő-piaci érvényesülését segítő programok indítása;
- a gyermeküket nevelő anyák számára a távoktatás, a távmunka és a részmunka lehetőségének megteremtése a családi élet és a munka harmonikusabb összeegyeztethetősége érdekében;
- a szexuális zaklatás fogalmának az Európai Unió ajánlása mentén való meghatározása és szankcionálása;
- a családon belüli erőszak áldozatainak fokozott védelme;
- roma esélykiegyenlítő program;
- a romák esélyeinek intézményes javítása az oktatásban;
- településfejlesztési program megvalósítása;
- roma kisvállalkozások segítése;
- roma foglalkoztatási program elindítása;
- a nemzeti kisebbségek védelme;
- a fogyatékosügyi program megvalósításának felgyorsítása;
- a szexuális kisebbségek védelme.

5. Életút biztonsági csomag

- a GYES megemelése, és értékállóságának a minimálbér meghatározott hányadához kötve történő biztosítása;
- a családi pótlék mértékének valorizálása és jelentős emelése;
- a magánnyugdíjpénztár-tagok fokozatos kárpótlása az elvesztett tagdíj miatt;
- a nyugdíjreform megerősítése és továbbvitele, a nyugdíjjárulékból a magánnyugdíj-pénztárakba befizetett rész legalább egyharmados arányának biztosítása;
- az időskori járadék normativitásának és a minimálbér meghatározott hányadához kötésének megteremtése (melynek költségeit a központi költségvetés állja).

Reformok

1. Adóreform

- adócsökkentés;
- a személyi jövedelemadó (két lépésben) egységesen 20 százalékra történő csökkentése (a gyermekkedvezmények családi pótlékra történő átváltása, a hosszú távú megtakarításokat, beruházásokat és hátrányos térségi foglalkoztatást ösztönző kedvezmények megtartása, valamint az egyéb kedvezmények megszüntetése mellett);
- az Európai Unió átlagához közelítő egységes forgalmi adó bevezetése (az Európai Unióban kedvezményezett kör kivételével);
- a társadalombiztosítási járulék 25 százalékra történő csökkentése;
- decentralizálás;
- a helyben maradó jövedelmek növelése;
- adóalkotmányosság;
- az adónemek (központi, regionális és helyi szintek közötti) törvényi garanciákkal történő tartós elhatárolása;
- az adótörvények két évvel korábban történő elfogadása;
- az adóhivatal politikamentességének megteremtése;
- az adóbevételek átláthatóságának biztosítása.

2. Költségvetési reform

- az átláthatóság, a teljesítmény és a verseny követelményeinek biztosítása az államháztartásban;
- a rendszerváltás óta elmaradt feladattisztázás végrehajtása;
- a mai intézményrendszer tevékenységének tüzetes átvizsgálása; egyes állami feladatok teljes vagy részleges "privatizálása";
- a fejlett piacgazdaságokban alkalmazott költségvetési technikák kialakítása, illetve adaptálása (egységes számbavételi rendszer kialakítása, eredményszemléletű számvitel megalkotása);
- az államháztartás reformjának újraindítása;
- a takarékosabb, hatékonyabb és kisebb államháztartás megteremtése (az évtized végére az állami újraelosztás GDP arányosan 32-35 százalékra történő csökkentése);
- a költségvetési egyensúly javítása (az államháztartás hiányának folyamatos csökkentése és a maastrichti kritériumokkal összhangban a GDP 3 százaléka alatt tartása).

3. Agrárreform

- tartós birtokrendszer kialakítása;
- új földtörvény: a helyben lakó gazdálkodók és belföldi tagokból álló jogi személyek földtulajdon szerzésének lehetősége;
- a földbérleti idő a jelenlegi 1-5 évről 5-20 évre történő emelése;
- földhasználati, öntözési együttműködési formák támogatása;
- tájgazdálkodásba illesztett mezőgazdaság kialakítása;
- tartós és átlátható támogatási formák biztosítása;
- a szociális, a tájfenntartási és a gazdálkodási célú támogatások világos szétválasztása;
- piacformáló állami támogatások világos szabályok szerinti meghirdetése;
- a fejlesztési támogatások bővítése a minőségi árutermelés és a tájgazdálkodás érdekében;
- a birtokkoncentrációt segítő támogatások radikális növelése;
- a jelzálog hitelintézeti rendszer feltőkésítése és kiépítése;
- mezőgazdasági adóskonszolidációs program beindítása;

- a szövetkezeti külső üzletrészt kiváltó támogatási program elindítása;
- az európai uniós támogatási rendszerhez illeszkedő intézményrendszer kiépítése;
- minőségbiztosítási és termékminősítő rendszerek kiépítése az életminőség javítás, az élelmiszerbiztonság és a felelős tájhasználat érdekében;
- a gazdálkodókat segítő szolgáltatói, tanácsadói és informatikai rendszer kiépítése.

4. Egészségügyi reform

- a szolidaritás elveit is érvényesítő, versenyző biztosítókra épülő biztosításalapú egészségügy megteremtése állami garanciák mellett;
- az egészségügyi szolgáltatók finanszírozási reformjának, és az egészségügyi szolgáltatók privatizációjának egyidőben történő megvalósítása;
- szolgáltatói oldal szerkezeti átalakítása, privatizációja;
- a háziorvosi praxis (ingatlan és ingóvagyon átadással történő) privatizációja után a járóbeteg-ellátás sürgős privatizációja és a kórház-privatizáció megkezdése;
- szabályozott munkaerőpiac kialakítása, az orvosok számára az általánosan kötelező közalkalmazotti státusz megszüntetése;
- a rosszul szervezett egészségügyi nagyüzemek átalakítása hatékonyan működő szolgáltatókká;
- a többszintű biztosítás új modelljének kialakítása;
- az OEP monopolhelyzetének megszüntetése;
- versenyhelyzet megteremtése a finanszírozók között;
- háromszintű (prevenciós szint, üzleti biztosítás szintje, különösen költséges beavatkozások szintje) egészségbiztosítási modell bevezetése;
- az egészséges életmódot, megelőzést és szűréseket segítő programok támogatása;
- a biztosítási rendszer feletti parlamenti ellenőrzés megteremtése.

5. Önkormányzati reform

- új feladatmegosztás meghatározása a központi, a regionális és a helyi szintek között;
- az önkormányzati finanszírozási reform kidolgozása;
- a források decentralizálása, a helyben maradó bevételek arányának növelése;
- az uniós támogatások fogadására alkalmas önkormányzati rendszer kialakítása;
- választott önkormányzati régiók megteremtése;
- a területfejlesztés reformja;
- az Országos Területfejlesztési Tanács érdekegyeztetési és döntéshozói fórummá alakítása;
- a kistérségekre és régiókra alapuló területfejlesztési rendszer kialakítása;
- a területfejlesztés szereplőinek (például a területfejlesztési tanácsoknak) európai normák szerinti jogosítványok biztosítása.

Programok:

1. Az európai uniós felzárkózás és csatlakozás gazdasági programja

- a nemzetgazdasági megtakarítások növelése a tartós gazdasági növekedés és infrastrukturális felzárkózás érdekében (a megtakarítások éves növekménye el kell, hogy érje a GDP 5-8 százalékát, a felhalmozási hányadnak pedig tartósan a GDP 30-35 százaléka körül kell alakulnia);
- az államháztartás jövedelemcentralizációs és újraelosztó szerepének, csökkentése (a GDP jelenlegi 40-42 százalékos centralizációs - központi újraelosztási - hányadát a következő ciklus végéig 37-39 százalékra, 2010-re pedig 32-35 százalékra kell, csökkenti);
- a közigazgatás hatékonyságának növelése és fenntartási költségeinek csökkentése;
- 2005-ig az európai közös valutarendszer (ERM I.) követelményeinek teljesítése, 2007-töl csatlakozás az EURO-övezethez;
- az infláció csökkentése (a magyarországi infláció maximum 2 százalékkal haladhatja meg az Európai Unió három legmagasabb inflációjú országának átlagát);
- az addicionális, külső források bevonásának fokozása, feltételeinek javítása (az európai uniós fejlesztési támogatásokhoz szükséges intézményi fogadás feltételeinek és decentralizált forrásainak megteremtése);
- az államháztartás végső felhasználási arányainak javítása az infrastrukturális fejlesztések, beruházások javára, a közösségi fogyasztások terhére;

- a privatizáció kiszélesítése és gyorsítása, s bevételeinek elsősorban az államadósság csökkentésére és a szükséges reformok költségeire történő fordítása;
- a piac további liberalizálása: a verseny további kiszélesítése, a monopóliumok elleni határozott fellépés és a zárt piacok fokozatos kinyitása;
- a tőkeszegény kis- és közepes vállalkozások versenyképességének javítása.

2. Informatikai program

- e-access (az Internet-felhasználók körének radikális bővítése);
- a közszférában dolgozó diplomások kedvezményes Internet hozzáférésének támogatása;
- a tíz évesnél idősebb tanuló gyermekkel rendelkező családok, felsőoktatási hallgatók kedvezményes számítógép vásárlási programja;
- a közösségi hozzáférés teljes biztosítása (iskolák, könyvtárak, művelődési házak teljes körű bekötése; teleház, infopont, europont program felgyorsítása);
- a közösségi hozzáférést bővítő önkormányzati informatikai beruházások bevonása a címzett- és céltámogatások körébe;
- e-business;
- az elektronikus kereskedelem jogi és infrastrukturális feltételeinek megteremtése;
- az egységes hírközlési törvény megalkotása;
- a távközlési monopóliumok megszüntetése;
- verseny útján a távközlési tarifák radikális csökkentése;
- e-democracy;
- a közérdekű információk egyre bővülő részének kötelező közzététele az Interneten;
- online közösségek (civilszervezetek, egyesületek stb.) létrejöttének és működésének támogatása;
- az online ügyintézés feltételeinek kidolgozása és fokozatos megteremtése (e-kormányzat és e-önkormányzat);
- a közvetlen demokrácia intézményeinek online technikákkal történő erősítése ;
- e-school;
- a közoktatási intézmények teljes körű bekötése az Internetre, valamint évente 25 ezer számítógéppel való ellátása;
- az ECDL vizsgának megfelelő számítástechnikai ismeret érettségi követelménnyé tétele;
- digitális tankönyv- és tananyagprogram beindítása;
- pedagógusok kedvezményes számítógép vásárlási programjának újraindítása és kiszélesítése.

3. A versenyképes tudás programja

- a megakasztott oktatási reform folytatása;
- a tartalmi szabályozás két döntő komponensének (a NAT-nak és az iskolák pedagógiai programjának), valamint az iskolapolgárok (tanulók, szülők, pedagógusok, iskolafenntartók) tanítási és tanulási szabadságának helyreállítása;
- a pedagógus továbbképzés folytatása és forrásainak helyreállítása az 1996-os törvénymódosítás és az 1997-es kormányrendelet keretei között;
- a pedagógus bérek felzárkóztatása és hármas struktúrájának (önálló pedagógus bértábla, működési pótlékok, minőségi bérpótlék) fejlesztése;
- az idegen nyelv tanulási program;
- minden képzési formában és iskolafokozaton kiscsoportos oktatási formák bevezetése (kiegészítő normatív finanszírozással);
- az idegen nyelven történő oktatás formáinak bővítése és ösztönzése (kéttannyelvű iskolák, egyes tárgyak részben idegen nyelven történő oktatása stb.);
- az érettségi feltételeként legalább egy idegen nyelv középfokú nyelvvizsgának megfelelő szintű ismerete;
- a diploma feltételeként legalább egy európai uniós nyelvből szakmai nyelvvizsga teljesítése;
- a közoktatási rendszer fejlesztésének programja;
- az oktatás expanziójának felgyorsítása (a következő ciklus végéig a 16-18 évesek legalább 80%-a érettségit nyújtó középiskolai oktatásban részesüljön);
- a szakmai testületek döntésformáló és döntéshozó (például az Országos Köznevelési Tanács egyetértési) jogosítványainak visszaállítása;
- a szakmai kompetencia növelése a közoktatásban;
- a közoktatás és a szakmai oktatás tartalmának folyamatos modernizálása, a tartalmi szabályozás teljes rendszerének kiépítése;

- az esélyegyenlőtlenség csökkentése (az alapozó szakasz 4-ről 6 évre, és az általános képzés 10 évre történő kiterjesztése);
- a felsőoktatás piacosítása;
- a felsőoktatás további expanziója (a következő ciklus végéig a 19-23 évesek 40-50%-a felsőfokú oktatásban részesüljön);
- kétszintű érettségi bevezetése, a felsőoktatási írásbeli felvételi eltörlése;
- autonóm és önállóan gazdálkodó intézmények létrehozása;
- magán felsőoktatási intézmények létrejöttének támogatása;
- a duális rendszer helyett többlépcsős képzése bevezetése (BA - MA - PhD);
- az oktatás és a kutatás egységének megteremtése (a felsőoktatáson belül a kutatási források arányának jelentős növelése);
- az oktatói bérek versenyképessé tétele, a verseny- és teljesítményelvű javadalmazási formák visszaállítása (Széchenyi, Bolyai ösztöndíj);
- az élethosszig tartó képzés, a tovább- és átképzés formáinak jelentős bővítése.

4. Autópálya- és hídépítési program

- az útalap visszaállítása, azon belül autópálya-alap elkülönítése;
- évi 60 kilométer autópálya és autóút építése (M3-as, M5-ös és M7-es a határig, M6-os autóút Budapesttől Dunaújvárosig, M0-ás keleti és déli szakasza);
- hídépítési program (Szekszárd, Dunaföldvár és két budapesti híd: M0-ás északi hídja és káposztásmegyeri híd);
- az infrastrukturális beruházásoknak az európai uniós támogatások maximális bevonásával, szigorú közbeszerzési eljárások és nyílt nemzetközi tenderek alapján történő megvalósítása.

5. Környezetvédelmi program

- a környezettechnológiai újítások és a megújítható energiaforrások bevezetésének fokozott támogatása;
- kistérségi helyi környezetvédelmi stratégiák készítésének ösztönzése;
- környezetbarát közlekedési rendszerek és eszközök elterjedésének ösztönzése;
- a csatornázási program folytatása;
- a Balaton és térsége csatornázási programjának felgyorsítása;
- a főváros és a megyeszékhelyek csatornázási programjának felgyorsítása;
- az önerős csatornaépítés kiemelt céltámogatásként történő kezelése;
- az 1995-ben megkezdett árvíz- és belvízvédelmi program folytatása, a belvízi csatornahálózat felújítása;
- közmunkák bővítése az árvízi töltések és közutak fenntartására;
- széleskörű szelektív hulladékgyűjtési program beindításához szükséges eszközrendszer megteremtése (például a hulladékgazdálkodási törvény végrehajtási rendeleteinek megalkotása);
- átfogó levegőtisztaság védelmi szabályozás érvényesítése (például a zöldkártya kiadásának szigorítása);
- a pollen program végrehajtásának szigorítása;
- a társadalmi nyilvánosság megteremtése és a civil szervezetek fokozott bevonása a környezetvédelmi programok megalkotása és megvalósítása érdekében (például egy éves hulladékgazdálkodási reklámkampány).

6. Lakáspolitikai program

- a lakásépítés, lakásfelújítás és (használt) lakásvásárlás kiegyensúlyozott támogatása;
- a rászorultsági kritériumok pontosabb meghatározása;
- a bérlakás szektor gyors bővítése;
- a szervezett lakásépítés arányának növelése;
- a hitel szerepének növelése a lakásépítés, felújítás és vásárlás finanszírozásán belül;
- a kamattámogatás helyett átlátható készpénztámogatás bevezetése;
- monitoring rendszer létrehozása a támogatások hatékonyságának növelésére;
- az önkormányzatok hatáskörének növelése a lakáspolitika alakításában.

7. Foglalkoztatási program

- a minimálbér kétszeresének megfelelő diplomás minimálbér bevezetése a közszférában;
- a hátrányos helyzetű társadalmi csoportok foglalkoztatásának ösztönzése, a foglalkoztatást terhelő adók és járulékok részleges állami átvállalással történő csökkentése;
- új foglalkoztatási formák (részmunka, távmunka) terjedésének ösztönzése;
- a megváltozott munkaképességűek foglalkoztatásának fokozott ösztönzése;
- a munkanélküli ellátás három pilléres (munkanélküli segély, munkanélküli jövedelempótló támogatás és rendszeres szociális segély) rendszerének újjáépítése.

8. Közbiztonsági program

- a szervezett bűnözés elleni fellépés ésszerű szervezeti kereteinek megteremtése a titkosszolgálati tevékenységek feletti ügyészi ellenőrzés biztosítása mellett;
- a kis és közepes súlyú bűnözés esetében a bűnmegelőzés középpontba állítása;
- a korrupció visszaszorítása a hivatásos állományon belül;
- a rendőrség szakmai önállóságának növelése;
- a helyi igényeknek, lakossági elvárásoknak jobban megfelelő, a helyi bűnözési sajátosságokat inkább figyelembe vevő rendőrségi struktúra kialakítása az önkormányzatok növekvő kompetenciájával és felelősségvállalásával;
- a magán biztonsági szolgálatok és a közrendőrség kompetenciáinak világos törvényi rendezése és elhatárolása.

9. Az önkéntes és hivatásos hadsereg megteremtésének programja

- a kötelező sorkatonai szolgálat eltörlése;
- a tartalékos kiképzést szolgáló önkéntes nemzetőrség megteremtése;
- a NATO-normáknak megfelelő kiképzési rendszer és karrierpályák biztosítása a hivatásos állomány számára.

10. A határon túl élő magyarok nemzeti kultúrájának megőrzését támogató program

- a minőségi bérpótlék szerepét betöltő ösztöndíjak, szakkönyvvásárlási és szakmai továbbképzési támogatás a magyar nyelven oktatóknak;
- a diákigazolvánnyal igénybe vehető kedvezmények kiterjesztése a határon túli magyar nyelven oktatókra és magyar nyelven tanuló diákokra;
- a Sulinet program kiterjesztése a határon túli oktatási intézmények jelentős részére;
- kedvezményes számítógép vásárlás a magyar nyelven oktatóknak és tanulóknak;
- a magyar nyelvű könyvtári beszerzések, kulturális intézmények és események, könyv- és folyóirat kiadás, valamint a magyar nyelvű elektronikus média fokozott támogatása.

Kedves Olvasó!

Mielőtt elmerülne a *Korszakváltás Programja* című vaskos anyag olvasásában, szeretnénk röviden felidézni, hogyan készült és miért készült az Esélyt mindenkinek alcímű ajánlatunk.

A SZDSZ 1999 áprilisában fogadta el a *"Magyar liberalizmus az ezredfordulón" ("Szabadelvű hitvallás")*című, Pető Iván által szerkesztett dokumentumát, anyagát, amely a választási vereség utáni első tisztázó javaslat volt arról, hogy merre tartsunk, melyek azok az értékek, amelyeknek fennmaradásáért érdemes liberálisnak és szabad demokratának lenni ebben az egymásra torlódó ellentmondásokkal és mesterséges ellentétekkel terhelt országban. Néhány az SZDSZ-hez közel álló szakértő "magánszorgalomból" és a pártvezetés egyes tagjainak biztatására elkészítette az *"Európai Magyarország - Liberális ajánlat"* című javaslatát a SZDSZ 1999 novemberi küldöttgyűlésére. Ez az anyag ugyan nem került a küldöttgyűlés vitáinak középpontjába, mégis elindította a most elkészült program tervezet munkálatait. Olyan állásfoglalásra ingerlő kérdésekkel állt elő, amelyek a liberális értelmiség, a szabadság, a demokrácia és a szolidaritás hívei számára nem maradhattak megválaszolatlanok.

A "magánkezdeményezést" az Országos Ügyvivői Testület döntése, majd a 1999 novemberi küldöttgyűlés jóváhagyása után új szervezési mederben, világos elvek, módszertan, menetrend keretei között közel száz szakértő és szakpolitikus részvételével pezsgő viták, karcos anyagok írása követte. A program írását vezető "triumvirátus" felkérésére négy nagyobb blokkban, közel 40 munkacsoport alakult, amelyekben mintegy 50 értelmiségi hosszabb írásaival, másik 50 rövid dolgozataival, tanácsaival segítette, hogy 2000 nyarán blokkvitákban vitathassák meg a következő tíz év kihívásaira fogalmazott szabadelvű válaszokat, ajánlatokat. A blokkvitákat követő szerkesztés után az SZDSZ Országos Tanácsa is megismerte és a küldöttgyűlés elé terjesztette a programtervezetet.

Az "Ajánlat" elkészítésének közel egy éve azt bizonyította: ha világos a cél, ha jól szervezett a munka, akkor az intellektuális bátorság, a szorgalom, az egymás gondolataival szembeni kritika, az alkotók egymás iránti rokonszenve és empátiája maradandó és vitára érdemes eredményeket szül.

Szeretnénk a program készítés minden résztvevőjének megköszönni a munkáját, akár anyagot írt, akár kritikájával vagy kérdéseivel segítette azt, akár egy-egy blokk vezető szakértőjeként vállalt szerepet, akár vezette a programkészítés irányainak, tartalmának és szervezési teendőinek meghatározását. Önzetlen segítségük, gondolati bátorságuk nélkül a program nem készült volna el.

Az olvasóktól azt kérjük, hogy kritikájuk első mondata előtt gondoljanak arra, hogy az írók, szervezők, szerkesztők velük és nem helyettük készítették a *Korszakváltás Programját.*

Budapest, 2000. november

Magyar Bálint (a program felelőse),

Csillag István (szakmai vezető, a program szerkesztője),

Török Gábor (a program koordinálója)

1. A liberális együttműködési ajánlat

1.1 Célok, együttműködés

Mi liberálisok nem a hatalom monopolizálása és nem az osztogatás lehetőségének megszerzése miatt akarunk a kormányzásban részt venni. Célunk, hogy lebontsuk azokat a falakat, melyek még ma is elválasztanak bennünket Európától és a világ fejlett részétől. Eddig sem voltak, s a jövőben sem lesznek minden kérdésre végleges választ adó, megkérdőjelezhetetlen igazságok. Ezért kell őrködnünk a nézetek, vélemények, magatartások sokféleségének fennmaradásán, a hatalmi ágak alkotmányos elválasztásán. Ezért van szükség az őszinte és nyilvános politikai vitára, az Országgyűlés valamint az írott és az elektronikus média szabad működésére. Az SZDSZ az európai Magyarország pártja. Modern politikai tömegpárt, amely nem törekszik arra, hogy minden érdeket és értéket egybemosó gyűjtőpárt legyen. Kitűzött céljaink és vállalt értékeink alapján védünk és felkarolunk minden kezdeményezést, amely a kizárólagosság, a személyes és a többségi diktatúra kirekesztései ellen küzd. Célunk a megegyezéses mechanizmusok kialakítása és élettel való megtöltése. Mi, liberálisok, segítjük a tisztességes verseny feltételeinek létrejöttét. Olyan társadalmat akarunk, ahol a versenyben, tiszta eszközökkel elért győzelem nyertesei valóban kiemelkedhetnek, de a vesztesek se kerülnek a társadalom számkivetettjeinek sorába. E célok megvalósítása érdekében liberális együttműködési ajánlatot fogalmaztunk meg. Stratégiai szövetségeseket keresünk. Sorainkba várunk minden polgárt, aki nyitott a világra és kész cselekedni egy jobb, nyitottabb, gazdagabb és toleránsabb Magyarország megteremtéséért.

1.2 Céljaink értékeinkből, elveinkből fakadnak

Javaslataink a modern demokráciák alapját képező liberális értékeken nyugszanak. Ezek a
- szabadság és sokféleség - ami a szabadságjogoknak, egyben mások szabadságának és a verseny alapjainak elismerése;
- jólét és teljesítmény - ami a tisztes versenyben leghatékonyabbnak bizonyuló helyzet vagy teljesítmény elismerése;
- méltányosság és szolidaritás - ami a kiegyensúlyozott, kölcsönösen elfogadható helyzetekre való törekvés és az újra meg újra megkötheto társadalmi szerződés elismerése;
- megbízhatóság és jogtisztelet - ami a kiszámíthatóságnak, mint a társadalmi stabilitás alapjának az elismerése.
Tudjuk, hogy ezek az értékek egy-egy intézmény működése során egymással is ellentétbe kerülhetnek. Az értékeink közti ütközéseket azonban a kiszámítható jövő érdekében
- a szabadság,
- a jólét,
- a szolidaritás,
- és a stabilitás
sorrendjében próbáljuk feloldani.
Ennek jegyében a Szabad Demokraták Szövetsége csak azokat a javaslatokat támogatja, amelyek bővítik - de legalábbis nem szűkítik - az alternatívákat, és ezzel a szabadságot. Ha ez a feltétel teljesül, csak akkor lehet (és kell) azt vizsgálni, hogy a változtatás növeli-e a hatékonyságot, az általános jólétet, hogy az új megoldás nem bontja-e meg súlyosan a társadalmi stabilitást? Ha a liberális ajánlat mindhárom követelménynek megfelel, akkor javaslatot teszünk az új megoldás bevezetése miatt élesedő verseny vesztesei esélyeinek javítására. Ezt a méltányosság és szolidaritás elve követeli meg tőlünk.
Az egyenlőtlenségek fokozódása a sikeres rendszerváltás elkerülhetetlen ára volt. Ma azonban semmi sem indokolja, hogy szerény eszközeinket ne a szegények, a fedél nélküliek, a nincstelenek megsegítésére fordítsuk. A szabad demokraták a méltányosság és a szolidaritás elve alapján meg akarják állítani a leszakadást. Erőteljes támogatási programokkal fogjuk segíteni a gyerekek esélyeinek közelítését. A Korszakváltás Programja minden gyermeknek valódi és egyre növekvő esélyeket kíván biztosítani.
A rendszerváltás első évtizedében tapasztalhattuk, hogyan került szembe egymással az üzleti és a politikai világ erkölcse. Ám, miközben a magánszférában a szerződések sérthetetlensége mára kezd normává válni, az ellenőrizhetetlen, dölyfös hatalom újra a törvények megszegésére büszke. A liberálisok feladata, elveikből, értékeikből fakadó erkölcsi kötelessége, hogy az írott és az íratlan jog uralmát az élet minden területén, a Magyar Köztársaság valamennyi polgára számára helyreállítsák. A köztársaság miniszterelnöke a törvény első szolgája legyen! Ne joghézagokat keressen ahelyett, hogy azok megszüntetésén fáradozna. Sem ö, sem más ne formálhassa a maga képére, a maga ínyére a törvény betűjét, szellemét. A törvények kijátszása az ország erkölcsi züllésehez vezet. Ezért a liberális polgárok legelső feladata
- az önkényeskedés és a sorozatos törvénytelenségek felszámolása,
- a törvény- és jogtisztelet, valamint a méltányosság helyreállítása,
- az átlátható és hatékony, decentralizált államháztartás megteremtése.

A szabad demokraták nem a múlttal, a múlt árnyaival, hanem a jövővel kívánnak versenyezni. A jövő nemcsak lehetőséget kínál, de felelősséget is követel. Szembe kell néznünk azzal, hogy mindannyian felelősek vagyunk, ha az állami politika rangjára emelt dölyf miatt a szegények nem kaphatnak esélyt. Mindannyian felelősek vagyunk azért, ha az állam terpeszkedő szervei elpazarolják a gyors felemelkedés és a jólét forrásait. Mindannyian felelősek vagyunk, ha polgártársainkat a szorgalomról, a takarékoskodásról, az öngondoskodásról az szoktatja le, hogy tudják, elég csupán várni az állami adományokra.

***

A Szabad Demokraták Szövetsége az elmúlt évtizedben mindvégig tisztában volt hazánk jövőjéért viselt felelősségével. 1989-90-ben egyedül a szabad demokraták vallották, hogy a jólét elérésének feltétele a piacgazdaságra történő sikeres átállás. Mi ismertük fel, hogy csak a gyors és átlátható privatizáció teszi lehetővé a versenyképesség javulását, az új piacok meghódítását. Mi kezdeményeztük az 1994-95-ös fájdalmas, de elkerülhetetlen stabilizációt, ami megteremtette a gyors növekedés lehetőségét, a jólét feltételét. Folyamatosan képviseltük, hogy csak a világpiaci

alkalmazkodás, a globalizációhoz való kapcsolódás teremti meg a dinamikus magyar gazdasági fejlődés alapját. Az előttünk álló évtizedben ugyanennek a három célnak a következetes megvalósítására lesz szükség. Ha javítjuk a makrogazdasági egyensúlyt és a pénzügyi fegyelmet, ha erősítjük az ország tőkevonzó képességét és kihasználjuk a világgazdasági konjunktúrát, akkor az Európai Unióhoz való csatlakozással fog folytatódni az ország dinamikus fejlődése.
A Korszakváltás Programja az országhatárokon túlnyúló szabadság, a polgárok által őrzött demokrácia, az esélyeket fenntartó szolidaritás korszakát készíti elő. Új politikát hirdetünk
- a bizalom,
- a kiszámíthatóság,
- a felelősség,
- a decentralizálás
jegyében. Ez a feltétele annak, hogy mindenki jólétben éljen.

1.3 A siker a döntésünkön múlik

Tíz évvel a rendszerváltozás után kimondhatjuk: Magyarország beilleszkedett a globalizálódó világgazdaságba. Az első és legnehezebb lépés az orosz birodalom érdekszférájától való elszakadás volt. Ez sokba került, de nagyjában-egészében túl vagyunk rajta. A hajdan volt KGST piacok összeomlása iparágak sorát tette tönkre, piacát vesztette az igénytelen tömegtermelésre "szakosodott" szocialista nagyipar és mezőgazdaság nagy része. E két hatás eredőjeként 1,5 millió munkahely szűnt meg, s 10 évig tartott, amíg az ország teljes termelése (a sokat emlegetett GDP) ismét elérte az 1989. évi szintet.
A változás azonban más területeken is elkerülhetetlen volt. Biztosnak hitt értékrendek, köztük az állam és az államférfiak mindenhatósága kérdőjeleződött meg. Az érték- és szerepzavar még ma is erős. Ezt az értékzavart használta ki a Fidesz, hogy a szükségszerű stabilizáció után kezdődő helyreállítás eredményeire támaszkodva a hatalmat kisajátítsa. A gazdasági felemelkedés a hatalom kisajátítása és az állami szabad rablás ellenére folytatódik, de könnyen veszélybe kerülhet a felzárkózás. A fejlett országok soraiba csak akkor léphetünk, ha tudomásul vesszük, hogy a világ nyitott és nekünk is nyitottnak kell lennünk a világra. Aki a világ útjain közlekedni akar, annak el kell sajátítania az egész világra érvényes közlekedési szabályokat.
A múlt században Marx a Kommunista Kiáltványban azzal a beismeréssel kezdte kapitalizmuskritikáját, hogy "a burzsoázia alig száz éves osztályuralma alatt tömegesebb és kolosszálisabb termelőerőket hozott létre, mint minden letűnt nemzedék együttvéve". Álmában sem hitte volna, hogy ez a fejlődési tempó még százötven éven keresztül folytatódhat. Pedig ez történt. A világ iparosodott, fejlődésre képes részén a gazdasági növekedés üteme a XX. században jóval felülmúlta a XIX. század teljesítményét. A XXI. századba lépve Magyarország ehhez a világhoz, a nyertesek világához akar csatlakozni. A siker vagy kudarc - az erős külső determinációk ellenére is - alapvetően rajtunk múlik, saját felismeréseinken, alkalmazkodóképességünkön, egymás támogatásán, megértésén és a kölcsönös bizalmon.

1.4 Világra nyitottan élni

Egy évtizede barátkozunk a "globalizációként" jellemzett jelenségcsoporttal, amit hol "telekommunikációs forradalom"-nak, hol "tudásalapú gazdaság"-nak, leggyakrabban pedig "információs társadalom"-nak neveznek. A közgazdasági elméletben megalkották a "new economy" fogalmát. A politikai-politológiai elemzések a gazdasági és politikai liberalizmus uralmáról beszélnek. Az elnevezésbeli különbségek egyrészt arra utalnak, hogy használói miben látják a most érlelődő ugrásszerű változások lényegét: az információs technológia rohamos fejlődésében, a képzést humántőke befektetésként kezelő gondolkodásmód elterjedésében vagy éppen a világgazdaság dinamikusan fejlődni képes - egyre növekvő - részének konvergenciájában. Mindez egy nem előzmények nélküli, de minőségileg új korszak kezdetét jelenti, amelyet a korábbitól eltérő logika és ezt kifejező szabályegyüttes jellemez.
Ma Magyarországon nincs olyan politikai csoportosulás, amely zászlajára tűzné a tudásalapú gazdaság elleni harcot. A telekommunikációs forradalommal sincs senkinek sem baja - a globalizációt és a liberalizmust azonban sokan fenntartásokkal kezelik. Új értelmiségi betegség is terjed: a globalizációs fóbia. Hogy ez miért van így, azt nem nehéz megválaszolni. A globalizáció totális jelenség, a társadalmi újratermelés minden lényeges részterületére - tehát a gazdaságra, kultúrára, politikára, tudományra, oktatásra, fogyasztási szokásokra - kiterjed. A világ fejlettebb része és a hozzájuk felzárkózni kívánó országok közös liberális értékrendet képviselnek. Ezek
- a parlamentáris demokrácia,

- az emberi jogok tiszteletben tartása,
- az eszmék szabad áramlása,
- a különböző kultúrák akadálytalan egymásra hatása,
- minden termelési tényező korlátlan áramlása,
- a versenyt nehezítő vagy torzító tényezők (vámok, adózásbeli jelentős különbségek, monopoljogok stb.) leépítése.

A globalizáció elsöpri az országhatárokat, megköveteli az egyenlő versenyfeltételeket, a bel- vagy külföldi tulajdonban lévő vállalkozások minden tekintetben azonos kezelését, az egyes országok jogrendjének harmonizálását. Egyre több területen kell nemzetközi standardokhoz alkalmazkodni, az emberi jogok védelmétől a bankok szabályozásáig, a diplomák kölcsönös elismerésétől a szellemi alkotások megbecsüléséig.
Minden "nemzetköziesedik". A gazdaság, a pénz, az információ és a hozzáférés nemzeti szabályoknak nem engedelmeskedő lehetősége, a biztonságpolitika, a bűnüldözés, sőt, a bűnözés is. A globalizáció hatásai a magánélet területére is kiterjednek. Drámaian csökken a szakképzetlen munkaerő iránti kereslet. A fogyasztási szokások is átformálódnak. A képzési idő nem zárul le a munkába lépéssel, a szórakozás és a tanulás közötti határvonal elmosódik. Felértékelődik a nyelvtudás, számos szakterületen válik minimumkövetelménnyé a "globális angol" elsajátítása.

1.5 A versenyvilágnak nincs alternatívája

A piac természetéből adódóan terjeszkedni, globalizálódni hajlamos intézmény, s a piacgazdaság alapösszefüggéseiből következik a reálszféra és a pénzügyi szféra elválaszthatatlan összefonódása. Ezt már száz évvel ezelőtt is tudta minden tudós vagy osztályharcos politikus. A közelmúltban csak annyi történt, hogy az információk minden piaci szereplő számára olcsón, korábban elképzelhetetlen gazdagságban és mélységben váltak hozzáférhetővé. Lehetővé vált hihetetlenül nagy tőkéket gyakorlatilag időigény nélkül, olcsón átcsoportosítani, és ebben a folyamatban a földrajzi távolság már egyáltalán nem játszik szerepet. Ennek következménye, hogy viszonylag kis költség és áldozatok mellett lehet a legoptimálisabb befektetési döntéseket meghozni. Az optimalizálásnak ez az akadálymentessége persze arra se nyújt biztosítékot, hogy a győztesek csoportja (legyen szó országról, iparágról vagy vállalatról) nyugodtan pihenhessen "babérjain".
A globalizáció kiindulópontja - akárcsak százötven évvel ezelőtt - a verseny, azaz maga a gazdaság. A folyamat elsődleges mozgatói a nemzetközi méretekben működő, semmilyen anyaországhoz nem kötődő termelő vállalatok, s ezt egészítik ki a határokon túlnyúló tevékenységet folytató, a tőkék mozgatására szakosodott befektetési társaságok, kockázati tőkealapok, tőzsdék, nemzetközi minősítő és tanácsadó szervezetek. Ezek együtt gondoskodnak a tőkék koncentrálásáról, átcsoportosításáról és a velejáró kockázatok emberi léptékűvé tételéről.
A változás igazi előmozdítói azonban maguk a reménybeli felzárkózó országok. Ezeket vagy a felzárkózáshoz szükséges belső felhalmozási források elégtelensége, vagy nemzeti piacuk jelentéktelen mérete, vagy csak a kívül rekedéstől való félelem kényszerít saját belső piacuk megnyitására, a globalizációs tendenciákhoz való csatlakozásra. (Például a közép-kelet európai régió egésze, Oroszország, Dél-kelet Ázsia, Latin-Amerika és Kína). Nekünk, magyaroknak ebben a logikai láncban kell megkeresnünk a helyünket. Egyértelműen adódik a következtetés: egy olyan, nemzetközi méretekkel mérve apró piaccal, gyenge akkumulációs képességgel rendelkező ország számára, mint Magyarország, a globalizációnak nincs alternatívája.

Ezért A Korszakváltás Programja kiemelkedő figyelmet szentel a globalizáció és az információs társadalom témakörének. Programunk alapján nem csak lemaradásunkat hozhatjuk be, de képesek lehetünk arra is, hogy az élre törjünk.

1.6 A régi játékszabályok már nem érvényesek

A globalizáció két lényeges fejleményre is ráirányítja a figyelmet. Ezek
- a konvergencia,
- a korábbi évtizedektől eltérő gazdaságirányítási játékszabályok elfogadottá válása. (Populista politikusoknak ez okozza a legnagyobb fejtörést. Mi, szabad demokraták azonban hisszük, hogy a pénzügyi fegyelem az adófizetők zsebét, az elesettek esélyeinek kiegyenlítését szolgálja.)
A konvergencia az egymáshoz közeledő értékrendek jellemzővé válása a világ különböző részein. Olyan "KRESZ-szabályok" ezek, amelyeket nem csak illik, de be is kell tartania annak, aki részt vesz a

világméretű áru- és tőkeforgalomban. Előtérbe került a fiskális fegyelem, az államháztartási deficit radikális leszorítása. A költségvetés prioritásai között azon célok a legfontosabbak, amelyek kimutathatóan a gazdaság fejlődését segítik. Társadalmi prioritások között pedig az esélyegyenlőtlenségek csillapítását, és nem a hátrányok kompenzálását tartják fontosnak. A nemzetközi "KRESZ" ajánlások között szerepel még az adókulcsok Nyugat-Európában éppen most napirendre került csökkentése, párhuzamosan az adóbázis szélesítésével, az adóharmonizáció, a pénz- és tőkepiac - benne a kamatlábak és a tőkemozgások - liberalizációja, az állami pénzügyek transzparenciája, az egységes árfolyam-politika és árfolyam-stabilitás, a privatizáció és dereguláció, a radikális dezinflációs politika, valamint a magántulajdon intézményének jogszabályi védelme. Ezekre a kritériumok az Európai Unió gazdasági alapkövetelményei, az ún. maastrichti konvergencia-követelmények. A maastrichti (stabilitási) kritériumok a most belépni igyekvő országok számára, így számunkra is, rendkívül szigorú feltételrendszert jelentenek a fiskális szigor és a dezinfláció tekintetében.
- A globalizációs szakasz felismerése, hogy a ma felzárkózó országok esetében a külsö eladósodás, vagy a belső államadósság átmeneti - akárcsak néhány éven keresztüli - növelése, az ún. "modernizációs deficit" stratégiája nem működik. A jelenlegi magyar bruttó költségvetési adósság/GDP arány 60%-os. Az EU-hoz csatlakozó kis országok (Belgium kivételével) ennél sokkal kisebb, 15% körüli eladósodottság mellett váltak tagokká. Nincs tehát lehetőség a fiskális szigor oldására.
- Nem megoldás a költségvetés keynesi ihletésű deficitje és a kúszó infláció sem. Nem is lehet, mert a jelentős deficit kizárja a gazdaságok integrálódását, ami a deficit terheinek rejtett, infláció formájában történő áthárítását jelentené a többi gazdaságra. Az unió létrejöttének egyik első előfeltétele volt az infláció letörése. Mi is csak sikeres antiinflációs politikával válhatunk uniós taggá.
- Korábban a jóléti állam logikájába jól beilleszkedett a magas adószint, rohamosan nőtt az állami újraelosztás. Ez azonban ma már nem járható út. Ma a világ fejlett országaiban - elsősorban versenyképességi megfontolásokból - az alacsonyabb adó és alacsonyabb juttatási szint alternatíváját részesítik előnyben. Mindezt szigorú kiadási politika mellett az állam karcsúsításával hajtják végre.
- A piacok telítettsége miatt ma már nem reális a fogyasztási tömegtermékek exportjának húzóerejére támaszkodó felzárkózás ötlete sem, ami Japán vagy Dél-Korea esetében két évtizeden át meghatározó lehetett. Magyarország számára ez az út járhatatlan.
- Negyedszázaddal korábban még evidenciának számított a nemzetközi tőkemozgások követlen állami ellenőrzésének követelménye (különösen Dél-kelet Ázsiában), ma viszont kötelező a tőkeforgalom liberalizálása az OECD-ben - abban a nemzetközi szervezetben, amelyben tagok vagyunk.
- Egykor természetesen elfogadott volt, hogy a külföldi tőkét nem szabad beengedni a gazdaság stratégiainak minősülő területeire, ahol kifejezetten kívánatos volt még az állam jelenléte is. (Nagybankokról, infrastrukturális hálózatokról és az ipar, a közlekedés legnagyobb vállalatairól, mint "a nemzetállam szuverén gazdaság politikájának letéteményeseiről" van szó). Mára viszont gazdasági racionalitás miatt általánossá vált az állami tulajdon szűkülése, a privatizáció, az említett stratégiai területeken és nem csak az átalakuló kelet-európai országokban.
- A II. világháborút követő évtizedekben több nyugat-európai és számos dél-kelet-ázsiai ország hosszú időn át titkolta, hogy modernizációs eredményeket produkáló állami iparpolitikája elválaszthatatlanul összefonódott a pártpolitikai korrupció és a gazdasági szférát átszövő patrónus-kliensi kapcsolatok szövevényével. Az 1990-es évtized második felének korrupciós botrányai nyomán, ex-kormányfők, ex-NATO főtitkárok, aktív miniszterek, az EU teljes miniszteri vezérkara került képletesen vagy a szó legszorosabb értelmében a vádlottak padjára. A XXI. század első felében a rokonsági-ismeretségi kapcsolatokon alapuló, protekcionista, titkolózó, a határokon túli tőkemozgást tudatosan korlátozó gazdaságfejlesztési stratégia már nem követhető. A Világbank, az IMF, az OECD és az Európai Unió hónapról-hónapra szigorodó szabályokat fogalmaz meg a tőkepiaci liberalizáció, a korrupció, a pénzmosás, az export-támogatás és a közbeszerzés területén.
A jelenlegi magyar kormány azonban nem képes levonni a fentiekből adódó következtetéseket. Hirdetik, hogy csak olyat tesznek, amit mások, máshol és máskor már megengedhettek maguknak. Magyarországnak azonban nem lesz sok esélye, ha jövőjét erre kívánja építeni. Mi, liberálisok nem magyarázkodó, hanem sikeres Magyarországot akarunk. Ezért A Korszakváltás Programja megoldást kínál a felzárkózáshoz elengedhetetlen pénzügyi fegyelem megteremtésére, elősegíti az esélykiegyenlítést, és szigorúan fellép a titkolózás, a protekcionizmus és a korrupció ellen.

1.7 Illúziók helyett realitás

A XX. század története sok szenvedés árán arra tanította meg az emberiséget, hogy a verseny, a piacgazdaság, a kapitalizmus helyett a szocializmus, vagy valamilyen sajátos nemzeti út kialakítása

illúzió. A szocializmus éppen olyan illúzió, mint a nacionalizmus vagy a fasizmus, amely a társadalmi cselekvés középpontjába a nemzetek és a fajok versenyét állította. Az emberiség története természetesen 1945-ben nem ért véget a fasiszta világ vereségével, sem pedig 1989-ben, a szocialista világéval, amikor a tőkés Nyugat megnyerte a szellemi-ideológiai-gazdasági versenyt. A gazdasági és politikai liberalizmus, a globalizáció nem abban az értelemben nyert, hogy az emberi élet összes alapvető ellentmondását megoldotta volna. Ám a globalizáción kívül ma nincs olyan koherens elgondolás, amely hitelt érdemlően ígérné az ellentmondások fájdalom-mentesebb és gyorsabb feloldását.

1.8 Ami elválaszt: a versenykerülés

Vannak, akik féltik Magyarországot, a magyar kultúrát, a hagyományokat, a versenytől, a globalizációtól. Érvelésük szerint a globalizáció versenyre kényszeríti azokat az országokat, iparágakat, térségeket, népességcsoportokat, amelyek számára a nyílt verseny minden formája ismeretlen és ezért versenyképtelenek.
Azonban a globalizálódó kultúra sokak vélekedésével ellentétben nem jelent uniformizálódást, mivel a globalizáció multikulturális jelenség. Soha annyi magyar könyv, film, videó nem terjedt el a világban, mint ma, és nem élvezhettünk annyiféle kultúrát, mint most. Értékeinket és hagyományainkat ma nem nehezebb, hanem könnyebb érvényre juttatni, mert nyitott társadalomban élünk. A multikulturális érintkezési mód ma már nemcsak színháztermekben, könyvtárakban, irodalmi szalonokban érvényesül, de az öltözködéstől az étkezésig életünk minden szintjét meghatározza. Ezzel a tendenciával nem szembeszállni kell, hanem saját előnyünkre fordítani.
A versenyző kihívásával szemben nem a verseny elutasítása a válasz. Hiszen javulnak-e az esélyei az esélyteleneknek, ha betiltják a versenyt? Lehet-e a versenyt a bukás kockázata nélküli, szocialista brigád címért folytatott álversengéssé tenni? Azok-e a haladást, fejlődést segítő viszonyok, ahol a látszatok őrzése elfedi a lényeget, ahol minden verseny eredményét előre eldöntik a társadalmi hierarchia csúcsára kapaszkodott, versenytől megóvott mázlisták. Ahol előre megírt nemzeti (kapita-, vagy szocia-) lista érdemesít az előrelépésre?
Magyarországon nem a globalizáció, hanem a nacionalizmus hívei váltak türelmetlenné a legszegényebb, legkevésbé esélyes rétegekkel szemben. Ők gettóba szorítanák a szegényeket, a cigányokat, a menekülteket, a "civilizált többség" nevében falakat építenének kívül és belül. Mi liberálisok azonban egyszerre képviseljük a szabadság és a szolidaritás eszméjét. Mi nem szűkíteni, hanem kiterjeszteni akarjuk a verseny győzteseinek és a verseny veszteseinek jogait, lehetőségeit. Olyan világban akarunk élni, ahol a győztest nem fosztják meg jutalmától, s ahol a veszteseket sem zárják "karanténba".
Magyarország a rendszerváltást követően kivált a versenykerülő országok sorából: a versenykerülő szocialista rendszer következetes széttörése révén gyors termelékenység-növekedést ért el, s ezzel jobban vizsgázott, mint a környezetünkben lévő versenykerülő országok. Ezért történhetett meg az a gazdasági és társadalmi csoda, hogy egy kicsiny piacú, ásványkincsekben szegény, eladósodott, stagnáló országból dinamikusan fejlődő, végre bővülő lehetőségekkel kecsegtető, tehát reményteljes országgá váltunk. A Korszakváltás Programja ezért akarja szélesíteni a tisztességes verseny lehetőségeit.

1.9 Program Magyarország szétszakítása ellen

A jelenlegi kormány mindent elkövet, hogy politikailag, gazdaságilag és erkölcsileg is kettészakítsa az országot. Mi azonban azt valljuk: egy hazánk, egyetlen Magyarországunk van. Nem "lövészárkokra", hanem a különböző társadalmi csoportok, politikai nézeteket vallók egyetértésére van szükség ahhoz, hogy valamennyiünk számára megnyíljék a felemelkedés esélye. A rendszerváltáskor még politikai ellenfeleink is így gondolkodtak. Megértették, szükség van a legfontosabb célokban kialakuló minimális társadalmi egyetértésre és arra, hogy egyetlen kisebbséget se szorítsanak ki intézményesen az átalakulásból. Belátták, hogy az európai intézmények meghonosítása, a kiszámítható és ellenőrizhető cselekvés terének kiépítése nem lehetséges egyetlen kormányzati ciklus alatt.
A globalizáció korában hasonló gondolkodásra, együttműködésre van szükség. Az ország egészét kell eljuttatnunk az információs társadalomba függetlenül attól, hogy melyik politikai csoporttal szimpatizál, városban vagy faluban él, akadémikus vagy teknővájó volt-e az apja. A következő kormányoknak egymásnak kell adniuk a stafétabotot a nemzeti felemelkedés közösen vállalt céljainak megvalósításában: az Európai Unióba való bejutás, az európai közös valuta, az euró bevezetésének feladatában, hogy Magyarország a gazdag, fejlett és demokratikus világ részévé váljon. Ehhez a

világhoz azonban csak egységes, szét nem szakított ország csatlakozhat. Hazánk egyik felében nem uralkodhat verseny, teljesítmény és szolidaritás, amíg a másik felében baksis és önkény. A jelenlegi kormánytól eltérően a szabad demokraták nemcsak klienseiknek, hanem az egész országnak akarnak szabadságot és jólétet biztosítani. Ezért A Korszakváltás Programja - program Magyarország szétszakítása ellen.

1.10 Az számít, amivé leszünk!

Az Internet világában alig számít, hogy egy ország mekkora, nem számít, mennyi a nyersanyaga, alig számítanak a földrajzi adottságai. Számít viszont polgárainak tehetsége és szorgalma. Számít, hogy a politika látja-e a valódi feladatát.
Az információs társadalom ott fog hamarabb teret nyerni, ahol a versenyszerű körülmények a legkedvezőbbek, ahol tehát a piaci hatások akadálytalanul érvényesülhetnek. Ez nem a társadalmi feladatok megszűnését jelenti, hanem éppen a piacszerű működés útjában álló akadályok fokozatos eltávolítását. Olyan szabályozás kidolgozását, amely segítségével a társadalmi célok teljesülhetnek.
Az információs társadalom azonban létrehozhat megosztott társadalmat is: az információhoz hozzáférők és az abból kiszorulók világát. Ha nem lépünk időben, ha nem fogadjuk el az SZDSZ javaslatait az esélyteremtésről, a magyar lakosság is megosztottá válhat. Pedig az informatika forradalma több mint csupán gazdasági kérdés, egész kultúránkat, demokráciánkat átformálhatja. A digitális kultúra demokratizálja közéletünket: átláthatósága révén csökkenti a korrupciót, a tisztességtelen verseny lehetőségét. Ugyanakkor radikálisan javíthatja az esélyegyenlőséget, növeli az állampolgári aktivitást, a véleménynyilvánítás szabadságát. Az SZDSZ meggyőződése, hogy A Korszakváltás Programjával egy évtized alatt közel kerülhetünk Európa élvonalához. A digitális kultúrával tesszük meg a legnagyobb lépést a szabad és nyitott társadalom felé.
Az informatikai forradalom elsődleges motorja a magánszektor. Ugyanakkor a kormánynak is jelentős szerepe és felelőssége van:
- a kormányzati működés átalakításával, az oktatás fellendítésével keresletet kell generálnia,
- biztosítania kell a piac maximális nyitottságát,
- a játékszabályokat pedig egyértelművé és kiszámíthatóvá kell tennie.

Olyan modern és szabad Magyarországot akarunk, ahol kivétel nélkül minden iskoláskorú gyermeket nevelő családban van számítógép és internet-hozzáférés. Tíz éven belül pedig férjen hozzá minden háztartás a világhálóhoz. Olyan Magyarországot akarunk, ahol a kormányzati és önkormányzati hivatalok ügyfélforgalma Interneten keresztül is bonyolódhat, ahol hazánk elektronikus gazdasága dinamikusan fejlődik, és az egyik legerősebbé válik Európában.

1.11 A magyar társadalom nyitott társadalom

A magyar társadalom, mind gazdaságilag, mind kulturálisan, mind pedig a lakosság szempontjából nyitott.
- A magyar gazdaság által előállított áruk és szolgáltatások több mint a fele az országon kívül kerül felhasználásra. Az országon belül felhasznált áruk és szolgáltatások több mint fele pedig az országon kívül kerül előállításra.
- A magyar kultúra történelmünk hatására úgy nyitott, hogy közben megőrzi legfontosabb értékeit és a kultúrát hordozó nyelvet. Az elmúlt ötszáz évben képes volt a magyar nyelv és kultúra elkerülni a felmorzsolódást a monopolhelyzetben levő elnyomó kultúrákkal szemben, ezért a multikulturális elemekből álló globális kultúra sem lehet rá veszéllyel. (A felmorzsolódás veszélye sokkal inkább azokat a kultúrákat érinti, amelyeket a történelmük nem készített fel az alkalmazkodásra, új kulturális elemek befogadására.)
- A magyar lakosság is nyitott, bár az egyetlen ország, ahonnan a kivándorlás alatta van az uniós átlagnak. Viszont az az ország is, amely az utóbbi 3-5 évben vonzza a környező valamint a távoli országok polgárait. (Közelről jórészt a határaikon túl élő magyarokat, távolról amerikaiakat, kínaiakat, németeket, hollandokat stb.)

Fél évszázad után csökkent a távolság köztünk és a fejlett világ között. Gyermekeink és unokáink életében megszűnhet a mély különbség, amely a világ szerencsésebb nyugati felén élő gyerekeket, a történelmi viharok által sújtott Kárpát-medence gyerekeinek sorsától és lehetőségétől elválasztotta. A szocializmus illuzionistái, a szabadság, a verseny, a demokrácia börtönőrei évtizedeket loptak el tőlünk. Az utóbbi két év tiszta versenyt, elismert teljesítményt, az átláthatóságot kerülő Fidesz-kisgazda kormányának intézkedései tovább növelték az átalakulásért kényszerűen fizetendő árat, hosszabbították a felzárkózás idejét.
Mi, szabad demokraták (a német író, Enzensberger szavával) "nem akarjuk unokáink bögréjéből kiinni

a kakaót". Minden gyereknek biztos jövőt, hazugságtól mentes szabad szót, a kísérletezés örömét és felelősségét akarjuk biztosítani. Ám ígéreteink nem veszhetnek a távoli jövőbe: A Korszakváltás Programjával minden polgártársunknak együttműködést, valódi esélyt, megragadható lehetőségeket kínálunk.
A Korszakváltás Programja tehát azoknak a céloknak és megvalósításuk eszközeinek liberális ajánlata, amelyek lehetővé teszik, hogy
- szabadon élhessünk,
- megteremtsük a jólét gazdasági alapjait,
- biztonságban élhessen mindenki, és
- mindenki esélyt kapjon a jobb életre.

A Korszakváltás Programja a Szabad Demokraták Szövetsége által kínált liberális alternatíva: jólétet a munkáért, hasznot a kockázatért, győzelmet a versenyben.

2. Az információs és tudásalapú társadalom kihívásai

2.1 Nem felzárkózni akarunk, hanem az élre törni

A szabad demokraták tudják, hogy Magyarország csak akkor élhet a fejlett országokkal azonos történelmi időben, ha mielőbb kiépíti az "információs társadalom" intézményeit, technikai bázisát. Ez (miként az előző fejezetekben már jeleztük) nem csupán az informatikai és kommunikációs iparágak gyors fejlődésén, hanem a társadalmi érintkezési módok változásán, a közigazgatás működésének gyökeres átalakításán, a közpénzből finanszírozott szolgáltatások (pl. oktatás, egészségügy) új formáján és új tartalmán múlik. Az OECD miniszteri tanácsa 2000. júniusában, az Európai Unió kormánya, a Bizottság 2000. májusában felismerve az információs társadalom korszakformáló jelentőségét, sürgette a változások, az alkalmazkodás felgyorsítását, helyi, nemzeti és nemzetközi szinten egyaránt.
A Korszakváltás Programjának fő célja az élenjáró fejlett országokhoz való gyors felzárkózás az információs társadalom kiépítésének felgyorsításával. A jelenlegi Fidesz-kisgazda kormány nem érti és nem érzékeli ezt a nemzetközi kihívást, a kivételes lehetőséget és felelősséget. Nem csupán nem tesz semmit a fejlődésért, de az elmúlt öt évben elindult gyors változásokat is megakasztotta:
- leállította a Sulinet-programot,
- szétverte a hírközlési, az információs és informatikai szabályozási bázisokat,
- nem folytatta a hírközlés és a kommunikáció terén a monopóliumok szétbontását, a liberalizációt.

Miközben Európában és a világon felgyorsult a fejlődés, Magyarországon megállt.

A világ, s benne Magyarország a századfordulóra gyökeresen megváltozott. Az osztályalapú társadalmi struktúra felbomlott, a társadalmi csoportok kontúrjai elhomályosodtak, új kategóriák születtek, melyek mentén az emberek csoportosulnak. A társadalmi egyenlőtlenségre vonatkozó korábbi fogalmak jelentése elveszett vagy módosult. Csak az a társadalom lesz képes a versenyben való helytállásra, amely lehetőséget tud biztosítani az információs társadalom adta eszközök és közlési módok igénybevételére.
Az információs társadalom adta lehetőségekhez való hozzáférés mentén az egyenlőtlenségek minden korábbi egyenlőtlenséghez képest mélyrehatóbbak, ugyanakkor sokkal kevésbé végzetszerűek lehetnek. A Korszakváltás Programja az információs társadalom viszonyainak megteremtését célozza, ennek új struktúrái átfogják a magyar társadalom lehető legszélesebb köreit, elősegítve a politikai, kulturális és gazdasági feltételek egyenlőségét.
Történelmileg igen rövid idő áll rendelkezésre ahhoz, hogy a magyar társadalomban jelenleg tapasztalható alacsony mérvű internet-hozzáférés arányszámai radikális és dinamikus növekedést mutassanak a lakásokban, a munkahelyeken, a képzési intézményekben és a közösségi találkozás színterein. A feladatok egyaránt átfogóan érintik a jogalkotást, az államigazgatást, a munkavállalást, az önkormányzatokat, a képzést, a tömegkommunikációt, a tudományt, az alkotást, a kulturális javakhoz való hozzáférést és a szabadidő eltöltését. Mivel az információs társadalom intézményeinek kiépítése szinte minden szektort, területet és viszonyt érint, az egyes szakmai és politikai célok ismertetése előtt egységes keretben mutatjuk a feladatokat.

2.2 Az információs társadalom megteremtésének hatvan pontja

2.2.1 Jogalkotás

1. Országgyűlési határozatot kell hozni, amelyben meg kell fogalmazni az informatikával, információs társadalommal, a szoftverekkel, az elektronikus szabadságjogokkal és az információáramlással kapcsolatos alapelveket. Ezeket az alapelveket a későbbi jogalkotás során kötelezően figyelembe kell venni.

2. Információs és kommunikációs törvényt kell hozni 2001 végéig és szabályozni kell az információs társadalom alapjait jelentő kérdéseket (például adatvédelem, szerzői és szomszédos jogok, publikálás, reklámszabályozások, digitális azonosítás, elektronikus kereskedelem, fogyasztóvédelem).

3. Ahol már valamilyen szabályozás van (hírközlés, távközlés, szellemi tulajdon, médiák, személyi jogvédelem, gazdasági és büntetőjogi kérdések stb.), ott az Országgyűlés által meghatározott irányelveknek megfelelően folyamatosan hozzá kell azokat igazítani az információs társadalom sajátosságaihoz.

4. A gyorsuló társadalmi és technikai változások miatt az informatikai jogalkotásnál és intézkedéseknél folyamatosan egyeztetni kell a szakmai és piaci szereplőkkel.

5. Az informatikai feladatok koordinálására informatikai miniszteri pozíciót kell létrehozni. Az informatikai miniszternek az Országgyűlés előtt évente be kell számolnia az információs társadalom kiépítésének helyzetéről, ezzel egy időben felül kell vizsgálni a szabályozásokat és el kell végezni a gyorsan változó informatikai világnak megfelelő korrekciókat.

2.2.2 Állam és polgár

6. Törvényt kell alkotni az információ szabad áramlásáról 2002-ig, amelyben meg kell határozni a közérdekű adatok körét és a hozzáférés technikai kérdéseit.

7. Az Interneten nyilvánossá kell tenni 2003-tól valamennyi közhivatal működését, közérdekű információs rendszert kell létrehozni. Ezen belül a kormányzati szervek és a közigazgatás munkájával összefüggő valamennyi nyilvános információt elérhetővé kell tenni az Interneten (például KSH-adatbázisok, ombudsmani jelentések, helyi önkormányzati rendeletek, APEH-állásfoglalások, pályázatok és adatlapok egy honlapon összegyűjtve).

8. Központilag, egy címen közzé kell tenni 2001-töl kezdődően az Interneten a közbeszerzésre vonatkozó jogszabályokat, az aktuális közbeszerzési felhívásokat és a pályázás feltételrendszerét. Lépéseket kell tenni annak érdekében, hogy a közbeszerzési eljárásokban fel lehessen használni az elektronikus eszközöket, például az ajánlatkérés, ajánlattétel körében.

9. Meg kell teremteni és támogatni a biztonságos elektronikus ügyintézés lehetőségét a polgároknak szolgáltató intézmények körében (például földhivatalok, postahivatalok, munkaügyi központok, bíróságok, önkormányzatok, adóhivatalok). 2001-töl támogatni kell az adó és a társadalombiztosítási járulék elektronikus benyújtásának lehetőségét.

10. Meg kell teremteni az elektronikus véleménynyilvánítás, a képviselőválasztás és a népszavazás lehetőségét.

11. Létre kell hozni egy olyan naprakész közlekedési információs szolgáltatást az Interneten, amely tartalmazza a tömegközlekedési menetrendeket, közlekedést akadályozó munkálatokat, baleseteket stb.

12. Ki kell alakítani egy országos környezetvédelmi monitoring rendszert az Interneten, amely környezetvédelmi információkat (például városi levegőszennyezési adatok, nagyobb folyók

vízminősége) tartalmaz mindenki számára hozzáférhető módon, illetve biztosítja a környezetvédelemmel kapcsolatos bejelentések megtételét az Interneten.

2.2.3 Hozzáférés az információs eszközökhöz

13. Az államnak gondoskodnia kell 2001-ig arról, hogy minden magyarországi település az alkalmazásokhoz megfelelő minőségű internet-kapcsolattal rendelkezzen. Azokon a településeken, ahol bármilyen közintézmény (önkormányzat, iskola, könyvtár, posta, közgyűjtemény stb.) működik, 2004-ig legalább egy ingyenes internet-hozzáférési pontot kell létrehozni. A közintézménnyel nem rendelkező településeken egyéb módon, például a Teleház-program felgyorsításával kell Internet-elérést biztosítani. A településeken működő információs központoknak elő kell segíteniük a távtanulás, távmunka elterjedését.

14. Elő kell segíteni ingyenes szoftverek (pl. órarendszerkesztés, bérszámfejtés) elterjedését, állami forrásból el kell készíteni ezeknek a szoftvereknek a magyar változatát. Az ingyenes szoftvergyűjteményeket 2001-töl évente meg kell jelentetni és terjeszteni, biztosítani kell ezekhez az alapvető terméktámogatást.

15. Támogatjuk, hogy átmenetileg, 3-5 éves időszakra minden közalkalmazott ingyenesen internet-hozzáféréshez juthasson.

16. Meg kell teremteni annak a lehetőségét, hogy egy alkalommal féláron, kétéves részletfizetéssel juthassanak számítógéphez a 10 és 18 év közötti gyermekeket nevelő családok, a kétéves oktatás informatikus vagy ECDL (vagy ezekkel egyenértékű) tanfolyamot elvégző pedagógusok és a másodévre beiratkozott felsőoktatási hallgatók.

17. Az államnak 2001-ig létre kell hoznia egy közalapítványt, amelynek a gépparkjukat selejtező vagy cserélő cégek felajánlhatják régi eszközeiket támogatásként, és ezeket az eszközöket a közalapítvány a hátrányos területeken működő intézmények körében szétosztja.

18. Központi alapot kell biztosítani annak érdekében, hogy a fogyatékos és hátrányos helyzetű emberek nekik megfelelő informatikai eszközökhöz juthassanak. Az e területen működő intézményeknek támogatást kell biztosítani számítógépek beszerzéséhez.

19. A középfokú oktatáson túljutott, felnőtt lakosság információs társadalomba való bekapcsolódásának elősegítése érdekében átmenetileg, 3-5 évre szólóan, az Európai Unió által elismert ECDL (European Computer Driving License) tanfolyam sikeres elvégzése esetén állami forrásból meg kell téríteni a vizsgadíjat.

2.2.4 Önkormányzat

20. Az informatikai fejlesztéseket be kell emelni az önkormányzati céltámogatások körébe 2001-töl.

21. Nagysebességű hálózatba kell összekötni egy-egy régió, illetve az ország valamennyi önkormányzatát a hatékony információcsere érdekében. A hálózat kiépítését 2001-ben meg kell kezdeni.

22. A most létrehozandó régiókat, mint közigazgatási egységeket már eleve a digitális írásbeliség szabályai szerint kell létrehozni, általánossá kell tenni a számítógépes nyilvántartásokat és az elektronikus ügyintézést.

23. Az önkormányzatoknak 2002-töl az interneten saját honlapukon közzé kell tenniük minden közérdekű információt és válaszolniuk kell az e-mailen keresztül érkezett levelekre, panaszokra, kérdésekre. A válaszadási határidő az ilyen levelek esetében a 30 nap helyett 15 napra csökkentendő.

24. Az önkormányzatoknak 2001-töl fokozatosan meg kell teremteniük a teljes ügyfélforgalom internetes kezelésének lehetőségét, az ügyfélszolgálati tevékenységet az interneten keresztül is elérhetővé kell tenni.

2.2.5 Gazdaság

25. Magyarországnak haladéktalanul csatlakoznia kell a Szingapúri Egyezményhez.

26. Fel kell gyorsítani a kommunikáció, hírközlés és informatikai szolgáltatások területén a monopóliumok feltörését, a liberalizációt. Meg kell teremteni az egyetemes szolgáltatások kategóriáját, a szabad hálózati hozzáférést ezen a területen is. Az államnak, mint az egyik legnagyobb vásárlónak, olyan tendereket kell kiírnia, amelyek aktív szerepet játszanak az informatikai szolgáltatások árának csökkentésében, az ingyenesen és kedvezményesen igénybe vehető szolgáltatások kialakításában. (Például ösztönözni kell az internet-szolgáltatókat arra, hogy a legnagyobb kedvezményt alkalmazzák a tarifarendszer és a nyújtott szolgáltatás tekintetében, a tenderben ki kell kötni a költségek fokozatos csökkentését és a különféle kedvezményezett társadalmi rétegek, intézmények körét.)

27. Ki kell dolgozni az olcsó Internet-elérést és tartalomszolgáltatást biztosító beruházások támogatási rendszerét, elő kell mozdítani az Internet-elérés távközlési költségeinek csökkentését, ösztönözni kell az alternatív hozzáférések (mobil internet, kábeltévé, műhold stb.) kiépülését és elterjedését, a bérelt vonali hozzáférés költségét csökkenteni kell.

28. Az elektronikus kereskedelemmel kapcsolatos kormányzati stratégiát 2000 végéig el kell készíteni, segíteni kell az elektronikus kereskedelem elterjedését, meg kell teremteni az elektronikus aláírás és fizetés feltételeit, biztosítani kell az ilyen kereskedelemmel kapcsolatos ismeretek átadását az oktatási rendszerben.

29. Elő kell segíteni az intelligens kártyák elterjedését a kereskedelemben, az elektronikus fizetésben, a folyószámla-információk tárolásában, az előre feltölthető fizetőeszközök körében.

30. A Munkaerőpiac Alapból támogatni kell az internetes távmunka elterjedését, segíteni kell az ezzel kapcsolatos továbbképzéseket, átképzéseket.

31. A GYES-en, GYED-en lévő nők számára biztosítani kell az internetes távoktatási programokban való kedvezményes részvételt és segíteni kell távmunka keretében munkavégzésüket is.

2.2.6 Mezőgazdaság és föld

32. 2001-töl kezdve az interneten közzé kell tenni az aktuális agrár- és vidékfejlesztési támogatások leírását, az adatlapok letöltésének lehetőségével és 2002-töl az elektronikus ügyintézést is meg kell valósítani. Ezzel párhuzamosan elő kell segíteni azt, hogy a mezőgazdaság szereplői hozzáférjenek az internethez és mindennapi munkájukban fel tudják használni azt.

33. Haladéktalanul létre kell hozni az állami piacszabályozással érintett és liberalizált növényi- és állati termékek internetes adatbázisát, amely naprakészen tartalmazza a termékekkel kapcsolatos piaci információkat (árak, hírek, trendek stb.), kereshető formában.

34. Létre kell hozni az Európai Unió által kiadott agrárszabályozások és egyéb információk naprakész, magyar nyelvű adatbázisát az interneten 2001-re.

35. Internetre kell vinni a földhivatalok anyagait, ezt betekintésre ingyenesen hozzáférhetővé kell tenni és speciális szolgáltatókon keresztül az elektronikus ügyintézést is be kell vezetni legkésőbb 2004-ig. Létre kell hozni és folyamatosan frissíteni kell az interneten a művelés alatt álló területek táj- és talajállapotára vonatkozó információkat.

2.2.7 Egészségügy

36. Az egészségügy intézményeinek 2003-ig meg kell teremteniük azokat az internetes szolgáltatásokat, amelyek révén a megelőzést és gyógyítást segítő információkhoz juthatnak a polgárok.

37. Az egészségügyi intézményeknek 2002-töl meg kell teremteniük azokat az információs szolgáltatásokat, amelyek alkalmasak a szolgáltatásokat igénybe vevők tájékoztatására, az intézmények szolgáltatásainak és a működés eredményességének bemutatására.

38. Meg kell teremteni azokat az internetes szolgáltatásokat, amelyek segítik a gyógyítást, például távkonzílium, csoportos orvosi döntéstámogató rendszerek, online csoportok.

39. Intelligens egészségügyi kártyát kell bevezetni, amely tartalmazza az egészségügyi információkat, korábbi betegségeket és kezeléseket és egyéb fontos információkat. Ennek érdekében 2001-töl kísérleti projekteket kell indítani.

40. Elő kell segíteni és támogatni a háziorvosok Internet-eléréshez való juttatását, számukra az interneten szakmai információs oldalakat és távoktatási központot kell létrehozni 2003-ig.

2.2.8 Közoktatás

41. 2002-ig az összes iskolát, kollégiumot, diákotthont be kell kötni nagysebességű vonalon keresztül az internetbe és az adatforgalom költségeit központi forrásból kell finanszírozni.

42. 2004-töl nem taníthat hetedikes vagy annál magasabb évfolyamra járó tanulókat az az iskola, amelynek nincs multimédiás eszközzel felszerelt tanterme, amelyet a tanítási időn túl is a diákok számára hozzáférhetővé kell tenni.

43. 2006-ig az osztálytermek negyedében lokális hálózatnak és legalább egy multimédiás számítógépnek kell lennie, amely alkalmas az internet elérésére.

44. 2002-ig legalább 150 határon túli magyar közoktatási intézménynek kell kapnia a magyar államtól számítástechnikai eszközöket és Internet-elérést, támogatni kell a határontúli pedagógusok informatikai továbbképzését is.

45. 2001-töl évente legalább 25 000 új számítógépet kell biztosítani a költségvetésben a közoktatási intézmények számára.

46. Vissza kell állítani a megszüntetett iskolai könyvtári és informatikai fejlesztési normatívát.

47. Be kell vezetni a hálózattal rendelkező iskolákban az iskolai rendszergazda státuszt az iskolai könyvtároshoz hasonlóan, illetve meg kell teremteni az informatikus tanári pótlékot.

48. Az ECDL-nek vagy azzal egyenértékű vizsgának 2002-töl a pedagógus szakvizsga megszerzési feltételének, 2004-töl a pedagógus diploma feltételének és kötelező érettségi tárgynak kell lennie. Ennek megfelelően meg kell emelni az informatikai alapképzés óraszámát is.

49. El kell indítani a digitális tankönyv-programot, amelynek keretében az új tankönyvek digitális változatát 2002-töl az interneten is közzé kell tenni (ez a tankönyvvé minősítés feltételévé kell váljon), illetve multimédiás tananyagok kifejlesztését kell támogatni).

50. Az iskoláknak a nyilvános információkat (felvételi, tanév rendje, órarend, tanárok, diákjogok érvényesülése, iskolaújságok stb.) elérhetővé kell tenniük az interneten, minden iskolának saját honlapot kell működtetnie 2003-tól. internetes szolgáltatásokkal kell segíteni az iskolai értékelés, önértékelés, adminisztráció, statisztikai adatszolgáltatás megvalósulását.

51. Néhány éven belül többszörösére kell növelni a számítástechnikai szakközépiskolába illetve számítástechnikai tagozatra járó tanulók körét, meg kell teremteni a középfokú informatikai

tömegképzés feltételeit. (Jelenleg a 25 informatikai szakközépiskolában kb. 10 000 tanuló tanul.) Ennek érdekében kiemelt támogatást kell biztosítani az ilyen képzést folytató intézményeknek.

2.2.9 Felsőoktatás

52. Egyetemeken és főiskolákon 2003-tól legalább minden 5 hallgatóra jutnia kell egy számítógépnek. A számítógépeket a tanítási nap alatt folyamatosan elérhetővé kell tenni.

53. 2001-töl a felsőoktatási intézményeknek az interneten közzé kell tenniük a felvételi követelményekkel és eljárással, a képzési formákkal, pályázatokkal, ösztöndíjakkal, a követelményekkel (tételsorok, irodalomjegyzék stb.) és az intézmény működésével kapcsolatos információkat. internetre kell továbbá vinni a felsőoktatásban használt tankönyveket, segédleteket, jegyzeteket, előadásvázlatokat stb., az adatbázist kereshető formában kell megvalósítani.

54. A felsőoktatási intézményeknek 2002-töl általánossá kell tenniük az írásos anyagok elektronikus formában történő leadásának lehetőségét. Az elfogadható formátumokat az egyetemi és főiskolai tanácsoknak kell kiválasztaniuk, a kiválasztás során olyan formátumokat is meg kell adni, amelyeket ingyenes vagy könnyen hozzáférhető programokkal is elő lehet állítani.

55. Néhány éven belül meg kell duplázni az informatikai szakemberek képzését (jelenleg kb. 10 000 hallgató évente, sokszoros túljelentkezés). Ki kell terjeszteni a felsőfokú képzést az informatika és internet körüli tudásvilágok szakembereit kibocsátó képzési formákkal, rugalmasabbá kell tenni a szakindítási procedúrát.

56. Elő kell segíteni az egyetemi távoktatás kialakulását, tovább kell fejleszteni a felnőttoktatást, ki kell dolgozni a virtuális oktatási intézmények és kollégiumok programját, lépéseket kell tenni a felsőoktatásban az internet 2 technológia átvételére és bevezetésére.

2.2.10 Kultúra

57. 2002-ig minden könyvtárban megfelelő minőségű internet-hozzáférésnek kell lennie, a könyvtárakat folyamatosan digitális információs központokká kell átalakítani. A könyvtárak és levéltárak tartalmát (legalábbis katalógusszinten) közzé kell tenni az interneten.

58. 2002-ig be kell kötni megfelelő minőségben az internetbe a múzeumokat, művelődési házakat és egyéb kulturális intézményeket. Az intézmények tevékenységi körébe tartozó információkat hozzáférhetővé kell tenniük az interneten, saját honlapjukon, amely folyamatosan informál ezen intézmények anyagairól, programjairól.

59. Fel kell gyorsítani a kulturális örökség digitalizálási programját, amelynek keretében a múzeumok, könyvtárak és levéltárak anyagait és az audiovizuális archívumokat digitális formában rögzíteni és tárolni kell.

60. 2001-re létre kell hozni a Nemzeti Kulturális Alapon belül a digitális kultúra szakkollégiumot, illetve a könyv- és folyóirat-támogatási pályázatokat ki kell bővíteni digitális formájú kiadványokra is.

3. Megvédjük a jogállami forradalom vívmányát

Az SZDSZ 1989 áprilisában tette közzé a Rendszerváltás Programját. Ennek közjogi fejezete, melynek szerzője Tölgyessy Péter volt, lényegében a jogállami forradalom forgatókönyvévé vált. Az SZDSZ hű maradt eredeti elveihez: az emberi jogok hatékony védelméhez és a cselekvőképes, de ellenőrzött kormányzat követelményéhez. Az eltelt idő azonban a közjog területén is változtatásokat tesz szükségessé. Hogy pontosan értsük, hogy mit és miért kell tennünk, át kell tekintenünk az elmúlt tíz év legfontosabb történéseit.

A jogállami forradalom kiindulópontja az az alkotmánymódosítás volt, amelynek tervezetét az Ellenzéki Kerekasztal, az MSZMP, és ez utóbbi szatellitszervezetei a Háromoldalú Tárgyalásokon

fogadtak el. Ezt követően az 1989. október 23-án, a forradalom évfordulóján hatályba lépett átfogó alkotmánymódosításra az illegitim parlament már csak a pecsétet nyomta rá. Az 1989. októberi alkotmánymódosítás az 1949-es, rákosista alkotmány formájába olyan új tartalmat öntött, ami akkor is jogállaminak mondható, ha olykor zavaróan sejlik fel mögüle az egykori szocialista váz. Ez a paradoxon persze nem is olyan bonyolult, ha tekintetbe vesszük, hogy Magyarországon nem zajlott le klasszikus értelemben vett forradalom, amely elsöpörte volna az ancien régime alkotmányát. A jogállami forradalom a legalitás talaján ment végbe, miközben természetesen megszakította az előző rendszer legitimitását. Abból a tényből, hogy a változást nem a tömegek (utcai) megmozdulásai idézték elő, okszerűen következett az 1989-es alkotmányozási folyamat átpolitizálódása, ez pedig óhatatlanul ideiglenes alkotmányhoz vezetett, amit menet közben többször is módosítottak.

- Az MDF-SZDSZ-paktum 1990-ben kiiktatta az alaptörvényből az állampárttal kötött ideológiai kompromisszumokat, és megteremtette a felelős parlamentáris kormányzat lehetőségét.

- Az önkormányzati törvénnyel összefüggő alkotmánymódosítással lezárult a jogállami forradalom klasszikus időszaka, készen állt egy töredezett, de jogállami alkotmány.

- Alkotmánybíróság 1991-92-es döntései a köztársasági elnök hatáskörét az 1989-es alkotmányszöveg értelmezésével egyértelműen a kormány javára szűkítették.

Az alaptörvény keletkezésének tárgyalásos jellege is magyarázza, hogy az elkészült régi-új alkotmány a leginkább a kontinentális Európában honos többpárti, konszenzusorientált demokráciának a politológiából ismert modelljét követi. A kettőnél több parlamenti párt jelenlétét és koalíciós kormányzást feltételező rendszer egyrészt az MSZMP által preferált, a posztkommunista államok egy részében ma is alkalmazott fél- vagy egészen prezidenciális rendszer tudatos elvetését jelentette, másrészt pedig az angol, kétpártrendszerű váltógazdálkodás westminsteri parlamentarizmusáét. Az 1989-90-ben kialakított döntéshozatali rendszernek a nyugat-európaihoz képest is további sajátossága, amit nyilván a totalitárius rezsim négy évtizedes öröksége is indokol, hogy nem pusztán a koalíciós partnerek konszenzusára épül, hanem olykor megkívánja az ellenzék bevonását is a döntésekbe, illetve jelentősen megerősíti a kormányzati hatalom ellensúlyait. Az előbbire példa a kétharmados törvények intézménye, az utóbbira a köztársasági elnök, az Alkotmánybíróság és az országgyűlési biztosok alkotmányos jogállása.

Az 1989-90-ben kialakított alkotmányos rendszert kezdettől fogva sok támadás érte. Az első parlamenti ciklus vége felé, a második választásra készülő pártok programjaikban kivétel nélkül egy új alkotmány elfogadása mellett tették le a garast. Az SZDSZ már akkor is leszögezte, hogy csak olyan új alkotmányt támogat, amely alapelveiben a jelenlegivel megegyezik, de szerkezete egységes és szövege kellőképpen kidolgozott. Más pártok 1994-es programjaikban az 1989?90-ben kialkudott alkotmányos berendezkedés radikális átalakítására törekedtek, ám az "új forradalmárok" nem kaptak mandátumot a választópolgároktól terveik megvalósítására.

1994-ben az MSZP-SZDSZ-koalíció kétharmadot meghaladó többsége felidézte azt a veszélyt, hogy a kormányzó pártok kisajátítják az alkotmányozást. Ezt a veszélyt azonban maga a koalíció hárította el azzal az önkorlátozó gesztussal, hogy az új alkotmány előkészítésére létrehozott parlamenti bizottság határozatainak meghozatalához a hat közül legalább öt párt támogatását követelték meg, és az ily módon elvetett új passzusok helyett a hatályos alkotmány rendelkezéseit hagyták érvényesülni. Ez az eljárási rend elvileg garantálhatta volna egy korszerű új alaptörvény konszenzuson alapuló előkészítését. Az új alkotmány koncepciója azonban 1996 nyarán nem kapta meg a parlamenti plénum előtt a kellő többséget, mert az MSZP egy része nem támogatta. A kormány erősebb pártjának baloldali szárnya azért hiúsította meg a koncepció jóváhagyását, mert az nem tartalmazta a szociális államiság deklarációját és az érdekegyeztetés mechanizmusait. Ezzel az alkotmányozási kísérlet lényegében meghiúsult.

Most, fél évszázaddal a rákosista alkotmány születése és tíz évvel a rendszerváltó alkotmánymódosítás után, elég csekély esély látszik arra, hogy a kétségkívül legitimitási hiányosságokkal terhes, ám tartalmában liberális jogállami alkotmányszöveget felváltsa egy maradéktalanul legitim és sokak szerint a rendszerváltást végleg lezáró új alaptörvény. Bár a Fidesz még a második ciklusban is liberális elveket képviselt az alkotmányozási kísérlet során, 1998 után a parlamentáris demokrácia alapvető intézményei ellen intézett támadásaival - különösen az

Országgyűlés hetenkénti ülésezésének alkotmánysértő megszüntetésével - illúzióvá tette az alkotmányszöveg konszenzusos konszolidációját. A másik oldalon a szocialista párt korporatív közjogi törekvései sem teremtenek olyan helyzetet, amelyben reálisan kitűzhetnénk a közjogi konszolidáció programját. Új alaptörvény elfogadását vagy a jelenlegi alkotmányszöveg átfogó formai felülvizsgálatát az SZDSZ csak akkor támogatja, ha a jogállami forradalom vívmányai megtarthatóak. Erre jelenleg még tízéves távlatban is alig látszik esély.

4. A magánszféra magánügy

A liberális eszmerendszer lényegéhez tartozik, hogy az állam polgárait egyenlő méltóságú, saját sorsuk irányítására képes, autonóm személyekként kezeli. Ennek az autonómiának biztosít alkotmányos védelmet az önrendelkezési jog, mely az Alkotmánybíróság szerint az emberi méltósághoz való jog része. Túl azon, hogy az önrendelkezés joga alapvető alkotmányos jog, több alapelv érvényesülése is következik belőle. Mindez nemcsak elvont kérdésfeltevésként, hanem mindennapjainkban jelen levő problémákban is megnyilvánul. Ezeket a konkrét kérdéseket már a következő ciklusban rendezni kell.

4.1 Saját sorsunkról magunk dönthessünk

Az önrendelkezési jogból az következik, hogy az állampolgár a saját életére vonatkozó döntéseit, melyeket a köznyelv gyakran magánügynek nevez szűk körű kivételektől eltekintve maga hozhatja meg. Az önrendelkezési jog olyan védelmi zónát von a polgár köré, ami fölött nem rendelkezhet az állam, sőt, ahová az be sem hatolhat. Ez a védett zóna az egyén magánszférájának.

A mai liberalizmus nem osztja azt a múlt századi nézetet, mely az állam szerepét csupán a közrend betartására, s a jogok védelmére korlátozná. Az állam tevőlegesen is hozzájárulhat az alapjogok érvényesüléséhez. Ez időnként magából az alapjogból fakadó kötelezettsége, máskor pusztán olyan jogpolitika megvalósítása, mely elősegíti az alapjogok gyakorlását, növelve ezáltal e jogok értékét. Az információs társadalom módot ad arra, hogy már meglévő jogainkat más módon gyakoroljuk, s új tartalommal töltsük meg.

A szabadságot fenyegető veszélyekkel szemben a rendszerváltás után garanciák kerültek be a magyar jogrendszerbe. A konzervatív kormány több alkalommal megsértette ezeket a jogi korlátokat. Ugyanakkora technikai lehetőségek és a társadalmi közeg megváltozásával új veszélyforrások jelentek meg, melyek korábban nem látott kihívásokat támasztanak a régi szabadságjogok irányában. Ilyen kihívás

- az orvosi technológia rendkívüli fejlődése,

- az információs társadalom kiépülése.

Ezekben a kérdésekben is meg kell védenünk alapvető értékünket: a szabadságot.

Az egyén a saját életére vonatkozó döntéseit maga hozhatja meg. Ebből következik, hogy az államnak minden esetben indokolnia kell az egyén önrendelkezési jogának korlátozását. A közérdekre vonatkozó homályos utalások nem szolgálhatnak a szabadság elvonásának indokául. Aligha lehetne az egyén minden magára vonatkozó cselekedetét nevesített alanyi jogként deklarálni. Ez az alapvető szabadságjogok inflálódásához vezetne, s azok értékét csökkentené. Sokkal inkább néhány alapelvet kell lefektetnünk, amelyekre akkor is hivatkozhat a szabadságában veszélyeztetett polgár, amikor az állam nem sért külön nevesített alapjogokat.

4.2 Ízléskérdésekben az állam nem lehet döntőbíró

Az emberi cselekedetek és döntések egy része pusztán az egyén ízlésítéletén nyugszik, és nélkülöz minden erkölcsi tartalmat. Az egyik ízlés éppen ezért morális értelemben nem jobb a másiknál, pusztán másfajta. Az állam akkor kezeli egyenlően állampolgárait, ha nem foglal állást olyan kérdésekben, amelyekben ízlésbeli különbségekről van szó. Ez nem jelenti azt, hogy időnként ne védhetné meg az állampolgárok egy részének érzékenységét, ugyanakkor pusztán ezen az alapon

teljes mértékben nem élhet a tiltás eszközével. Az állam feladata ilyenkor olyan zónák, azaz cselekvési területek kijelölése, ahol a polgár ezen ízléseknek megfelelően, de a többség érzékenyégének sérelme nélkül, szabadon élhet.

4.3 A helyes életről sem dönthet az állam

Más esetekben az egyén cselekedete nem pusztán a többség ízlését sérti, hanem annak erkölcsi nézeteivel sem egyeztethető össze. Nincs azonban állandó erkölcs. A társadalom morális értékrendszere szüntelenül változik, és ez a változás már tízéves távlatban is jelentős módosulásokat eredményezhet. A szabadság liberális felfogása szerint már csak ezért sem kényszeríthetőek ki a többség által elfogadott erkölcsi nézetek mindaddig, amíg az egyén nem okoz kárt másoknak. Teljességgel megengedhetetlen ilyen esetekben az államnak a büntetőjog eszközeihez nyúlnia.

Nem fogadjuk el az egyéni szabadság paternalista korlátozását sem. Az állam akkor kezeli méltósággal felruházott, autonóm lényként állampolgárait, ha még saját érdekükben sem kényszeríti őket. Az egyén szabadságának korlátozása ezen érvrendszer alapján csak olyan esetekben indokolt, amikor mások érdekeit sérti cselekvése, illetve valószínűsíthető, hogy a polgár döntése nem megfelelő információkon nyugszik.

4.4 A személyiség szabad kibontakoztatása

Az önrendelkezési jognak attól is meg kell védenie az egyént, hogy a hatalmon lévők adminisztratív úton akadályozzák meg személyisége kibontakoztatásában. A személyiség szabad kibontakoztatásának és a különböző életformák közötti választásnak vannak azonban bizonyos alapfeltételei. Ezek tevőleges módon való biztosítása nemcsak erénye az államnak, hanem mint arra már az Alkotmánybíróság is több alkalommal rámutatott az egyéni jogokból fakadó kötelessége is. Az oktatásnak döntő szerepe van a személyiség szabad kibontakoztatásában. Egyrészt ez ruházza fel az egyént azokkal a képességekkel, melyek lehetővé teszik számára a különböző életformák és életpályák közötti megalapozott választást, másrészt olyan általános, többcélú eszközöket ad az egyén kezébe, melyek majd minden életforma választása esetén hasznosak lehetnek számára. Az államnak meg kell határoznia, hogy egy adott korban mik azok az ismeretek, melyek elsajátítását minden polgára számára biztosítania kell. Az ismeretek körének átalakulása miatt különös figyelmet kell fordítanunk a nyelvoktatásra, a számítástechnikai, környezetvédelmi, vagy az Európai Unióhoz kötöd ismeretek elsajátítására. Magyarországnak igazodnia kell az oktatási gyakorlat megváltozásához: a felnőttképzés és az átképzések jelentőségének növekedéséhez is.

4.5 Saját testünkkel szabadon rendelkezhetünk

Már a XVII. században megfogalmazódott a jog: *habeas corpus*, azaz rendelkezhess szabadon a testeddel. Ez kezdetekben ugyan csak az önkényes letartóztatás ellen védett, mára azonban e jog terjedelme jelentősen kibővült. Magában foglalja azt a jogot, hogy amíg más jogalanynak nem árt a polgár, minden vonatkozásban maga rendelkezhet saját teste felett. Ennek az elvnek az érvényesítése számos vitatott kérdésre megadja egy liberális párt válaszát.

4.6 Jogunk van a méltó halálhoz

Az élethez való jog a szabadsághoz és a tulajdonhoz való joggal együtt a klasszikus liberalizmus legbecsesebb értékei közé tartozik. A magyar alkotmánybírósági gyakorlat ezt a jogot ugyancsak az alapjogok hierarchiájának élére helyezi, s korlátozhatatlannak tekinti. A halálbüntetés kérdésében a magyar joggyakorlat nyugvópontra jutott, s olyan választ adott, amely összeegyeztethető a liberalizmus alapelveivel. Egy, az Európai Unióba igyekvő országban nincs helye a halálbüntetés akár csak időszakos visszaállításának sem.

Az ezredforduló egyik igen fontos velejárója az orvostudomány és a genetika eszköztárának kiszélesedése. Az eutanázia fogalma ugyan a korábbi korokban sem volt ismeretlen, a modern orvostudomány azonban lehetővé teszi, hogy olyan mértékben hosszabbítsák meg az ember életét, melyre korábban gondolni sem lehetett. Az ilyen élet azonban sokszor nem több a biológiai funkciók fenntartásánál, gyakran elképzelhetetlen fájdalmakkal terhes, és nem egyeztethető össze a

méltóságteli emberi élet fogalmával. Az élethez való jogot valódi jogként fogjuk fel, azaz elsősorban nem magát az életet, hanem az egyén saját élete fölötti rendelkezését védjük. Ebből pedig az következik, hogy elvi szinten deklarálni kell az egyénnek azt a jogát, hogy méltósággal halhasson meg. Ennek része az életmentő és életfenntartó egészségügyi kezelés visszautasításának joga. Ha ez a jog nem is abszolút, a mai egészségügyi törvény szabta kereteknél tágabb terjedelemben kell érvényesülnie. A jelenleg megkövetelt eljárás és bizonyítás a gyakorlatban lényegében kizárja, hogy az emberek éljenek ezzel a jogukkal.

A konzervatív felfogás szerint az élet önmagában abszolút érték, ezért az egyén életét saját akarata önrendelkezése ellenére is meg akarják óvni. Érveik súlyát nagyban lecsökkenti, hogy a rend iránti igényük gyakran erősebbnek bizonyul ennél az állítólagos abszolút értéknél. Gyakorlatukban a rendvédelmi testületekre vonatkozó szolgálati szabályzatok, köztük a fegyverhasználatra vonatkozó rendelkezések nincsenek összhangban az élethez való jog kitüntetett szerepével. A rendőrségi törvényt és a szolgálati szabályzatokat mindenképpen módosítani kell az emberi élet védelmében.

4.7 Az anya a terhesség korai szakaszában szabadon rendelkezhessen magzatával

A nem kívánt gyermekvállalás oly mértékű terhet jelent az ember életében, ami rendkívüli mértékben megnehezíti a szülök személyiségének kibontakoztatását, bármi is legyen az anyának és az apának a kívánatos életformáról vallott felfogásuk. Az Alkotmánybíróság második abortuszhatározata nyomán kialakult helyzet kétségtelenül nem növelte a terhes nő önrendelkezési jogának szélességét. A parlamenti képviselők többsége egyetértett abban, hogy a magzati élet védendő érték, de a magzat nem rendelkezik fogantatásának pillanatától az élethez való alanyi joggal. Az anya önrendelkezési jogával szemben nem áll a magzatnak semmilyen alanyi joga. Elfogadjuk, hogy a magzati élet védendő érték, ez azonban csak a terhesség későbbi szakaszaiban adhat alapot az anya szabadságának korlátozására. Éppen ezért a terhesség korai szakaszában teljességgel az anya döntésére kell bízni, megszüli-e gyermekét.

4.8 A dajkaterhességet engedélyezni kell

A saját test feletti rendelkezés joga az embernek azt az érdekét is védi, hogy szabadon dönthessen az utódvállalás kérdéseiben. A gyermekvállalás pozitív módon mozdíthatja elő a személyiség szabad kibontakoztatását, hiszen ez része lehet sok embernek a jó életről vallott felfogásának. Nemcsak azért pártoljuk a dajkaterhesség megfelelő garanciák közötti legalizálását, mert az anya egészségügyi ellátáshoz és testi integritásához való jogából ez következik. Maga a döntés is a személyiség szabad kibontakoztatásához való jog gyakorlása, rendelkezés a saját test felett: gyermeket kíván vállalni az anya, és ezt csak a dajkaterhesség segítségével teheti meg. Ez a döntése pedig mindenképpen védendő érték.

4.9 A betegek jogait komolyan kell venni

A mindennapokban a saját testünk fölötti rendelkezés leggyakrabban az egészségügy vonatkozásában, a betegjogokkal együtt kerül szóba. A hatályos egészségügyi törvény alapvetően korszerű, progresszív szabályozást tartalmaz, ugyanakkor a legkiszolgáltatottabbak nem élveznek megfelelő védelmet. Különösen áll ez a pszichiátriai betegekre, így a rájuk vonatkozó szabályozást módosítani kell. Ennek a problémának ugyanakkor csak egy szeletét jelenti a testi integritáshoz való jog, hiszen az ö esetükben például a kényszerítő eszközök alkalmazásának szabályozása sem megfelelő.

4.10 Nem zárhatjuk börtönbe a kábítószerek fogyasztóit

A magánszférához való jog elvi alapja, hogy a felnőtt emberek sorsukért felelős, autonóm személyek. Éppen ezért még saját érdekükre hivatkozva sem lehet őket semmire kényszeríteni, amennyiben döntésük megfelelő információkon nyugodott és megfontolt volt. Különösen nem indokolt a büntetőjogot, mint a jogrendszer végső eszközét igénybe venni akkor, ha a szóban forgó magatartás nem okoz kárt másoknak. A kábítószer-fogyasztás tipikus példája az ilyen nemkívánatos, ugyanakkor másoknak kárt nem okozó cselekedeteknek, éppen ezért határozottan elutasítjuk a börtönnel fenyegetőző, paternalista beavatkozást.

Ne legyenek illúzióink: a fogyasztók nem deviáns, eleve bűnözőnek született személyek. A budapesti gimnazisták harmada kipróbált már valamilyen illegális drogot. Ilyen méretű társadalmi problémát a büntetőjog eszközeivel lehetetlen kezelni. Azon túl, hogy a kriminalizálás nem képes megszüntetni a kábítószer-fogyasztást, kevésbé hatékony, mint a megelőző, illetve ártalomcsökkentő drogpolitika a bűnüldözés paradox módon éppen a hatékony stratégiáktól vonja el a forrásokat.

A kábítószer-fogyasztás maga is hozzájárul a bűncselekmények számának a növekedéséhez, mivel megbélyegzi és bűnözői pályára állíthatja a fogyasztókat, akik egyébként tipikusan a társadalomba beilleszkedett, normális fiatalok. Nem is beszélve arról, hogy a fogyasztók éppen a büntetéstől való félelem miatt nem mernek szakemberhez fordulni problémáikkal, ezzel pedig gyakoribbá válnak a túladagolásból származó halálesetek.

4.11 Vallások között az állam nem tehet különbséget

A vallási és lelkiismereti kérdések a liberális felfogás szerint az ember legszemélyesebb magánügyét jelentik. Ezzel nem vonjuk kétségbe a vallás jelentőségét, hanem éppen ellenkezőleg, azt állítjuk, hogy az egyén hite személyiségének egyik leglényegesebb alkotórésze. Ha az állam hitbéli kérdésekben kényszert alkalmazhat, akkor a személyiség nem fejlődhet szabadon, s ha az állam hitbéli szempontok alapján diszkriminál polgárai között, akkor személyiségüket nem tekinti egyenrangúnak. Az önrendelkezési jog bizonyos eseteinek azért kell különös védelmet élvezniük, mert az egyén döntését legfontosabb vallási, lelkiismereti megfontolásai vezérlik. Az életmentő kezelést visszautasító beteg, vagy az abortuszt kérő terhes nő például nemcsak a testi integritáshoz való jogát gyakorolja, hanem döntésekor szembe kell, hogy nézzen a legmélyebb világnézeti kérdésekkel is. Ez ad ezeknek a döntéseknek különös, a testünk fölötti önrendelkezési jogon túlmutató súlyt.

A vallásszabadság részét képező kultuszszabadság gyakorlása jellemző módon közösségi jellegű, s bizonyos szervezeti formák között történik. A jelenlegi szabályozás bizonyos vallási közösségeknek megadja az egyházi státuszt, más vallási közösségeknek azonban nem. Ezen a szabályozáson változtatni kell, és minden vallási közösségnek belső autonómiát kell kapnia. Az egyházként való elismerés a nagyobb szervezeti autonómiában, a zárt szervezeteken belüli hitoktatási lehetőségben és a finanszírozásban nyilvánul meg. Időről időre felmerül az egyházként való elismerésre vonatkozó kritériumrendszer szigorításának a gondolata. Ezt semmiképpen nem fogadhatjuk el, mivel az egyházi státusszal való visszaélés a jelenlegi törvények megfelelő alkalmazásával is kiszűrhető lenne, azaz a vallásszabadság nem szorul korlátozásra.

4.12 A hálószobánkban az államnak semmi keresnivalója!

Minden társadalomban vannak olyan kulturális minták, melyek viszonylagos egyetértést teremtenek abban, hogy mi számít az adott társadalomban az intimszférához tartozónak. Ennek a területnek a védelme egyrészt azért kiemelt jelentőségű, mert az intim kapcsolatok gyakran alapvetően meghatározóak a személyiség szempontjából. Az intim szférát egyébként olyan jogok is körülbástyázzák, többletvédelemmel látják el, mint a személyes adatok vagy a magánlakás védelme. Legtöbb esetben nemcsak azért érdemes védelemre ez a szféra, mert a jogosult kiemelkedően fontos érdekeit védi, hanem azért is, mert az állam semmilyen indokot nem tud felhozni, miért kellene beleszólnia polgárai életének ezen részébe. Ettől függetlenül az intim szféra nem szolgáltathat védelmet ott, ahol ez a védelem kárt okoz másoknak; nem lehet tehát például a házasságon belüli erőszak igazoló elve. Ugyanakkor az intim szférában sem érvényesülhet állami diszkrimináció.

4.13 A sorkötelezettséget meg fogjuk szüntetni

A politikai pártok közül az SZDSZ állt ki legkövetkezetesebben az általános hadkötelezettség megszüntetése mellett. A kényszersorozás eltörlése mellett nemcsak pénzügyi, katonapolitikai, hanem alapjogi érvek is szólnak. Éppen ezért a vita természete nem kizárólag pragmatikus, hanem legalább ennyire elvi jellegű. A kényszersorozás nagymértékben korlátozza az önrendelkezés jogát, már csak ezért sem helyeseljük fenntartását.

4.14 Az interneten is védjük a személyes adatokat

A nem nyilvánosságnak szánt közlések (levelek, magánbeszélgetések) a magánszféra legrégebben védett tárgyai közé tartoznak. Ehhez a körhöz tartozik a személyes adatok védelméhez való jog, aminek jogi, szervezeti feltételei Magyarországon alapvetően megfelelőek. Ezt biztosítja egyrészt a korszerű adatvédelmi törvény, másrészt az adatvédelmi biztos hivatala, de ezt támasztja alá az is, hogy az első Alkotmánybíróság meghatározta pl. az adatgyűjtés legfontosabb feltételeit. Ugyanakkor az adatvédelmi törvény elfogadása után sorra születtek és születnek az adatvédelem alkotmányos elveit sértő törvények, így

- az egészségügyi adatkezelési törvény,

- a rendőrségi törvény,

- a bűnügyi nyilvántartásról szóló törvény.

A világháló használatának robbanásszerű elterjedése újból felveti a magánszféra határainak kérdését. Az internet olyan új kommunikációs módszereket alkalmaz, melyekre nem húzhatók rá minden további nélkül a hagyományosabb médiumoknál bevált megoldások. Az internet különböző kommunikációs csatornákat alkalmaz, s noha ezek között van bizonyos átjárhatóság, maguk e csatornák is különböző szabályozást igényelnének. Az interneten az információ közlője sokszor nehezen azonosítható, s ebben az állam közvetlen veszélyforrást lát, mondván, hogy a világháló ideális kommunikációs eszköz például bűnözök és terroristák számára. Amennyiben azonban az állam a szabályozást a legrosszabb eshetőségre készülve alakítja ki, olyan technikai és jogi eszközökre tesz szert, melyek mindenféle magánjellegű közlésre potenciális veszélyt jelentenek. Meg kell védenünk az internet szabadságát, már csak a szólásszabadság védelmének okán is.

A nem nyilvános, magánjellegű közlés (például e-mail) védelmét a levéltitokhoz hasonlóan biztosítani kell. Az állam nem foszthatja meg polgárait azoktól a titkosítási eszközöktől, melyekkel az egyén saját maga védi információit. Biztosítani kell azt, hogy a személyes adatok az érintett hozzájárulása nélkül ne kerüljenek nyilvánosságra, illetve azokat ne lehessen jogszerűtlenül felhasználni.

5. Fel kell számolni a diszkriminációt!

5.1 Felül kell vizsgálni a jogszabályokat

Jogharmonizációs program keretében át kell tekinteni az összes alapvető törvényt (Btk., Be., Ptk., Pp., Mt. stb.), valamint az ezekhez kapcsolódó alacsonyabb szintű jogszabályokat, utasításokat, rendeleteket, körleveleket, hogy ne maradhassanak bennük olyan elemek, amelyek ellentmondanak a hátrányos megkülönböztetés alkotmányos tilalmának. Az Alkotmány szellemével ütköző szabályok, utasítások megsemmisítendők.

E feladat elvégzésével párhuzamosan a hatályos, és Magyarország által kötelezőnek elismert nemzetközi jogszabályok alapján át kell tekinteni az alapvető törvényeket, és ahol a hazai jog hiányos, vagy nem a nemzetközi elvárásoknak megfelelően rendelkezik, ott a jogszabályokat módosítani kell.

5.2 Egységes diszkrimináció-ellenes törvény

A jelenlegi jogágakban elszórtan fellelhetőek diszkrimináció-ellenes rendelkezések, a diszkriminációs cselekmények elkövetőivel szemben alkalmazandó szankciók. A diszkrimináció-ellenes törvényhelyek száma csekély, és nem fedik le az életben előforduló összes diszkriminációs cselekményt. Az egységes antidiszkriminációs szabályozás hiánya miatt tétova és hiányos az antidiszkriminációs intézményi gyakorlat is. A törvényben egybe kell gyűjteni az elszórtan fellelhető összes antidiszkriminációs rendelkezést, továbbá meg kell adni minden olyan diszkriminációs cselekmény leírását, amely az életben előfordul vagy előfordulhat. A törvényben pontosan meg kell fogalmazni, hogy mi tekinthető diszkriminációnak a munkajog, a polgári jog, az államigazgatás, a tömegkommunikáció, a politikai gyakorlat területein. Figyelembe kell venni azoknak az országoknak a tapasztalatait, ahol már van ilyen kódex és van ilyen gyakorlat.

5.3 Intézményi garanciák a diszkrimináció ellen

A diszkriminációs cselekményekkel szembeni fellépéshez az ombudsman, illetve az ügyészség közreműködésével kell fellépni. Az új törvényi szabályozás szerint nem csupán a büntetőjogi fellépés, hanem a méltányos kártérítés érdekében való sértettet támogató képviselet is ezeknek az intézményeknek a feladata.

5.4 iskolák a diszkrimináció ellen

A magyar oktatási rendszerben az emberi és kisebbségi jogok oktatása, a toleranciát növelő együttélési készségek oktatása az egyetemig bezárólag kötelező legyen. Különös gondot kell fordítani az igazságügy, a rendőrség, az egészségügy, valamint az államigazgatás és az önkormányzati adminisztráció kötelekében dolgozók képzésére és továbbképzésére ebben a tekintetben. Jelenleg még a jogtudományi egyetemeken sem oktatják ezeket az ismereteket és készségeket önálló tárgyként.

6. Cselekvőképes kormányzat - hatékony ellenőrzés

A Rendszerváltás Programjában megfogalmazott szabadelvű közjogi tételek a Háromoldalú Tárgyalások és a "négyigenes" népszavazás valamint az MDF-SZDSZ-paktum révén - szinte kivétel nélkül az alaptörvény részei lettek. Joggal adódik tehát a kérdés, ha a közjogban az SZDSZ elérte tíz éve kitűzött céljait, mit akar a következő tíz évben tenni?

Mindenekelőtt az újjáéledt magyar alkotmányosság konszolidálására van szükség. Az alkotmány szövege töredezett, több homályos pontja alapvető feszültségek forrása lehet az elkövetkező időben.

Céljaink nem változtak 1989 óta:

- cselekvőképes kormányzat,

- hatékony ellenőrzés,

- világos szankciók a közjogi normák megsértéséért.

A hétköznapok részévé kell tennünk az a tízéves alkotmányosság alappilléreit: az alaptörvény normáit, az Alkotmánybíróság határozataiban megfogalmazódott alapelveket és a közjogi szokásokat. Programunk a jelenleg hatályos alkotmány védelmére épül. Jelen pillanatban minden változtatás nagy valószínűséggel csak erodálná az alaptörvényt. Tízéves távlatban gondolkodva azonban fel kell vázolnunk programunkat: a jogállam és a jogállami alkotmány konszolidációját.

6.1 Visszaállítjuk a hetenkénti ülésezést

A rendszerváltó pártok egyik alapvető követelése volt az állandóan ülésező Országgyűlés, hiszen parlamentáris demokráciában a politikai viták terepe a parlament. Így kerülhető el, hogy a politikai viták az utcára kerüljenek ki. Semmiképpen sem engedhetünk a tízéves jogállami forradalom fontos vívmányából. Az ellenzék ellenőrzési jogainak gyakorlása nem képzelhető el hetenkénti ülésezés nélkül. Az ellenzék alapvető joga és a kormány ellenőrzésének egyik legfontosabb eszköze az interpellációs délután és a napirend előtti felszólalások. Az ország problémáinak felvetésére az ellenzéknek minden héten lehetőséget kell kapnia.

Bár a kormány munkájáért az Országgyűlés előtt a kormányfő felel, alig találunk példát arra, hogy a miniszterelnök személyesen válaszoljon a hozzá intézett kérdésekre. Éppen ezért intézményesíteni kell a miniszterelnökhöz intézhető azonnali kérdés - Nagy-Britanniában bevált - lehetőségét, a Prime Minister Question Time-ot. Ennek keretében a miniszterelnöknek csak a frakcióvezetők tehetnek fel azonnali kérdést, neki azonban a kérdés utáni héten személyesen válaszolnia kell.

6.2 Szükséges a választójogi reform

Az 1989-ben elfogadott választójogi törvény az elmúlt három választáson alapvetően jól vizsgázott: nem kis részben e törvénynek köszönhetően maradt Közép-Európában a kormányzati stabilitás szigete Magyarország. Mégis, alig tartja valaki megfelelőnek az egyébként is eredetileg csak egy választásra készült jogszabályt; főként azzal támadják bírálói, hogy aránytalan képviseletet eredményez.

Három sarokpont mentén vázoljuk fel a választójogi reformot illető elképzeléseinket. Ezek a következők:

- a kormányzati stabilitás megőrzése,

- az arányosság növelés

- a képviselők létszámának csökkentése

Javaslatunk legfontosabb eleme a mandátumelosztás szabályainak megváltoztatása: a német modell átvétele. Ennek lényege, hogy a kétszavazatos rendszer megmarad, a mandátumok a pártlistákra adott szavazatok szerint kerülnek szétosztásra. Ebből vonják le pártonként az egyéniben megszerzett képviselői helyeket, a maradék mandátumot pedig az adott párt betöltheti a listájáról. Ha több egyéni helyet szerzett, mint ami arányosan járna neki, a többletmandátumokat megtarthatja.

Ez az elosztási rendszer lehetővé teszi, hogy az egyéni kerületek száma ne csökkenjen, miközben nőhet a rendszer arányossága: a 176 egyéni kerület mellé 100 listás mandátummal számolunk; ehhez az eddigi választások eredményei szerint 20-25 plusz mandátum járulhat.

- Az egyéni kerületek társadalmi elfogadottsága igen nagy, megszüntetésük ezért szóba sem kerülhet. Számuk radikális csökkentése illúzióvá tenné a személyes képviselő-választó kapcsolatot, a kisszámú csökkentés pedig nem jelent valódi előnyt a reform egyik alapelve szempontjából sem.

- A kétfordulós, abszolút többségre épülő rendszer bevált; az egyéni kerületeket illetően tehát teljes egészében megőriznénk a jelenlegi szabályozást.

- Az 5%-os küszöb az elmúlt tíz évben jól vizsgázott, hatékonyan szűrte ki a valós támogatottsággal nem rendelkező erők parlamenti jelenlétét; fenntartása tehát mindenképpen indokolt.

- A listás mandátumok elosztásának alapja nem maradhat a megyei szint, mivel jelentős aránytalanságot eredményez az egyes megyékben elnyerhető alacsony mandátumszám. Ahhoz, hogy arányosabbá tehessük a rendszert, vagy országos listában, vagy megyék összevonásában kell gondolkodnunk.

- A regionális lista mellett szól, hogy ezáltal valódi politikai egységgé lehetne a statisztikai-tervezési régiókat tenni, illetve, hogy a helyi politikusok némileg jobban előtérbe kerülhetnek, ami a párteltek önfenntartó és önátmentő jellege ellen hathat. Az országos lajstrom mellett is az előbbi érv szól: a régiók jelenleg nem szerves közigazgatási egységek. A választójog mindenesetre éppen azon kevés normák közé tartozik, amivel valóban alakítani lehet a középszintű területszerkezetet. Éppen ezért a magunk részéről szerencsésebbnek tartanánk - középtávon mindenképpen - a regionális listák bevezetését.

A fenti javaslat elfogadása az eddigi választásokra modellezve eleget tesz a kormányozhatóság - arányosság - kisebb Országgyűlés célkitűzéseknek.

Határozottan elutasítjuk a továbbiakban is a korporatív törekvéseket: így nem fogadjuk el a második parlamenti kamara gondolatát, az alanyi jogú kisebbségi képviseletet. Ez utóbbit illetően kompromisszumként a kisebbségi listák esetén az 5%-os küszöb eltörlését, és az első mandátum megszerzésének megkönnyítését tartjuk elképzelhetőnek. Növelni kívánjuk a nők politikai szerepvállalását.

Hazánk európai uniós csatlakozása után képviselőket küldhet majd az egyre növekvő hatalmú Európai Parlamentbe. A magyar európai parlamenti képviselőket országos listák közötti, arányos választáson kell megválasztani, a mandátumelosztás módjának a legnagyobb maradék elvét javasoljuk az 5%-os küszöb alkalmazásával. Az európai parlamenti választásokon azok a pártok indulhassanak, amelyek az előző parlamenti választásokon a szavazatok 1%-át megszerezték, vagy ennek megfelelő számú aláírást gyűjtenek össze.

6.3 A törvényalkotásban nagyobb szerepet szánunk a bizottságoknak

A parlament egyik fő funkciója, a törvényhozási hatáskör komoly problémákat vet fel ma Magyarországon. Az Országgyűlés tekintélyét rombolják, hatékonyságát pedig csökkentik a milliószámra beterjesztett, eleve esélytelen módosító javaslatok. Az ezekről való részletes vita lényegében a bizottsági tagok előtt, de a plénumon zajlik. Ez egyrészt lassítja a törvényhozási munkát, másrészt erősíti a közvéleményben a semmittevő parlament képét.

Természetesen fontos, hogy az ellenzék a törvényhozás során is felmutathassa alternatív elképzeléseit. A feles törvényekért azonban a kormányzati többség viseli a politikai felelősséget. Ahhoz, hogy az ellenzék legfőbb funkcióját, a kormány ellenőrzését betölthesse, nem a módosító indítványok gyártásának aprómunkájára kell fecsérelnie energiáit, hanem érthető, világos üzeneteket kell megfogalmaznia.

A vázolt problémát megoldaná, ha csak azokról a módosítókról szavazna a plénum, amelyek valamely bizottság többségének támogatását élvezik - szemben a jelenlegi egyharmados támogatottsággal. A frakciók döntésenként három módosító indítványról változatlanul szavazást kérhetnének. Ezáltal az igazgatási törvények elfogadása leegyszerűsödne, és megszűnne az, hogy esélytelen módosító indítványok tömegével bombázzák a kormány előterjesztéseit.

6.4 Valódi vizsgálóbizottságokat!

A Fidesz-kisgazda többségű parlament e ciklusban gyakorlatilag lehetetlenné tette az ellenzéki kezdeményezésű vizsgálóbizottságok felállítását. Mindezt azért tehette, mert ma a házszabály tartalmaz kizárólag a vizsgálóbizottságra vonatkozó rendelkezéseket. Indokolt tehát, hogy a vizsgálóbizottságok működéséről külön törvény rendelkezzék. Ennek világossá kell tennie, hogy

- a vizsgálóbizottság felállítását indítványozó határozati javaslathoz nem terjeszthető elő módosító indítvány;

- vizsgálóbizottságba delegált tagok megválasztását az Országgyűlés személyi alapon nem tagadhatja meg;

- a vizsgálóbizottságok felállítására határidőt kell szabni;

- a tanúk meghallgatására alkalmazni kell a polgári perrendtartásról szóló törvény szabályait,

- a megidézett személy kötelezettségének elmulasztása esetén rendbírsággal legyen sújtható;

- vizsgálóbizottságok felállításáról rendelkező országgyűlési határozatnak - az ellenzék e fontos jogának valódi érvényesülése érdekében - alkotmánybírósági kontroll alá kell kerülnie.

6.5 Új alapjogi chartát!

A parlamentáris kormányzás egyik legfőbb akadályát sokan a túl sok kétharmados törvényben látják. Ugyanakkor ők is elismerik, az eddigiekben ezek a kormánytöbbség hatékony ellensúlyának bizonyultak. Mégis, ha az alkotmány alapjogi fejezetét részletesebben, akár külön alapjogi chartaként újra lehetne fogalmazni, ez az alkotmánybeli szabályozás kiválthatná a legtöbb kétharmados törvényt.

Az alapjogok új szabályozásának a hatályos alkotmányon, az első Alkotmánybíróság határozatain és a nemzetközi emberi jogi egyezményeken kell nyugodnia. Mivel a '95-'98-as alkotmányozás során is közel jutottunk ebben a kérdésben a konszenzushoz, egy nyugodtabb parlamenti légkörben valós esély van e feladat elvégzésére. A kétharmados törvények számának radikális csökkentésével közelebb kerülhetünk az alkotmányos parlamenti demokrácia megvalósulásához.

6.6 Újra kell szabályozni a jogalkotás rendjét

A jogalkotás alapkérdése az alkotmányozó és a törvényhozó hatalom elválasztása. Mind eljárási, mind tartalmi tekintetben egyértelműnek kell lennie az alkotmány és a "közönséges" törvényhozás különbözőségének. Az elkülönülő alkotmányozó hatalom letéteményese több szerv is lehet. A legkevésbé radikális megoldás szerint a parlament tagjai alkotják az - esetenként ülésező - alkotmányozó gyűlést, az azonban más formaságok és eljárási szabályok szerint ülésezik. Az is lehetséges azonban, hogy az alkotmányozó gyűlés eseti testületként a parlamenti képviselők mellett más személyekkel - így például az önkormányzatok delegáltjaival - kiegészülve működjön.

A mai helyzettel ellentétben a jogalkotás eljárási szabályainak sokkal nagyobb jelentőséget kell tulajdonítani. A jogszabály alkotmányos jogállami értékéhez hozzátartozik, hogy meghatározott eljárási rend betartásával jött létre, függetlenül attól, hogy tartalmilag egyébként helyes-e. Arra kell ezért törekedni, hogy az eljárási szabályok megsértésével keletkezett jogszabályok akkor se érvényesülhessenek, ha azok tartalmilag nem ütköznek az alaptörvénybe. Az eljárási rendmegsértése önmagában is súlyos alkotmánysértés.

A jogalkotási folyamat szakmai megalapozottságának növelése fontos követelmény. A jogalkotás hatás- és hatékonysági vizsgálatának legalább akkora jelentősége van, mint a vele kapcsolatos politikai megfontolásoknak. Ennek ellenére úgy tűnik, hogy a hatásvizsgálatok, a költség-haszon elemzések eljárási oldalról alig játszanak szerepet. Ezen változtatni kell, s ezeknek az elemeknek a jogalkotási eljárás alkotmányossági feltételévé kell válniuk. Ez például történhet úgy is, hogy a költségvetést érintő jogalkotási kérdésekben a számvevőszéki véleményt ne lehessen megkerülni.

A jogállami jogalkotás érdekében újra kell gondolni a szabályozási hatáskörök kérdését. Ma a nyilvános jogszabályok mellett a belső irányítási normák egész sora létezik. Ennek a kétarcú jogforrási rendszernek a fenntartása nem indokolt. Jogi norma csak publikus jogszabály lehet.

Ma a parlament bármit szabályozhat törvényi formában, ami erősíti az Országgyűlés "törvénygyári" képét. Megfelelő eljárási rend és tartalmi garanciák mellett a kormányrendelet alkotási jogát bővíteni lehet. Az önkormányzati jogalkotás lehetősége ugyancsak bővíthető, éspedig annak újragondolásával, hogy melyek azok a tárgykörök, amelyeket a magasabb szintű jogalkotás már lefoglalt. Ma egyszerűen tisztázatlan, hogy mely életviszonyt kell magasabb szintű jogszabály által rendezettnek tekinteni. A jogalkotás dinamizmusa alapján szinte semmi sem marad, amit valahogyan már ne rendezett volna magasabb szintű, központi jogszabály. Ez nyilván nem felel meg az önkormányzatok alkotmányos alapjogaiból fakadó szabályozási igényüknek.

A belső (határozati és utasítási formájú) jogszabályoknak a jövőben nem kell a jogrendszer részeként szerepelniük. Ezek igazgatási és nem jogi normák. A velük kapcsolatos alkotmányossági követelmények megfelelően érvényesülnének, ha ezeket közvetlenül közigazgatási bíróságok előtt, vagy akár polgári kártérítési eljárás keretében lehetne megtámadni. Ezáltal az állami felelősség is jobban érvényesülhetne.

6.7 a kormányzati felelősség részleteinek tisztázása

A kormány meglehetős szervezési szabadsággal rendelkezik feladatai ellátásában. Alkotmányos realitás a kancellári kormányzás és a miniszteri önállóság korlátozása. Ez azonban nem zárja ki, hogy a kormány testületként működik. A kormány testületi működésével kapcsolatos alkotmányossági követelmény az ülések jegyzőkönyvezése. Különösen fontos a miniszteri szolidaritás elveinek érvényesítése, azaz hogy a miniszterek a kormány döntéseinek végrehajtói saját szakterületükön, nem pedig az ágazat fő lobbistái.

A kormányzási technika működtetését illető alapvető kérdés a kormányzati rendszer közvetlen felelősség szempontjából való átláthatósága is. Alkotmányjogilag megengedhetetlen olyan önálló irányítói pozíciók létesítése - mint például ma némely politikai államtitkár szerepköre -, ahol a kormányzati hatáskör és a politikai felelősség nem fér meg az alkotmány keretei között.

A mára teljesen kiüresedett miniszteri felelősségnek új tartalmat kell adni. Olyan eljárási szabályokat kell kialakítani, amelyek a parlamentnek, illetve állandó bizottságainak biztosítanák a miniszter felmentésére irányuló kezdeményezési jogot. Ezzel a formális kezdeményezési joggal szemben a miniszterelnök indokláshoz kötött megerősítési joga állna, melynek gyakorlása esetén a miniszter hivatalában marad.

6.8 Valóban reprezentatív államfőre van szükség!

A köztársasági elnök hatásköreit illetően álláspontunk szerint alapvetően ragaszkodni kell az 1989-es alkotmányozás során megalkotott szinthez, amelyet az Alkotmánybíróság 1991/92-es határozatai szűkítettek. Az államfő jogállása megfelel egy alkotmányos parlamenti ország elnökének. Mégis, ha egy átfogó alkotmánymódosításra sor kerül, az alaptörvény szintjén kell rögzíteni azt a hatásköri listát, amely az alkotmányos szokások terén az első államfő működése során megszilárdult. Különösen azért lenne ez fontos, mivel az alkotmány szövegében szándékoltan elkenten kerültek megfogalmazásra bizonyos jogkörök, ami a jogállami forradalom első éveiben már számos feszültséghez vezetett. Az Alkotmánybíróság ugyan e problémák jelentős részét megoldotta, az alaptörvény szintjén mégsem tekinthetjük véglegesen rendezettnek a problémát.

Természetesen a továbbiakban is a közvetetten, a parlament által választott elnök hívei vagyunk. Az elnök szerepét - a protokolláris funkción túl - abban látjuk, hogy ha a demokratikus intézményrendszer holtpontra kerül, átlendítse azon. Ehhez érdemi hatáskörök is szükségesek, megfelelő garanciák kellenek azonban ahhoz, hogy ezekkel ne élhessen vissza az államfő.

Az elnök törvénykezdeményezési joga például véleményünk szerint azért nem szüntetendő meg, mivel tekintettel a kétharmados törvények nagy számára - egy megfeneklett parlamenti egyeztetésből kiutat jelenthet az elnök szerepvállalása.

Jelen pillanatban ugyan nem ad okot különösebb aggodalomra a hadsereg főparancsnokságának a köztársasági elnökhöz való telepítése, mégis megfontolandónak tartjuk, hogy a hadsereg főparancsnoka a miniszterelnök legyen: egy teljesen üres hatáskör fenntartása az elnöknek egyszerűen fölösleges. Fontosabbnak tartjuk, hogy még az Európai Unióhoz való csatlakozás előtt világossá váljon az államfő és a kormány közötti munkamegosztás a külpolitika terén.

Az államfő szerepének tisztázása során viszont egy helyen a hatáskör bővítését javasoljuk: az egyéni kegyelmezés jelenleg ellenjegyzéshez kötött. Ez teljességgel indokolhatatlan: a miniszter politikai felelősséget nem vállal át, hiszen ex gratia jogkörről van szó; önálló elnöki döntéssé kell tehát tenni az egyéni kegyelmezést.

6.9 Az Alkotmánybíróság vállalja fel a szerepét!

Az Alkotmánybíróság a közjogi rendszerváltás talán legsikerültebb intézménye - legalábbis az volt a Sólyom-bíróság korában. Az 1995 utáni bíróválasztások tapasztalatai azt mutatják, a konszenzussal megválasztott jelöltek működnek leginkább valódi alkotmánybíróként, míg a pártjelöltek jobban kiszolgálják az őket jelölő politikai erők érdekeit. Ezért fontosnak tartjuk, hogy az alkotmánybíróvá válás feltételei szigorodjanak; és át kell gondolni a bírák jelölésének rendszerét is.

Különösen fontosnak tartjuk a valódi alkotmányjogi panasz bevezetését. Ennek keretében azok a rendes bírósági ítéletek és közigazgatási határozatok, amelyek alkotmánysértően alkalmaztak jogszabályokat, megtámadhatóak lennének.

6.10 Újra kell gondolni az igazságügyi reform egyes elemeit!

Ugyan az ítélőtáblák felállítását a kormányzó koalíció elhalasztotta, az igazságügyi reformcsomag végrehajtása során már addig is látszott: nem érvényesül a törvényhozó azon akarata, hogy a Legfelsőbb Bíróság mai bíráinak nagy része az ítélőtáblákon gyakorolja hivatását, míg az LB főként elvi ítélkezést folytasson.

Ezen cél megvalósításához radikálisabb megoldásra van szükség. Ennek keretében azt tartjuk kívánatosnak, hogy a Legfelsőbb Bíróság csak a jogegységi döntések meghozatalával és a felülvizsgálatok elbírálásával foglalkozzon. Ez utóbbiakat illetően pedig meg kell adni azt a jogot a bíróságnak, hogy válogasson közülük, mivel ma általános gyakorlattá vált minden kedvezőtlen jogerős ítélet felülvizsgálattal való megtámadása, ami már túlmegy a rendkívüli jogorvoslat fogalmi korlátian.

Ezeknek a funkcióknak pedig eleget tud tenni - megfelelő segédszemélyzettel - a Legfelsőbb Bíróság, ha öt tanácsa marad meg: egy gazdasági, egy polgári, egy büntető, egy közigazgatási és egy munkaügyi. Igazából ez tenné lehetővé, hogy a legfelső bírói fórum a joggyakorlat egységességét valóban biztosítani tudja.

Megyei szinten is - a munkaügyi bíróságokhoz hasonlóan - önálló közigazgatási bíróságokat kell létrehozni. E bíróságok hatáskörét talán még egy ponton bővíteni lehetne: végig kell gondolni, hogy egyes egyedi országgyűlési aktusok tekintetében - hasonlóan a közigazgatási határozatokhoz - megnyíljon a bírói felülvizsgálat lehetősége. Javaslatunk élességét nagyban lecsökkenti, hogy például népszavazás kiírásának megtagadása esetén erre már ma is lehetőség van erre az Alkotmánybíróság előtt.

6.11 A kormány alá kell rendelni az ügyészséget

A Rendszerváltás Programjából - a közjogi fejezetet illetően - egyetlen pont maradt megvalósítatlanul: az ügyészség jogállásának újraszabályozása. Az új büntetőeljárási kódex hatálybalépése után az ügyész közvádlói szerepe kellő kontroll alá kerül, ezért ha az alaptörvényben rögzítésre kerül, hogy negatív utasítást nem kaphat a legfőbb ügyész, azaz vád elejtésére nem bírhatja rá a kormány, hosszabb távon elképzelhető az ügyészség kormány alá rendelése. Meg kell azonban teremteni ahhoz is a szükséges garanciákat, hogy az ügyészség egyéb jogkörei - így a pártok és a civil szervezetek felügyelete - ne kerülhessenek kormányzati befolyás alá.

6.12 Az ombudsmanok intézménye bevált

Bevált és sikeres az országgyűlési biztosok intézménye. Nem támogatjuk sem az "ombudsman-inflációt", azaz újabb és újabb biztosok megválasztását, sem a jelenlegi biztosi szervezetrendszer megváltoztatását.

6.13 Reális célkitűzések 2010-ig

A fentiekben felvázolt közjogi célok 2010-ig megvalósíthatóak. A lehető leghamarabb vissza kell térni az országgyűlés hetenkénti ülésezéséhez. Már a következő parlamenti ciklus végéig meg kell valósítani a választójog reformját, el kell fogadni a vizsgálóbizottságokról szóló törvényt, valamint újra kell gondolni az igazságszolgáltatási reform egyes elemeit. A 2006-2010-ig tartó ciklusban sort kell keríteni az alapjogi fejezet újrafogalmazására.

6.14 Új alkotmányt?

A helyhatósági rendszert megreformáló törvénycsomag elfogadásával 1990-ben lezárult az alkotmányozás első szakasza. Készen állt egy liberális, a német és az angolszász közjogi rendszert a magyar hagyományokkal ötvöző alaptörvény. A jelenlegi politikai légkörben új, a jelenlegi alkotmányos rendszert megőrző, ám a normaszöveget konszolidáló alaptörvény elfogadására középtávon sincs esély. A közjogi status quo megőrzése érdekében feltétlenül szükségesnek látszik, hogy az alkotmánymódosításhoz szükséges többséget négyötödre emelje az Országgyűlés. Tíz éven belül új alkotmány kidolgozására, vagy akár a hatályos alaptörvény konszolidációjára nincsen valós esély. Ha megváltoznak is a politikai feltételek, a szabad demokraták kizárólag olyan új alaptörvényt tudnak támogatni, amely a hatályos normaszövegre és az ahhoz kapcsolódó alkotmánybírósági

határozatokra épít, azaz megőrzi a jogállami forradalom alapvető eredményeit. Ennek a kihívásnak azonban valószínűleg csak a korszakváltást követő átfogó közjogi programnak kell majd megfelelnie.

7. Átlátható hatalom - tiszta közélet

Alapelvként szögezzük le, hogy az államnak átláthatónak, tevékenységének ellenőrizhetőnek kell lennie. A minél teljesebb körű nyilvánosság alapvető fontosságú a hatalmi önkény megakadályozásában és ez a tiszta közélet első számú feltétele is. Tiszta közélet nélkül a Harmadik Magyar Köztársaságnak nem lesz becsülete a saját polgárai előtt. A nyilvánosság mellett a korrupció elleni küzdelem fő fegyvere a közhatalom és a magánérdek egyértelmű elválasztása, ami a pártfinanszírozás reformjában jelenik meg.

7.1 Pártpénzek a nyilvánosság kontrolljával

A pártfinanszírozás körüli vita az eddigiekben általában akörül forgott, hogy az állami költségvetésnek mekkora szerepet kell vállalnia a pártok és választási kampányaik finanszírozásában. Mi úgy gondoljuk, ennél lényegesen fontosabb, hogy a nyilvánosság számára átlátható legyen, honnan finanszírozzák a pártok kampányaikat, és ezeket a pénzeket mire költik. A jelenleginél szigorúbb szabályokkal a visszaélések jelentős része elkerülhető lenne. Erre már csak azért is szükség van, mivel a gazdasági korrupció - közpénzek magáncélra való felhasználása - nemegyszer éppen annak köszönhető, hogy a politikusok viszonozni akarják a gazdasági szereplőktől kapott kampánytámogatásokat.

A jelenlegi szabályozás szerint a pártoknak éves mérlegeiben az adományozó nevét az adomány összegével együtt fel kell tüntetni, ha belföldről ötszázezer, külföldről százezer forintnak megfelelő adományban részesülnek. Mivel azonban semmilyen törvény nem írja elő, hogy pl. választási hirdetéseiket csak maguk a pártok finanszírozhatják, a szabály érvényesíthetetlen marad, mivel a pártokhoz "közel álló" szervezetekre nem vonatkozik. Elvileg azt előírja a törvény, hogy egy jelölt kampányára nem költhet egymillió forintnál többet, azonban hallgatólagos konszenzus van a pártok többsége és az Állami Számvevőszék között, hogy mivel nyilvánvalóan betarthatatlan a szabály, senki nem veszi komolyan. Az 1999-2000-es időközi választások során egyes jelöltek csak a megyei napilapban való hirdetéseiket tekintve ötmillió forintot költöttek. Olyan szabályozásra van tehát szükség, amely reális alapokon nyugszik és valóban ellenőrizhető.

A kitűzött célok érdekében mindenekelőtt le kell rövidíteni a választási kampány időszakát. Ez olcsóbbá teheti a kampányt, ezért csökkenti a korrupció veszélyét. Ennek érdekében a választási kampány a szavazás első fordulóját megelőző harmincadik naptól folyjék csupán, politikai hirdetést pedig csak a kampány alatt lehessen közzétenni. A kampány első harmadában, tehát tíz nap alatt kelljen összegyűjteni az ajánlószelvényeket; ebben az esetben körülbelül - a jelenlegi hétszázötven helyett - háromszázra kell lecsökkenteni a jelöléshez szükséges szelvények számát.

Választási hirdetés közzétételét kizárólag a jelölt, illetve a jelölő szervezet rendelhesse meg. Ha valamely sajtószerv vagy hirdetési cég politikai hirdetést kíván közölni, a szavazást megelőző negyvenedik napig az Országos Választási Bizottsághoz (OVB) el kell juttatnia árjegyzékét, mit nyilvántartásba vesznek. Politikai hirdetést csak az közölhessen, aki hirdetési árjegyzékét az OVB által nyilvántartásba vett, meghatározott árat számláz a hirdetésért.

A betarthatatlan törvények mindig törvénysértésre ösztönöznek, ezért érdemesebb betartható, ám ellenőrizhető törvényeket alkotni, még ha populista támadások érhetik is a javaslatot. A képviselőnkénti egymillió forintos kampányköltség-limitet fel kell emelni ésszerű szintre (például hárommillió forintra) időközi választás esetén ennél magasabbra. A jelenlegi törvény szerint 386 millió forintból kellene egy országos párt választási kampányát finanszírozni. Tiszta vizet kell öntenünk a pohárba: ennyi pénzből képtelenség kampányt csinálni. A kampány tisztaságának legfontosabb garanciája pedig az, ha minden, a kampánnyal összefüggésben keletkezett adatot - számlákat, megrendeléseket stb. - közérdekű adatnak minősít a törvény, azaz azokhoz bárki hozzáférhet.

7.2 A közpénzek elherdálása nem üzleti titok

Általános gyakorlat, hogy az állam és az önkormányzatok az általuk kötött szerződéseket üzleti titokra hivatkozva elzárják a nyilvánosság elöl. Az üzleti titok néhány esetben valóban méltányolható lehet, ám főszabályként ki kell mondani, hogy az állam és az önkormányzatok szerződései közérdekű adatnak minősülnek. Megfelelő eljárás lenne, ha az állam és az önkormányzatok által egy bizonyos értékhatár fölött kötött szerződéseket csak az adatvédelmi biztos előzetes hozzájárulásával lehetne az üzleti titok körébe vonni. Mivel pedig közérdekű adatokká minősítené a törvény e szerződéseket, a nyilvánosságra hozatal érdekében a bírósághoz fordulás joga minden esetben megmaradna.

7.3 A közérdekű adatok új nyilvánossága

Az információs jogok, így a közérdekű adatok megismeréséhez való jog, különösen érzékenyek a technológiai változásokra. Itt érhető tetten leginkább a korszakváltás hatása. Minden korábbinál hatékonyabb technikai lehetőségek vannak arra, hogy az egyén valóban hozzáférjen a közérdekű adatokhoz. Immár nemcsak technikailag lehetséges az, hogy a legkülönfélébb dokumentumokat közzétegyék az interneten, hanem az ehhez szükséges szaktudás is kellőképpen széleskörűvé vált. Éppen ezért ki kell terjeszteni azon adatok körét, melyeket közzé kell tennie az államnak; illetve ahol eddig is meg volt az állampolgárnak az elvi lehetősége a közérdekű adatok megismerésére, ott ennek eszközeit sokkal hatékonyabbá kell tenni. A korszakváltás technológiai fejlődésének megfelelően ki kell bővíteni a hatályos adatvédelmi törvénynek a közérdekű adatok nyilvánosságáról szóló fejezetét, és az állam szolgáltató szerepét erősítve meg kell teremteni a közérdekű adatok interneten való nyilvánosságra hozatalának technikai hátterét. Az elektronikus formában való közzététel anélkül biztosítja a széleskörű hozzáférhetőséget, hogy ez aránytalanul nagy anyagi terhet róna az államra.

Ezen túl a joghézagok megszüntetésével egyértelműbbé kell tenni, hogy az adatszolgáltatási kötelezettség kikre és milyen adatokra terjed ki. Az utóbbi években számos közfeladatot nonprofit-szervezetek vettek át, s ezek közpénzekből (is) gazdálkodnak. Tisztázni kell, hogy a nem állami vagy önkormányzati szerveknek milyen állami kapcsolat esetén keletkezik közérdekű adatok szolgáltatására vonatkozó kötelezettségük.

7.4 Véleményéért senki nem büntethető

A jogállami forradalom óta nem adott a törvényhozó egyértelmű eligazítást sem arról, hol húzódik a politikusok magánéletének határa, sem arról, mennyiben bírálhatóak a választott tisztségviselők. A közélet tisztasága és az állam demokratikus működése megkívánja, hogy a lehető legteljesebben érvényesüljön a politikusok esetén - adott esetben velük szemben - a véleménynyilvánítás szabadsága. A demokratikus társadalom létezése önmagában feltételezi, hogy a közügyek - és a közpénzek elköltése - vitathatóak. Ezekben a vitákban esetenként kellemetlen, éles, esetleg igazságtalan támadásokat intéznek a kormányzat és a közhivatalnokok ellen.

A büntetőjog területén megnyugtató a helyzet. Az Alkotmánybíróság 1994-ben megsemmisítette a politikusok becsületét kiemelten védő bűncselekmény tényállását, és megállapította, "a közszereplő politikus becsületének csorbítására alkalmas... véleménynyilvánítás alkotmányosan nem büntethető; a becsület csorbítására alkalmas tényállítás... pedig csak akkor büntethető, ha a"...tényt állító személy tudta, hogy a közlése lényegét tekintve valótlan vagy...az elvárható figyelmet vagy körültekintést elmulasztotta." Ez utóbbi kitétel azért is fontos, mivel ha százszázalékos pontosságot kívánnánk meg a sajtótól, az nem tudná betölteni ellenőrző funkcióját; elegendő tehát, ha azt várjuk el az újságírótól, hogy szakmájának etikai normáit tartsa tiszteletben, és megfelelő gondossággal végezze munkáját. A büntetőjog területén az AB idézett határozatát követően érvényesülnek a véleménynyilvánítás szabadságának jogállami értékei.

A polgári törvénykönyv máig nem tesz különbséget a magánszemélyek és a politikusok személyiségvédelme között. A rendszerváltást megelőző évtizedből származó legfelsőbb bírósági állásfoglalások alapján ítélkeznek, sokszor nem is egységesen a bíróságok. Némely ítéletek a bizonytalan jogi háttér ellenére megfelelnek az európai normáknak, mások viszont a legelemibb alkotmányos kívánalmakat is figyelmen kívül hagyják. Mindezek alapján az a legcélszerűbb megoldás, ha a polgári törvénykönyv módosítása során ebbe a törvénybe is beiktatja a parlament az Alkotmánybíróság határozatában a büntetőjog területére megfogalmazott alapelvet: egy politikusról alkotott vélemény semmilyen szankciót nem vonhat maga után; a valótlan tényállítás is csak akkor, ha

tudatosan állított hamis tényt a közlő, vagy ha kellő gondosság mellett tudnia kellett volna a tényállítás hamis voltáról.

7.5 Az állami ?titkok? körét csökkenteni kell

Az adatvédelmi és az állam- és szolgálati titokról szóló törvényünk alapjában véve korszerű. Mégis, több ponton kiskapukat tartalmaz, amelyeket mindenképpen be kell zárni.

Jelenleg a személyes adatok védelméről és a közérdekű adatok nyilvánosságáról szóló törvény 19.§ (5) bekezdése szerint bármilyen "belső használatra készült, valamint a döntéselkészítéssel összefüggő adat" a keletkezését követő 30 évig el van zárva a nyilvánosság elöl. Ez a törvényi rendelkezés az állam működésével összefüggő adatok nagy részét indoklás nélkül kizárja a közérdekű adatok köréből. A szabályozás nem egyeztethető össze a közérdekű adatok megismeréséhez való joggal az Alkotmánybíróság 34/1994. (VI. 24.) számú határozatának fényében sem, mely kimondja, "(a) közérdekű adatok megismerésének és terjesztésének alapjoga közvetlenül és lényegesen sérül a minden törvényi garanciát nélkülöző, teljesen szabad belátáson alapuló titkosítási felhatalmazással." Éppen ezért az idézett bekezdést hatályon kívül kell helyezni. A valóban védendő információkat szolgálati titokká minősíthetik az erre felhatalmazással rendelkezők, ha viszont a minősítés feltételei nem állnak fenn, semmi nem indokolja ezen adatok elzárását a nyilvánosság elöl.

7.6 Amit jogellenesen titkosítottak az nem titok

Az elmúlt években számos újságíró ellen indult eljárás állam- vagy szolgálati titok megsértésének gyanújával, holott - tartalmilag vagy formailag - nem a törvényeknek megfelelően minősített állam- vagy szolgálati titkot hoztak nyilvánosságra. Éppen ezért büntethetőséget kizáró okként kellene rendelkezni az indokolatlanul, tehát jogellenesen titkosított adatok sajtó általi, vagy más módon történő nyilvánosságra hozataláról. Ennek megfelelően ne legyen megállapítható az állam- vagy szolgálati titoksértés, ha az adatok, amelyekre nézve a cselekmény megvalósult, tartalmuk szerint közérdekűek.

7.7 A rendőrség és a vagyonvédelmi szolgálatok közé határt kell vonni

A korrupció lényege a közhatalom magáncélokra való felhasználása. Éppen ezért megkerülhetetlen kérdés a gazdaságvédelem területén a magánszféra és az állami rendőrség viszonya. Annál is inkább, mivel mára a magánrendőrségek átvették a nagy bevásárlóközpontok és számos más nyilvános hely szinte teljes ellenőrzését, noha a hivatalos rendfenntartók beavatkozási kötelessége változatlanul fennáll. A rendőrség ugyanakkor maga is - piaci alapon - vállalja vagyonvédelmi szolgáltatások teljesítését, méghozzá versenytársaihoz képest meglehetősen alacsony áron. Az egyes rendőrök ugyan így többletpénzhez jutnak, azonban lényegében ingyen használhatják magáncélra a rendőrség infrastruktúráját, ami a közhatalom és a magánszféra elválasztása szempontjából elfogadhatatlan. A rendőrség csak közhatalmi feladatait láthatja el, nem működhet magánvállalkozásként.

Ha nem vonunk világos határt a közhatalmat gyakorló rendőrség és a magánérdekeket védő biztonsági szolgálatok között, létrejöhet egy olyan informális kapcsolatokon nyugvó, "szürke" rendvédő komplexum, amely aláássa az államszervezet demokratikus működését, mivel - éppen féllegális volta miatt - ellenőrizhetetlen marad.

A határ megvonásánál szem előtt kell tartanunk, hogy az állami rendőrség nem képes a szélesen értelmezett magánszféra biztonsági szükségleteit kielégíteni, az adófizetők pénzén ez nem is lehet feladata. Éppen ezért van létjogosultsága a magánérdekeket védő vállalkozásoknak. Elfogadhatatlan ugyanakkor, hogy a rendőrség a magántulajdonban levő vagyonvédelmi cégek fölött engedélyezési, ellenőrzési és bírságolási jogkört gyakorol, ezeket a jogosítványokat - a szükséges mértékben - a vagyonőröket tömörítő, kötelező tagságon alapuló kamarához kell telepíteni.

8. Önkormányzatiság és autonómiák

Az 1990. évi önkormányzati törvénnyel bevezetett decentralizáció a maga idejében korszerű és viszonylag következetes volt. A döntéshozatali folyamatban keletkezett kompromisszumok összességében nem rontották el helyrehozhatatlanul a helyhatósági rendszer belső összefüggésrendszerét. Lényegében minden település lakossága önálló önkormányzat létrehozásához való jogot nyert. A mintegy 3200 egységnek a száz lakost sem elérő falutól egészen a kétmilliós nagyvárosig - egyaránt széles felelősségű önkormányzási jogkört juttattak.

Önkormányzati rendszerünknek ugyanakkor haladnia kell a korral. A társadalmi feltételek hiánya miatt egyes elemeket és mechanizmusokat az induláskor még egyszerűen nem lehetett volna bevezetni. Ma a helyzet már sok olyan változtatásra is érett, amire akkor még gondolni sem volt érdemes. Másfelől vannak olyan elemei a rendszernek, amelyek a bevezetés időszakában fontos szerepet töltöttek be, de az új körülmények között már időszerű lenne meghaladni őket.

A változtatásokat a meglévő struktúrára kell ráépíteni. Az önkormányzati törvény és alapvető szabályanyagának koncepcionális kiegészítésére és szükség szerinti módosítására van szükség: a parlamentnek átfogó önkormányzati novellát kell alkotnia. A korrekció és továbbfejlesztés elvi jelentősége abban van, hogy a változtatás alapjai teoretikusan és rendszerszerűen is épüljenek be a magyar helyi kormányzási rendszer elemei közé. Az alábbiakban előbb a novella koncepcionális alapját, a funkcionális föderalizmust, majd alapvető területeit: a regionalizmus és a pénzügyi szabályozás kérdéseit tekintjük át.

8.1 Világos hatáskörmegosztást a kormány, a régiók és a települések között

Az önkormányzati rendszer területi szintjei megértek a továbbépítésre. 1990-ben onnan indultunk, hogy a nagyobb egységek semmiképpen se maradjanak a megelőző tanácsi szisztémában rögzült, hierarchikus felettesi pozícióban. Ezért megszűntek az egyedi újraelosztó központok, mind miniszteriális, mind pedig megyei szinten. A felelősségi körök megosztásában a jogalkotó igyekezett elkerülni az átfedéseket, miközben a térbeli intézmények közül általános felhatalmazást egyértelműen a települések önkormányzatai kaptak.

Akkor még nem voltak érettek a feltételek a feladatok pontos és tételes elhatárolására, továbbá ezzel összefüggésben a szintek közötti kapcsolatok meghatározására. Az azóta eltelt évtized távlatában viszont már lehetőség van a területi közigazgatási szinteknek a valóságos szükségletekhez igazítására, valamint a szintek milyenségének meghatározására.

Kiindulási alapul a közfeladatok tényleges, illetőleg célszerű ellátásának természetét kell alapul venni. Eszerint a közigazgatási intézményrendszer területi tagoltságát a reá háruló funkciók megosztása szabja meg. Az önkormányzás lehetőségét pedig akkor célszerű hozzáadni, ha azon a ponton társadalompolitikai mérlegelést igénylő döntések meghozatala iránti igény merül föl. Figyelemmel a jelenlegi területi fejlődési folyamatokra, olyan felépítést képzelünk el, amelyben két szinten, települési és regionális szinten működnek választott önkormányzati testületek.

A középszintű területi önkormányzatok elsődleges feladata a területfejlesztés összehangolása, ehhez azonban a megyei szint elégtelen: valódi területfejlesztés csak nagyobb egységekben képzelhető el. A mai megyei önkormányzatok másik fő funkciója az intézményfenntartás. Ez azonban nem igényel önálló önkormányzati szintet, ezért azt javasoljuk, hogy a megyei önkormányzatok helyét a megyebeli települések önkormányzatainak társulása váltsa fel. A valódi megoldás természetesen az lenne, ha a jelenlegi törvényi keretek között hoznának létre a települési önkormányzatok társulásokat a ma a megyei önkormányzatok kezelésében levő intézmények fenntartására. Ezért is támogatjuk a kistérségi társulások fejlődését, hiszen közösségi jellegük miatt képesek voltak a kistelepülések közötti együttműködést előmozdítani, ezért feltétlenül meg kell őrizni, sőt, forrásokkal kell megerősíteni őket a területi politika számára.

A két területi, valamint a központi szintek közötti funkciómegosztás alapja egy sajátos, döntéshozatali és igazgatási értelemben vett föderatív logika. Eszerint a közfeladatok ellátását arra a szintre telepítik, ahol annak gyakorlásához a szükséges feltételek rendelkezésre állnak. A magasabb szint akkor és olyan mértékig lép be, amennyiben a funkciógyakorlás meghatározott összefüggései tágabb környezetet is érintenek. Az egyes közigazgatási szintek tehát nem veszik át egymástól a felelősséget, de ugyanakkor a rájuk rótt feladatok elöl nem is hátrálhatnak meg.

A funkcionális alapú föderalizmus következetes érvényesítése továbbra is biztosítja, hogy ne alakulhasson ki az önkormányzati szintek közötti hierarchia. Ugyanakkor megteremti a jelenlegi rendszerből sok tekintetben hiányzó területi kohézió intézményes támogatásának alapfeltételeit. Különösen igaz ez a régiók szintjére, ahol a regionális politika folytatása a társadalmi és gazdasági szereplők sajátos, indirekt ösztönzését jelenti.

8.2 Közvetlenül választott regionális gyűlések

Nyugat-Európa államai közül a legsikeresebbek

- decentralizáltak,

- helyi és középszinten is lehetőséget nyújtanak a részvételi és képviseleti demokráciának,

- a régiók erős ellenpólusai a kormányzati szintnek.

A régiók alkotmányos státuszának meghatározásakor figyelemmel kívánunk lenni a Regionális Önkormányzatok Európai Chartájában foglalt követelményekre. A regionális szintű igazgatás felett közvetlenül választott képviseleti testületnek kell ellenőrzést gyakorolnia, amelyik törvényileg védett hatáskörökkel rendelkezik, saját bevételi forrásai pedig lehetővé teszik az önálló politizálást. Ez nem jelenti azt, hogy nem tartjuk indokoltnak, hogy területi szinten államigazgatási egységek is működjenek, hiszen mindenütt Európában és a világon egymás mellett, sőt, egymással együttműködve létezik az önkormányzati és az államigazgatási szervezetek rendszere. Határozottan állást foglalunk a középszintű kormányzás önkormányzati dominanciája mellett. A területfejlesztés érdemben regionálisan gyakorolható, továbbá más, nagyobb mértékű területi integrációt igénylő feladatok ellátását is ezen a szinten célszerű megszervezni. A döntések társadalompolitikai jelentősége és kihatása miatt választott testületeket kell felállítani, amelyek egyebek mellett a területfejlesztés regionális feladatait is átvennék.

A regionális önkormányzatokat a jelenleg is létező területfejlesztési régiók lakosságának kell megválasztania a jövőben. A régióban élő választópolgárok az általános önkormányzati választásokon közvetlen formában, a pártok és társadalmi szervezetek listáira szavazhatnának; az 5%-os küszöb ezen a szinten is érvényesülne. Az önkormányzat működésben a régió társadalmi szerveződéseinek, a vállalkozók és a munkavállalók képviselőinek a folyamatos és érdemi beleszólási szerepét önálló kamara vagy más testületi megoldás keretében biztosítani kell.

8.3 Területfejlesztési feladatok a decentralizált régióknál

Alapvetően elhibázottnak tartjuk a területfejlesztésről szóló törvény 1999. évi módosítását, annak ellenére, hogy a meghirdetett cél a régiók megerősítése volt. A regionális területfejlesztési tanácsok összetételének megváltoztatása két szempontból is ellentmond az európai trendeknek és az uniós elvárásoknak.

- Egyrészt a tanácsokban a kormányzati képviselők számbeli fölénye akadályozza, hogy a régiók saját érdekeiket érvényesíthessék, s a helyi kezdeményezéseket felkarolják;

- másrészt a gazdasági kamarai képviselők kizárása a partnerség elvének semmibevételét jelenti, s ezzel a gazdasági szektor területfejlesztésbe való bekapcsolása került veszélybe.

A területfejlesztés decentralizált, helyi erőforrásokra épülő, innovatív modellje, amely a legsikeresebbnek bizonyult Nyugat-Európában, centralizált és kizárólag közhatalmi szereplőket bevonó régiókkal aligha valósítható meg. A decentralizáció érdekében nemcsak a területfejlesztésről szóló törvény módosítására van szükség, hanem sokkal szélesebb ívű reformra.

Mivel a regionális önkormányzat látja el a területfejlesztéssel kapcsolatos feladatokat; megyei szinten meg kell szüntetni a területfejlesztési tanácsokat. A régió feladatköre a területfejlesztést illetően kettős. Egyrészt szerepet vállal (a központi szint mellett) a hátrányos helyzetű térségek felzárkóztatásában, másfelől a helyi gazdaságfejlesztés ösztönzésével részt vesz a kedvező fejlődési lehetőségek

kiaknázásában, és lehetőség szerint az eredmények hatásainak térbeli szétterítésében. Mindezen szerepkörök régiós szintre telepítésének az az indoka, hogy a tapasztalatok szerint hazánk méretei mellett a megyei lépték ehhez túlságosan szűk. Másfelől, az Európai Unió strukturális és kohéziós politikája fogadása szempontjából a nálunk régiónak ismert nagyságrend megfelelőbb egység, amelynek közigazgatási és politikai intézményrendszerrel való felruházása, ha nem is kötelező, de előnyös lehet.

- A régióra hárulnak még az ezen mérethatárok mellett optimálisan ellátható további területi funkciók, amilyenek a környezetvédelem önkormányzati döntést igénylő feladatai. Ilyen a szennyvízelhelyezés és -kezelés, a háztartási hulladék ártalommentes elhelyezéséről való gondoskodás, mindazokban az esetekben, amikor a települések maguk vagy önkéntes társulásaik keretében a feladat ellátására nem képesek.

- A régiók szerepet kaphatnak továbbá az autópályákon kívüli országos közutak fejlesztésében, valamint a helyközi tömegközlekedés szervezésében. Természetesen csak úgy és olyan mértékben, amilyen mértékig az államnak ebben a jelenlegi feltételek között egyáltalán szerepe lehet. Szóba sem jöhet semmiféle visszaállamosítás, csak a potenciálisan létező eszközrendszer köréből lehet válogatni. Például, a tömegközlekedés esetében tarifaközösség ösztönzésről, korlátozott és célzott ártámogatások nyújtásáról, esetleg koncesszióba adásról vagy más, a piaci kudarcokat tompító megoldásokról lehet érdemben dönteni.

- A regionális önkormányzat kivételesen fönntarthat olyan közszolgáltatást nyújtó intézményeket, amelyek az adott régió egészére vagy nagy részére, esetleg más régióra is részlegesen kiterjedően biztosítanak ellátásokat. Tipikusan ilyenek lehetnek egyes, speciális ellátásokat nyújtó kórházak, szociális intézmények. A regionális önkormányzat ilyen szerepei nagymértékben kapcsolódnak a nagy humánszolgáltatási ellátó rendszerek, különösen az egészségügy küszöbön álló, illetve folyamatban lévő reformjaihoz.

- A regionális politikának a jövőben lényegesen nagyobb figyelmet kellene fordítania a városokra, a városhálózatra, s különösen a regionális decentrumok megerősítésére, ezeken múlik ugyanis döntő mértékben egy-egy régió alkalmazkodó, illetve megújulási képessége, sőt, a vidéki térségek felzárkózásának esélye is. Éppen ezért a regionális politikai döntéshozásban a városoknak nagyobb aktivitást kell tanúsítaniuk, amelyhez természetesen pótlólagos források is szükségesek. A régiók megerősítése, a regionális politika decentralizálása szorosan összefügg a forráselosztás reformjával.

Az Európai Unióban a támogatások megszerzéséhez nem csak a rászorultságot, hanem a támogatásra való alkalmasságot, érdemességet is bizonytani kell. Ennek értékelésére, a támogatásra benyújtott programok minőségén túl, a saját források mértéke szolgál. A magyar régiók regionális politikai abszorpciós képessége csak egy nagyon jelentős forrás-decentralizációval, és az önkormányzati finanszírozás reformjával biztosítható. A területfejlesztési régiók megerősítésére szükség van intézményi-szervezeti szempontból is. Maguk a területfejlesztési tanácsok pusztán döntéshozásra alkalmasak, a döntéselkészítés, a programok kidolgozása, a végrehajtás menedzsmentje, kiértékelése, a kapcsolatépítés jelentős professzionális szakemberállományt igényel. A területfejlesztési törvény módosításával előírt költségvetési szervezeti forma nem alkalmas a rugalmas területfejlesztési menedzsmentre. A regionális szintű fejlesztési aktivitás számára szükséges szervezeti háttér biztosításához kormányzati segítség kell, még akkor is, ha ez a tevékenység idővel jelentős mértékben nyereségérdekeltté tehető.

8.4 Önkormányzat pénz nélkül?

Jelenleg az adott területen keletkező személyi jövedelemadónak csak 5%-a marad helyben. Az önkormányzatok forrásaik többségét állami hozzájárulásokból kapják, ezáltal a prosperáló térségek anyagi lehetőségei elszakadtak lakosságuk jövedelmi helyzetének változásaitól. A költségvetési hozzájárulások elosztásában a helyi politika mérlegelési lehetősége fokozatosan csökkent. A normatív támogatások egy része mára felhasználásában kötött, azaz nem lehet róla szabadon, helyben dönteni. A felhasználási kötöttség nélküli források számításában is egyre nagyobb szerepet kap a felhasználási rendeltetés szerint való kalkulálás, mintegy sugallva az attól eltérő kiadási cél vagy szint rosszallását. Mindez konzerválja a meglévő kiadási szerkezetet, a célszerűtlen intézményi szolgáltatások fenntartását, a gazdaságtalan megoldások erőltetését.

Alapvető fontosságúnak tartjuk, hogy a helyben képződött források aránya meghatározóvá váljon. Csak így valósítható meg a helyi társadalom és az önkormányzati működés szoros összekapcsolódása. A kiegyenlítési mechanizmusokat is ehhez a logikához kell kötni: egy számított kiadási szinthez képest léphetnek be a korrekciók.

Megosztott vagy saját bevételi forrásokkal - feladatai arányában - minden önkormányzati szintnek rendelkeznie kell. Nem beszélhetünk önkormányzásról, ha egy helyi hatalmi fórum csak vagy döntően költségvetési hozzájárulásokkal gazdálkodik. A költségvetési hozzájárulások tekintetében az aránylagos csökkentésen túl, a megmaradó részében jelentős decentralizációt kell végrehajtani. Az egyedi mérlegelés korlátozottságának további fenntartása mellett, a regionális önkormányzat kaphat a döntéshozatalban szabályozói szerepet. Azon helyi szolgáltatások működtetéséből adódó térségi hatásokat, amelyek vonzatai a regionális mértéket nem lépik túl, úgy lehet hatékonyabban kezelni, ha a régió - feladataihoz kötődően - kiegészítő támogatási lehetőséggel rendelkezik.

8.5 Hatékony és kiegyenlítő finanszírozás

Az önkormányzati finanszírozás rendszere hosszabb távon csak akkor lesz működőképes, ha a különböző forrásképződési mechanizmusok egyensúlyban vannak. A saját bevételre épülő, hatékonysági szempontokat érvényesítő technikákkal együtt kell a hátrányos helyzetű, lemaradó települések számára nyújtott támogatások rendszerét kiépíteni. A hatékonyság és a kiegyenlítés együttes céljaiból az következik, hogy minél szélesebb bevételi bázisra kell alapozni a helyi pénzügyeket. A helyi forrásokra erőteljesebben építő megoldásoktól a hatékonysági célok teljesülését lehet elvárni, a kiegyenlítést más eszközökkel kell biztosítani.

A helyi önkormányzati pénzügyek működése nagy részben azon múlik, hogy a gazdálkodási döntések mennyire jól illeszkednek a piaci közegbe, hogyan tehető nyilvánossá a döntéshozatal, mennyire nyitott és közvetlenül alakítható az önkormányzat működése. Ennek pénzügyi és irányítási módszereit kell a finanszírozási rendszer továbbfejlesztésével együtt létrehozni.

8.6 A saját bevételi források szélesítése

Az önkormányzatok saját bevételi forrásainak növelésére számos megoldás képzelhető el. Legfontosabb az adók alkotmányerejű törvényben rögzített megosztása, a helyi adók arányának növelése. Ebben a mederben lehet szerepe a helyi fejlesztéseket finanszírozó ingatlanadónak, vagy a regionális fejlesztésekhez (is) igénybe vehető iparűzési adónak. Az adók megosztására az előre kiszámítható, áttekinthető gazdálkodás érdekében is szükség van. Az önkormányzatoknak el kell számolni azzal is, hogy saját bevételeiket a leghatékonyabban használták fel a napi szükségletek professzionális megszervezésével. A saját bevételeket érintő reformokat egy csomagban kell bevezetni a támogatási rendszert érintő intézkedésekkel, mivel ezzel válik védhetővé a saját bevételek bővítése miatt szükségképpen bekövetkező differenciálódás.

8.7 A kormány csak egyenlő mércével mérhet

Az önkormányzatok finanszírozásánál alapelvünk, hogy egységesen kell kezelni a településeket, azaz a diszkrecionális, politikai alapon megszülető központi döntések körét vissza kell szorítani. Az 1990-es önkormányzati rendszer előtt korcsoportos népességszámra alapozott normatíva finanszírozta a helyhatóságok működését. Mivel fokozatosan megnőttek a saját bevételekben mutatkozó különbségek, a problémákra adott első válasz - mint minden hasonló folyamatot megélt ország esetében - a normatív támogatások finomítása, azaz az egyedi települési adottságokhoz és szolgáltatási döntésekhez történő igazítása volt. Lecsökkent az általános települési jellemzőkhöz (települési lét, korcsoportos népesség, népességszám) kapcsolt támogatások aránya, és megnőtt a meglévő intézmények ellátotti létszámához kötött normatívák száma.

8.8 Fejlesztések magántöke bevonásával

A helyi önkormányzatok által nyújtott közszolgáltatások fejlesztésének tartalékai kimerültek. A legfontosabb szolgáltatásszervezési és szervezet-átalakítási lépéseket az önkormányzatok többsége -

elsősorban a városok - már megtették. Az eddigi helyi beruházások elsődleges forrását képező önkormányzati vagyonértékesítés lehetősége mára erőteljesen lecsökkent.

Ebben a helyzetben az eddig gyakorolt támogatási rendszer még akkor sem lenne alkalmazható, ha nagyságrendekkel több pénz állna rendelkezésre. A címzett- és céltámogatások többször módosított szabályai ugyanis nem ösztönzik a hatékony beruházási magatartás kialakulását, mivel az önkormányzatokat az "olcsó" forrásokkal támogatott fejlesztési célok felé terelik, nem ösztönzik a hosszú távra tervező, költségtudatos önkormányzati fejlesztési politika létrejöttét. Ezen túl hátráltatják az elaprózott településhálózatban a racionális üzemméretek kialakulását, fokozzák az önkormányzatoknak a központi költségvetéstől való függőségét.

Általános nemzetközi tendencia a köz- és a magánszektor új típusú fejlesztési és szolgáltatási együttműködésének erősödése. A helyi önkormányzat - mint tulajdonos és mint szabályozó hatóság - kedvező tárgyalási pozíciót tud kialakítani a pénzügyi befektetőkkel és szakmai szolgáltató szervezetekkel szemben. A változatos és bonyolult formákban létrejövő, hosszú távú fejlesztési és üzemeltetési megállapodások jelentős külső forrásbevonásra és a szolgáltatási szint javítására adnak lehetőséget - elsősorban a díjakkal finanszírozott szolgáltatások terén. Ennek pénzügyi infrastruktúráját, a helyi döntéseket támogató szaktudást és a speciális önkormányzati kínálatot kell megteremteni annak érdekében, hogy az állami támogatásokat kiegészítő új beruházási finanszírozási formák elterjedjenek.

A piaci kapcsolatok ösztönzése és szabályszerűvé tétele érdekében elsősorban a versenyeztetés és szerződéskötés rendjét kell továbbfejleszteni. Ennek önkormányzati gazdálkodást érintő egyik részkérdése a helyi szolgáltatási díjpolitika rendszerének korszerűsítése. Ez magában foglalja a költségszámítási módszerek kidolgozását, a szabályozott díjképzés rendszerét, a fogyasztóvédelem érvényesítését, és a szociális hatások kezelését. A piaci szervezetek alkalmazása miatt szükség van a szolgáltatási teljesítménymérés és összehasonlítás módszereinek alkalmazására, ami megbízható és széles körben hozzáférhető információs rendszer kiépítését is megköveteli.

9. A közbiztonság közös eredmény

9.1 Liberális ajánlat: önkormányzati rendőrség

A világ fejlett országai a kilencvenes évek eleje óta a bűnözés területén a régiónkban tapasztaltakkal ellentétes tendenciát mutatnak. Ott a bűnözési arány három évtizedes szakadatlan növekedése után az évtized elejére elérte csúcspontját, azóta pedig látványosan visszaesett az erőszakos és a vagyon elleni bűncselekmények száma is. Hazánkban és a térség más országaiban a bűnözés a diktatúra-korabeli alacsony szintről a kilencvenes évek közepére jutott el a tetőpontra, ahonnan azóta se mozdul visszafelé. A bűnözés rendőrállambeli alacsony szintjét az elrettentés és az erőszakszervek általi megfélemlítés eredményezte. A fejlett országokban azonban épp a társadalmi tőke erősödése, valamint az új típusú, közösségekbe ágyazott, a bűnmegelőzésre nagy hangsúlyt fektető, addigi társadalmi elszigeteltségét feladó rendőri politika, a paradigmaváltáson átesett bűnüldözés bizonyította be, hogy lehetséges sikerrel felvenni a harcot a terjedő bűnözéssel szemben. A rendőrség addigi társadalmi szerepét jelentősen átértékelő folyamatok indultak be. Szervezetileg ez egyszerre jelentett centralizációt (mindenben, ami szükséges), és decentralizációt (mindenben, ami lehetséges).

9.2 A közbiztonság romlásába nem lehet beletörődni!

Magyarországon a bűnözés mai szintje és a rendőrség ebben játszott szerepe teljességgel a társadalom számára elfogadhatatlan. Felületes megközelítéssel talán azt lehetne mondani, hogy az emberek megszokták a bűnözés mai, magasabb szintjét, valótlan azonban azt állítani, miszerint bele is törődtek. A hatalmon levő politikai pártok ráadásul egy számmisztika foglyai: évről évre a regisztrált bűncselekmények számával próbálják bizonyítani a bűnözéssel szembeni fellépésük eredményességét. A statisztika szándékos torzítása, a kisebb súlyú, eleve eredménytelennek látszó ügyekben a feljelentés elhárítása, valamint az óvatos becslések szerint is óriási arányú látens bűnözés - ami a fejlett országok szintje fölé emeli a bűnözést, különösen a vagyon elleni bűncselekmények terén - elfogadhatatlanná teszik az eddig alkalmazott, közbiztonság javítását célzó megoldásokat.

Politikai párt tehát nem tűzhet ki célul mást, minthogy programja megvalósításával nagyobb, erősebb közbiztonságot kell és lehet elérni. Ez a nagyobb közbiztonság nem szükségképpen kriminálstatisztikai értelemben vett, hanem sokkal inkább az emberek meggyőződése, ún. szubjektív biztonságérzete szerinti közbiztonság. Semmiképpen nem engedhető meg a bűnözés további növekedése, a kilencvenes évek eleje óta tartó növekvő bűnözési trendet meg kell törni. A legsúlyosabb bűncselekményi kategóriák, mint az élet elleni, a súlyos és sorozatos vagyon elleni bűncselekmények visszaszorítása elkerülhetetlen a közrend konszolidálása érdekében.

A szervezett bűnözésnek útját kell állni, ugyanakkor elfogadhatatlan az ennek érdekében történő jogkorlátozó, emberi jogokat szűkítő törvényalkotás. A politikai intézményrendszert és a közigazgatást ellenállóvá kell tenni a szervezett bűnözés behatoló törekvéseivel szemben, és meg kell akadályozni, hogy a gazdasági struktúrákat saját térnyerése érdekében fel tudja használni.

A kis és közepes súlyú bűncselekmények visszaszorítására eddig egyetlen kormányzat kriminálstratégiája sem bizonyult eredményesnek az eltelt tíz év alatt. Az összbűncselekmények kilencven százalékát kitevő, legirritálóbb bűnözésformával szemben elengedhetetlen a társadalom védekezési készségének életre hívása, segítése. A decentralizált rendőrségi szervezet, az önkormányzatok kötelező feladatává tett közbiztonság hatékony eszköze lehet ennek. A kis és közepes súlyú bűnözéssel szemben nem a büntetőjogi represszió lehet az elsődleges fegyver, hanem sokkal inkább a bűnmegelőzés települési közösségekre és a helyi rendőri szervek együttműködésére alapozott, a fejlett országokban is csak az elmúlt másfél évtizedben bevetett gyakorlata.

A szabad demokraták büszkék lehetnek arra, hogy az elmúlt ciklusban a rendőrség irányításában és felügyeletében betöltött szerepük révén a testületben általánossá tették annak belátását, hogy a jogállami működés egyet jelent a polgárok emberi jogainak tiszteletben tartásával. Ez ma kevésbé van így, újból követelnünk kell ennek érvényesítését.

A közbiztonság javítása érdekében megfogalmazott célkitűzések nem valósíthatók meg a jelenlegi szervezetrendszerben. A közbiztonsági program tehát rendőrségi program is egyben, azzal a célkitűzéssel, hogy csak egy jobb rendőrség lehet képes a bűnözés érzékelhető mértékű csökkentésére.

9.3 Ne lehessen többé pártrendőrséget működtetni!

A rendszerváltás óta egy intézmény se jutott eredménytelenségben, moráljában és presztízsét tekintve olyan mélyre, mint a magyar rendőrség.

A rendszerváltást követő tíz évnek társadalmi alapélménye a drámai méretekben terjedő bűnözés. Ráadásul ez már egy teljesen más szerkezetű bűnözés - veszélyesebb, kiszámíthatatlanabb, brutálisabb, mint amit az emberek életük java részében tapasztaltak. Uralkodó álláspont, hogy a kriminalitás kezelésében a demokráciák nem sikeresek. Időről időre erőteljes nosztalgia ébred a pártállami idők szilárdnak hitt közbiztonsága iránt. Az emberek korábban megszokták, hogy a közbiztonság a tekintélyelvű, diktatórikus állam "ajándéka", amiért nem kellett különösebb erőfeszítéseket tenni. A bűnözés az volt, amit kéthetente a Kék fényben láttak, az emberek többsége erről nem bírt személyes élményekkel. Ezek erősítik azt a hitet, hogy a diktatúra a bűnözőkkel szemben feltétlen eredményesebb. Ezzel szemben ma nincs olyan család Magyarországon, amelyikben valaki ne lett volna az elmúlt tíz évben kisebb vagy nagyobb bűncselekmények áldozata. A társadalomban uralkodó rossz közérzetnek, félelemnek és szorongásnak a rendőrségi píárakciók dacára is nagy részben a bűnözés a kiváltója.

Nem csoda tehát, hogy Magyarországon a rendszerváltás után legitim cél lehetett a diktatúra rendőrségének, a pártállamban szokásos militarista szervezetként történő megőrzése. Az 1990-ben hivatalba lépő kormány meghagyta a rendőrséget egy szigorúan centralizált, merev, hierarchikus rendszerben. Ragaszkodtak a tekintélyelvű hatalomgyakorlás rendőrségi modelljéhez, ahol a testületet kevésbé a jog, sokkal inkább a parancs szabályozza, a cselekvés vezéreszméje a jogszerűséggel szemben inkább a célszerűség. (A rendőrség működésének törvényes alapokra helyezését 1994-ig húzta el az akkori kormány.)

9.3.1 Szaktudás, morális tartás

Az alapelv: felül tudják megmondani legjobban, hogy mit és hogyan kell csinálni egy városi kapitányságon, egy rendőrőrsön; minél följebb, annál jobban értenek hozzá. A piramisként működő szervezet nem engedi, hogy a szakmai hozzáértés a hierarchikus hatalom konkurenciája legyen. Így a szervezet alsóbb szintjein megjelenő szaktudás, szellemi kapacitás és morális tartás nem érvényesülhet. Sok kitűnő szakember éppen a bürokratikus akadályok, az értelmes munkát ellehetetlenítő okok miatt válik meg a rendőrségtől.

9.3.2 A leggyengébb láncszem a finanszírozás

A rendőrségben a működéshez szükséges pénzt is fölülről szabják meg. A centralizált rendszer leggyengébb láncszeme éppen a finanszírozás, a nagy szervezet csak pazarlóan képes gazdálkodni. A pénzköltés a piramis csúcsán kezdődik, és ahogy lefelé haladunk, a települések valós közbiztonsági szükségleteire egyre kevesebb jut. Ez felelőtlen gazdálkodáshoz, oktalan beruházások garmadájához vezetett (meg nem valósult bevetés-irányítási rendszer, összehangolatlan informatikai fejlesztések, célszerűtlen ingatlangazdálkodás).

A rendőrség működésének válsága nem elsősorban irányítási, vezetési rendszerének válságából alakult ki. A testület működésének zavarai a jogállami küldetés évtizedes tisztázatlanságából erednek. Csak azt nem sikerült tisztázni, hogy

- miképpen is tud egy militarizált szervezet szolgáltató funkciót betölteni;

- milyen típusú együttműködési kényszereket kell kialakítani egy a parancs mindenhatósága által vezérelt rendőrségnek a polgárokkal, azok közösségeivel;

- kinek is tartoznak munkájuk felöl elszámolással és felelősséggel a rendőri egységek;

- milyen árat is hajlandók fizetni az adófizetők az elfogadhatatlannak ítélt úgynevezett közbiztonságért;

- és legfőképpen: hogyan állítható helyre és miből táplálkozik a szolgálati becsület amikor egyértelművé vált, hogy a maffiabűnözés és a bűnüldöző erőszakszervezetek összefonódása sokkalta erősebb, mint azt korábban bárki is gondolta volna.

Az elmúlt tíz év legnagyobb deficitje, hogy amíg a világ fejlett országaiban ezek a kihívások ? tehát a szolgáltató rendőrség, a civil kontroll megteremtése, a közbiztonság emelkedő költségei, a rendőri korrupció és persze maga a bűnözés növekedése - a rendőrségi reformok legfőbb katalizátorai voltak, addig nálunk éppen ahhoz szolgáltak érvekkel, hogy miért nem szabad a rendészetet gyökerestül átalakítani.

9.3.3 Válságmenedzselés helyett hatékony bűnüldözést

A végrehajtó hatalom válságmenedzselő kriminálpolitikát követ immáron tíz éve. Lényege a büntetőjogi fenyegetések kiterjesztése, az ítélkezés szigorának követelése, a bűnüldözés mennyiségi fejlesztése, az emberi jogokat védelmező garanciális szabályok kikezdése és nagy szimpátia minden, a rendőrség jogosítványait növelő, cselekvési szabadságát erősítő megoldás iránt. Az ilyen kriminálpolitikának jellemző tulajdonsága, hogy a program mindig rövid távra szól, nincs közbiztonsági stratégia, elutasítja a polgári demokráciákban ismert alternatív, büntetéseket kerülő megoldásokat és elhanyagolja a bűnmegelőzésnek mind a szociális, mind a szituációs szintjét. Az eredményességet a bűnözés csökkenésében látja, amelynek fő eszköze az egyre hatékonyabb bűnüldözés lenne. Kiemelt hangsúlyt helyez a statisztikák javítására, mivel csak így lehet központilag mérni a rendőri hatékonyságot és a lemaradókat a romló adatokkal megfenyegetni.

A Fidesz-kormányzás két éve újdonságot hozott a területen is, hogy az elmúlt tíz év alatt egyetlen kormányzat sem tekintette oly mértékben szolgálólányának a rendőrséget, mint Orbán Viktor a Pintér-időszakban. Ezért merülhetett fel folyamatosan több esetben is súlyos gyanú, hogy a rendőrség nagy közérdeklődést kiváltó bűnügyekben nem úgy jár el, ahogy az adott helyzetben elvárható. Sikeres

rendőrségi reform csak a testület szakmai önállóságának helyreállításával és a politikai erők által történő befolyásolhatóság kizárásával képzelhető el.

9.4 Rendőrségi reform: középpontban az eredményesség és a közösségi ellenőrzés

Több kormányzati cikluson átnyúló, legalább tízéves tudatos, eltökélten végrehajtandó reformprogram kidolgozására van szükség.

Olyan rendőrséget kell teremtenünk,

- amelyben a szolgálati becsületnek értéke van,

- amelyet kiszámítható szakmai előremenetel jellemez,

- és amelynek eljárásaiban nincs politikai függőség.

A rendőrség korszakváltása egyúttal a közbiztonság értelmezésének a korszakváltását is jelentenie kell. Az új értelmezés szerint a közbiztonság kollektív társadalmi termék,

- amely az egyének és a közösségek együttműködéséből,

- az állami szervek hatósági intézkedéseiből,

- a polgárok önvédelmi képességeinek

- és a vállalkozók piaci szolgáltatásainak együtteséből alakulhat ki.

A közbiztonság ilyen értelmezése szerint az eredményes kriminálstratégia nem a büntetőbíróságokat mozgósítja, hanem az egész társadalom számára kínál megoldási módokat, készségeket a kollektív és az egyéni védelem biztosítása érdekében.

A rendőrség reformjának át kell húzódnia a bűnüldözés és a büntető igazságszolgáltatás egészére. A terület jogi szabályozására és igazgatási rendszerének egészére vonatkozó stratégiát kell kidolgozni.

- Az ügyészség rendelkezési jogának az egész rendőrségi tevékenységre ki kell terjednie.

- Elfogadhatatlan, hogy titkosszolgálat bűnüldözési célú adatgyűjtést folytathasson ügyészi kontroll nélkül.

- Meg kell állítani a nyomozóhatósági inflációt.

- Elfogadhatatlan a titkosszolgálati eszközöket alkalmazó szervezetek további gyarapítása, a már meglévőkét pedig alapos revízió alá kell vonni.

9.4.1 Minőségi váltás: a közösségi rendőrség

A rendészetet (és nem a rendvédelmet) vissza kell helyezni a civil közigazgatásba, a közrend és a közbiztonság kormányzati felelősségét meg kell osztani a települési önkormányzatokkal.

A helyi közbiztonság ügyét a települési önkormányzatok kötelező feladatává kell tenni, amelyhez normatív támogatást kapnak a központi költségvetésből.

- Szakítani kell azzal a politikai megközelítéssel, amely mítoszt teremt a szervezett bűnözés köré, miközben elhanyagolja a kis- és közepes súlyú bűnelkövetések nagy tömegét, amelyek pedig jelentős mértékben a félelemérzet kiváltói, illetve az életminőséget romboló jelenségek.

Tisztában vagyunk azzal, hogy a rendőrség tisztán önkormányzati alapokon történő átszervezése ma már nem vihető keresztül. Azonban a mai centralizált, zárt alakzatként működtetett rendőri szervezetet alá kell vetni a társadalom - leginkább a helyi társadalom - kontrolljának. A hárító, reagálásaiban lassú, a saját maga által kreált feladatokat ellátó rendőrség helyett a helyi igényeknek, lakossági elvárásoknak jobban megfelelő, a helyi bűnözési sajátosságokat inkább figyelembe vevő rendőrség megteremtése a cél. A rendészet reformja biztosíthatja a közösségi rendőrségi modell meghonosítását, amely csak decentralizált szervezetekben lehetséges. A közösségi rendőrségnek minőségében kell megváltoztatnia a lakossági kapcsolatokat, növelni a lakóhelyi csoportok, egyes emberek önvédelmi lehetőségeit, ösztönözni az összefogásra.

Az önkormányzati törvény szerint a települési önkormányzatok meghatározhatnak közbiztonsággal kapcsolatos helyi feladatokat, azonban nem vonhatnak el hatásköröket a dekoncentrált államigazgatási-rendészeti szervektől. A rendőrségi törvény csupa olyan együttműködési formát határozott meg a helyi önkormányzatoknak, amelyek érdemi jogosítványokat nem adnak a települési autonómiák kezébe. A helyi rendőrség vezetőjének ugyan beszámolási kötelezettsége van a képviselőtestület előtt, amely másodszori elutasítás esetén kezdeményezheti a rendőrség magasabb vezetőjénél a helyi kapitány vagy főkapitány alkalmasságának megvizsgálását. Évek során egyetlen ilyen eset történt, jól mutatva a jogosítvány tényleges erejét.

9.4.2 Központilag szervezett alakulatok

A bűnüldözés terén a rendőrségi centralizáció és hatáskör-koncentráció hívei erősnek vélt érveket hoznak fel az önkormányzatibbá tett rendőrség ellenében. Gyakran fogalmazódik meg a bűnözés mobilitása, területeken átnyúló szervezettsége, sőt, globalizálódásának tendenciája is, mint az egységes állami rendőrség fenntartásának argumentuma. Mindezek kétségtelenül megfontolandó tényezők még akkor is, ha a bűnügyi statisztikák és az empirikus kutatások szerint a bűncselekmények elkövetői 60-70 százalékban helyi lakosok.

A kifejtettekből egyértelműen következik, hogy a mai bűnüldözési igények megkövetelik speciális, központilag szervezett alakulatok létezését, a tevékenység zömét azonban decentralizált, a helyi sajátosságokat jól ismerő és azokra reagálni is képes, vagyis megfelelő hatáskörrel és tényleges önállósággal rendelkező egységeknek kell elvégezniük. A bűnüldözésen belüli decentralizáció mellett itt és most további érvek is szólnak.

A rendszerváltás óta eltelt időben sikerült a rendőrség képzettségi szintjét ? ha a fluktuáció és egyéb okok miatt vannak is problémák e téren ? emelni. Ma az állomány mintegy 40%-a felsőfokú végzettséggel rendelkező tiszt, a tiszthelyettesek pedig érettségizettek és két éves kiképzés után kezdik meg munkájukat. Ez azt jelenti, hogy az egyszerű megítélésű ügyek nyomozása lényegében a testület bármely tagjára rábízható.

Az elfogadott, de egyelőre hatályba nem léptetett 1998. évi XIX. törvény, az új büntetőeljárási kódex jelentős hangsúlyeltolódást irányoz elő a nyomozás és a bírósági szakasz között. Az előbbit alapvetően a bűncselekményhez és a gyanúsítotthoz kapcsolódó tények feltárására szorítva, míg a mélyebb jogi tudást feltételező eljárási cselekményeket a bírói szakra tartogatva. Ebből logikusan következik, hogy a decentralizáció könnyebben megvalósítható.

A helyi önkormányzatok apparátusai már ma is végeznek bűnügyi munkát, hiszen a tulajdon elleni és más szabálysértések elbírálása az Emberi Jogok Európai Bírósága szerint elvileg nem különbözik a büntető igazságszolgáltatástól, amit új szabálysértési kódexünk is lényegében elfogad. Ha valaki tízezer forintnál kevesebbet lop, akkor szabálysértést követ el, ha többet, akkor bűncselekményt. Mondani sem kell, hogy a magatartással szembeni fellépés nem igényel gyökeresen eltérő szervezést, hiszen az összeg nagysága sokszor csak a lopott pénztárca későbbi kinyitásakor derül ki. A rendőrség természetesen segítséget nyújthat a szabálysértési hatóságnak, mai irányítási viszonyai azonban ebben kevéssé teszik érdekeltté.

9.4.3 A kizárólagosság már a múlté

Mára már világossá vált, hogy az eredetileg (1994-ben, a rendőrségi törvény megalkotásakor) elképzelt egységes állami rendőrség a bűnüldözés körében meghiúsult. A centralizáció mellett ugyanis csak a hatáskörök koncentrációja elégíti ki az akkor megfogalmazott igényeket. Tény ezzel szemben, hogy azóta új nyomozó hatóságok jöttek létre a határőrség, valamint az APEH mellett, de kormányhatározatokkal is megerősítve növekedett a "kvázi" nyomozó szervek, mindenekelőtt a nemzetbiztonsági szolgálatok és a Megelőzési Szolgálat (a korábbi Rendvédelmi Szervek Védelmi Szolgálata) szerepe is. A centralizált és militarizált államrendőrség kizárólagossága tehát már a múlté (valójában a kizárólagosság nem is létezett a vám- és pénzügyőrségi, a parancsnoki nyomozás és az ügyészi eljárások miatt).

A nyomozás feletti felügyeletet eddig is az ügyészség - tehát egy külső szervezet - látta el, vagyis a hierarchia szükségletei már ma sem indokolják az ilyen szempontok miatti centralizációt.

9.4.4 Önálló, felelősségteljes működés

A rendőrség szervezetének jelentős decentralizálása alapvetően nem érintené a hatáskörök jelenlegi megosztását. A reform során a jelenlegi kapitányságoknál kisebb kapacitású szervezetek létrehozása nem indokolt, így összesen 150-160 városi kapitánysággal lefedhető az ország egésze. Abból kell kiindulni, hogy a lakosság biztonsági szükségleteinek kiszolgálása megfelelő szervezetet és technikát igényel, amit a szolgáltatások (24 órás ügyelet, egyszerre több helyszínre való kivonulás lehetősége, stb.) megfogalmazásával kell standardizálni. Valójában tehát a mai rendőrség váza megmaradna annyiban, hogy helyi (több településre kiterjedő illetékességű), megyei és országos rendőrségek működnének, a jogi szabályozás, a képzés és az informatika határozottan egységes keretei között. Egyebekben a hatáskörök jelenlegi megosztása lényegében elfogadható. Ami igazán változna: létrejönne az egyes szintek vezetőinek önálló felelőssége, érdemi kérdésekben való utasíthatatlansága. Jogi kérdésekben az igazságszolgáltatás, a rendőri működés társadalmi hatásait illetően pedig az önkormányzat (az országos rendőrség esetében természetesen az Országgyűlés) előtt felelnének. Az önkormányzat (Országgyűlés) biztosítaná a működés feltételeit, és általános elvárásokat fogalmazhatna meg normatívszabályozással, az egyes ügyekben azonban teljes operatív önállóság illetné meg a rendőri vezetőket.

9.4.5 Együttműködés

A jogi szabályozás, a képzés, de főleg az informatika egysége biztosítaná, hogy központi parancsolgatás nélkül is létrejöjjön a közös érdekeken alapuló együttműködés az önálló szervek között. Erre gyakorlati példák vannak Angliából, Svájcból, de az Egyesült Államokból is. Kivételesen, a kormány hatáskörében (amit a belügyminiszter útján gyakorolhat a kormány), jogszabályban pontosan körülírt esetekben (pl. nemzetközi megkeresés, veszélyhelyzet) lehetne megengedni az együttműködési kötelezettség előírását konkrét ügyben, a nyomozás irányításáért felelős rendőri szerv kijelölése mellett. Az egyes helyi rendőri szervek vezetőit - a jogszabályban meghatározott feltételeknek megfelelő személyek közül - az önkormányzatok neveznék ki, az országos rendőrség esetében a jelenlegi rend maradhatna (miniszterelnöki kinevezés országgyűlési bizottsági meghallgatást követően).

A nem bűnüldözési hatáskörök tekintetében annyival kell kiegészíteni a jelenlegi szabályozást, hogy az önkormányzati rendőrségek feladata lenne az önkormányzati rendeletek kikényszerítésével kapcsolatos rendőri teendők ellátása is. A jelenlegi közterület-felügyeletek kompetenciája ennél szűkebb, másrészt az illetékességi terület sem esik egybe. Ezért nem feltétlenül követelmény e szervezet felszámolása, az önkormányzati rendőrségbe olvasztása. Egyetlen településhez (pl. város) kötöd rendőri működés esetében azonban lehetővé kell tenni a funkciók összeolvasztását. Mindezen túlmenően a bűnüldözés körében a hatáskör-elvonás tilalmával kiegészítve lényegében maradhat az a megosztás, amelyet a rendőrség nyomozó hatóságainak hatásköréről és illetékességéről szóló - többször módosított - 15/1994. (VII.14.) BM. rendelet tartalmaz és mellékletében részletez.

10. A liberális gazdaságfilozófia alapjai

10.1 Verseny, teljesítmény, hatékonyság

A Korszakváltás Programja olyan gazdaságfilozófiai alapelvekre épül, amelyek az SZDSZ liberális értékrendjén alapulnak. Ez az értékrend a szabadság és sokféleség, a jólét és a gazdasági hatékonyság, a méltányosság és társadalmi igazságosság, valamint a megbízhatóság, a kiszámíthatóság, a jogtisztelet és az állampolgári fegyelem együttes megvalósítására épít. Az alapvető liberális értékek és azok honi adaptálása, illetve megvalósítása egybecseng az Európai Unió kinyilvánított filozófiájával, amely az elkövetkezendő évtizedben a jólét, a stabilitás és a biztonság megvalósítását tűzi ki célul. Az SZDSZ gazdasági filozófiájának alapelemei ezzel az értékrenddel vannak összhangban, és kifejezik a harmadik évezred elejének legfontosabb társadalmi kihívását: a gazdasági hatékonyság és versenyképesség, valamint a társadalmi szolidaritás egészséges, egymást erősítő összhangjának megvalósítását.

A gazdasági programot megalapozó gazdaságfilozófia alapelemei a következők:

- a magántulajdon dominanciája, amely kiterjed a termelési eszközökre, valamint a szolgáltatások kibocsátását megteremtő erőforrásokra egyaránt, feltételezi az állami tulajdon - beleértve az ún. "kincstári tulajdont" is - minimalizálását arra a körre, amely a társadalom számára szükséges szolgáltatások biztonságához, illetve a verseny, a hatékony termelés feltételeinek megteremtéséhez nélkülözhetetlen;
- a termelési tényezők elosztásának piaci mechanizmusa, amely a piaci szabályok széleskörű, de nem kizárólagos érvényesítésének útjába álló korlátok lebontásával, a termelési tényezők, a tőkék, az információk és valamennyi, a jövőbeni gazdaság építéséhez és fejlesztéséhez szükséges alkotóelem liberalizált forgalmával valósul meg;
- a teljesítményelv érvényesítése a gazdaság valamennyi területén, a termelésben, a szolgáltatások, valamint az elosztás szférájában egyaránt,
- az öngondoskodás elvének és gyakorlatának érvényesítése, az ehhez szükséges feltételek javítása, illetve megteremtése a társadalom túlnyomó többsége számára;
- a piaci mechanizmusok, valamint a teljesítményelv széleskörű megvalósulása nyomán kialakuló szélsőséges jövedelem- és vagyonkülönbségek mérséklése, illetve a különbségek növekedésének megelőzése, az esélykiegyenlítés lehetséges javítása, amelyhez összehangoltan alkalmazza a ma még hiányzó, esélyteremtő feltételek kialakítását, valamint a rászorultsági elven működő szociálpolitikai támogatások rendszerét;
- deklarált célja az állam jövedelemcentralizációs és jövedelem-újraelosztó szerepének további csökkentése, azaz az eredeti jövedelemtulajdonosok által realizált - teljesítményen és befektetési kockázaton alapuló - jövedelmek minél nagyobb részének érintetlenül hagyása;
- a makrogazdaság egyensúlyi pozícióinak védelme, azaz a kibocsátás, a teljesítmény és a végső felhasználás összhangjának folyamatos megőrzése, a hiányok növekedésének, illetve az adósság felhalmozásának megakadályozása, kezdetben csökkentése;
- a hatékonyságra és versenyképesség gyarapodására épülő, alapvetően export- és beruházás vezérelt gazdasági növekedés feltételeinek javítása a teljesítménynövelés ösztönzése;
- a végső felhasználás szerkezetének módosítása, a beruházás, felhalmozás javára, ehhez a megtakarítások, a beruházások és tőkebefektetések széleskörű ösztönzése és támogatása tartozik.

Az elmúlt évtized tapasztalatai világméretekben bebizonyították, hogy ennek a gazdasági filozófiának a gyakorlati megvalósítása mindenütt a világon eredményes gazdaságpolitikát, gazdasági fejlődést, felzárkózást, Közép-Kelet Európában sikeres transzformációt eredményezett. Némi leegyszerűsítéssel megengedhetjük azt a megállapítást, a mechanikus alkalmazás ugyan nem elégséges feltétele a sikeres gazdaságpolitikának, de a vele szemben álló, vagy tőle jelentősen eltérő gazdasági filozófiák gyakorlati megvalósítása mindenütt a világon kudarcokhoz, veszteségekhez vezetett. (A világpiactól való elszigetelődés, a bezárkózás, a szűk keretek között tartott piacok, a gyenge felhalmozási képesség, az állam túlköltekezése, valamint a nacionalista gazdaságfilozófiák, mindenütt a világon lemaradáshoz, gazdasági csődökhöz vezettek.) A sikeres magyar átalakulás ennek a gazdasági filozófiának a többé-kevésbé következetes érvényesítése miatt volt lehetséges. Erre a filozófiára épül a világgazdaság további fejlődése, az EU-integráció, illetve a világgazdaságban rohamosan terjedő globalizáció is.

A következö tíz év gazdasági programja a felvázolt gazdaságfilozófia alapján, a modernizáció, a felzárkózás, a stabilitás, a kiegyensúlyozott, fenntartható fejlődés és a növekvő jólét gazdasági

programja, amely épít a világgazdasági globalizáció és az EU-integráció ösztönzö és kedvező hatásaira, növeli a magyar gazdaság alkalmazkodóképességét, így a meghatározó nemzetközi gazdasági folyamatok haszonélvezőjévé teszi Magyarországot. Ez az a cél, amelynek megvalósításáért a Szabad Demokraták programja mozgósítani szeretné a magyar társadalmat.

10.2 Milyen államot kívánunk?

Az állami szerepvállalás elfogadható mértékének kialakítására vonatkozó javaslat a társadalom rendelkezésére álló összes erőforrás felhasználási módjára és nem az erőforrások mennyiségére vonatkozik. Minél többet költ a társadalom az államon, az állami költségvetésen keresztül, annál kevesebbet költhetnek az egyének és családok, hiszen az állam kiadásait a polgároktól elvont adókból finanszírozzák. Az állam működésének hatékonyabbá, takarékosabbá tétele, bármilyen meglévő pazarlás felszámolása vagy az adóterhek csökkentésére vagy az állam által nyújtott szolgáltatások minőségének javítására fordítható.

Azt is tudjuk, hogy a mindenki számára hozzáférhető szolgáltatások elismerése nem azonos az ingyenesség elvével. Nem akarjuk ugyanis a hiánygazdaság már túlságosan jól ismert jelenségeit is helyreállítani. Az sem igaz, hogy az állam által garantált szolgáltatásokat feltétlenül állami intézményeknek kell ellátniuk. Az állam (a kormányzat vagy éppen az önkormányzat) megfelelő szerződésekkel, versenypályázatokkal és szabályozással, valamint garanciákkal elérheti, hogy a piac nem állami szereplői (alapítványi, nonprofit vagy magán) az állami kötelezettségvállalás teljesítését hatékonyabban (olcsóbban vagy szélesebb választékkal, azaz nagyobb egyéni döntési szabadsággal) biztosítsák. Az elmúlt ötven év legfőbb tanulsága: az állam nem az ideális, nem a jó gazda.

A szabad demokraták az előbbiek miatt úgy gondolják, hogy csak azoknak a feladatoknak az ellátását bízzuk az államháztartásra, amelyekről tudjuk, hogy azt az állam jobban végzi, mint a magánszféra, az üzleti vagy a civil szervezetek. Csak akkor hagyjuk, hogy az állam költse el a pénzünket, ha valószínűsíteni tudjuk, hogy jobban, nagyobb hatékonysággal, nagyobb értéket létrehozva fogja ezt tenni, mint mi magunk tennénk.

A másik javaslatunk, hogy az állami tevékenységekkel szemben ugyanazokat a hatékonysági követelményeket kell állítani, mint amit általában minden más erőforrástól elvárunk. Az állam által elköltött minden forintnak legalább olyan szintű szükséglet-kielégítését, annyi hasznot, örömöt, segítséget kell biztosítania a társadalom egésze vagy egyes tagjai számára, mint a családi költségvetés minden egyes elköltött egyéni forintjának. Ezt a pénzt egy adófizetőtől vettük el, aki maga is elkölthette volna azt.

10.2.1 Követhető legyen a közpénzek útja

Az adófizetők pénzével takarékosan bánó költségvetés csak akkor valósul meg, ha a költségvetés rendszere, az elszámolások átláthatóak és ellenőrizhetőek. Ezért olyan, a fejlett piacgazdaságokban is alkalmazott költségvetési technikák kialakítását, illetve adaptálását kívánjuk megvalósítani, amelyek segítségével nemcsak a szakemberek és a költségvetési fő döntéseket hozó Országgyűlés, de a nagyközönség számára is pontosan megállapítható, hogy honnan jön és hova megy a pénz. Nyilvánvaló legyen az adófizetők számára, hogy mi mibe került, s az megérte-e vajon? Csak így gyakorolhat ellenőrzést a társadalom a közpénzek felhasználása felett.

A társadalom tagjainak nyújtott közszolgáltatások és az ezeket finanszírozó állami jövedelem-elvonás, adóztatás közti közvetlen kapcsolatteremtést bonyolítja az a tény, hogy az állam működésének eredményeként a társadalom tagjai közt jelentős jövedelemátcsoportosítás valósul meg. A költségvetés a jövedelmek újraelosztásának legfontosabb eszköze. Amikor az állam szociális vagy bármilyen más céllal pénzben nyújt támogatást különböző címzett csoportoknak, s ezt, mint minden más költséget, természetesen mások befizetett adójából állja. Jelentős jövedelemátcsoportosítást valósít meg azáltal is, hogy az állami szolgáltatások zöme mindenkinek egységesen hozzáférhető, pedig a polgárok adófizetőként igen eltérő mértékben járulnak hozzá a költségekhez. A szabad demokraták az adóztatást az állam költségeinek, a szolgáltatások finanszírozási eszközének tartják. A szükséges jövedelemátcsoportosítást inkább a célzott támogatással, vagy a szolgáltatások kedvezményes igénybevehetőségével gondolják megoldani.

10.2.2 Változó állami szerepvállalás

Az állam szerepvállalása, az államinak minősülő feladatok köre történelmileg változik. Az állam csökkenő szerepére ma mindenekelőtt a globalizáció hat. Az elmúlt évtizedekben a gazdálkodási tevékenységek internacionalizálódása olyan méreteket öltött, ami a nemzetállamok szuverenitását általában is csökkentette, a gazdasági élet befolyásolására való képességüket pedig különösen szűkítette. A termékek, de még inkább a tőkék és az információk áramlása ma már olyannyira szabaddá és gyorssá vált az országhatárok között, hogy a nemzetállamokra méretezett korábbi szabályozási technikák alkalmazhatatlanná váltak. Korábban az államok nemzeti gazdaságpolitikákkal (monetáris vagy fiskális akciókkal) legalábbis megkísérelhették befolyásolni gazdaságuk konjunkturális helyzetét. A siker esélyével védhették nemzeti piacunkat, adhattak preferenciális elbánást egyes gazdasági szektoroknak, vagy nyújthattak a vámrendszer segítségével védelmet a külföldi termelők versenyével szemben. A kiadásaik mértékének és körének, valamint az ezek fedezésére szolgáló adórendszerek kialakításának kérdéseiben is széleskörű önállósággal dönthettek. Ma a globalizáció miatt ezekre az állami döntésekre a korábbinál sokkal kisebb mértékben van lehetőség. S ha netán az államok mégis "önállósodnak", az a korábbinál sokkal több veszteséget és bizonytalanságot okoz. A termelés internacionalizálódott szervezete és a töke mozgékonysága lehetővé teszi, hogy a gazdasági tevékenységeket a kisebb kötöttséggel járó területekre irányítsák.

10.2.3 Uniós követelmények

Magyarország ma az Unióba való tagfelvételre készül fel, ami az egyik első és nélkülözhetetlen lépés abban a folyamatban, hogy a globális világ döntési rendszerének is szerves részévé váljunk. Noha az egyes Uniós tagországok konkrét államháztartási rendszerei között jelentős eltérések fedezhetők fel, az Uniós működés legfontosabb alapelvei, az átfogó szabályrendszerek és jelentős intézmények közösek, illetve közösségi szintűek. Ezek átvétele, illetve az ezekhez való igazodás elengedhetetlen. Ez tehát számunkra nem döntési kérdés. Érdekünk fűződik ahhoz, hogy a közös valutához, az euróhoz mielőbb csatlakozzunk, ami azt jelenti, hogy a szuverén pénzpolitikáról önként mondunk le. A csatlakozás a jogi, intézményi struktúrák adaptálásán túl az egységes európai sztenderdek átvételét jelenti, ami számos területen, mindenekelőtt az infrastuktúra fejlesztésében és a környezetvédelemben hatalmas és jelentős részben állami erőforrásokat igényel. Ennek a követelménynek persze csak akkor lehet eleget tenni az egyensúly sérelme nélkül, ha a fogyasztási és közigazgatási jellegű állami kiadásokat az állam szűkíti.

10.2.4 Célzott támogatások

A változások elkerülhetetlenségéből nem az következik, hogy a modern társadalmak polgárai semmit sem tehetnek az emberi méltóságot sértő szélsőséges jövedelmi és vagyoni egyenlőtlenségek kialakulásának meggátolására. Az viszont igen, hogy e cél elérésére - amint azt a liberálisok már korábban is hangsúlyozták, - nem a masszív jövedelem-újrarendezésén alapuló állami jövedelem-elvonás és a bürokratikus, nehezen ellenőrizhető, költséges, ráadásul a visszaélésre széles teret nyitó állami juttatások és osztogatások rendszere a legalkalmasabb. Az intézményes kiegyenlítés helyére a rászorultság vagy másképp a célzott támogatások elve lép. Az ingyenes szolgáltatások rovására teret nyer az együttes finanszírozás. A szolidaritás mellett polgárjogot szerez a biztosítási elv.

10.2.5 Ésszerű feladatmegosztás

A nemzeti szintű gazdaságpolitika mozgástere nemcsak a nemzetközi alkalmazkodás miatt "felfelé" szűkül, hanem a helyi önállóság fejlődése miatt "lefelé" is. A decentralizáció, a regionalizáció és szubszidiaritás folytán egyelőre korántsem általános érvénnyel, az állampolgárokhoz közelebb álló helyi önkormányzatok nagyobb hatásköre jelenthetik az állam átalakulásának másik dimenzióját. Mindez azt jelenti, hogy az állam súlya nemcsak az állami tulajdon részarányán és a jövedelem-újraelosztás nagyságrendjén keresztül mérődik. Sok múlik a kormányzati szint és az állam egyéb alkotóelemei (önkormányzatok, társadalombiztosítás, jegybank, ÁPV Rt. stb.) közötti feladatmegosztáson, annak szigorúan törvényileg szabályozott és ellenőrizhető vagy a kormánynak szabad kezet adó voltán, a kormányzati irányítás központosítottságán is.

Az a példátlan központosítás, ami a Fidesz országlása alatt fejlődött ki, nemcsak a fejlett országokban végbement munka- és hatalommegosztás gyakorlatának mond ellent, hanem a hatékony, átlátható és versenyképes államháztartás követelményének is.

Mindezek arra intenek, hogy a piacgazdaság, a verseny fenntartása legalább akkora, ha nem nagyobb erőfeszítéseket követel, mint annak helyreállítása. Éppen ezért a szabad demokraták a piac szabadságának, az alapintézmények kormányzati befolyásolástól mentes fejlődésének megőrzése céljából, az Országgyűlés által választott vezetőjű Nemzeti Bank, a Pénzügyi Szervezetek Állami Felügyelete függetlenségét alkotmányos garanciákkal akarják védeni, fokozni kívánják az Adó- és Pénzügyi Ellenőrzési Hivatal, valamint a Vám- és Pénzügyőrség Országos Parancsnoksága feletti parlamenti ellenőrzést.

10.2.6 Adócsökkentés, esélykiegyenlítés

Az állam szerepének a változása természetesen nemcsak a "kiadási oldalon" és az intézményi berendezkedésben, hanem a bevételeknél, az adóknál is megmutatkozik. Az SZDSZ az adóterhelés csökkentését hirdeti meg.

A szabad demokraták szerint a következő évtizedben az állami szabályozásnak mindazokon a területeken, ahol állami szolgáltatási garancia vagy egyéb ok miatt természetes monopóliumok működnek, tudatosan törekednie kell a verseny megteremtésére vagy erősítésére.

Az állami szerepek elhalványulása, visszaszorulása mellett vannak azonban olyan területek, ahol világos és határozott - de határozott időre szóló - állami fellépésre is szükség van. Ezek a tőkeigényes, felzárkóztatási beruházási programok.

A közeljövő kétségtelenül legnagyobb kihívása az esélykiegyenlítő és versenyelőnyöket növelő programok versenyképességünk javítását gátló relatív elmaradottságunk (infrastruktúra) csökkentéséből, az EU-normákhoz való felzárkózás követelményéből adódik. Az állam szerepe és ezzel együtt a társadalom tehervállalása ezeken a területeken markánsan növekedni fog.

A kormányzati szféra köztudottan érzéketlen a költségekre, hajlamos a pazarlásra, nehezen tud ellenállni a korrupciónak, döntéseit sokkal inkább a politika, mint a gazdasági racionalitás alakítja. A csökkenő vagy megszűnő funkciókat nem követi az intézményi rendszer megfelelő változása, igen nehezen valósul meg a funkciók átadása más típusú (vállalkozási vagy nonprofit) intézményeknek. Valószínű, hogy a közeli és távoli jövőben egyaránt jellemzőek lesznek az állam kordában tartásáért és hatékonyabbá tételéért folyó szüntelen erőfeszítések. Ez azonban átvezet az államháztartási reformok kérdéséhez.

A gazdasági rendszerváltás befejeződött, a piacgazdaság alapvető intézményei kiépültek. Az üzleti szektorban - a végbement tulajdonosi-strukturális átalakulás, a gazdasági verseny létrejötte és a világ-, illetve az európai piacokba való integráltság miatt - már többé-kevésbé érvényesül a hatékonyság, átláthatóság, a fegyelem. Az államháztartásban azonban a centralizált újraelosztás lényegileg zavartalan, a hatékonyság, átláthatóság és fegyelem legfeljebb kivétel. A szabad demokraták a takarékos és hatékony állam megteremtését tekintik a következő évtized legnagyobb intézményépítő kihívásának.

10.3 A gazdasági cselekvés alapelvei

A modern államnak a legégetőbb társadalmi gondok enyhítésekor is érvényesítenie kell a klasszikus gazdasági alapelveket.

- Nem a gazdagodás, hanem a szegénység ellen kell küzdeni! A jövedelmek nivellálása - akár adóztatással, akár hatalmi jövedelem- vagy vagyon átcsoportosítással - fékezi a teljesítményeket, ösztönzi az informális gazdaság terjedését, végső soron rontja az elszegényedés elleni küzdelem feltételeit.
- Nem a jövedelmeket kell kiegyenlíteni, hanem az esélykülönbségeket kell mérsékelni! (Nem halat kell adni az éhezőnek, hanem megtanítani halászni!)

- A direkt állami támogatásokat a rászorultakhoz kell eljuttatni, az öngondoskodás feltételeinek javításával pedig esélyt adni a társadalom mind szélesebb rétegeinek, hogy szociális gondjaik megoldását ne az államtól várják.
- Nincs "ingyenebéd". Minden állami juttatást a társadalom tagjainak kell megfizetni.
- Minden adócsaló haszna egyenlő a többi adózó kárával.
- A helyi közösségek hatékonyabban őrködnek a közvagyon és közpénzek felhasználása felett, mint a központi állam.

11. A gazdasági fejlődés keretei

11.1 A gazdasági felzárkózás új pályáján

A Korszakváltás Programja által javasolt gazdaságpolitikai program a következő évtizedre (vagy igazodva az Európai Unió időszámításához 2x7 évre, azaz 14 esztendőre) a versenyben való helytállás, a versenyképesség fokozásának forgatókönyve. A liberális gazdaságpolitika azon a felismerésen alapul, hogy nemcsak a piaci szereplők, hanem a piacok, az intézmények és az állam, a kormány szerepei, lehetőségei is átalakulnak.

Az elmúlt 10-12 évben a magyar gazdaság gyökeres átalakuláson ment keresztül. Lényegében kiépültek a modern piacgazdaságra jellemző intézmények, működik az új jogi és közgazdasági infrastruktúra, alapjaiban változott meg a magyar gazdaság makro- és mikroszerkezete (a gazdaság teljesítményének nagyobb részét versenyképes multinacionális cégek korszerű, piacképes termékeinek kibocsátása adja). Magyarország kitört az adósságcsapdából, helyreállította az egészséges fejlődéshez és a globális gazdaság szereplőinek bizalmához nélkülözhetetlen makrogazdasági egyensúlyi pozíciókat, megfékezte és folyamatosan csökkenti az inflációt, mérséklődik a munkanélküliség, lassan nő a belső fogyasztás és vele együtt az életszínvonal is. A dinamikus növekedés hajtóereje az export, a további fejlődéshez nélkülözhetetlen addicionális tőkeimportot és technológiai transzfert az ország tőkevonzó és tőkemegtartó képessége biztosítja - mindent összevetve, a magyar gazdaság lényegében integrálódott a gyorsan fejlődő globális világgazdaságba.

Ugyanakkor a sikeres magyar transzformáció és gazdasági konszolidáció költségei - gyakran veszteségei - is jelentősek voltak, az újonnan keletkezett feszültségek csökkentése és kezelése pedig a következő évtized gazdaságpolitikájára is nagy feladatokat ró. Közülük talán a legfontosabb

- az országon belüli gazdasági és fejlődési ütemkülönbségek gyors növekedése,
- az erősödő társadalmi polarizáció, valamint a szélsőségesen nagy esélykülönbségek,
- a romakérdés,
- a munkaképes korú népesség 6-7%-ának tartós munkanélkülisége,
- a felnőtt lakosság rossz egészségi állapota,
- az agrárgazdaság tartós válsága is.

A gyökeres átalakulást négy meghatározó folyamat tette lehetővé:

- a készpénzes - azaz tőkebefektetésekre és szakmai befektetőkre alapozott - privatizáció megteremtette a magyar gazdaság szerkezetének átalakításához szükséges legfontosabb feltételeket. Lehetővé tette a versenyképes, modern vállalatok gyors fejlődését, az export növelését, az elveszített keleti piacok helyett az EU-piacok meghódítását.
- Az egymást váltó kormányzatok a piac nyitottságát és a versenyt segítő gazdaságpolitikát folytattak, ilyen intézményeket, szervezeteket építettek ki, a pénzügyi fegyelem követelményeit megerősítették.
- Az 1994-95-ben megvalósított stabilizációs gazdaságpolitika helyreállította az ország gazdasági teljesítménye és a végső felhasználás között súlyosan megbomlott összhangot, a nemzeti valuta reálárfolyamát, harmóniát teremtett a fiskális, a monetáris és a jövedelempolitika között, megfékezte az államháztartás túlköltekezését, gátat szabott az import korlátlan növekedésének, megteremtette a gyors és kiegyensúlyozott növekedés feltételeit.

- A szerkezetében átalakult, a világgazdaságba szervesen beleépülő magyar gazdaság a tartós világgazdasági konjunktúra fő áramához képes volt csatlakozni, élvezhette a hosszú fellendülési időszak hatásait.

Ha nagyvonalúan közelítjük meg a magyar gazdaság további fejlődésének feltételeit, akkor azt mondhatjuk, hogy e négy alapvető feltétel a jövőben is biztosíthatja a dinamikus előrehaladást. Ha őrködünk a makrogazdaság egyensúlyi pozíciói fölött, biztosítjuk az ország tőkevonzó és tőkemegtartó képességét, ezen belül garantáljuk a politikai stabilitást és biztonságot, piaci logika szerint folytatjuk az állami intézmények átalakítását, továbbá kihasználjuk a világgazdaságban jelenlévő konjunktúrát, a gazdaság fejlődése nem törik meg.

11.2 A világgazdaság stabilan növekszik

11.2.1 Az "amerikai motor"

A globális világgazdaság fejlődésének kilátásai 2000 végén kedvezőek. Megalapozottnak tűnik az a prognózis, hogy a nemzetközi gazdasági konjunktúra tovább folytatódik. Komoly veszélyek ezt a konjunktúrát pillanatnyilag nem fenyegetik. Az elmúlt évek krízisrégiói közül stabilizálódott Dél-kelet Ázsia és benne Japán, noha az OECD legfrissebb elemzése a Japán gazdaságot változatlanul a világgazdaság egyik labilis elemének tartja. Oroszország - nagyfokú kockázatai ellenére is - lassan túljut a válságon. Változatlanul a világgazdaság motorjának számít az észak-amerikai, mindenekelőtt az Egyesült Államok gazdasága, és ismét fellendülő konjunktúra jellemzi az Európai Unió országainak gazdaságát. Ehhez a kedvező világgazdasági bázishoz kapcsolódva az átalakuló közép-kelet-európai régió is dinamikusan fejlődik.

A kedvező konjunkturális perspektívát két tényező veszélyeztetheti.

- Az egyik a rendkívül gyors tőkepiaci változások, a rövid távú portfolió befektetések árfolyam-nyereségének realizálására irányuló tömeges szándék. Ez elsősorban a túlértékelt befektetések gyors értékesítését és leértékelését jelentheti. (Ilyenre volt példa 1999-ben is, mindenekelőtt az amerikai tőkepiacokon irreálisan túlértékelt informatikai részvények árfolyamának gyorscsökkenése révén.) A tőzsdei buborékok esetleges kipukkadása a reálgazdaság valódi teljesítményeit és befektetéseit nem veszélyeztetik, legfeljebb helyreáll a befektetések reális, piaci értékelése. Azonban lefékezheti az amerikai gazdaság növekedésének dinamizmusát, hiszen csökkentheti az árfolyamnyereségből finanszírozott vásárlóerőt.
- A másik veszélyzóna az amerikai gazdaság túlköltekezésre épülő dinamizmusának lanyhulása. Ugyanakkor a rendkívül nagy volumenű likvid tőkék gyors mozgása és az amerikai gazdaság magas hatékonyságú befektetései egy ilyen krízis menedzselését is lehetővé teszik. Fontos tény, hogy a világgazdaság minden számottevő szereplője abban érdekelt, hogy az "amerikai motor" ne lassuljon le.

11.2.2 Európai konjunktúra

Európában, mindenekelőtt az Európai Unióban nem látszanak olyan jelek, amelyek a konjunktúra drasztikus visszaesésére utalnának. Ellenkezőleg, amennyiben az EU politikai céljai - mindenekelőtt az informatikai gazdaság gyors ütemű fejlesztésére és az USA előnyének csökkentésére vonatkozó szándékok, így a most napirenden lévő adócsökkentési törekvések, jóléti rendszerek piacosítás tervei -, összehangolt cselekvés révén akár csak részben is megvalósulnak, és továbbra is fennmarad a kivitel szempontjából kedvező euró/dollár paritás, úgy az EU konjunktúrája tartós, sőt, akár dinamikusabb is lehet a jelenlegi prognózisokénál.

Ha gazdaságdinamizáló hatása nem is, a külkereskedelmi forgalmat növelő, az export-dinamikát stabilizáló szerepe lehet a CEFTA országokkal folytatott gazdasági kapcsolatok intenzifikálásának, illetve a részben politikai elöítéletek miatt lerombolt egykori FÁK tagországokkal folytatott gazdasági együttműködés - közös gazdasági érdekeken alapuló - ésszerű újjáépítésének. Ez a folyamat a közepes versenyképesség magyar vállalkozásoknak is fejlődési esélyt nyújthat. A Távol-Keleten Kína

és India rohamosan fejlődő gazdaságában, bővülő piacain pedig a magyar gazdaság szereplőinek is célszerű növelni és erősíteni jelenlétüket - bölcs gazdaságdiplomáciai lépésekkel is alátámasztva.

Természetesen, elvileg nem kizárt ennek a forgatókönyvnek az ellenkezője, a lassulás sem. Mégis, mindent összevetve azt mondhatjuk, hogy a világgazdaság oldaláról a külső kereslet a magyar gazdaság kibocsátásával, termékeivel, kínálatával szemben, az elkövetkezendő években valószínűleg nem fog csökkenni, ez a pozíció pedig Magyarország számára kedvező.

11.3 A magyar gazdaság tőkére szorul

Az ország tőkevonzó és tőkemegtartó képességének a megőrzése nélkül nincs dinamikus növekedés. A magyar gazdaság változatlanul és hosszú távon is külső tőkeforrásokra szorul. Belső akkumulációs képessége nem elégséges ahhoz, hogy a gyorsan fejlődő világban a versenyképességhez, hatékonyság növeléshez szükséges beruházásokat, fejlesztéseket finanszírozni tudja.

Ugyanez vonatkozik az élenjáró technika meghonosítására illetve további elterjesztésére is. E tekintetben tehát arra vagyunk utalva, hogy vonzó terepet kínáljunk a világban átcsoportosuló likvid tőkéknek, és ezzel finanszírozni lehessen a technológiai, technikai fejlesztést, nagyrészt a műszaki-technikai beruházásokat. Ezeket többnyire tőkeerős és kiterjed értékesítési hálózattal rendelkező multinacionális cégek valósítják meg Magyarországon, ameddig kedvező kilátásokkal rendelkeznek. E kedvező kilátások közül a legfontosabb a magyar belpolitika stabilitása. Szélsőséges megnyilvánulások, különösen szélsőséges politikai erők térnyerése nem kedvez a külföldi tőkebevonás lehetőségének. A MIÉP - és általában a szélsőjobboldal - előretörése és esetleges kormányzati tényezővé válása a 2002-es választásokon megingathatja a külföldi befektetők és a multinacionális cégek bizalmát. Ez fékezheti az EU-csatlakozást és a további fejlesztéseket. Ez is magyarázza, hogy az SZDSZ kiemelt politikai célja a 2002-es választásokon a szélsőjobboldal hatalomra kerülésének megakadályozása.

A nemzetközi gazdaság szereplőinek Magyarország iránti bizalmát a gazdaságpolitika kiszámíthatósága, a stabilitás és a makroegyensúlyi feltételeknek a megőrzése biztosítja. E tekintetben perdöntő a három nagy egyensúlyi mutató,

- a külkereskedelmi mérleg,
- a folyó fizetési mérleg, és
- az államháztartás konszolidált egyenlegének karbantartása, sőt, az utóbbi folyamatos javítása.

A külgazdaság egyensúlyi mutatói alapvetően a magyar gazdaság versenyképességének, hatékonyságának alakulásától függenek. Ez döntően azt jelenti, hogy ha sikerül megőrizni a gazdasági növekedés hajtóerejének az export növekedését úgy, hogy az a jövőben is meghaladja az import bővülését, akkor a közeljövőben a külkereskedelmi mérleg és a folyó fizetési mérleg egyensúlyát komolyan nem veszélyezteti semmilyen tényező.

11.4 Szilárd és javuló egyensúlyra van szükség

Nagyobb veszélyek fenyegetik az államháztartás egyensúlyi pozícióját. Ez további javításra szorul. Ma még az államháztartás konszolidált hiánya a GDP arányában meghaladja a 4%-ot. Ez túlságosan magas arány, ami hozzájárul a mérsékelt infláció viszonylag tartós fennmaradásához, a gyors és kiegyensúlyozott növekedés kockázataihoz. Ráadásul az EU-hoz való csatlakozás konvergencia követelményei - az úgynevezett "maastrichti kritériumok" között szerepel az államháztartás konszolidált hiányának 3% alá csökkentése. Az egyensúly javítása a maastrichti 3%-hoz közelítése kikerülhetetlen követelmény, de valószínűleg nem elégséges ahhoz, hogy a magyar gazdaság stabilitását és tőkevonzó-képességét megőrizze. Ennél többre van szükség.

A növekvő gazdasági teljesítmények időszakában erőteljesebb egyensúlyjavítási programot kell végrehajtani. Legalább 1-1,5%-kal növelni kell az államháztartás elsődleges többletét. Ugyanakkor a privatizáció további folytatásával, - mindenekelőtt a kisebbségi állami tulajdonú portfolió szakmai befektetőknek történő készpénzes értékesítésével, segíteni kell, hogy az államadósság mai 60%-os

GDP aránya tovább csökkenjen, mérsékelve ezzel az államháztartás tőketörlesztési és kamatkiadásait is. Ezek a következetes lépések egyrészt segítik a gyors növekedéshez szükséges új források keletkezését azzal, hogy lehetőséget adnak adócsökkentésre és a felzárkóztatási programok (oktatás, területfejlesztés, romaprogram) finanszírozására. Másik hatásuk, hogy az egyensúlyőrző gyors növekedés csökkenti az inflációs kockázatokat. Az infláció csökkenése pedig önmagában is segíti a jólét, a gyarapodás folyamatát, csökkenti a befektetési kockázatokat. Ezzel a gazdaságpolitika forrásokat termet a fontos állami átalakulások végrehajtásához. Másfelől azok következetes végrehajtásával enyhíti a jövedelem állami központosítására (adócsökkentés) irányuló nyomást. Elkerülhetetlen a régóta halogatott nagy átfogó államháztartási reformlépések előkészítése és következetes megvalósítása is. Ma már elodázhatatlan a magyar egészségügy, a közigazgatás - benne a terület- és vidékfejlesztés - valamint a magyar agrárgazdaság gyökeres reformja. Ezek nélkül nincs esély arra, hogy az államháztartás folyó kiadásai csökkenthetők legyenek. Ez a feltétele annak is, hogy a hiány csökkentése mellett a jövedelem centralizáció, tehát az adó- és járulékbevételek mérséklése napirenden maradjon és sikeresen megvalósítható legyen, illetve a beruházások részaránya növelhető legyen az államháztartáson belül is.

Összefoglalva tehát azt mondhatjuk, hogy a további dinamikus gazdasági fejlődés feltételei közül ma a legkritikusabbnak az egyensúlyi pozíciót és ezen belül is az államháztartás hiányának csökkentését, mérséklését tekinthetjük.

11.4.1 Mit veszélyeztet a kormány?

Az egyensúlyi pozíciót további, e pillanatban csak körvonalazódó politikai szándékok, kormányzati akciók veszélyeztethetik. Úgy tűnik, hogy a kedvező gazdasági teljesítményekre alapozva a kormány szándéka a kormányzati ciklus utolsó két évében több kitüntetett terület kiemelt növelése. Ha számba vesszük a tervezett lépéseket, jogos a gyanú, hogy már az eddigi ígéretek sem teljesíthetők. Legalábbis kizárólag a gazdasági növekedésből származó többletbevételekre alapozva, adók növelése nélkül.

A Széchenyi program kiemelt infrastrukturális és szerkezeti fejlesztési programjai önmagában üdvözölhetők. Akár az autópálya építéséről, akár a lakásépítés dinamizálásáról, akár a magyar vállalatok beszállító és kooperációs képességének javításáról, támogatásáról, akár pedig a jövő fejlődését dinamizáló informatikai programok megvalósításáról, az internet-gazdaság fejlesztéséről essék is szó. Más kérdés, hogy ezen programok állami támogatása, a fejlesztések költségvetési finanszírozása milyen erőket köt le a következő két évben. Ha a többlet-finanszírozást kizárólag az elérhető többletbevételekre és nem az államháztartás fogyasztási típusú kiadásainak racionalizálására, esetenként csökkentésére építi a gazdaságpolitika, akkor csak a Széchenyi fejlesztési program elviheti a gazdasági növekedésből származó összes államháztartási többletbevételt vagy annál többet is. Márpedig további fogyasztást bővítő akciók finanszírozására készül a költségvetés terhére a kormány. Ilyen például a minimálbérek drasztikus növelése, amely elsősorban a költségvetési szférában jelent többlet-finanszírozási igényeket, és természetesen kihat a versenyszféra költségeinek, így nyereségének, természetesen versenyképességének alakulására is. Ezek együttesen - ideértve az agrártámogatások permanens növelési igényeit is - hatékony reformlépések és a költségvetési intézmények, valamint a vállalt állami feladatok területén végrehajtandó megtakarítások ésszerű csökkentések nélkül az államháztartás kiadásainak gyors növekedéséhez, a hiány emelkedéséhez vezetnek. Ez a folyamat már önmagában is veszélyeztetheti a hosszú távú fejlődés egyensúlyi alapfeltételeit.

11.4.2 Az agrárgazdaság esélyei romlottak

Nemcsak az államháztartás területén leselkednek veszélyek, a kivívott és megszilárdítandó, de legalábbis fenntartandó egyensúlyi pozíciókra, illetve növekedési indikátorokra. Ilyen veszélyzóna az egész magyar agrárgazdaság. Ezen a területen halmozódnak a problémák. Az elmúlt évek teljesítménye nem javította, hanem tovább rontotta a magyar agrárgazdaság fejlődési esélyeit és a gazdaság egészében betöltött szerepét.

Nagy biztonsággal állítható, hogy az államháztartásból évente több százmilliárd forintos nagyságrendben nyújtott agrártámogatások nem javítják az ágazat teljesítőképességét. Ellenkezőleg:

konzerválják a rossz struktúrákat, az alacsony hatékonyságú termelést, illetve kifizetik a politikai lakájokat.

Az előbb felvázolt veszélyek kijelölik azokat a legfontosabb területeket, amelyeken változtatásra, cselekvésre van szükség ahhoz, hogy a magyar gazdaság képes legyen követni a világgazdaság változásait és követelményeit, illetve sikeresen készüljön fel az EU-integrációra.

11.5 CSÖKKENŐ INFLÁCIÓ, CSÖKKENŐ KAMATSZINT

Az EU-integrációs felkészülés konkrét feladatai közül a gazdasági program a csatlakozás makrogazdasági feltételeivel foglalkozik. Ezek közül az úgynevezett "maastrichi konvergencia feltételek" következetes és hiánytalan teljesítése a legfontosabb feladat. Elengedhetetlenül szükséges az inflációs ráta radikális csökkentése, valamint - ezzel összhangban - a nominális kamatszint mértékének mérséklése. Ez nehéz feladat, amely az elkövetkezendő periódusban a fiskális, a monetáris és a jövedelempolitika összhangját követeli meg. Ezt a parciális törekvések, lobbi-érdekek, esetleg politikai előnyök elérése sem törheti meg. A cél az, hogy az inflációs ráta mesterséges beavatkozások, hatósági árak és hatalmi jövedelem-átcsoportosítás nélkül, a versenyképesség és a hatékonyság, valamint az egyensúlyi pozíciók javítására törekedve, keresleti és költségoldalról is csökkenjen. Elérhető és elérendő cél, hogy az éves inflációs ráta az első ciklus időszakában (2002-2006) az Unió három legmagasabb inflációt felmutató országának átlagától legfeljebb 2%-kal legyen magasabb. A következő időszakban pedig 3% körüli tartományba mérséklődjék. Hasonló a helyzet a hitelkamatlábak színvonalának csökkentése terén is.

Programunk azzal számol, hogy az EU-csatlakozás időpontja a magyar ambíciókhoz képest várhatóan késik. Konkrét évszám megjelölése nélkül, nagy biztonsággal állítható, hogy a gazdasági program időszakának második felében, tehát 2005 és 2010 között lehet reálisan számítani Magyarország teljes jogú EU-tagságára. Ez a folyamat többlépcsős. Első lépésben az EU-tagság, második lépcsőben pedig - több év fáziskéséssel - a monetáris unióba való belépés lehet a reális célkitűzés. Az elhúzódó csatlakozási procedúra részben javítja a felkészülés feltételeit, amennyiben több idő áll a magyar gazdaság felkészítésére. Másrészt viszont csökkenti is a felzárkózás ütemét, hiszen később nyílnak meg azok az EU-források és potenciális előnyök, amelyekkel a teljes jogú tagság elnyerése után az ország rendelkezni fog. Addig az időszakig

- a belátható követelmények teljesítése,
- az EU strukturális alapjaiból való részesedés legjobb hazai fogadási feltételeinek megteremtése,
- a kritikus területek felzárkóztatása lehet a gazdasági program reális célja.

A legnehezebb valószínűleg az agrárgazdaság integrációjának, a környezetvédelmi feltételek javításának, illetve a szabad munkaerő áramlásával kapcsolatos ambíciók és magyar célok kompromisszumos megoldásának előkészítése lesz.

12. Kiegyensúlyozott, fenntartható gazdasági fejlődési pályán

A következő 10 év gazdasági fejlődését A Korszakváltás Programja nem valamennyi tényező legkedvezőbb kombinációjára, egy elméletben létező, de a gyakorlatban alig megvalósítható optimumra, hanem a józan realitásokra építve vázolja fel.

12.1 KÜLSŐ FELTÉTELEK

A külső feltételek közül azzal számol, hogy a következő 10 évben a világgazdaságot alapvető megrázkódtatások, visszaesés, recesszió, elhúzódó regionális, vagy szubregionális válságok nem fogják terhelni. Ez nem zárja ki a kisebb-nagyobb visszaeséseket, az esetleges nemzeti gazdasági keretek között tartható vagy néhány országra kiterjedő gazdasági krízist, de nem számol hosszan elhúzódó világgazdasági visszaeséssel. Nem kalkulál nemzetközi konfliktusokkal, a korlátozott helyi háborúkon kívül a világgazdaság folyamatait alapvetően hátrányosan befolyásoló politikai eseményekkel sem.

? Azt feltételezzük, hogy a globalizációs és integrációs hatások a következő évtizedben is fennmaradnak.

? A várható nemzetközi szabályozás nem a hatékonyság és teljesítménynövekedés fékezését, hanem kiszámíthatóságát, szélsőséges hatásainak tompítását fogja elérni.

? Feltételezzük az európai integráció előrehaladását, az EU-bővülés első körének megvalósulását, benne Magyarország teljes jogú EU-tagságát.

12.2 Belső feltételek

Abból indulunk ki, hogy a magyar gazdaságpolitika képes létrehozni azokat a hazai feltételeket, amelyek a kiegyensúlyozott, fenntartható gazdasági fejlődéshez szükségesek. Célunk és kiindulási alapunk az, hogy

- a gazdaságpolitika teret enged a magyar gazdaság további modernizálásának, megőrzik az ország tőkevonzási és megtartási képességét, fejlesztik a töke ? és technológiai transzfer fogadásához szükséges feltételeket, mindenekelőtt az infrastruktúrát, valamint a képzett és mobil munkaerő-állományt;
- a jelenlegi kedvező folyamatok közül az infláció mérséklése, a foglalkoztatás szinten tartása, illetve javulása a következő évtizedet is jellemezni fogja;
- a magyar gazdaság makroszerkezetében további átalakulás megy végbe, amelynek nyomán dinamikusan bővül a tercier ágazatok kibocsátása, teljesítménye és szerepe a gazdasági teljesítmény előállításában.
- elsősorban a modern informatikára alapuló szolgáltatások, az internet-gazdaság, a tranzitkereskedelem, valamint a magas színvonalú szellemi - pl. pénzügyi, informatikai szolgáltatások, tervezés, idegenforgalom szolgáltatások részaránya nő majd;
- csökken az ipari tömegtermelés és az agrártermelés részesedése.
- Célnak tekintjük, hogy az egyensúlyőrző, dinamikus gazdasági növekedés motorja az export és a növekvő beruházási, felhalmozási tevékenység legyen.

12.3 Gyors növekedés, bővülő fogyasztás, növekvő beruházások

Ilyen feltételek mellett 2010-ig a magyar gazdaság teljesítménye 5% körüli évi növekedési pályán mozoghat, egy-egy év ettől eltérő, - nagyobb vagy kisebb - dinamikáját is feltételezve. Alapfeltételnek és célnak tekintjük, hogy a vázolt növekedési ütemtől a hazai végső felhasználás, ettől minden évben csak szerény mértékben maradjon el (1%) és adjon teret az egyensúlyi pozíciók javulásának. Így a külkereskedelmi mérleg, a folyó fizetési mérleg és az államháztartás egyenlegének javulásával számolunk. Ezen belül a külkereskedelmi mérleg hiánya a GDP arányában 1 és 3% között mozoghat. Ezért kiemelt cél és feltétel, hogy az export növekedési üteme minden évben érje el, vagy minimális mértékben haladja meg az import növekedési ütemét. Ezt a folyó fizetési mérleg hiánya maximum 1 százalékponttal haladhatja meg abban az esetben, ha az addicionális külső tőkebevonás egyenlege ezt a különbséget minden évben finanszírozza, esetleg túlfinanszírozza, s így hozzájárul a bruttó adósságállomány további mérsékléséhez is. Lehetőséget látunk arra, hogy a hazai fogyasztás a következő 10 évben évente átlagosan 4%-kal növekedjék.

Ezen belül döntőnek tartjuk, hogy a háztartások fogyasztása, tehát a lakosság közvetlen életszínvonalát meghatározó végső felhasználás gyorsabban, a közösségi fogyasztás, tehát az állam által finanszírozott és adókból fedezett közkiadások pedig csak szerény mértékben növekedjenek. Döntő feltétel, hogy az összes végső hazai felhasználáson belül, 10 év alatt mintegy 6%-kal növekedjék a beruházásokra fordított erőforrások tömege és így a beruházási ráta a jelenlegi 23,5%-ról megközelítőleg 30%-ra emelkedjék.

12.4 A tíz éves fejlődési pálya szakaszai

A 10 éves gazdasági fejlődési pálya a megvalósítandó prioritások, a makrogazdasági feltételek megteremtése és az egymással összefüggő mutatók alakulása szempontjából három nagy szakaszra osztható. E három szakasz egyben reprezentálja az úgynevezett bűvös négyszög (vagyis s gazdasági

növekedés, makroegyensúly, infláció és munkanélküliség) egymásra hatást gyakoroló, összefüggő alapelemeinek változásait is.

Valamennyi szakaszra egységesen jellemző a kiegyensúlyozott és dinamikus gazdasági fejlődés,

- ahol a teljesítménybővülés és a növekedés motorja az export és a beruházás,
- ezt követi a fogyasztás bővülése, javuló vagy stabil makroegyensúlyi feltételek mellett.

A három szakasz eltérései lényegében a makrogazdasági prioritások különbségeire, illetve egy-egy szakasz különböző súlypontjainak, eltérő célkitűzéseinek megvalósítására épülnek. Ennek megfelelően a következő 10 év magyar gazdaság fejlődésében

- az első szakasz: 2002-2005 között: A gazdaság növekedése dinamikus, javuló makrogazdasági egyensúly, erős antiinflációs program, követő jellegű fogyasztásnövekedés és kemény foglalkoztatási korlátok, azaz stagnáló munkanélküliség jellemző. Ebben a szakaszban a fő cél a gazdaság dinamizmusának megtartása mellett az infláció csökkentése, az egyensúly, mindenekelőtt az államháztartás hiányának, valamint a bruttó államadósságnak a csökkentése. Meg kell kezdeni a végső felhasználás belső arányainak módosítását is, amely a teljesítmény növekedését követő fogyasztás és életszínvonal javulás mellett megteremti a beruházások gyors növekedésének feltételeit is. A szakasz időtartama a program megvalósításának eredményességétől függ. Valószínűleg az EU-csatlakozásig terjedő időszakot ölelheti fel.
- második gazdasági fejlődési szakasz 2005-2008 között: változatlanul dinamikus teljesítménybővülés, azaz gazdasági növekedés jellemző, amely mellett az első szakaszban elért javuló egyensúly és az alacsony infláció megőrizhető, sőt tovább javítható. Ebben a szakaszban az átalakuló gazdasági struktúra, mindenekelőtt a szolgáltatások gyors ütemű növekedése és a stabil makrogazdasági feltételek már lehetőséget adnak a fogyasztás gyorsabb növelése mellett a foglalkoztatás javítására, tehát a munkanélküliség csökkentésére is.
- harmadik szakasz 2008-2012 között: a bekövetkező fejlődés eredményeként harmadik, új minőségű gazdaságfejlődés kezdődhet a magyar gazdaság történetében, ahol a dinamikus gazdasági növekedést stabil egyensúly, alacsony, elhanyagolható mértékű infláció, változó szerkezetű, de minimális munkanélküliség mellett megvalósuló magas foglalkoztatás és dinamikusan növekvő életszínvonal jellemzi. Lényegében a magyar gazdaság fejlődésének erre a szakaszára tehető az az állapot, amely már az Európai Unió átlagához felzárkózó modern gazdaság képét és teljesítményeit mutatja.

13. A versenyképes gazdaságért

13.1 A gazdaságpolitika fő céljai és eszközei

A gazdaságpolitikai programunk kiemelt céljai:

- Az oktatás, a képzés és a továbbképzés, a tudományos kutatás feltételeinek javítása és általa a konvertálható tudás széleskörű megszerzésének, az esélyegyenlőség javításának és a területi polarizáció csökkentésének megalapozása.
- Széleskörű információs bázis, modern informatikai eszköztár és az ehhez szükséges tudás, valamint infrastruktúra-hálózatok fejlesztésének, elterjesztésének ösztönzése és támogatása (az internet-gazdaság dinamikus fejlesztése és az ehhez szükséges felhasználói bázis képzésének, valamint technikai hátterének megteremtése).
- Az infrastruktúra gyors fejlesztése, mindenekelőtt a korszerű termelőeszközök és magas színvonalú technológiák fogadásához szükséges feltételek megteremtése. Ezen belül kiemelten a közlekedés (autópálya- és autóút-fejlesztés, vasútfejlesztés), a környezetvédelem fejlesztése, valamint a mobilitást és életnívót javító lakásépítés.

A gazdaságpolitika kiemelt céljainak megvalósítása a magyar gazdaság versenyképességét is javítja. Minden olyan lépés, amely e kiemelt célokat szolgálja, illetve áttételesen azok feltételeit javítja, természetes alkotóelemét képezi az SZDSZ gazdaságpolitikai programjának.

A kiemelt célok elérésének eszközei:

- A nemzetgazdasági megtakarítások növelése (minden ösztönző és motiváló eszköz alkalmazása fiskális, valamint a monetáris és jövedelempolitika eszközrendszerében),
- Az államháztartás jövedelemcentralizációs, és újraelosztó szerepének, valamint kiszorító hatásának csökkentése (a 10 éves szerződés végére célszerű elérni, hogy a jelenlegi 42?44% körüli centralizációs ráta 33-35%-ra csökkenjen, az államháztartás konszolidált hiánya pedig közelítsen az 1%-hoz, a periódus végén egyensúly közeli legyen,)
- Az infláció csökkentése (természetes gazdasági eszközökkel, állami, hatósági árbeavatkozások, hatalmi eszközökkel végrehajtott jövedelemátcsoportosítás, halogatott költségrobbanás előidézése, illetve a forint erőteljes felértékelése nélkül)
- Az addicionális, külső források bevonásának fokozása, feltételeinek javítása (ezen belül az EU-transzferek fogadási feltételeinek javítása is)
- Az államháztartás végső felhasználási arányainak javítása az infrastrukturális fejlesztések, beruházások javára, a közösségi fogyasztás terhére.

13.2 A versenyképesség javítása és a beruházások

Nem mindegy, hogy hol és milyen indítékból valósulnak meg a beruházások. Kellően előretekintő, a folyó költségeket mérséklő, korszerűsítő beruházásokra csak olyan szereplők alkalmasak, amelyeknek elemi érdekük, hogy a beruházásra fordított költségek minél előbb megtérüljenek. Ezért fontos, hogy a beruházások döntően a magángazdaságban valósuljanak meg.

A XXI. században az eddigieknél is fontosabb lesz, hogy a beruházásokról ott szülessen a döntés, ahol a következmények is jelentkeznek. A jövedelemtulajdonos vállalatnak kell mérlegelnie, hogy milyen korszerűsítő beruházással lesz képes néhány év múlva is állni a versenyt. A háztartásoknak kell eldönteniük, hogy milyen színvonalú lakást tudnak néhány év múlva is fönntartani várható jövedelmükből. A kisebb-nagyobb közösségek által megbízott helyi önkormányzatoknak kell dönteniük arról, hogy milyen beruházásokkal tudják hosszabb távon is a közösség anyagi és szellemi gyarapodását szolgálni.

A gazdaság távlatos gyarapodását szolgáló közösségi beruházásokra elsősorban ott van szükség, ahol a megtérülés csak társadalmi méretekben és/vagy hosszú távon várható. Ilyen területek:

- az informatikai forradalom által életre hívott információs társadalom gyors kiépüléséhez szükséges kezdő lépések megtétele, a minden állampolgár számára hozzáférést biztosító informatikai infrastruktúra létrehozásának ösztönzése,
- az oktatáshoz, a tudományos és kulturális élethez szükséges infrastruktúra megteremtése; ez különösen fontos társadalmi feladat akkor, amikor a megfelelő minőségű humántőke a gazdaság fejlődésének és az ország felzárkózásának egyik legfontosabb előfeltétele,
- az infrastruktúrának az a része, amelyik katalizátora lehet a magánberuházásoknak, de amelyekre a túlságosan hosszú megtérülés miatt nem vagy csak részben (pl. állami garancia mellett) vonhatóak be magánforrások, ide sorolható a közút- és vasútépítés, de jelentős részben a vízgazdálkodás is.

13.3 A gazdasági felzárkózás kulcsa a beruházási ráta növelése

Az elkövetkező 10 évben, amikor a tét az ország felzárkózása a fejlett európai gazdaságokhoz, a kormánynak olyan gazdaságpolitikát kell folytatnia, amely elősegíti, hogy a végső felhasználáson belül arányaiban többet fordítsunk a beruházásokra, mint a fogyasztásra. Ez nem jelenti azt, hogy a fogyasztás ne növekedhetne érzékelhetően, ám a beruházás jobban, a fogyasztás kevésbé nőhet, mint a belföldön felhasznált bruttó hazai termék.

A kilencvenes évek első felében, a szerkezetváltás miatt elbizonytalanodott magyar gazdaságban mélypontra, 20% alá süllyedt a beruházási ráta, és csak 1996-tól kezdődött meg lassú emelkedése, amikor már érzékelhetővé vált egyfelől a Bokros-csomag egyensúlyjavító hatása, másfelől a beáramló külföldi működő töke aktivitása. A beruházások kilencvenes évek végére elért 23%-os aránya a GDP belföldi felhasználásában azonban rendkívül alacsony ahhoz, hogy a magyar gazdaság felzárkózását

biztosíthassa. A beruházási ráta 20?25% közötti szintje a fejlett országokra jellemző, az utolérési stádiumban lévő gazdaságokban inkább a 30% körüli ráta figyelhető meg. Nálunk is ez lenne kívánatos.

Amennyiben a következő évtizedben a GDP belföldi felhasználása átlagosan évi 3?5% közötti ütemben bővül, akkor ahhoz, hogy a beruházási ráta a jelenlegi 23%-ról a felzárkózás miatt kívánatos 28?30%-ra emelkedjen, arra van szükség, hogy éves átlagban a fogyasztás 3?4%-os növekedése mellett a beruházások volumene 6-8%-kal nőjön. A növekvő arányú beruházások maguk is hozzájárulnak a viszonylag magas gazdasági dinamika fenntartásához, így a bővülő gazdaság - az emelkedő beruházási ráta mellett is - folyamatosan növekvő fogyasztásra nyújt lehetőséget.

Ahhoz, hogy a beruházási ráta az utolérési szakaszban lévő országokra jellemző szintre emelkedhessen, a liberális programot megvalósító kormánynak is vannak teendői:

- A költségvetés ésszerű keretek között tartja a közösségi fogyasztást, döntően azáltal, hogy mérsékli a tágan értelmezett közigazgatás, állami szervezet fenntartásának költségeit. A folyó költségvetésen belül növeli a beruházások arányát, méghozzá olymódon, hogy azok elsősorban az emberi töke korszerűsödését szolgálják (oktatási, tudományos, kulturális célú beruházások) és az exportot növelő magántöke beruházási hajlandóságát növeljék (infrastrukturális beruházások). A beruházási kiadások arányának növelése a folyó költségvetésben többszörös előnnyel jár: közvetlenül megemeli a beruházási rátát, miközben közvetve, az infrastruktúra javításán keresztül a magánberuházásoknak is kedvező talajt teremt, és egyúttal a humán töke minőségének javításával a magas színvonalú technológia meghonosítására is lehetőséget nyújt. A GDP arányában mért költségvetési hiány lassú csökkentésével és a privatizációs bevételeknek törlesztésre fordításával mérsékli az államadósságot, ami lehetőséget nyújt a külföldi portfolió-befektetéseket ösztönző kamatprémium csökkentésére. Ezzel lehetővé válik a beruházások gyorsabb megtérülését biztosító kamatszint kialakulása, bár ennek alsó korlátot szab a belföldi megtakarítások megfelelő ösztönzöttsége.
- Az adó- és járulékrendszernek megfelelő ösztönzést kell adnia a beruházásoknak. Kerülni kell viszont a közvetlen beruházási támogatásokat (pl. adókedvezmény, kamatkedvezmény), mivel azok a kevésbé hatékony beruházásokat ösztönözhetik.
- Kiszámítható liberális politikával kell az országot vonzóvá tenni a külföldiek működő tőke-befektetései számára.
- A beruházások forrását biztosító tőkepiac működési feltételeit úgy kell alakítani, hogy a pénzügyi közvetítés költségei Magyarországon se legyenek magasabbak annál, mint amit a biztonságos működés megkövetel. Így pl. mérsékelni kell a kötelező jegybanki tartalékráta szintjét, újra kell gondolni a betétbiztosítási rendszert, a pénzügyi szolgáltatásokra vonatkozó adókat (ÁFA).
- A közigazgatási rendszer (pl. bíróságok) hatékonyságának, az ügyintézés gyorsaságának növelése hasonlóképp fontos feladat.

Fegyelmezett, a folyó kiadásokat a reálisan - a magángazdaság akkumulációs lehetőségének túlzott behatárolása nélkül - elérhető bevételekhez igazított költségvetés és a fogyasztást ésszerű határok között tartó jövedelempolitika mellett a monetáris politika kevésbé megszorító lehet, mint anélkül. Nem lesz szükség arra, hogy a külső és belső pénzügyi egyensúly védelmében olyan magasan tartsa a kamatszintet, ami mellett a beruházások megtérülése veszélybe kerül.

A szabad demokraták azt szorgalmazzák, hogy az autonóm piaci szereplők érdekeire építve a beruházási hányad fokozatosan növekedjen, mert akkor a növekedés tartóssá válhat, és így nem lesz kitéve a magyar gazdaság a "húzd meg - ereszd el" politika rángásainak.

13.4 Hatékony beruházások, nagyobb megtakarítás

A gyors gazdasági előrehaladást szolgáló nagyobb beruházási aktivitáshoz a mainál erősebb megtakarítási hajlandóságra van szükség. A beruházások forrását részben a vállalatok jövedelméből fölhalmozott pénzeszközök, részben a hitelek vagy tőkebefektetések jelenthetik. Az előbbihez megfelelő jövedelmezőségre és a megtermelt jövedelem kisebb részét elvonó adószintre van szükség. Az utóbbiak elsősorban a lakosság pénzügyi megtakarításaiból táplálkozhatnak, hiszen a

bankok, befektetési társaságok, biztosítók, kockázati tőkealapok döntően a háztartások megtakarításaiból tudnak hitelt nyújtani, vagy tökét befektetni.

Az elégtelen volumenű belföldi megtakarítások kiegészítésére külföldi hitelek, illetve működőtőke-befektetések is felhasználhatóak, a külső adósság növelésének szigorú korlátai között. Amennyiben az igénybe vett külföldi hitelek, illetve a beáramló működőtőke a magyar gazdaság exportképességének növekedésével járnak, ez a korlát tágítható. Nagyarányú külföldi tőkebeáramlás mellett is fontos, hogy egyidejűleg a belső megtakarítások is bővüljenek, máskülönben a fogyasztás túlzott mértéke miatt kerül veszélybe az egyensúly.

A vállalatok tőkeakkumulációs lehetőségét a kormány csak hosszabb távon, az államháztartás kamatkiadásainak mérséklődésével párhuzamosan tudja javítani. Közvetett módon azonban már korábban is segítheti a vállalkozások tőkebevonási lehetőségét.

- Az adósságállomány csökkentésével hozzájárul a piaci kamatszint mérséklődéséhez, ami elősegíti a vállalatok hitelfelvételét.
- Kiszámítható gazdaságpolitikája lehetőséget teremt a jövőbeli jövedelmek reális megtervezésére.
- Hosszú távra meghirdetett növekvő mértékű infrastruktúra- és környezetvédelmi fejlesztéssel javítja a magánberuházások telepítési, üzemeltetési feltételeit.

A magasabb beruházási hányad létrejöttének kulcsa a háztartások megtakarítási hajlandóságának növelése. A megtakarítási hajlam ma Magyarországon nagyon alacsony, aminek a történelmi hagyományokból táplálkozó magatartásbeli és közvetlen gazdasági okai egyaránt vannak. A rossz magatartási minta kialakulásához legutóbb és legnagyobb hatással az öngondoskodásról leszoktató szocialista rendszer járult hozzá, de a világháború alatti és azt követő konfiskálások, a kimutatott magánvagyon bizonytalansága, illetve a pénzügyi megtakarítások elértéktelenedése is erodálta a lakosság pénzügyi megtakarításokba vetett bizalmát.

A közvetlen gazdasági okok közül a legfontosabb a jövedelem csökkenése miatt évekig visszafogott fogyasztás, amiért a háztartások nagy része kényszerűen elhalasztott fogyasztását is szeretné bepótolni akár áruvásárlási hiteleket is felvéve. A társadalom jelentős részének - nagyon alacsony jövedelme miatt - egyáltalán nincs módja megtakarítani.

13.4.1 Növekvő jövedelmek

A nemzetközi tapasztalatok azt mutatják, hogy a megtakarítási ráta növekedésében a legfontosabb szerepet - az infláció várható mértéke mellett - a jövedelmek emelkedése játssza. Ezért van kilátás arra, hogy a mai alacsony megtakarítási hajlam az előttünk álló évtizedben erősödni fog. Ugyanakkor azzal is számolni kell, hogy a pénzügyi rendszer fejlődése és a külső megtakarítások (hitelek, tőkebeáramlás) fokozottabb igénybevétele enyhíti a háztartások és vállalatok likviditási korlátját, ami általában a megtakarítási hajlandóság csökkenését idézi elő. A megtakarításokat a demográfiai folyamatok, a lakosság korösszetételében bekövetkező változások is kedvezőtlenül befolyásolják. A lakosság öregedése, az aktív keresők és inaktívak arányának kedvezőtlen változása a fejlett gazdaságok magánszektoraira jellemző megtakarítási ráták csökkenése mögött álló egyik legfontosabb tényező. Azzal is számolni kell, hogy a magyar gazdaság erősödő integrációja a megtakarítások nagyobb változékonyságával járhat együtt.

A megtakarítási hajlandóságot ösztönző makrogazdasági környezet kialakítása érdekében fontos az infláció további mérséklése és alacsony szinten történő stabilizálása, valamint a folyó közösségi kiadások GDP-ben betöltött arányának mérséklése. A magánszektor rendelkezésére álló nagyobb jövedelem jobban növeli a nemzeti megtakarítási rátát, mintha ugyanezzel a jövedelemmel a költségvetés rendelkezne. A közösségi szektor finanszírozási szükségletének csökkentése mérsékelheti a kamatok nagyfokú változékonyságát, csökkentheti a spekulatív jellegű tőkebeáramlást, és annak a megtakarításokra hosszabb távon kifejtett negatív hatását. Ez még inkább hangsúlyossá teszi a takarékos, hatékony állam megteremtését.

13.5 A tőkevonzó képesség növelése

Az előttünk álló felzárkózási szakaszban éppúgy nem mondhatunk le a külföldi források igénybevételéről, mint az átalakulás időszakában. Nem csupán az elégtelen belföldi megtakarítások kiegészítésére van szükség, hanem arra is, hogy minél gyorsabban és minél kisebb adósságterhek mellett menjen végbe a magyar gazdaság versenyképességét erősítő korszerű technológiák átvétele.

A magyar gazdaságba beáramlott jelentős mennyiségű működőtőke az eddigiekben is jótékony hatást gyakorolt a versenyképességre. Bár a nagyléptékű privatizációs folyamat befejezésével a működőtőke-beáramlás mérséklődött, az Európai Uniós csatlakozást megelőző és követő években továbbra is jelentős beáramlásra lehet számítani. Mind a hazai, mind a nemzetközi tapasztalatok azt mutatják, hogy a külföldi működőtőke növeli a gazdaság teljes beruházási rátáját, mivel a működőtőke-befektetések általában további belföldi eredetű beruházásokat is előidéznek.

A beáramló működőtőke hatásai szempontjából azonban nem mindegy, hogy milyen a fogadó ország állapota. A nemzetközi tapasztalatok szerint a működőtőke-befektetések ott járultak hozzá leginkább a gazdaság növekedéséhez, ahol megfelelő minőségű humántőke állt rendelkezésre. Ez a XXI. században, a kiteljesedő globalizáció korszakában még inkább így lesz. Ezért is kulcsfontosságú az oktatás színvonalának emelése, és a magasan képzett, konvertálható tudású szakemberek itthon tartását ösztönző kulturális környezet kialakulása. Kiszámítható, hosszú távon stabil programra van szükség, az információs társadalomba való belépést segítő, a humántőke hiányát javító beruházások tartós bővüléséhez.

A magas technológiát meghonosító működőtőke számára nem különleges kedvezményekkel kell vonzóvá tenni az országot, hanem

- jólképzett munkaerővel,
- torzulásokat kiküszöbölő liberalizált piaccal,
- átlátható és stabil szabályokkal,
- korrupciót kizáró közélettel,
- hatékonyan működő közigazgatással,
- fejlett infrastruktúrával.

A tőkebeáramlások növekedése az államháztartás szerkezeti átrendezését is szükségessé teszi mind a kiadási, mind a bevételi oldalakon. A kiadások szerkezeti átrendezésére lesz szükség, hiszen az EU-források beáramlásához hasonló volumenű nemzeti forrást kell teremteni. Ebben az államháztartásnak meghatározó szerepet kell játszania. A bevételek átrendezését az teszi szükségessé, hogy a globalizálódó világgazdaságban a privát tőkemozgások alakításában felértékelődik az adóverseny szerepe, fontos szemponttá válik a termelési tényezőket érintő állami elvonások mértéke és szerkezete.

A tőkebeáramlás növekedésével együtt járó reálárfolyam-felértékelődés, valamint az erősödő nemzetközi tőkepiaci integráltság az árfolyamrendszer rugalmasságának növelését teszi szükségessé. Ezt rövid távon, a csúszó árfolyamrendszeren belül, a lebegési sáv szélesítésével lehet elérni, ami egyúttal átmenetet is jelent a széles sáv mellett történő árfolyamrögzítéshez, amely az Európai Monetáris Unióba való belépésnek is előfeltétele.

A tőkebeáramlások növekedése idővel lehetővé teszi a folyó fizetési mérleg kismértékben növekvő hiányát. Amíg a hiány növekedése finanszírozható, és a gazdaságpolitika hiteles, megengedhető a folyó fizetési mérleg hiányának enyhe növekedése, különösen akkor, ha lassúbb, mint a GDP bővülése. El kell kerülni, hogy a hiány mértéke meghaladja a kritikusnak tekintett GDP-arányos 5-6%-os szintet, mert ez kedvezőtlen várakozásokat, árfolyam-bizonytalanságot és tőkepiaci reakciót válthat ki.

A tőkebeáramlás (pénzbőség) esetleges kedvezőtlen hatásait a tőkekiáramlások is mérsékelhetik. A tőkemozgások teljes körű liberalizálása néhány éven belül, legkésőbb az EU-csatlakozás idején elkerülhetetlen. A hazai vállalkozások jövedelemszerzése és a folyó fizetési mérleg szempontjából is kívánatos, hogy felgyorsuljanak vállalataink külföldi működőtőke-befektetései. A hazai pénzügyi szektor versenyképességének megerősödése mellett a rövid távú tőkekiáramlás veszélyei is csökkennek, miközben növelik a monetáris politika mozgásterét.

13.6 Az uniós források fogadása

Az EU-csatlakozással megnyíló pótlólagos forrásbevonási lehetőségek az előttünk álló évtized második felétől a magyar gazdaság tőkeabszorpciós képességének további növelését igénylik. Az EU strukturális alapjaiból beáramló (várhatóan évi 2-2,5 milliárd eurót jelentő) források igénybevételére csak akkor van mód, ha - a már tárgyalt gazdaságpolitikai feltételeken túl - a magyar közigazgatási rendszer is felkészül a pénzek fogadására.

Az alapok támogatási mechanizmusában való magyar részvétel már a csatlakozás előtt is megköveteli a támogatás-felhasználás intézményrendszerének és a közigazgatás helyi szervezeteinek a modernizálását. Ez szükségessé teszi

- az állami elkülönített alapok összehangolt, egységes célrendszer szerinti működtetését, a kistérségi együttműködések megerősítését,
- a regionális tervezési, programozási funkciót ellátó egységek megteremtését, menedzsmentjük szakmai fejlesztését.

A strukturális alapokból érkező források hasznosításához a következő feladatokat kell megoldani:

Mivel az EU strukturális alapjaiból folyósított támogatást általában nem a tagállamok kormányai, hanem a régiók kapják, az EU-források elnyeréséhez szükség van

- a hazai régiórendszer közigazgatási-önkormányzati kiépítésére;
- nemzeti modernizációs elképzelésekbe illeszkedő fejlesztési projekteket kell kidolgozni, amelyben fontos szerepük van a helyi és regionális érdekvédelmi szervezeteknek, önkormányzatoknak;
- ki kell jelölni az EU-Bizottsággal kapcsolatot tartó és a hazai tervkészítést összehangoló "nemzeti összekötőket", és a forrásokat kezelő részkoordinátorokat;
- világos együttműködési rendet kell kialakítani a tervezési és fejlesztési folyamat, valamint a végrehajtásban szereplők között a hazai és az EU-források kezelésére és elosztására, a megvalósítás és a forráslehívások ellenőrzésére;
- ki kell alakítani a pályázati és elbírálási rendszert, amely biztosítja a gazdasági szereplők, vállalkozások projektekbe való becsatlakozását.

Az EU strukturális alapjaiból a fejlesztési projektek részfinanszírozása történik. Ezért a költségvetésnek, az önkormányzatoknak hazai addicionális forrásokat is biztosítaniuk kell. Az eddigitől eltérő, hosszabb távú szemléletnek kell tért nyernie az államháztartás tervezésében azért, hogy több évre előre számolni lehessen azokkal a forrásokkal, amelyek elengedhetetlenek a strukturális alapokból támogatott projektek nemzeti társfinanszírozásához.

14. Üvegzsebű államot!

14.1 Átláthatóságot, teljesítményt, versenyt az államháztartásban is

Az államháztartás rendszerének mainál jóval nagyobb áttekinthetőségére van szükség. Törvényeink a magánszféra gazdálkodóitól ma már megkövetelik elszámolásaik nyíltságát, vagyonmérlegeik megbízhatóságát. Ahhoz, hogy hazánk az eddigi sikeres úton tovább integrálódhasson a nemzetközi gazdasági rendszerbe, ahhoz, hogy a nemzetközi tőke továbbra is vonzónak találja az országot, ahhoz ugyanennek az áttekinthetőségnek, megbízhatóságnak az állam tevékenységeire is jellemzővé kell válnia. Ez szolgálja leginkább uniós csatlakozásunkat is, hiszen a közösségi intézményekhez való integrálódás e nélkül megoldhatatlan. Az Unió által felajánlott programok és segélyek kihasználhatóságát magyar részről ma leginkább az korlátozza, hogy a költségvetési elszámolási rend nem felel meg azoknak a szabályoknak, amelyek mentén az Unió a támogatást nyújtani tudja.

Az államháztartás átláthatóságát megteremtő, a közpénzekkel való hatékony gazdálkodást lehetővé tevő és kikényszerítő államháztartási reform folytatását, felgyorsítását az egyik legsürgetőbb feladatnak tartjuk.

14.1.1 Államháztartási reform

Az államháztartás reformja néhány technikai területen megkezdődött. A decentralizált pénzügyi alapok felszámolásával megakadt a közpénzek ellenőrizetlen ágazati magánkasszákban történő elpazarlása is. (A differenciálatlan végrehajtás miatt azonban a bevételi és a kiadási oldalon is ellenőrizhető Útalap is megszűnt.) A társadalombiztosítás eddig állandósult pénzügyi hiányokat felhalmozó rendszere részben a nyugdíjreform, részben a nagyobb fegyelmezettséget kikényszerítő, primitív költségvetési plafonok miatt átalakíthatóvá vált. A megújított nyugdíjrendszer bizonyítja, hogy a társadalom elfogadja a magán- és közpénzek együttes felhasználását, a szolidaritás és az öngondoskodás ötvözését és a modern pénzügyi-befektetési intézményekre való építkezést.

A Fidesz vezette koalíció alatt megakadt az államháztartás távlatos átalakítása. A stratégiai szemléletet, az intézményes keretek kiépítését a központi kormányzati hatalomkoncentráció váltotta fel. A fékek és ellensúlyok nyugati demokráciákban ismert rendszerét pedig a kormányfői beavatkozás helyettesíti.

- A megakadt reformokat újra kell indítani, fel kell gyorsítani. Az első lépés annak körülhatárolása, hogy milyen szükségletek kielégítése tartozik az állam felelősségi körébe, és milyenek nem. Ma minden területen csupán vegetálást biztosító, alacsony hatékonyságú eszközfelhasználás tanúi vagyunk. Azonban még a rendelkezésünkre álló szűkös erőforrásokkal is a felvállalt feladatok jóval magasabb szinten történő ellátása valósulhatna meg, ha szétaprózás helyett az előbbiekre koncentrálnánk.
- Második feladat a mai intézményrendszer tevékenységének tüzetes átvizsgálása az előbbiekben meghatározott állami feladatok tükrében. Rengeteg közpénz megy veszendőbe pusztán azért, mert az intézmények tisztázatlan, bizonytalanul megfogalmazott, illetve gyakran öncélú, a társadalom számára szükségtelen feladatokat látnak el. Hasonló nagyságú megtakarítást jelentene, ha egyes feladatokat nem állami szervezetben működő, esetenként jóval hatékonyabb - s így az adófizető számára olcsóbb - intézményekkel végeztetnénk el.
- A költségvetési reform harmadik elemeként a fejlett piacgazdaságokban is alkalmazott költségvetési technikák kialakításával a költségvetést mindenki számára átláthatóvá kell tenni. Ehhez egyik lépés az egységes számbavételi rendszer. Fontos, hogy a pénzforgalmi szemléletű számvitel helyett az eredményszemléletű számvitel nyerjen polgárjogot.

A finanszírozásnak a mérhetővé tett közszolgáltatásokhoz, a ténylegesen teljesített funkciókhoz kell igazodnia. Üzemgazdasági kalkulációkra, a költségek minimalizálására és - ahol csak lehetséges - széles körű versenyre van szükség a közszférában is. A versenynek nemcsak a közszolgáltatásokra vállalkozó szervezeteknek nyújtott támogatások odaítélésénél kell érvényesülnie, hanem a közintézményi szféra egészében. Az adófizetőktől elvett pénzből csak mérhető és értékelhető teljesítményekre fizethető támogatás.

14.1.2 A lobbiharcok

A költségvetés jövedelem-újraelosztó folyamataiban a társadalom tagjainak egymás iránti szolidaritása is megnyilvánul. Az át nem látható lobbiharcoknak a szolidaritás elvét sértő hatásuk van a költségvetés újraelosztási folyamataira. Nem gondoljuk, hogy a társadalmi szolidaritás egyetlen vagy akár csak a legfőbb letéteményesének az államnak kellene lennie. A szolidaritás alapvető emberi érték, amiben a társadalom tagjainak elsöprő többsége osztozik. A civil szervezetek, az önkéntes szolidaritás megnyilvánulásait szervező intézmények sokhelyütt könnyebben, rugalmasabban, hathatósabban oldanak meg ilyen problémákat.

14.2 Újraindítjuk az államháztartás megújítását

A jóléti rendszereknél éppúgy, mint az államháztartáshoz tartozó szervezetek, szolgáltatások működésében

- az átláthatóság,
- a teljesítményelvű finanszírozás,
- az üzemgazdasági szemlélet érvényesítése érdekében intézményi változások szükségesek.

14.2.1 A nyugdíjreform példája

Az egészségügy és a szociális támogatások intézményi reformja számára az elveket, a mechanizmusokat tekintve a példa lehet a hárompilléres nyugdíjrendszer. A szolidaritás, a részvételi, öngondoskodási elv, a decentralizáció, a pénzügyi közvetítőrendszer elemeinek igénybevétele azok a tényezők, amelyeket a nyugdíjrendszer sikeres átalakításából kölcsönözni lehet.

- A szabad demokraták folytatni akarják a nyugdíjrendszer Fidesz alatt elakadt reformját.
- Helyre fogjuk állítani a törvényes állapotokat.
- Javítani akarjuk a nyugdíj célú megtakarítások feltételeit.
- Növelni szeretnénk a magánnyugdíjak arányát a következő évtizedben.

Ez több kormányzati cikluson átívelő, nemzeti program, amihez társadalmi konszenzus kell.

14.2.2 Kórházcsőd helyett hatékony egészségügy

Az egészségügyi rendszerben növeljük az intézmények versenykényszerét. A rendszer megújítását

- a verseny, a sokszínűség,
- a számonkérhető, felelős működtetés (privatizáció),
- a regionális szintű munkamegosztás és feladatszervezés,
- és a finanszírozás decentralizálása

keretében képzeljük el. A hatékonyságot a mai magán- és közfinanszírozási arány keretei között a keresleti-finanszírozási oldal több-biztosítós modelljével fogjuk javítani.

A szociális ellátórendszer célja a leszakadás megállítása. Ehhez

- célzott támogatások,
- a támogatásra szorulók folyamatos és felelős követése,
- a foglalkozáspolitikai eszközök alkalmazása teremthet lehetőségeket.

14.2.3 Önkormányzatok: gazdálkodási szabadság

Az önkormányzatok számára

- az állami támogatások rendszerét állandóbbá kell tenni,
- meg kell teremteni az állam és az önkormányzatok közötti forrásmegosztás alkotmányos alapjait.

Az önkormányzatok gazdálkodási szabadságát nem kizárólag a helyi adókból származó bevételek növelése garantálhatja, hanem

- az állami adóbevételek megosztása,
- az állami támogatások pántlikázásának jelentős csökkentése,
- a gazdálkodás kényszerpályáinak felszámolása.

Ösztönző, sőt, akár megszorító szabályok szükségesek viszont ahhoz, hogy az önkormányzatok forrásaikat ne kizárólag működésre fordítsák. Azzal ugyanis csak az elkerülhetetlen intézményi-szolgáltatási reformlépéseket halogatnák. Az önkormányzatok fejlesztési forrásait nem szabad kizárólag központi, célhoz kötött támogatásokból biztosítani, mert ez nem hatékony, uniformizált fejlesztéspolitikát eredményez. Célszerű lesz az önkormányzati "fejlesztési alap" forrását, állami támogatását normákban rendezni, hogy ezzel a hosszabb távú fejlesztési stratégiák, programok végrehajthatóságát biztosítsuk.

14.2.4 Kétszeres köztisztviselői minimálbér

A központi költségvetési szerveknél meg kell kezdeni a teljesítményorientált finanszírozást és beszámoltatást. A közigazgatás működési mechanizmusát javítani fogjuk hatékony informatikai rendszerek alkalmazásával, áttekinthető folyamatszabályozással, azonban a legnagyobb hangsúlyt a munkaerő minőségének javítására és a munkaerő takarékosabb felhasználására helyezünk. A szabad demokraták célja, hogy a diplomás munkakörben dolgozó köztisztviselők és közalkalmazottak legalább a minimálbér kétszeresét keressék meg.

14.3 Takarékos, hatékony, kisebb államháztartás

A rendszerváltás óta az állami jövedelemcentralizáció mértéke, a költségvetésnek a nemzeti összjövedelemhez mért súlya lényegesen kisebb lett. Ez természetes, hiszen olyan társadalomból haladunk demokrácia és piacgazdaság felé, amelyben az élet szinte minden ízét állami akarat határozta meg. A felelős állampolgárok életük sokkal nagyobb körét érintő kérdésekben dönthetnek állami gyámkodás vagy kényszer nélkül.

Ma Magyarországon az állami kiadások GDP-hez mért súlya már nem tér el jelentősen az EU-tagok átlagában tapasztalható értéktől. Ám gazdagabb, fejlett piacgazdaságú, korábban jóléti államokat létrehozó országokban ez az arány valamelyest magasabb, mint a később csatlakozottakban. Megítélésünk szerint mi még nem követhetjük a gazdagabb (jóléti rendszereik finanszírozási válságával küzdő) országokat. Nem engedhetjük meg magunknak, hogy alacsony hatékonyságú állami bürokráciák pazarló módon használják fel a sokkal szűkebb erőforrásainkat.

14.3.1 Fűnyíróelv helyett kevesebb pazarlást!

Az állami jövedelemcentralizációt és az állami kiadások GDP-hez viszonyított súlyát mérő arányszámoknak ma már nem önmagukban, hanem a költségvetési kiadások tartalmával összhangban van igazán jelentőségük. Ma már nincs szükség arra, hogy mindenáron és akár a minden területről elvevő fűnyíró elvet alkalmazva csökkentsük a költségvetési kiadások szintjét. Ez biztosan veszteségekhez, működési zavarokhoz és ezen keresztül pazarláshoz vezet. Az a fontos, hogy a költségvetés által elköltött pénz legalább úgy hasznosuljon, mintha az adófizető maga használhatta volna fel a pénzét. Arról tehát, hogy valamit költségvetésből finanszírozzunk vagy sem, nem ideológiák, hanem költség-haszon elemzések segítségével célszerű dönteni. Nem egyszerűen olcsó államot, hanem takarékos és hatékony államot, a pazarlásokat minél inkább kiküszöbölő költségvetést szeretnénk.

Az állami jövedelemkoncentráció gyors csökkenése az elkövetkező néhány évben aligha képzelhető el. Ennek oka a beruházási, felhalmozási tevékenység hosszú távú növekedésben betöltött szerepe, valamint a környezetvédelem és az infrastruktúra egyes életfontosságú területein az állami felhalmozási kiadások iránt felmerülő igények. Ez viszont érv, hogy a beruházási kiadásnövekedés strukturális átrendeződésen alapuljon, a folyó- valamint fogyasztási jellegű kiadások visszaszorításával és nem a deficit növelésével menjen végbe. Hosszabb távon a gazdaság további dinamikus növekedésével lehetőséget látunk az állam relatív méretének további szűkülésére. Ezen túl arra is, hogy az állami feladatok újradefiniálásával további jelentős költségvetési kiadáscsökkentéseket érhessünk el. Azt gondoljuk, hogy az évtized végén az állami újraelosztás GDP arányosan 33?35% lehet, ami a magánjövedelmek szabadabb felhasználásával maga is gyorsíthatja a fejlődést.

Az állami kiadások és az adók csökkentését nem a változatlanul tartott intézményi struktúra szűkmarkúbb támogatásával vagy saját források szerzésére való kényszerítésével fogjuk megoldani, hanem átgondolt strukturális reformokkal. Az oktatásban vagy az egészségbiztosításban például számos olyan részterület található, ahol az állampolgárok nemcsak a mainál jóval kiterjedtebb öngondoskodásra képesek, de azt örömmel vállalnák is. E területek leválasztása a tradicionális állami szükséglet-kielégítési mechanizmusokról az igénybevevőnek a mainál szélesebb választási lehetőséget, megbízhatóbb vagy minőségibb szolgáltatást ígér. A szolgáltatások részleges piacosításával, az adókból és járulékokból finanszírozott szolgáltatások célzottabbá tételével egyes oktatási és egészségügyi szolgáltatások finanszírozása átkerülhet a költségvetéstől a magánszektorhoz, ami a megtakarítási hajlandóságra is ösztönzően hat.

14.3.2 A fidesz-kormány centralizál

A kormány működésének eddigi évei alatt jelentős változás állt be az államháztartás alrendszereinek egymás közti arányaiban. Jelentős centralizálódási folyamatok indultak el, nőtt a központi költségvetéssúlya és csökkent a helyi önkormányzatok által a helyi problémák megoldására elkölthető pénz. A Szabad Demokraták Szövetsége tisztában van azzal, hogy e folyamatnak pontosan az ellenkezője szolgálná a közjót. Mi több, ez esne egybe a nemzetközi tendenciákkal, különösen az Európai Unióban érzékelhető regionalizmussal, amelynek egyik vezérelve, hogy a helyi problémákat és szükségleteket a helyben lakók helyi forrásokból oldhassák meg. E célok érdekében A Korszakváltás Programja a költségvetés kiadási és bevételi oldalának tervezésekor a decentralizáció irányába indul el. A központi költségvetési szervek és a helyi önkormányzatok közti társadalmi munkamegosztásra is áll az, amit a társadalom egészére már elmondtunk: csak azokat a feladatokat végezze és finanszírozza a központ, amiben jobb munkát végez, amiben jobb áttekintéssel rendelkezik.

14.4 Csökkenteni fogjuk az államadósságot

A '90-es évek közepének egyensúlyi válsága óta a költségvetés stabilizálódott. Az államháztartás évi hiányai nem jelentéktelenek ugyan, de akut egyensúlyi válságra 1994 óta nem volt példa. 1995 óta az államadósság GDP-hez mért aránya lassan, de folyamatosan csökkent. Radikális, gyors és a korábbiakhoz hasonló fájdalmas egyensúlyjavító programokra a jelenlegi helyzetben szerencsére nincs szükség. A makroökonómiai helyzet bíztató, az egyensúly romlása az előrelátható jövőben sem várható. Ez azonban egyáltalán nem jelenti azt, hogy az egyensúly további javítására, az államadósság érzékelhető csökkentésére ne kellene további hathatós, bár már nem radikális, hanem folyamatos lépéseket tenni.

Az államadósság szintje még mindig meglehetősen magas. Az 1995 óta bekövetkezett csökkenés korántsem a takarékos folyó költségvetéseknek, hanem mindenekelőtt a vagyonprivatizációból befolyt bevételeknek, a mérséklődő kamatszintnek, s annak köszönhető, hogy a gazdaság magára talált és dinamikusan növekszik.

Kétségtelen, hogy számos fejlett ország relatív államadóssága ma már meghaladja a miénket. Ám Magyarország felzárkózó ország, a nemzetközi tőkepiacok rövid távú pénzügyi hullámzásaival, válságaival szemben ma még sokkal sebezhetőbb, mint a fejlett piacgazdaságok. E téren a pénzügyi válságok gazdaságunkra való átterjedésével szemben sokkal nagyobb biztonságban érezhetjük magunkat, ha az állam eladósodottsági szintjét tovább csökkentjük.

Számítanunk kell arra, hogy a gazdaság minden piacgazdaságban fellendülések és visszaesések ciklusain keresztül fejlődik. Ha most, a nemzetközi mércével is tekintélyes növekedést produkáló fellendülési fázisban még mindig csak a költségvetési hiány mérséklését tűzzük ki célul, akkor a lassúbb, vagy éppen negatív növekedésű recessziós szakaszokban ismét veszélyessé válhat az adósságállomány akkori növekedése. Egy dinamikusan növekvő, export és beruházások által vezérelt gazdaságban a költségvetés hosszabb távon teljesen egyensúlyba hozható.

A szabad demokraták mindent megtesznek azért, hogy Magyarország mielőbb az EURO-zóna, az EURO-LAND része legyen. Ehhez nemcsak a technikai előírásoknak kell megfelelni, hanem a tízéves távlatban várható államháztartási követelményekre (új növekedési és stabilitási paktum) is alkalmassá kell válni. Az várható, hogy a fejlett országok a mainál is szigorúbb követelmények teljesítésével akarják majd a gyorsabb és kiegyensúlyozottabb fejlődést ösztönözni. A belátható jövőben mind az államadósságnak a GDP-hez mért szintje (legfeljebb 50%), mind az államháztartási deficit mértéke (1%) mai követelményekhez képest szigorodni fog. Ennek teljesítéséhez erőteljesen fokozni kell a privatizációs bevételeket, hogy azokból csökkenthető legyen az adósság mértéke. A következő évtizedben fegyelmezettebb költségvetési tervezésre és gazdálkodásra lesz szükség, hogy az első felzárkózási periódus (2002-2004) után az államháztartás hiánya GDP-arányosan legfeljebb 1-1,5% legyen. Ehhez az államháztartás elsődleges többletének GDP-arányosan tartósan 2-2,5%-os többletet kell mutatnia.

15. A kiegyensúlyozott térségi fejlődésért

A regionális politika két okból is prioritássá válik a jövőben. Egyrészt az uniós csatlakozástól remélt támogatások jelentős része a Strukturális Alapokból fog származni, másrészt azért, mert az ország egyes részei közötti fejlettségbeli különbségek további növekedése a modernizáció és a gazdasági versenyképesség alapvető akadályává válhat.

A területfejlesztés hazai intézményrendszere többé-kevésbé megfelel az uniós elvárásoknak (bár az utóbbi évek intézkedései a decentralizáció és partnerség elvének ellentmondanak).

A regionális politikai eszközrendszer azonban szegényes, a forrásdecentralizáció mértéke kezdetleges, a regionális politika szempontjai nem érvényesülnek kellőképpen az ágazati politikában, a gazdaságpolitikában sem. A pártpolitizálás szétzilálta és szétzilálja a hosszú távú prioritásokra (esélykiegyenlítés) épülő kiszámítható területpolitikát.

15.1 A regionális politika kiemelt céljai

A regionális politika területén a következő feladatok összegezhetők:

- Az ország regionális politikai támogatásokkal szembeni abszorpciós képességének növelése, ami a jelenlegi forráselosztás ágazatok közötti és szintek közötti arányainak a megváltoztatását igényli.
- A forrás- és hatalomdecentralizáció súlyponti kedvezményezettjei a régiók lehetnek abban az esetben, ha jelentősen megnöveljük adminisztratív kapacitásukat, társadalmi ellenőrzöttségüket, döntési mechanizmusuk partnerségi elemeit.
- Figyelembe véve az unió versenypolitikai elvárásait, segíteni kell a fejletlen régiók gazdasági felzárkózását marketing tevékenységgel, a munkaerő kínálat minőségének javításával, a mobilitási esélyek növelésével (induló lakás), illetve mindenekelőtt az infrastruktúra színvonalának növelésével.

A vonalas infrastruktúra, különösen a közlekedés fejlesztésében erőteljesebben kell érvényesíteni a regionális politikai szempontokat. Felülvizsgálandó az országos közlekedésfejlesztési koncepció a hazai regionális, interregionális, illetve az Európai Közlekedési Folyosók (TEN) szükségleteinek következetesebb figyelembe vétele érdekében.

Az elkövetkező évtizedben nagyobb figyelmet kell fordítani a városhálózat fejlesztésére, amely az unióban újra felértékelődött, de a hazai régióépítési ambíciók sikere is nagymértékben azon múlik, hogy kiépülnek-e a jövőben a modernizációs, innovációt leginkább befogadni képes nagyvárosi regionális decentrumok.

A jövőben egyértelműen ketté kell választani a méltányosság és egyenlőség elvét követő önkormányzati pénzügyi kiegyenlítő mechanizmusokat és forrásokat a regionális politika finanszírozásától. Ez utóbbi források kedvezményezettjei nagyon gyakran nem is az önkormányzatok, hanem a gazdaság szereplői. Az előbbinél a normativitás, az utóbbinál a diszkrecionalitás-hatékonyság elvei érvényesülnek dominánsabban.

A regionális fejlettségbeli különbségek csökkentésének módozatai között a jövőben felértékelődnek a szolgáltatásokat, az innovációt, technológiai transzfert nyújtó intézmények hálózatai. Ezek regionális kiépülése, a pénzintézeti rendszer további decentralizációja mellett, kormányzati eszközökkel segítendő feladat.

A hatékonyság, versenyképesség, innováció szempontjai mellett természetesen a vidéki agrártérségek segítése továbbra is fontos politikai cél, amely egyrészt az unió agrár- és vidékfejlesztési forrásaiból finanszírozható, másrészt hazai területfejlesztési forrásokból. A vidéki térségek foglalkoztatási, szociális problémái nem oldhatóak meg az agrártermelés konzerválásával. Az integrált vidékfejlesztés célja a diverzifikált gazdaságszerkezet kialakítása, helyenként az agrárterv csökkentése.

Túl kell lépni a "fenntarthatóság" frázisszerű hangoztatásán. A környezetpolitikai gondolkodás aligha választható el a regionális politikától. A környezeti értékek megőrzése és "fenntartható" kiaknázása

fontos cél, illetve eszköz a regionális fejlesztésekben, nem indokolt tehát az irányítás és a források szervezeti elválasztása.

Az unió regionális politikájának 1999-ben bevezetett új célrendszere kiemelten, de más célokkal integráltan kezeli a humán erőforrás fejlesztését. A hazai felsőoktatási intézményhálózat, a K+F kapacitások még mindig túlságosan centralizáltak. Ugyanakkor bizonyos leszakadó periférikus térségekben koncentrálódik a képzetlen, elszegényedő népesség, különösen a romák térbeli szegregálódása aggasztó jelenség. Az egyes régiók felzárkóztatása tehát koncentrált humán erőforrás fejlesztés nélkül nem képzelhető el.

15.2 Partnerségi viszonyt alakítunk ki

Mint említettük, a területfejlesztés intézményrendszere kompatibilis az uniós elvekkel, ennek ellenére továbbfejlesztése, bizonyos korrekciója szükséges. Különösen az utóbbi évek helytelen szervezetépítési intézkedései miatt.

Jelentősen növelni kell a kormányzati szintű koordináció hatékonyságát, az ágazatok regionális politikai érzékenységét, a régiók érdekérvényesítési esélyeit. Tényleges érdekegyeztetési fórummá kell átalakítani az Országos Területfejlesztési Tanácsot.

Regionális szinten vissza kell állítani a partnerséget a közjogi és gazdasági, valamint civil szereplők között, csökkenteni kell a kormányzat képviseleti arányát. Megfontolandó a brit modell szerinti regionális gyűlések megszervezése, amelyek delegációs elven jöhetnének létre, és a civil társadalom, a munkaadók, munkáltatók és az önkormányzatok szélesebb körű részvételére adnának lehetőséget. E gyűlések biztosíthatnák a regionális szintű területfejlesztési politika nyilvánosságát, a partnerségi kapcsolatok kiszélesítését.

Megteremtjük a programozás, addicionalitás uniós elveihez való alkalmazkodás feltételeit a finanszírozási rendszerben. Erre fog szolgálni

- a fejlesztési források több évre történő tervezése,
- a kormányzat és a régiók közötti tervszerződések rendszere,
- a regionális fejlesztési tanácsok számára kiszámítható módon allokált forrásrendszer kialakítása.

Előre kiszámítható módon (alkotmányerejű, kétharmados törvényekben) kell garanciát adni arra, hogy a helyi térségi források nőjenek, legyen forrásdecentralizáció. Ehhez garantáljuk az adókból való részesedés rögzítését és a helyi adók arányának növelését.

16. Korszakváltás a foglalkoztatásban

16.1 A foglalkoztatottsági szerkezet átalakult

A gazdaság szerkezeti átalakulásával, a gazdasági szektorok méreteinek a modern gazdaságokhoz igazodásával jelentősen megváltozott a munkaerőpiac állapota.

A munkaerőpiac még távolról sem heverte ki csaknem másfélmillió munkahely elvesztését. Ezt a KGST-re épült gazdasági kapcsolatok összeomlása, s vele a régi gazdálkodás, a piaci keresletet-kínálatot negligáló, eladósodott, csődbement állami vállalatok tömeges tönkremenetele okozta. A foglalkoztatottság hirtelen összezsugorodott: a munkavállalási korúak foglalkoztatása 81%-ról 60%-ra, a munkavállalási koron felülieké 500 ezerről 73 ezerre csökkent. Még mindig több százezer a munkanélküli. A munkaerőpiacról kiszorult inaktívak (köztük a nyugdíjba kerülök) száma az évtized végéig növekedett. A nem foglalkoztatott, nem kereső emberek sokasága vesztesége az egész gazdaságnak, miközben súlyos terheket rótt a családokra, a háztartásokra, a társadalom egészére.

17. Adócsökkentést, adóalkotmányosságot, stabilitást, decentralizálást az adórendszerben

Az államháztartás kiadási oldalának fokozatos és folyamatos átalakítása, a közpénzeknek a felülvizsgált közcélokra való hatékony és ellenőrzött elköltése megteremti a lehetőséget az adóztatás fokozatos és átgondolt visszaszorítására. A költségvetés átláthatóságának és a költségvetési tisztesség kiépítésének együtt kell járnia az adóztatás alkotmányosságának, kiszámíthatóságának az elismertetésével. Ennek során az adószedő apparátusoknak politikai célokra is használható, megfélemlítő hatóságokból szolgáltató közigazgatási szervekké kell válniuk.

17.1 Az adórendszer korszerűsítésének keretei

A szabad demokraták az adórendszer fokozatos korszerűsítését

- a progresszió csökkentésével,
- az adóztatás semlegességével és
- a helyi adóbevételek arányának növelésével akarják végrehajtani.

A korszerűsítést a fejlett országok tapasztalataira, az adóztatás terén mutatkozó ellentmondásosság megszüntetésére alapozzuk.

Az adóbevételek között meghatározóak a főadók. A négy főadó (általános forgalmi adó, fogyasztási és jövedéki adó, személyi jövedelemadó, társasági adó) adja 2000-ben a központi költségvetés összes bevételeinek több mint 90, vámokkal együtt közel 95%-át. A mi adórendszerünk is ismer mellékadókat (pl. vagyonszerzési illetékek) és különadókat is (pl. kulturális járulék), de ezek súlya együttesen sem nagy, ezeket javasoljuk ugyan fenntartani, de nem növelni, mert túlságosan nagy számuk rontja a transzparenciát.

Az adórendszer konzisztenciája kifogásolható, mivel az adórendszer egyes elemei különféle, ma már gyakran nehezen tisztázható okokból és célokból úgy torlódtak egymásra, hogy a megkülönböztetések elvi alapjai hiányoznak.

A magyar adórendszer meglehetősen centralizált, azaz az adóforrásoknak igen kis hányada kerül pántlikázás vagy más központi beavatkozás nélkül az önkormányzatokhoz. Az évtized egészében kimutatható az adóforrások elszakítása a helyi felhasználástól az adóforrások nagyobb részének központi rendelkezés alá vonásával, részben a támogatások súlyának a növelésével. Erre a ciklusra jellemző a helyi adók helyi felhasználásának korlátozására való törekvés is. Ennek legfontosabb eleme az iparűzési adó kötelezővé tételére és egy részének központi elvonására irányuló szándék, az újraelosztás lehetőségének megteremtése, illetve kiváltása ún. üzleti adóval, amely koncepcionálisan és hatásában is egyértelműen önkormányzat-ellenes.

Több jel is arra mutat, hogy lezárul(t) az átmeneti korszak.

- az adórendszer szerkezete megfelel az európai szokásoknak,
- a főadók koncentrációja magas (azaz a mellékadók költségvetési hatása minimális, 10 százalék alatt marad a központi költségvetésben),
- sok éves fajlagos csökkenés után emelkedik a jövedelemadók aránya az összbevételeken belül - részben a gazdasági növekedésre is visszavezethető módon. Ezzel közelítünk a fejlett EU-országok átlagához,
- a helyi adók beépültek az adórendszerbe, az adóerővel rendelkező településeken széles körben alkalmazzák ezeket.

A jövedelem centralizáció további csökkentése lassabb ütemben valószínű, inkább az egyes adók közötti átrendeződés feltételezhető.

A következő évtizedben a nagy, az adószerkezetet is érintő reformok helyett az adórendszer folyamatos átalakulása lesz a jellemző. Az autonóm adópolitika mozgástere a jogharmonizációval párhuzamosan egyre szűkül. Az adókonvergencia folyamata a közvetlen jövőben az európai jogközelítés közvetlen és közvetett kényszereiből fakad.

17.2 Értékek és választások az adópolitikában

A szabad demokraták bizonyítottnak látják, hogy az adórendszer a jövedelmi egyenlőtlenségek mérséklésére hazai viszonyaink között gyakorlatilag alkalmatlan. A generációk közötti vagyonátszállás és a vagyonátruházás adóztatása (illetékek) alkalmasabb eszköz lehet arra, hogy elfogadhatóbbá váljon a folyó jövedelmek közötti különbségek léte. A vagyonforgalom adóztatása járhatóbb a vagyonadóztatásnál, de nem vagyonkorlátozási vagy mobilitás korlátozási célokból. Az igazságosság az adórendszerben sokféle tartalommal tölthető ki, de semmiképpen sem egyszerűsíthető le a teherviselés arányosságára, ugyanígy helye van emellett a haszonelvnek is, főként a helyi adóknál.

Az adórendszer hatékonysága az adóigazgatás eredményességének fokozásával növelhetö. Az adórendszer hatékonysága igen alacsonyan értékelt, mert az adóigazgatás társadalmi presztízse és elismertsége is alacsony. Az adóigazgatás hatékonysága ma igen kicsi. Nemzetközi mércével mérve az adóigazgatás drága, az ellenőrzési tevékenység eredményeként feltárt adóbevétel 2% alatt marad. Reálisan meghirdethető és megvalósítható cél az olcsóbb adóigazgatás, legalábbis az ellenőrzés és az adótechnika mai módszerei mellett. Az adóhiányok feltárása nem lehet az egyetlen eszköz az eredményesség mérésére. Valójában a korszerű, együttműködő adóigazgatás az adóbevételek egészének növelésében, nem pedig a jogsértések növelésében érdekelt.

17.3 Az adórendszer változtatása, adócsökkentés

A szabad demokraták a munka- és tőkejövedelmek terhelésének közelítését azzal akarják elérni, hogy a hosszú távú megtakarításokat egységesen kedvezményezzük. Ennek középpontjában az áll, hogy a megtakarításra fordított jövedelmet nem a megszerzés, hanem a felhasználás évében célszerű adóztatni. A tapasztalatok szerint az egyes megtakarítási formákat ösztönző adókedvezmények csupán a különböző vagyontípusok között eredményeznek átrendeződést, a teljes megtakarítást nem emelik. A magas infláció mellett a befektetési adóhitel csupán az inflációból származó vagyonvesztést kompenzálta, ezek a kedvezmények alacsony (4-5%-os) infláció mellett már megszüntethetők.

Az összevont jövedelmek felső marginális kulcsát csökkenteni kell. Az SZDSZ a jövedelmek egységes lineáris kulccsal történő adóztatását tűzik ki végső célként, úgy, hogy az egységes kulcs 18?20% közé essen, az adóalap szélességétől függően. Az egységes kulcsú személyi jövedelemadó bevezetésével megszűnnek az egyes kedvezmények. Ezt a változtatást két lépésben is el lehet érni. Először (2004. január 1-töl) a 2 millió forint alatti jövedelmeket egységesen 20%-os, a 2 millió forint feletti jövedelmeket pedig 40%-os adókulccsal lehet adóztatni. 2006. január 1-töl pedig az egységes 20%-os adókulcs lenne érvényes.

A nemzeti megtakarítások növelése érdekében célszerű az adórendszerben egységesen kezelni a háztartási és vállalati jövedelmeket, illetve megtakarításokat, valamint a beruházásokat és pénzügyi befektetéseket. Nem indokolt kedvezőbb feltételeket teremteni a saját cégbe történő beruházás számára, minta más cégekbe közvetlenül vagy pénzügyi közvetítőkön keresztül történő befektetésekre.

A megtakarításokat a fogyasztás-orientált adóztatás nem kedvezményként, hanem adóalapot érintő összefüggésként kezeli, ami nemcsak csökkenti, hanem a megtakarítás felhasználása esetén növeli is az adóalapot.

A végső felhasználás adóztatásánál többé-kevésbé adottak a lehetséges eszközök és azok konstrukciói, mert a jogharmonizációs kötelezettség ezt behatárolja. A Közösség normái alapján az ÁFÁ-n, a jövedéki (fogyasztási) adón, a tőkeilletéken és a biztosítási adón kívül más fogyasztási típusú adó nem működtethető. Az ÁFA kulcsoknak közelíteni kell az EU-ban megszokott mértékeket, amelyeknek átalakításakor az energiát a kedvezményes kulcsból a normálkulcsba kell átsorolni. Az egyre kevésbé zárt országhatárokra figyelemmel néhány éven belül a normál kulcs nem lehet magasabb 18-22%-nál, különben a fogyasztási cikkek egy részét az országhatárokon túl fogják megvenni, és ezen a vámellenőrzés nem segít. A normálkulcs és a kedvezményes kulcs közötti rés szűkülésével csökken a visszaélések lehetősége is. A nulla kulcs az EU-ba való belépéskor megszűnik. A következő ciklus végétől (2005. január 1-töl) célszerű áttérni az egykulcsos forgalmi adóra, ami a felső kulcs csökkentésével, az alsó kedvezményes kulcs megszüntetésével oldható meg.

A jövedéki adó keretében az energiafelhasználás és az egészségre káros jövedéki termékek magasabb adóztatása egyrészt uniós követelmény, másrészt olyan termékekről van szó, amelynek fogyasztása más módon (pl. környezetvédelem, egészségügy) amúgy is többletköltséget okoz az adózóknak. A fogyasztási adó hosszabb távon megszüntethető (gépkocsi).

Az ingatlanhasznosítás, az ingatlan hozadékának adóztatása indokolt. Ennek kialakult módja és mértéke (20%-os forrásadó) megőrizhető. Az ingó vagyontárgyak adóztatása kizárólag a gépjárművek súlyadójára korlátozódhat, amelyet azonban a közúti infrastruktúra-fejlesztés finanszírozására kell fordítani. A vagyoni különbségek mérséklését a progresszív jövedelemadó és masszív vagyonadóztatás helyett a vagyonváltozások adóztatásának ésszerűsítésével (illetékrendszer) kívánjuk elérni. A helyi adók körében működtethető a vagyontípusú ingatlanadó.

A járulékok nagy része a jövedelmek adóztatásához hasonló módon viselkedik. A járulékrendszer - különösen a munkavállalói járulék - a bérből élő választópolgár számára azonban kereseti adó. Egyre bővülő körnek a magánnyugdíj-pénztári tagdíj "'valami más", mert egyfajta öngondoskodásként, megtakarításként definiálható. Ebből az következik, hogy egységesíteni és csökkenteni kell a járulékok azon részét, amely nem a magánnyugdíj-pénztárakba kerül.

A szabad demokraták az átláthatóbb és egyszerűbb járulékrendszer hívei. Ezért az öngondoskodást szolgáló tagdíjak (nyugdíjpénztár, egészségpénztár) törvényes mértékre emelése, majd súlyának és mértékének további növelése (ld. megtakarítások kedvezményezése) mellett egységes és a munkavállalói keresetekre terhelt, a mainál áttekinthetőbb százalékos járulékrendszert javasolnak. Egy növekvő személyi jövedelemre (keresetre) vetített egységes mértékű (25%-os) járulék egyszerűbb, követhetőbb, a munkáltatók levonásának elmaradása jobban büntethető.

17.4 Az adórendszer decentralizációja

Megvalósítjuk az adóbevételek decentralizációját a központilag, illetve a területi és települési önkormányzatok által ellátott feladatok megosztásának arányában. Ez egyfelől önálló helyi adóbevételek fenntartását és növelését jelenti az önkormányzatok javára, másfelől az adóbevételek arányos, méltányos és alkotmányosan garantált megosztását a központi költségvetés és a helyi önkormányzatok között.

A helyi adóztatás kapcsán két rendező elvet érdemes figyelembe venni:

- a piaci szereplöket érintő, településenként széttagolt adórendszer ellentétes a piacgazdaság követelményeivel;
- a piaci a helyi körülmények, adottságok használatából, hasznosításából származó előnyök forrása (létrehozás, fenntartás, fejlesztés) rendszerint a helyi közösségek anyagi erejét is igénybe veszi, ezért indokolt a települési önkormányzatok helyi adókkal való finanszírozása.

E logikából következően az ingatlanokkal, a helyi fejlesztésekkel és többletköltségeket okozó előnyök kihasználásával összefüggő adóbevételeket (idegenforgalmi adó, ingatlanadó, magánszemélyek kommunális adója) a településhez, míg a vállalkozási tevékenységhez kapcsolódó iparűzési adót a területi szinthez (régió) kell kapcsolni. Fontos, hogy a területi egyenlőtlenségek kiegyensúlyozása (a jövedelmek újraelosztása) ne torzítsa az adóbevételekhez fűződő helyi érdekeltséget, másrészt az állami szabályozás álruhája ne helyettesítse és ne leplezze el az önkormányzatok közötti érdekegyeztetést, illetve ennek szükségességét.

17.5 Adóalkotmányosság: kiszámíthatóság, szakszerűség, fiskális föderalizmus

A szabad demokraták az alkotmányos adóztatás, az adóalkotmányosság hívei. Vissza akarnak térni az alkotmányosság eredeti tartalmához, amely a polgár védelmét szolgálta az állam túlhatalmával szemben. Sajátos módon az utóbbi évtized hazai gyakorlata a legkülönbözőbb eszközökkel az államszervezet igényei szerint kívánta az alkotmányt átalakítani, és különösen az adózás kapcsán gyakran olyan korrekciós igényekkel lehet(ett) találkozni, amelyek inkább az állampolgár megregulázását célozták az állammal szemben. Az adóalkotmányosság stabilizálja az adórendszert, az előreláthatóság, kiszámíthatóság, jogbiztonság követelményeit segíti kielégíteni.

A kiszámíthatóság növelésére minden kormány meg szokta hirdetni a stabilitást, mint célt, valójában ettől ténylegesen semmi nem változik (tíz éve évi 200-250 adótörvényi paragrafus módosul). A törvények és más jogszabályok gyakran a realitásoktól független normák tömegét termelik ki, amelyekről elfogadásuk pillanatában is lehet tudni, hogy nem fogják azokat végrehajtani kapacitáshiány, érdekeltség vagy felkészültség hiánya miatt (vagy a norma eredetileg is csak az adózók fenyegetésére szolgál).

A kiszámíthatóságot, a jogrendszer stabilitását az növeli, ha a vacatio legis-t, tehát az adótörvény alkalmazhatóságáról szóló 45 napos szabályt egy évre meghosszabbítják. Ezzel reálisabbá válik az a régi igény, hogy ne a költségvetés pillanatnyi állása, a napi politika által kitermelt lobbiérdekek, vagy a legkülönbözőbb konjunkturális szempontok diktálják az adótörvények szövegét --legalábbis - a legfontosabb kérdésekben (adóalap, adómérték, adóelőleg stb.).

A csökkenő infláció és konszolidált gazdasági viszonyok között a kiszámíthatóságot növeli az indexálás a jövedelemadónál, és esetleg egyes jövedéki termékeknél, illetve esetleg egyes adótételeknél (eljárási illetékek, belföldi gépjárműadó). Ezzel megszűnik az évenkénti táblaháború.

Az államháztartással összefüggő garancia az adóveszteségek mérséklésére olyan jogalkotási korlát beépítése, amely korlátozza a parlamenti cikluson túl - maximum egy vagy két évre - a határozott időre szóló kedvezmények és mentességek törvénybe iktatását, mivel ezeket az új kormányok gyakorlatilag megváltoztathatatlanul öröklik (szerzett jogok). Ez egyben az adóalapok szélesítéséhez is hozzájárulhatna.

Csorbult és csökkent az adóigazgatás politikasemlegessége, ami a kilencvenes évek első felében még úgy-ahogy létezett, ezért meg kell teremteni azokat a garanciákat, amelyek megakadályozzák az adóigazgatás és vámigazgatás napi politikai célokra való felhasználhatóságát. A központi adóigazgatás és a vámigazgatás működése gyakorlatilag sosem volt ellenőrizhető. Ezek a szervezetek ténylegesen a saját informális normáik szerint működnek, viszonylag függetlenül a kihirdetett jogtól. Le kell állítani az adóztatás néhány éve megkezdődött kriminalizálódásának folyamatát.

A korszerű adóigazgatás a fenyegető adóigazgatás "filozófiája" helyett arra épül, hogy az adófizetők nagy többsége nem szívesen kerül konfliktusba a számára átláthatatlan adóigazgatási apparátussal, amelynek tényleges eszköztáráról keveset tud. Amennyiben az adóigazgatás partnernek és nem alattvalónak tekinti az adózó polgárokat, az ehhez szükséges befektetés rendszerint jól megtérül a bevételekben.

Ez többek között azt igényli, hogy az adóapparátus legfőbb célja ne a hibák megtalálása és adóhiányok, bírságok gyártása legyen, hanem elsősorban a bevételek egészének teljesülésében legyen érdekelt.

Az adóigazgatás az általa ténylegesen ellátott feladatokhoz képest nagyon drága, és pazarló. Lehetséges cél az olcsóbb adóigazgatás meghirdetése, ami a feladatokhoz viszonyított ráfordítások mérséklését jelenti. Ebben az információs társadalom nyújtotta viszonyok elismertetése is hozhat látványos változásokat (pl. internetes adóbevallás, az átfogó adóellenőrzés időpontja és az ellenőrzést végrehajtóinak sorsolása).

A különböző helyi adók és általában a helyi adóbevételek megosztását az aktuális politikai küzdelmektől és épp így a központi költségvetés aktuális állapotától függetleníteni kell. Az ún. horizontális és vertikális pénzügyi kiegyenlítés alkotmányi szabályozása a német alkotmánymódosítások közül talán a legjelentősebb volt az alaptörvény fél évszázados történetében. Ez végül is kizárja az évenkénti osztozkodást, a végrehajtó hatalom (hazai viszonyaink között a Kormány, MEH, PM, BM) dominanciáját, jutalomosztását vagy éppen büntetéseit.

Az adóbevételek megosztása tekintetében bizonyos, hogy a települések nagy részének valamilyen támogatásra lesz szüksége decentralizált adórendszer mellett is. Alapvető azonban, hogy ez normatív jellegű, és nem egyedileg meghatározott, politikai döntésen alapuló módszer legyen. A pályázati rendszer éppúgy magában hordja a diszkrecionális döntés lehetőségét, mint a közigazgatási vagy

kormányzati egyedi döntés. A forrásmegosztás garanciáinak megteremtése elvileg alkotmányon kívüli eszközökkel is elképzelhető (pl. a forrásmegosztás három-öt évre való meghirdetésével), mert ebben az esetben az átrendezés szerzett jogokat korlátoz, de végső soron ennek kijátszására is találhatók technikák, ha a jogállam bizonyos íratlan szabályait nem tartják tiszteletben.

18. Folytatjuk a privatizációt, erősítjük a vagyongazdálkodást és a versenypolitikát

18.1 Sikeres átalakulás - sikeres privatizáció

Az elmúlt évtized gazdasági sikereinek egyik forrása a magyar vállalatokat a nemzetközi töke- és árupiacokba bekapcsoló gyors és viszonylag áttekinthető privatizáció volt. Noha a többi közép-kelet európai országhoz hasonlóan az egymást követő kormányok nálunk is többször megváltoztatták az állami vagyon magánkézbe adásának elveit és módszereit, alkalmazva az ingyenes-kedvezményes elosztást, a pártközeli vállalkozások előnyben részesítését, és egyikük sem kerülte el a tapasztalatlanságból vagy a korrupcióból adódó hibás döntéseket, az eredmények összességében kedvezőek. A privatizáció a megtorpanások, vargabetűk, sőt, a közvéleményt joggal felháborító botrányok ellenére döntően szabályozott versenyben, tényleges készpénzfizetéssel járó adásvételt jelentett.

A tulajdonosváltásnak ez a formája hasonló a fejlett piacgazdaságokban alkalmazott módszerekhez. Az eszközök és részvények árát alapvetően a jövőbeli nyereség várható nagysága szabta meg, de befolyásolták a kockázatok és az üzleti partnerek alkuereje is. Bár több esetben nem alaptalan az a feltételezés, hogy egy-egy céget jobban is el lehetett volna adni, a privatizáció 10 év alatt közel 2000 milliárd Ft bevételt hozott az államháztartásnak, 80%-ban devizában. Ez nem szüntette ugyan meg az ország külső eladósodottságát, de csökkentette annak nagyságát és terheit, hozzájárult más állami feladatok pénzügyi hátterének erősítéséhez, hitelesebbé tette az egyensúly megteremtésére irányuló gazdaságpolitikát.

Az alkalmazott privatizációs módszereknek talán még fontosabb - mert hosszabb távon ható - következménye, hogy szinte minden ágazatban a magántulajdon valóságos, nyugaton is jól ismert formáit tette általánossá. A cégek többségét egy vagy néhány befektető irányítja, kevés a közvetve állami vagy ahhoz hasonló intézményi tulajdonlás. Így a magántulajdonba adás hazánkban a strukturális alkalmazkodás és a vállalati szintű integráció hordozója is lett, elősegítette a cégvezetésre, a technológiára, a piacváltásra, a termékválasztékra, a tőkeemelésre egyaránt kiterjedő szerkezetváltást.

A privatizáció gyors, átfogó és piaci módszerekre összpontosító végrehajtása az SZDSZ liberális forgatókönyvének, A Rendszerváltás Programjának megvalósítása, ezért ennek eredményei - minden nacionalista, populista kritika ellenére is - az SZDSZ jövőbeli tevékenységét tehetik hitelessé.

18.2 A "Fidesz-közeli" privatizáció

A privatizáció a Fidesz vezette kormány hivatalba lépése óta lelassult. A bizonytalanság rövidebb időre az előző parlamenti választás után is jelentkezett, de most már két éve tart: mindmáig nincs nyilvánosan meghirdetett, átfogó és konzisztens privatizációs politika. Az ok nem pusztán a politikai ciklus szokásos hatása, és nem is csak az eladható vállalkozói jellegű vagyon megfogyatkozása, hanem a kormányzat kétlelkűsége, az állami tulajdont érintő szándékok felemás volta. Egyfelől ugyanis az állami vagyon közvetlen rendelkezési jogokat, átcsoportosítható forrásokat és jól fizető pozíciókat jelent, másfelől viszont szükség van az egyszeri bevételekre is.

1998-tól a szórványos eladások legfontosabb célja a privatizációs tevékenység látszatának fenntartása volt. A privatizációs bevételek évi százmilliárd forint körüli szintje egy-egy akció következménye, nem pedig világos államtalanítási politika eredménye. A koalíció tovább halogatta a privatizációhoz kapcsolódó kötelezettségek teljesítését: a kárpótlás, az önkormányzati járandóságok kifizetése vagy a környezetvédelmi kötelezettségek teljesítése továbbra is súlyos teher. A határozott stratégia hiánya rontotta a kormányzat szavahihetőségét és hitelességét, de súlyosak a tőkepiaci következmények is.

Ahelyett, hogy tovább csökkent volna az állami tulajdonban ésszerűen nem működtethető vállalkozói vagyon, az elmúlt években visszaállamosítások történtek, részben kényszerűen (Postabank, Malév), részben gazdasági vagy szerződéses kényszer nélkül, "önkéntesen" is (Concordia Közraktározási Társaság, Bizományi Áruház Vállalat, a MOL gáz üzletágára vonatkozó tervek).

Az állami vagyon feletti rendelkezési jogok minden korábbit felülmúló központosítása, az összes vagyonkezelő szervezet (Állami Privatizációs és Vagyonkezelő Rt., Kincstári Vagyoni Igazgatóság, Magyar Fejlesztési Bank) felügyeletnek a Miniszterelnöki Hivatalhoz rendelése világosan mutatja, hogy az állami vagyongazdálkodás nem az ésszerűsítést, a piaci átalakulást, az államtalanítást célozza, hanem a központi hatalom közvetlen rendelkezési jogainak erősítését és újraelosztási körének kiterjesztését.

Csökkent a nyilvánosság, az Országgyűlés ellenőrző szerepe az állami cégek működése és a privatizációból származó bevétel felhasználása fölött. Nemcsak az ÁPV Rt. jövedelmet átcsoportosító szerepe erősödött, hanem emellett újabb rejtett csatornák jöttek létre (MFB, autópálya-társaságok).

18.3 Felgyorsítjuk a privatizációt

A szabad demokraták részben a sikeres privatizációs politika helyreállítása, részben a Fidesz és a kisgazdák teremtette zűrzavar és az ellenőrizetlen újraelosztás megszüntetése, részben saját értékeik, a minél nagyobb szabadság és a tiszta verseny érvényesítése érdekében fordulatot hirdetnek az állami vagyon kezelésében és eladásában. A privatizációt nemcsak folytatni kell, hanem fel kell gyorsítani, és be kell fejezni.

Az állami tulajdon ésszerű mértékre szorításához először is el kell készíteni az aktuális vagyonleltárt. Ennek céljai a következők:

Felderíteni, milyen magán és intézményi hasznok származtak a közérdekűnek álcázott vagyonátcsoportosításokból és eladásokból (Postabank konszolidáció, követelések értékesítése, MFB tőkeemelés, más állami és magántársaságok egyedi támogatása).

Létrehozni az áttekinthető és nyilvános vagyonregisztert az átfogó és radikális privatizálás, valamint az ésszerű állami vagyongazdálkodás alapjainak megteremtése érdekében. Ez egyúttal az állami vagyonkezelésének egységes szervezetbe telepítéséhez is szükséges.

Felülvizsgálni a magánkézbe adás kiterjesztése szempontjából a jelenlegi törvények szerint eladható vagyont, a tartós állami tulajdonba tartozó cégek körét és a zárolt részesedés nagyságát, valamint a teljes kincstári vagyont. A kiindulópont a közvetlen állami befolyás és feladatkör radikális csökkentése. Azokat az ingatlanokat, cégeket és részvénycsomagokat, amelyekre a szűkített kormányzati szerep betöltéséhez nincs szükség, a lehető leggyorsabban értékesíteni kell.

Felmérni a privatizációs bevételek várható nagyságát és előre, a nyilvánosság által ellenőrizhető módon meghirdetni a források felhasználásának céljait.

A gyors és átfogó értékesítés a kisebbségi részesedések körében jelenthet tőzsdére vitelt vagy más nyilvános aukciós rendszert, ami a kárpótlási jegyek felszívására és a magánnyugdíjalapok megerősítésére is alkalmas. A felgyorsult privatizáció során előre meghirdetett ütemben (lehetőleg két év alatt) be kell fejezni a privatizációhoz kapcsolódó törvényi és peres kötelezettségek teljesítését, előre sorolva a kárpótlást, az önkormányzati járandóságokat és a környezetvédelmi feladatokat.

18.4 Változatlan intézményi keretek

A privatizáció felpörgetéséhez nincs szükség az intézményi keretek változtatására, mert ez csak zavarokat okozna, és ismét évekre elhúzná a folyamatot.

A feladatok és felügyeleti körök változása egy ponton biztosan ésszerű: a Magyar Fejlesztési Bank teljes vállalati és banki portfolióját át kell csoportosítani az ÁPV Rt.-hez. Ezt követően az MFB akár meg is szüntethető. A Kincstári Vagyon Igazgatóság feladata - az Országgyűlés döntéseire és a

központi közigazgatási szervek közreműködésére alapozva - az állami ingatlan vagyon felmérése, a regiszter összeállítása. Ez jórészt már megtörtént. Az értékesítésre javasolt, illetve ma is eladható vagyont az ÁPV Rt. viszi piacra. Az ÁPV Rt.-hez tartozó mezőgazdasági és erdőgazdasági vállalatok, valamint a Volán vállalatok sorsát ágazati szempontok szerint kell eldönteni. (A szabályozás részleteiről azonban az Európai Uniós csatlakozás fényében érdemes dönteni.) Ha és amennyiben indokolt az állami tulajdon fenntartása, akkor ezek a cégek visszaadhatók a szakminisztériumoknak. Azon cégek esetében, ahol erre nincs szükség - s gyanúnk szerint ez a helyzet a 70 cég többségénél -, a társaságok privatizációját kell célul kitűzni. Mindezeket követően az ÁPV Rt. aktív működése befejezhető. A szerződések utógondozására, az irattár védelmére a közel 300 főt foglalkoztató mai létszám töredéke is elegendő.

Részben a csatlakozás, de részben számos részpiac ezt megelőző liberalizálása szükségessé teszi a korábbi monopóliumok tevékenységének újraszabályozását, valamint a versenyszabályozás függetlenségének és hatékonyságának jelentős megerősítését. Ez egyben lehetőséget teremt az elmúlt években elkövetett privatizációs tévedések és szabályozási gyengeségek korrigálására, a verseny szervezeti és intézményi feltételeinek javítására, így a fogyasztók és a kisebb cégek kiszolgáltatottságának enyhítésére.

Az antimonopolista felülvizsgálatnak ki kell terjednie a jelenleg költségvetési szerveknek fenntartott tevékenységek "piacosítására" is. A magánkézbe adás kiszélesítése azt is jelenti, hogy a következő években túl kell lépni a privatizáció szűk, csak az állami vagyon eladására összpontosító értelmezésén, bevonva a fogalom körébe az állami feladatok átvállalását magánbefektetők által. Ez a privatizáció nem bevételt hoz, hanem kiadásokat takarít meg a költségvetés számára, miközben bár magasabb díjakat, de jobb minőségű szolgáltatást és választási lehetőséget ad a fogyasztónak. Mivel ezek a folyamatok a jelenleginél szélesebb körben érinthetik többek között az egészségügyet, az oktatást és a hatósági feladatok sok szegmensét, a privatizáció a jövőben még inkább összekapcsolódik a szintén felgyorsításra váró államháztartási reformmal.

s19. Az infrastruktúrát kiemelten fogjuk fejleszteni

19.1 Új szemlélet, felelősség, együtt cselekvés

A szabad demokraták az infrastruktúra kiemelt fejlesztését vallják, de hangsúlyozzák az állam változó szerepkörét. Ez a szerep a modern gazdaságban jelentős minőségi átalakuláson megy keresztül, a hangsúly a szolgáltató cégek tulajdonlásáról, az ellátások közvetlen biztosításáról, a közvetlen állami finanszírozásról a szabályozásra, a verseny serkentésére helyeződik át. Az állami szerep egyáltalán nem csökken, hiszen a versenyképesség további javításának és a növekedési ütem fenntartásának, vagy inkább növelésének egyik legfontosabb forrásává az infrastruktúra, a szolgáltatások fejlesztése lépett elő.

Hangsúlyoznunk kell, hogy az infrastruktúra, a szolgáltatások fejlesztése nem minden szolgáltató ágazat esetében jelent gyorsan növekvő beruházásokat, bőségesen áramló pótlólagos forrásokat. A szolgáltatások fejlesztésébe beleértjük azok szerkezeti átalakulását és az ott uralkodó tulajdonviszonyok változását (pl. az egészségügy esetében), vagy a szolgáltatás áramvonalasítását (pl. a vasúti közlekedés esetén) ugyanúgy, mint a számottevő többletberuházást.

Az infrastruktúra beruházásainak forrása is igen különböző lehet ágazatonként. Az infokommunikáció és a pénzügyi szektor fejlesztési igényeinek túlnyomó részét kielégíthetik a magánberuházások. Hasonló a helyzet az energiaszektorban és a lakásszektorban. A közlekedésben már nagyobb arányú állami és önkormányzati beruházásra lesz szükség, miközben számítunk a magántőke aktivitására is. A közlekedés egyes területei - így a vasúti közlekedés, az autópálya és az országos, valamint a helyi közúthálózat -, a vízgazdálkodás, a humán szolgáltatások (oktatás, egészségügy, szociális és kommunális szolgáltatások) és a környezetvédelem azonban döntő részben állami és önkormányzati beruházásokból fejleszthető.

A szabad demokraták vallják, hogy a közszolgáltatások fejlesztésének mértékét és formáit nem csupán közgazdasági megfontolások határozzák meg, hanem demokratikus politikai döntési folyamatok is. A politikai közösség, illetve annak képviselői döntenek arról, hogy az állam által

felhalmozott forrásokból milyen szolgáltatásokat igyekeznek biztosítani mindenki által megfizethető áron - ezeket nevezetik "egyetemes szolgáltatásoknak" - illetve, hogy az egyébként egyaránt szükséges és ésszerű fejlesztési tervek között milyen időbeli rangsort állítanak fel. Mi szabad demokraták olyan országban szeretnénk élni, ahol a tiszta víz, a levegő, ahol az árvízvédelem, a színvonalas közlekedési lehetőségek, a telekommunikáció adta lehetőségek, az ésszerű és kulturált egészségügyi és oktatási szolgáltatások nem egyes lakossági csoportok, vagy egyes települések kiváltságai, hanem mindenki számára elérhetők. Ugyanakkor azt is fontosnak tartjuk, hogy a szolgáltatások igénybevevői tisztában legyenek azok költségeivel.

A szolgáltatásokat nem az állam "ajándékozza" nekünk, hanem azokat mi fizetjük meg, részben az adónkból, részben a szolgáltatási díjakon keresztül. A költségekhez igazodó szolgáltatási díjak azonban csak akkor lesznek mind több ember számára megfizethetők, ha a szolgáltató vállalatokat a gazdasági kényszer, a verseny szorítja a hatékonyabb működésre. Az itt említett okok - nem pedig valamiféle utánzási kényszer - miatt szükséges, hogy a magyarországi szolgáltatások és infrastruktúra szerkezete, hatékonysága és minőségi színvonala és vélhetően a szolgáltatások árarányai is összhangba kerüljenek az Európai Unióban már érvényes szintekkel és szabályokkal.

A szabad demokraták szerint a magyar törvényhozásnak és a kormánynak minden ésszerű eszközzel segítenie kell a magánberuházókat a szolgáltatásokban és ösztönöznie kell a külföldi tőkebefektetéseket is. Azokon a szolgáltatási területeken, ahol a magánbefektetések kockázata nagy, vagy a beruházások megtérülési ideje hosszú, érdemes állami garanciákkal is vonzani a magántőkét. Széles körben alkalmazni kell az EU viszonylag új tagországaiban is használt "private-public partnership" megoldásokat. Fel kell kutatni és hatékonyan kell hasznosítani a nemzetközi szervezetektől az infrastruktúra különböző területeinek fejlesztésére megszerezhető forrásokat.

19.2 A szolgáltatások átalakulása újfajta szabályozást követel

Az infrastruktúra gyorsabb, az elmaradottságot viszonylag rövid időn belül felszámolni képes fejlődésének első feltétele

- a szolgáltatások piaci viszonyainak kiépülése és megszilárdulása,

- ahol szükséges, a piacszabályozás intézményeinek megteremtése,

- a fejlett piacgazdaságok intézményeivel történő összehangolás.

A közszolgáltatások általában nem tökéletes versenypiacokon, hanem szabályozott piacokon működnek. A hálózatos ágazatok (víz-, gáz-, áramszolgáltatás, telefónia) gazdasági jellegének hasonlósága lehetővé teszi, hogy a kormányzat és a törvényhozás egységes alapelvekre épülő szabályozási rendszereket hozzon létre ezeken a piacokon.

A piacszabályozás - a piaci belépés és a kilépés szabályozásán túl - kiterjed az egyetemes szolgáltatások körének meghatározására, valamint a szolgáltatási díjak szabályozására. A szabályozott ágazatokat érintő, a fejlettebb országokban már közel két évtizede megindult szabályozási reformfolyamat annak a felismeréséből fakadt, hogy a korábbi szabályozás - amely a legtöbb helyen az állami tulajdonú, de mindenképp monopolhelyzetű és egyben egyetemes szolgáltatási kötelezettséggel rendelkező közszolgáltató vállalatok keresztfinanszírozási képességének fenntartására, de sokkal inkább kordában tartására irányult - alapvető érdekeket sért. Nem képes ösztönözni a költségek és ennél fogva az árak csökkentését, a minőség javítását, a szolgáltatások sokféleségének biztosítását, a kereslet és a technológia változásaira való gyors reagálást. Magyarországon is, akárcsak a fejlett országok piacszabályozási reformjának legfontosabb céljai a következők: a (tevékenységek és fogyasztók közötti) keresztfinanszírozás megszüntetése, a költségeket tükröző árak bevezetése, a vertikálisan tagozódó cégek alapvető tevékenységeinek legalább számviteli szempontokból történő szétválasztása, a hálózati infrastruktúra működtetésének és a rajta nyújtott szolgáltatásoknak az elkülönítése, a hálózati infrastruktúrához való szabad hozzáférés biztosítása.

A közszolgáltatások területén - amennyiben az állam is tulajdonos - meg kell oldani a tulajdonosi és a szabályozói funkciók teljes elkülönítését. A különböző funkciók szétválasztásának elve a hálózatokhoz, infrastruktúrához való nyílt hozzáférés (open access) elvével párosulva kell, hogy a verseny lehetőségét ezekben az ágazatokban megnyissa. A hálózat (infrastruktúra) használatáért természetesen fizetni kell, ennek a díjnak a megállapítása során elkülönült és független szabályozásra ezen a területen - valószínűleg hosszabb távon is - szükség lesz.

A technika fejlődése és az új piaci megoldások egyre több közszolgáltatás esetében teszik lehetővé a versenyszerű működést, valamint a bérelt, sok esetben virtuális hálózatokon történő szolgáltatást. A sok piaci szereplő és a rugalmasan szervezhető infrastruktúra és szolgáltatások az árszabályozás egyik kulcskérdésévé teszik a hálózatok és a szolgáltatók közötti összekapcsolás újszerű szabályozását. Olyan, egyre erősebb szinergia hatások lépnek fel, amelyek ma már sok helyen e hálózati elemek - elsősorban az elosztás fázisára kell gondolni - közös működtetését teszik a leggazdaságosabb megoldássá. Hogy ezek a jövőben Magyarországon mennyiben érvényesülhetnek, annak a tulajdonosi struktúra és a szabályozás alakulása lesz a meghatározó tényezője.

Az azonos fogyasztói bázisra ráépülő, többszektorú közszolgáltatók ma már felölelik az energiaipart, a távközlést és a vízszolgáltatást. Többféle szolgáltatás nyújtása esetén a fogyasztókkal való kapcsolattartásból származó hatékonyságjavulás és költségmegtakarítás mellett arra is lehetőség nyílik, hogy ugyanazt a fogyasztóbázist ne csak a hagyományos szolgáltatási körbe eső termékekkel lássák el. A hagyományos szolgáltatások (áram, gáz, víz, telefon) esetében többek között a mérők közös leolvasásából, szállítási, raktározási, általában logisztikai egyszerűsítésekből és a fogyasztók kiszolgálása terén (pl. számlázás) nyújtott szolgáltatások költségcsökkenéséből származnak a megtakarítások.

A többszektorú szolgáltatók megjelenése a szabályozás hagyományos kereteit is újrarendezheti. A ma még elkülönült, ágazati alapon működő szabályozószervezetek együttműködésre kényszerülnek, esetleg össze is olvadnak. Az országhatárokat átlépő vállalatok számának szaporodásával egyre nagyobb igény támad a regionális szabályozás létrehozására. A piacok egy részén, ahol a monopolhelyzetek nem szűnnek meg, a szabályozás és ezen belül az árszabályozás megmarad, de a szabályozó szervezeteknek - a jövőbe is tekintve - segíteniük kell a verseny erősödését. Ügyelniük kell, hogy a különböző piacok várható, bár ma még nem teljesen előrelátható fejlődését figyelembe véve a vállalatokat ne hagyják később hátrányosnak minősülő vállalatszerkezetbe merevedni. A szabályozásnak módot kell teremtenie arra, hogy az egyes tevékenységformáknak, az ahhoz kapcsolódó különféle szolgáltatásoknak új kombinációi jöhessenek létre, ezért ösztönözniük kell, hogy a hálózatok infrastruktúrájának tulajdonlása és működtetése a hálózatokon nyújtott szolgáltatásoktól mindinkább elváljon.

A villamosenergia és a gázipar értékesítési tevékenységének közeledésére nálunk is jó esély van. Ez több helyen kiegészülhet más közszolgáltatások (vízszolgáltatás, telefon) integrálásával is. A piacliberalizálás fokozatosan az európai trendekhez igazodik, a szabályozásban is egyre erősebben érvényesül majd a regionális vállalatokhoz alkalmazkodó, vélhetően európai szintű szabályozás igénye.

19.3 Közlekedés: a jelen és a jövő

A közlekedés - a városi tömegközlekedés viszonylagosan magasabb színvonalától eltekintve - súlyosan hátrányos örökséggel és deformációkkal terhelten élte meg a rendszerváltást. Rendkívül lassú ütemű a vasút hálózatának és eszközállományának korszerűsítése (pl. az intercity vasutak); jelenleg mintegy 500 km autópálya létesül (ebből 380 km az utolsó évtizedben). Megszűnt a gépkocsi hiány, mintegy 50%-kal növekedett és kissé korszerűsödött a magán-személygépkocsik, valamint a mára döntően magántulajdonban lévő tehergépkocsik (és kamionok) állománya. Amíg a légi közlekedés az országos áruszállítási teljesítményben elfoglalt aránya Magyarországon is - mint másutt Európában - marginális nagyságrendű, addig a légi személyforgalom aránya az elmúlt évtizedben megduplázódott (utaskilométerben kifejezve jelenleg 4%). Megkezdődött a légi közlekedés eszközállományának fiatalítása és az állomány modern (részben bérelt) repülőgépekkel való feltöltése is stb. Megváltozott a közlekedési szektor tulajdon szerinti szerkezete: a közlekedésben a rendszerváltáskor 100%-os állami tulajdoni részarány mára 56%-ra csökkent és helyén különféle vegyes (önkormányzati, külföldi, magán stb.) tulajdonformák kaptak teret. A vegyes tulajdonformák a

közlekedés néhány területén is megteremtették a verseny kialakulásának és érvényre jutásának feltételeit. Mindennek eredményeként jelenleg a magyar közlekedést a többarcúság jellemzi.

19.3.1 Az utakra költött pénzt a felére csökkentette a Fidesz

A közlekedésre fordított beruházások összes beruházásokban elfoglalt aránya nemzetközi összehasonlításban alacsony és tendenciájában nem növekedést, hanem csökkenést mutat. A legutóbbi másfél-két évben már nemcsak a fejlesztés maradt abba, hanem a hálózatok fenntartására és működtetésére szolgáló pénzösszegeket is (pl. az útalapot) a kormány az állami költségvetés részévé tette. A hálózatfenntartásra az állami költségvetésben biztosított összegek (1999-ben és 2000-ben is) a korábbi útalapnak még a felét sem teszik ki, következésképpen nem biztosított még a meglévő úthálózat állagának fenntartása sem.

A közlekedés fejlesztésének pénzügyi feltételei nem a kormány által a közlekedésre elfogadott hosszútávú fejlesztési stratégia kereteinek megfelelően, hanem a mindenkori éves költségvetésnek a készítése pillanatában meglévő kényszerei függvényében vannak meghatározva.

A jóváhagyott hálózatfejlesztések racionális megvalósításához nélkülözhetetlen a munkálatok ütemes végzését biztosító és a költségvetés adott helyzetének pulzálását mellőző financiális háttér. A közlekedési hálózatok fejlesztésére vonatkozó parlamenti (kormányzati) döntések meg kell alapozzák a több éves pénzügyi folyamatosságot is. Ez teheti tervszerűvé a megvalósulást, mentesítheti azt a költségvetés (politikai oldalról is motivált) konjunkturális jellegű apályaitól. Lehetséges, hogy egy EU-kompatibilis közlekedési hálózatépítésre elkülönített, de ellenőrizhető, önálló forrásból (pl. gépjárműadó) is táplálkozó alapokra van szükség. Ennek az alapnak évente legalább 100-120 Mrd Ft-ot kell beruháznia ahhoz, hogy kiépüljön évente 50-60 km autópálya, illetve autóút, továbbá az úthálózat korszerűsítését végre lehessen hajtani, vasútszanálásra és fejlesztésre is jusson pénz.

19.3.2 Vasút: maradt a fapados

A vasút jelen állapotában csak egyre silányabb teljesítményt nyújthat. A vasút jövőjét két, Európában is jelenlévő irányzat kiemelésére lehet építeni. A személyszállításban a gyors és kényelmes, az utazás alatt az utas számára "fehérgalléros" munkavégzés lehetőségét biztosító intercity vonatokra. A teherszállításban a kombinált szállítás feltételeinek (többek között 100/120 km/órás átlagsebesség) megteremtésére, kiterjesztésére, és csatlakozva az európai tranzitvonalakhoz, az országot (ezen belül külön az utakat is) agyonterhelő kamiontranzit szállítások számottevő részének vonatra terelésére.

Ezek végrehajtása azt is jelenti, hogy a vasút üzemeltetésének jelenlegi pályahosszát a társadalmilag is racionálisnak tekinthető mértékűre kell csökkenteni. Az erősen veszteséges, jórészt elnéptelenedett, szállításokra alig igénybevett mellékvonalakat (mintegy 2000 km pályahosszban) meg kell szüntetni. Ilyen racionalizálást az érintettekkel egyeztetve (beleértve magukat a veszteseket is) pótlás biztosítása mellett, esetleg önkormányzati kezelésbe adással kell végrehajtani. Haladéktalanul meg kell kezdeni a MÁV reformját, a pályavasút és a forgalmi-kereskedelmi vasút valódi szétválasztását, majd elsősorban a teherforgalom bonyolításának üzleti alapra helyezését, privatizálását.

Bizonytalanságok és kockázatok mellett ugyan, de nehezen képzelhető el, hogy a Dunamenti Magyarország hajózás, vízi szállítás nélkül maradjon. Kisméretű és korszerű magyar önjáró hajóraj létesítésének és működtetésének, néhány dunai kikötő rendbetételének (létesítésének) összefogott tervét el kellene készíteni és elfogadni, gondolkodni kell a megvalósítás jogi-pénzügyi feltételeiről.

A MALÉV eddigi kiházasítását nem kísérte szerencse; a párválasztás az ALITALIA-val nem bizonyult sikeresnek. Tovább kell próbálkozni: a nemzetközi tapasztalatok szerint kis ország tőkeerősebb repülőtársasága is rászorul a másokkal való szövetségre, egyesülésre. A Ferihegyi repülőtér és szolgáltatásai, azaz az LRI (Légiforgalmi és Repülőtéri Igazgatóság) kitűnően működik. A kanadai befektetők bevonásával gyarapodott (esetleg majd egy harmadik terminállal is bővülő) reptér és korszerűsített szolgáltatása bírják a jelenlegi hiteltörlesztés terheit és jelentös nyereséget hoznak. Fel kell gyorsítani a repülőtér-építés és üzemeltetés értelmes konstrukcióinak (public-private partnership) átvételét, a repülőtér-üzemeltetés és légiforgalmi irányítás kettéválasztását.

19.4 A vízgazdálkodás átalakulása

Az elmúlt évek bőséges csapadéka okozta árvizek és belvíz hívta fel a figyelmet a vízgazdálkodás és a vízszolgáltatás fejlődésében bekövetkezett változásra. Látványosan került napvilágra a reformok, módosítások, a közigazgatási határokat átmetsző szabályozás, több évet átfogó tervezés, a fegyelmezett és átlátható, együttműködő beavatkozás szükségessége valamint a nyilvánosság kényszere. Jóllehet az országon belül már ma is vízgyűjtő területek szerint működik az országos vízgazdálkodási, illetve árvízvédelmi rendszer, ám ez a keret nem volt elégséges sem a nemzetközi egyeztetésre, sem az átfogó és világos követelményrendszer kidolgozására. Legkevésbé az állami tervezésben és a költségvetési forrásokkal való gazdálkodás tervszerűségében.

A szórványos vízszolgáltató és csatornaközmű-privatizáció a szabályozás más jellegű problémáira, így a hatékonyságjavulás és a díjak hatósági szabályozása kérdéseire hívták fel a figyelmet. A következő időszakban az Európai Unió terén bekövetkezett fejlemények számunkra iránymutatásul szolgálnak, amelyet érdemes felhasználni. Ezeket összefoglaló Európai Unió-keret irányelv fő törekvései a problémák koherens kezelése irányába mutatnak. Az irányelv szerint

- a vízügyi kérdésekkel összefüggő követelményeket egyetlen rendszerben kell megoldani;

- koordinálni kell mindazokat a szerteágazó célkitűzéseket, amelyek a víz védelméhez kapcsolhatók;

- koordinálni kell továbbá az egyes problémák megoldására alkalmas eszközöket;

- végül növelni kell a nyilvánosság részvételét a vízügyek alakulásában, ezzel is segítve a célkitűzések megvalósítását, kikényszerítését.

Az európai tapasztalatok azt mutatják, hogy a kilencvenes években számottevő változások, fontos reformok kezdődtek a vízszolgáltatás területén. A változások lényege abban fogalmazható meg, hogy a kormányzatok szerepe átértékelődött. A szabad demokraták azt támogatják, hogy hazánkban is menjen végbe az állami szerepek szerinti szétválása (tulajdonosi, szabályozó, hatóság, vízgazdálkodó-tervező), másfelől a szabályozásban mielőbb érvényesüljenek a környezetvédelmi, a gazdaságossági, az átfogó árvízvédelmi és vízkészlet-gazdálkodási követelmények.

19.5 Takarékosságot, környezettudatosságot, versenyt az energetikában

A magyar gazdaság energiaigényessége a fejlett országokénak többszöröse - a vita legfeljebb ennek mértéke körül zajlik. Ezért különösen fontos az energia-megtakarítást, az energia hatékony felhasználását célzó törekvések ösztönzése, az energiaipar komplex szabályozása és fejlesztése.

A jólét és az életminőség alakulása szempontjából a felhasznált energia mennyisége és annak ára bonyolult és hosszú távra történő előrelátást is igénylő viszonyban van egymással. A magasabb energiaárak ugyan alacsonyabb felhasználást indukálnak, azonban ez a hatás szektoronként és háztartási fogyasztónként eltérő ütemű, azaz az energiafogyasztás árrugalmassága változó. Amíg a háztartásoknál a fogyasztási szerkezettel mért jólét az áremelkedésekkel csökkenhet, addig az alacsonyabb energiafogyasztás a környezetkárosító hatásokat mérsékli, így az életminőséget pozitívan befolyásolja. A környezetvédelmi előírások szigorodása ugyan az energiatermelés költségeinek emelésével jár, viszont újabb, a környezetvédelemhez kapcsolódó tevékenységek és munkahelyek teremtésével a jólét növeléséhez is hozzájárulhat.

Az energetikának három igényt kell minél eredményesebben kielégítenie, hogy a maga területén biztosítsa a feltételeket ahhoz, hogy az ország lakosságának életlehetőségei a jövőben kedvezőbbé váljanak, anyagi jólét legyen és az élet minősége is javuljon. Ezek a következők:

- ellátásbiztonság: minden fogyasztót az általa igényelt energiahordozóval biztonságosan el kell látni,

- legkisebb költség: a fogyasztók az energiához a lehető legkedvezőbb áron juthassanak hozzá,

- legkisebb környezetterhelés: az energiaipar, illetve az energiafelhasználás a lehető legkevésbé szennyezze a környezetet, lényegesen csökkenjen a környezetterhelés.

19.6 Biztonságos energiaellátás

Alapvető követelmény, hogy az energetikai rendszer minden energiafogyasztót biztonságosan kielégítsen azzal az energiahordozóval, amelyet a fogyasztó igényel. Miután Magyarországon ez a követelmény hosszú évtizedek óta tulajdonképpen teljesül, így ezt a közvélemény természetesnek tekinti.

A hazai energiahordozó termelés csökkenése még nem szükségszerűen jár együtt az energiaellátás biztonságának romlásával, mivel a szükséges energiahordozók importból beszerezhetők. A Magyarországon felhasznált energiának ma közel 70%-át importból kell beszerezni és ez a hányad a jövőben még tovább fog növekedni. Az energiahordozók világpiaca az 1973-at követő évtizedre kiterjedő válságos időszakot követően kiegyensúlyozott volt és az erre vonatkozó prognózisok szerint belátható időn belül az is marad. Ezen belül azonban jelentős és meglepő áringadozások következhetnek be. Alapvető feltétel azonban az import energia megvételéhez, hogy annak árát Magyarország képes legyen kifizetni. Az ország kőolaj, illetve kőolajtermék készleteit folyamatosan növeltük és elértük az előirányzott 90 napi ellátáshoz szükséges készletmennyiséget (ami egyébként OECD követelmény is). Az ellátásbiztonság növelésének természetesen magas ára van (tárolók kiépítése, fenntartása és készletek finanszírozása). A földgázellátás biztonsága felveti a gáztároló-kapacitás növelését.

19.7 Versenyt, költségarányos árakat

Az 1994-ben hatályba lépett villamosenergia és gáztörvény tartalmazza a legkisebb költségre való törekvés követelményrendszerét. A szabályozás biztosította a feltételeket ahhoz, hogy a vezetékes energiahordozók termelése, szállítása és szolgáltatása egyaránt az egymással üzleti kapcsolatban lévő társaságok együttműködése keretében történjen és ezzel lehetővé vált a társaságok privatizálása. Az energiaipar privatizációja 1995-97 között nagyrészt megtörtént.

A magyar erőművek privatizálását követően felgyorsult az EU-ban a villamosenergia és a gázszolgáltatás liberalizációja és egyértelművé vált, hogy a magyar villamosenergia-rendszer működésének az EU-csatlakozást megelőzően meg kell felelni az EU-követelményeknek.

A villamosenergia iparban és a gáziparban az EU-irányelvek szerint a versenypiacra való átállás fokozatosan történik. Először a legnagyobb fogyasztók kapnak felhatalmazást arra (válnak "felhatalmazott fogyasztókká"), hogy közvetlenül megállapodjanak a villamosenergia termelőkkel energiaigényeik kielégítésében, illetve annak árában. A felhatalmazott fogyasztók körének kiterjesztése ezt követően lépésenként történik. A többi fogyasztó ellátására továbbra is működik az úgynevezett közszolgálati piac. Az új üzleti modellre történő átállás jelentős költségekkel jár. A liberalizáció legfőbb haszonélvezői a felhatalmazott fogyasztók, így indokolt lenne, hogy az átállási költségek nagy részét a felhatalmazott fogyasztók viseljék.

Elengedhetetlen a versenypiac közszolgáltatási piaccal való együttműködése feltételeinek olyan szabályozása, amely biztosítja a lakosság és a kommunális fogyasztók számára a rájuk eső költségekkel szigorúan arányos villamosenergia-ár érvényesítését. Az átállítást megelőzően fel kell mérni a befagyott költségeket és érvényesíteni kell azt az elvet, hogy a befagyott költségeket nem célszerű áthárítani a költségvetésre. Így azt csak a fogyasztók vagy a villamosenergia-termelő társaságok viselhetik.

A szabad demokraták az elmúlt időszak benzinár körüli kormányzavarai alapján is bizonyítva látják, hogy nem halasztható az energiaipari és az energiaszolgáltatásban, szállításban résztvevő cégek további privatizációja. Ezért javasoljuk a villamosenergia-ipari privatizáció továbbfolytatását és az állam tulajdonosi minőségben való, az adott társaság üzleti érdekeit sértő beavatkozásainak megszüntetését.

19.8 energetika, környezetvédelem, árak

A távhőszolgáltatás hosszú évek óta az energetika válságágazata. Az elmúlt időszak döntései e válságot inkább tovább mélyítették. A távhőszolgáltatás problémáinak egyik fő oka az, hogy az erőmű és lakossági gázár arányok irreálisak. A jövőben tovább súlyosbítja a távhőellátó rendszerek jelentős részének helyzetét az azokat ellátó erőműi társaságok működésének ellehetetlenülése. A szabad demokraták indokoltnak látják az EU-ban érvényesülő gázár arányok mielőbbi bevezetését. Ennek során elengedhetetlen a korlátozottan fizetőképes háztartások meghatározott ideig tartó, fokozatosan csökkenő mértékű kompenzációja.

Szinte közhelynek számít, hogy az energetika az egyik legjelentősebb környezetszennyező. A szénbányászat és a széntüzelés visszaszorult, a legkevésbé szennyező földgáz vált a domináns energiahordozóvá és a nehéz fűtőolaj tüzelés is csökken. Az erőművek károsanyag kibocsátásait az EU előírásai drasztikusan korlátozzák, betartásuk esetén az erőművek légszennyezése a 10-15 évvel ezelőtti érték töredékére csökken. Az energetikában - elsősorban a privatizáció eredményeként - az EU környezetvédelmi követelményei számottevő állami költségvetési pénzeszköz felhasználás nélkül teljesíthetők. Megállapítható, hogy mind a villamosenergia ipar, mind a kőolaj termékek felhasználása területén Magyarország eleget tud tenni az EU-követelményeknek és nem szükséges derogációt kérni.

Az ország gazdasága energetikai hatékonyságának javítását eddig minden energetikai fejlesztési koncepció fontos megvalósítandó feladatnak minősítette, ez ügyben mégis csak szerény eredményeket sikerült elérni. Piacgazdaságban az energiahatékonyság javítását igazán eredményesen a magas energiaárakkal lehet ösztönözni. Mivel Magyarországon az energiaárak régebben nagymértékben, de még ma is számottevően alatta vannak az EU-átlag energiaárainak, ez az ösztönzés nálunk napjainkig nem, vagy alig működött. Ezen ösztönzés kiegészítésére vagy pótlására lehet alkalmazni az energiatakarékosságot közvetlen vagy közvetett eszközökkel segítő támogatási rendszert (kedvezményes hitelek, vám-, adókedvezmények stb.).

Az energiahatékonyság gyors javítása, illetve a környezetterhelés eredményes csökkentése a mainál magasabb energiahordozó-árak alkalmazását (esetleg az árba beépített) környezetterhelési adó bevezetését igényelné. Ugyanakkor ez ellentmond a legkisebb költség elvének, rontja a magyar ipar versenyképességét és elviselhetetlen terheket róna a lakosság nagy részére, akiknek fizetőképessége a jelenlegi energiaárakhoz viszonyítottan is elégtelen. A legkisebb rossz nagy valószínűséggel az, ha az energiaárainkat - az árszínvonalat és az árarányokat illetően is - minél gyorsabban igyekszünk közelíteni az EU-átlaghoz. Ehhez azonban a legszegényebb rétegek részére jól működő szociális támogatási rendszer létrehozása szükséges.

Az energetika és a környezetvédelem kapcsolatrendszerének fontos területe a megújuló energiaforrások alkalmazása. A megújuló energiaforrások ma az ország energiafelhasználásának mintegy 3%-át fedezik. Az EU elvárása az, hogy ez az arány 2010-re megduplázódjon, 6% legyen. Az EU átlagának megfelelő energia-árszínvonal és árarányok érvényesítése a megújuló energiaforrások hasznosítását is elősegítené, azonos támogatással több eredményt lehetne elérni.

20. Jövőt építő agrárpolitika, versenyképes mezőgazdaság, felelős tájgazdálkodás

A következő évtized egyik döntő kérdése az, hogy a termelésben, exportlehetőségekben, foglakoztatásban meggyengült mezőgazdaság hogyan illeszkedik az átalakuló társadalmi, gazdasági rendbe. A szabad demokraták a mezőgazdaság rendbetételét - annak súlyát, arányait messze meghaladó mértékben - a korszakváltás döntő jelentőségű, szimbolikus kérdéseként kezelik. Hiszen mezőgazdaságunk állapota a polgárok életlehetőségeit, kultúráját és a magyar táj állapotát gazdasági súlyánál sokkal nagyobb mértékben befolyásolja.

20.1 A szocializmus zsákutcájából a rendszer nélküli jelenbe

Egy évtizeddel a rendszerváltás után nemzetgazdaságunk fő ágai mind túljutottak az átalakulás válságán, a gazdaság egésze dinamikusan növekszik. Egyedül az agrárszektor nem talált magára:

- az agráriumból élők jövedelme sokkal alacsonyabb, mint a nemzetgazdasági átlag;

- életkörülményeik általában rosszabbak a más megélhetési forrásból élőkénél;

- a termelés csökkenése és az agrárolló tíz év alatt a felére csökkentette mezőgazdaságból származó jövedelmek egészét

- és ebből még a nem gazdálkodó föld- és vagyonrész-tulajdonosok járadékait is ki kell fizetni.

Az ágazat versenyképessége mind termékeinek minőségét, termelési költségeit, mind az alkalmazott technológiákat illetően elmarad azokétól az országokétól, amelyek versenyétől az uniós csatlakozás után a speciális szabályozások már nem védhetik meg. A mezőgazdaság mai állapotában nem képes a táj felelős gazdájává válni.

Történik mindez akkor, amikor a szektor állami támogatása a GDP-ben képviselt arányait tekintve semmivel sem kisebb, mint az Európai Unió országaiban (amennyivel azok többet költenek agrárszektoruk támogatására, annyival gazdagabbak is).

A kialakult helyzet mindenkinek rossz, ráadásul hosszabb távon sem kecsegtet sok jóval. A jelenlegi termelésszervezés, technológia és művelési módszerek mellett a mai költségvetésekben szereplőt jelentősen meghaladó állami támogatás sem volna elég többre, mint a mai agrárnépesség stagnáló életszínvonalának fenntartására. Az adófizetők joggal várják, hogy támogatásuk eredményeképp sikerre esélyes és a magyar tájjal felelősen gazdálkodó gazdálkodás jöjjön létre.

Az 1980-as években a nemzetközi elemzők által is kedvezően értékelt magyar mezőgazdaság piaci pozícióinak meggyengülésében közrejátszottak elkerülhetetlen nemzetgazdasági és világgazdasági folyamatok is, de az új világgazdasági helyzethez való igazodást elsősorban a hazai agrárpolitika akadályozta. Ezek között a szükséges, de az agrárnépesség érdekeivel és törekvéseivel, valamint a mezei gazdálkodás technikai feltételével nem töröd tulajdonreform a legfontosabb, de a felzárkózást máig gátolja a tartós birtokformálódást akadályozó földtörvény is.

A tulajdonosztás egyidejűleg zajlott a fő piacok (Szovjetunió - belföldi fizetőképesség csökkenése) megrendülésével. Ezért a konszolidáció csak 1995-töl indult meg. A regenerálódás azonban - részben azért, mert a Horn-kormány nem mert egy jövőorientált szabályozó rendszerre áttérni -, 1997-ben elakadt, és 1998-99-ben egy újabb világpiaci válság nyilvánvalóvá tette, hogy élelmiszergazdaságunk mai állapotában nemcsak sebezhető, hanem alkalmatlan a felzárkózásra.

Az FVM által 1998 óta folytatott politika felületessége, lobby-érdekeknek való kiszolgáltatottsága és osztályharcos indulatai miatt csupán mélyítette a válságot. Még azoknak a köröknek a fejlődését is fékezi, amelyek megtalálták, hogyan lehet megfelelni a gazdaság mai követelményeinek. Az élelmiszergazdaság szereplőinek (feldolgozók, kereskedők, szolgáltatók, különböző jogi formák közt gazdálkodók) együttműködését rontó akciókkal nehezíti az összehangolt gazdálkodású részrendszerek kialakulását, a gazdálkodók fejlesztési programjainak végrehajtását és a táj felelős használatát. A jelentős - bár érdemben eddig nem növekvő - támogatások ellenére a gazdálkodók jövedelme tovább csökkent, a mezőgazdasági beruházások visszaestek.

Az ország agráradottságai jók. Kedvezőek a természeti adottságok, a szakértő gazdálkodók, menedzserek és szolgáltatók sűrűsége megközelíti a fejlett mezőgazdasági országokban szokásos szintet. Gazdálkodóink, feldolgozóink, kereskedőink jelentős része tájékozott a mai agrártechnika lehetőségeit és a piac minőségigényeit illetően. Ma már agrár-túlnépesedéssel sem kell számolnunk: a számunkra elérhető piacok lehetővé teszik, hogy közel annyian, ahányan ma még kitartanak az agráriumban, tisztességesen meg is tudjanak élni belőle.

Mindezek miatt nem egyszerűen az agrártámogatások átalakítására, hanem gyökeres agrárreformra van szükség. Olyan agrárpolitikai koncepcióra, amelyben nem mosódnak össze a termeléssel, a gazdálkodás hatékonyságával kapcsolatos üzleti szempontok a vélt vagy tényleges élelmiszerellátás-biztonsági megfontolásokkal, a szociálpolitikai indíttatású jövedelemtámogatással és a vidéki népesség foglalkoztatási problémáival. Olyanra, amelyik számot vet azzal, hogy

- a mezőgazdálkodás is árutermelés; s az árutermelés sikeressége igényli a szereplők jogbiztonságát és a gazdálkodási feltételek kiszámíthatóságát;

- a gazdálkodók a táj felelős használói legyenek;

- agrárpolitikánk intézményrendszerének illeszkednie kell az Európai Unió intézményrendszerébe.

20.2 Szabályozott földpiac, tartós birtokrendszer, előretekintő támogatási formák

Mezőgazdaságunk piaci pozícióinak gyengülése abból következik, hogy gyenge mezőgazdaságunk tőkevonzó képessége. Az elmúlt évtizedben a mezőgazdaságban legfeljebb az elpusztult termelőeszközök részleges pótlása folyt, új termelési eljárások, termékváltozatok bevezetése nem volt jelentős. Különösen elmaradtak a birtokrendszer átalakulása és a megváltozott feldolgozói és kereskedelmi igények miatt a fontos beruházások: a talajjavítás, vízgazdálkodás, a növényvédelem, a tájformálás, minőségvédelem, árukezelés stb. miatt fontos fejlesztések. Ha egy ágazatban egy bő évtizeden át nincs minőségi fejlődés, az még akkor is veszít piaci pozícióiból, ha nem ilyen gyors a piacok átalakulása.

20.2.1 A beruházások feltételei

A mezőgazdasági felhalmozás elégtelensége és a távlatos, piaci stratégiák által vezérelt beruházások ritkasága csak részben magyarázható a termelés átlagosan alacsony jövedelmezőségével, a gyakori veszteségekkel. A fejlesztő jellegű beruházásoknak feltételei vannak.

- Először is az, hogy a gazdálkodás tere tervezhető, tartósan birtokba vehető legyen.

- Másodszor, hogy biztonságosan meg lehessen formálni azt a kapcsolatrendszert, amelyben a gazdálkodó hozzájut a szükséges szolgáltatásokhoz, és amelyben termékét tovább adja.

- Harmadszor, hogy a mezőgazdaság és a teljes élelmiszergazdaság működési feltételeit oly erősen befolyásoló állami szabályozórendszer tartós, legalábbis kiszámítható elvek szerint működő legyen.

Nálunk a távlatos beruházásnak a legelső feltétele is hiányzik. A magyar jogi szabályozás és az "osztályharcos" szemlélet miatt bizonytalanok a földbirtokviszonyok. Mivel a komoly gazdaságok - az egyéniek is - nagyobbrészt rövidtávú bérletekre vannak utalva, a birtokhoz tartozó földdarabok gyakori változásának nagyon is reális veszélye miatt - a gazdálkodók nem vállalhatják a tartós berendezkedés kockázatát. Nemcsak a professzionális hitelezők vagy potenciális befektetők, de még a józan rokonok sem kockáztathatják meg az ilyen beruházások finanszírozását. Nemcsak a birtokformáló, a technológiai és termékfejlesztés lehetőségeit meghatározó beruházások maradnak így el, de nagyon gyöngül a - talajvédelem és termelésbiztonság miatt egyaránt fontos - racionális vetésforgók kialakításának és a talaj tápanyagháztartására figyelő trágyázás lehetősége és ösztönzöttsége is. A biztonságos berendezkedés hiánya miatt váltak áttekinthetetlenné a tényleges gazdálkodói viszonyok, s nem csupán bizonytalan időtartamúvá, hanem azonosíthatatlanná is a földbirtokok.

Csak tartósan berendezkedett, egy-egy földdarab sorsában korlátlan ideig érdekelt gazdálkodókkal együttműködve lehet biztosítani a föld védelmét, a felelős vízgazdálkodást és megvalósítani a tájformáló és tájvédelmi programokat. Erre több ország alakított ki különböző megoldásokat. Nálunk a dán bérleti- és földforgalmi szabályozási elvek tűnnek a hagyományok miatt leginkább alkalmazhatónak. Ezek szerint a birtokon lakó gazdálkodók jogainak mindenki másé elé helyezése is - egyéb politikai célok mellett - a birtokért viselt felelősség egyértelműségét szolgálja. A birtok kezelője rákényszerül arra, hogy tevékenysége illeszkedjen a hálózatokban megformált tájhasznosítási és termelési stratégiákhoz.

Az Unióhoz csatlakozás közeledése két ok miatt különösen élessé teszi a tartós birtokformálódás akadályozottságából és a zavaros földhasználati viszonyokból fakadó problémákat.

- Egyrészt, mert a távlati beruházások fékezésével, a földhasznosítási és a piaci célú hálózatok formálódásának akadályozásával gyengül mezőgazdaságunk versenyképessége.

- Másrészt, mert az Unió mezőgazdasági szabályozó és támogatási rendszere feltételezi, hogy a mezőgazdasági tevékenység tartós birtokokra tagoltan, föld- és vízhasználati, valamint marketing célú hálózatokba szervezetten folyik.

20.2.2 Tartós birtokszerkezet, együttműködési hálózatok

A szabad demokraták a következő évek legfontosabb feladatának a tartós birtokszerkezet és az erre épülő együttműködési hálózatok kialakítását, a gazdálkodás térbeli és intézményes rendjének megformálását tekintik. Így lehet elérni, hogy a gazdálkodói törekvések és az állami támogatások a távlati fejlesztésekre irányuljanak és azt, hogy a mezőgazdaság fejlesztése beleilleszkedjen a felelős tájgazdálkodás rendjébe, a tájformálás a természeti értékek védelmét szolgálja. A szükséges változások beindításához politikai kompromisszumként a hazai viszonyokhoz igazított - a helyben lakók társas vállalkozásait is teljes jogúként elismerő - dán típusú szabályozást ajánljuk. Ezek a szabályozási elvek jelentek meg az 1997-es Földtörvény-módosító javaslatainkban és ezek szerint készült a 2000 márciusában beterjesztett új Földtörvény-tervezetünk is.

A birtokon való berendezkedés biztonságát szolgáló legalább nyolc éves bérletek rendszere és a tartós birtokgyarapítást segítő földpiaci szabályozás jelentősen javítja a mezőgazdaság tőkefelvevő - áldozatvállalásra ösztönző és hitelt vonzó - képességét. Gyors intézményfejlesztést tesz lehetővé, amelyik az Unióban is szokásos pénzpiaci kapcsolódási formák majd mindegyikét alkalmazhatóvá teszi.

A birtokon való távlati berendezkedést segítő jogi szabályozással párhuzamosan szükség van a támogatási rendszer átalakítására is. Így arra, hogy

- az egyes részpiacok hullámzásából fakadó kockázatokat olyan, a terméktanácsokkal együtt kialakított intervenciós rendszer csökkentse, amelyben az intervenciók kritériumai és eljárásai előre meghatározottak, és így a gazdálkodók számára kiszámíthatóak;

- a támogatások feltétele legyen a tájhasználati normáknak való megfelelés illetve a tájhasználati programokba való illeszkedés;

- külön támogatási csatornák segítsék a felelős gazdálkodást: a tájformáló, a föld- és vízhasznosító együttműködéseket, az értékesítési közösségek létrejöttét és a közös programok kialakítását;

- a (legalábbis az unióhoz csatlakozásig) kiemelten fontos beruházásösztönző támogatásokat növelve ezek elosztását szakágazati és tájgazdálkodási programokba kell terelni, hogy a beruházások egymást támogató rendszere alakuljon ki;

- tájgazdálkodási és tájvédelmi feladatok ellátására - különösen kedvezőtlen adottságú vidékeken - a tárca kössön a helyi gazdálkodókkal koncessziós szerződéseket;

- a foglalkoztatást, ezen belül az idénymunkát könnyítő szabályozással és támogatással javítani kell a mezőgazdaság foglalkoztató képességét.

20.3 Állami szerepvállalás a mező- és tájgazdálkodásban

Az állam szerepvállalása az agrárviszonyok formálásában szükségszerűen sokkal szélesebb, mint a gazdálkodás más területein.

- Azért is, mert az élelmiszerbiztonság, a környezetvédelem és a felelős tájhasználat, közbiztonságot és jövőnk biztonságát is érintő igénye részletes szabályozási és közszolgálati feladatokat hárít az államra.

- Valamint azért is, mert a múlt politikai döntései olyan erősen befolyásolták a mezőgazdaság feltételeit, hogy az államnak ma erkölcsi és politikai kötelessége segíteni a gazdálkodás sikerességét;

- és azért is, mert az Európai Unióhoz közeledvén igazodnunk kell az uniós gyakorlathoz. A Közös Agrárpolitika (CAP) intézményrendszere útmutatás is arra, hogy milyen formák között valósuljon meg ez a szerepvállalás.

Az állam nyilván nem gazdálkodhat az érdekeltek helyett, s nem is vállalhatja át a gazdálkodók kockázatainak zömét. (Csupán csökkentheti azt az intervenciós rendszer működtetésével és egyes biztosítási formák támogatásával.) Hiszen a piacgazdaságnak épp az az értelme, hogy a keresletnek és a felhasználói igényeknek megfelelően formálja a termelést, segítse a megfelelően gazdálkodók kiválasztódását és azt a folyamatos kulturális megújulást, ami a technikai fejlődésben és a változó fogyasztói és felhasználói szokásokban is megjelenik.

Az Agrárkörnyezetvédelmi Program használható útmutatásokat tartalmaz arra, hogyan lehet kifejleszteni a felelős gazdálkodást segítő és biztosító állami szolgáltatások rendszerét. Az FVM azonban nem törődik ezzel a programmal. Pedig ennek keretében

- kifejleszthető egy olyan térinformatikai rendszer, amelyik a táj minden részletéről tartalmazza a talajállapotot jellemző adatokat és a terhelhetőségi normákat: a talajvizsgálatok rendszerének újraélesztésével biztosítható, hogy ez az adattár karban legyen tartva;

- a tájinformatikai rendszer egyesítése az Unió által is megkövetelt birtokkataszterrel nem csak azt teszi lehetővé, hogy a támogatási, valamint a beruházás és együttműködés-ösztönzési rendszer és a birtokforgalmi szabályozás megalapozott legyen, hanem lehetővé teszi egy olyan termelő tanácsadói rendszer kialakítását is, amelyik a felelős gazdálkodást és a szükséges együttműködések kiépítését segíti;

- a referenciagazdaságok, egyetemi extension-ök, konzultációs fórumok és információs bankok rendszere segít kialakítani azt az agrárközéletet, amelyben a lehetőségekről való tájékozódás, a kooperációs és az értékesítési közösségek meg tudnak születni:

- ez a háttér tudja segíteni azt a tájgazdálkodási és marketing célú programépítést, amelyik felelős és sikerre esélyes hálózatokba kapcsolva újítja meg mezőgazdaságunkat és újra kultúrtájjá alakítja a magyar vidéket.

20.4 Liberális ajánlat az agrárium megújítására (összefoglalás)

20.4.1 Céljaink

- Megkönnyíteni azon gazdálkodók és gazdálkodó közösségek tartós berendezkedését, akik élethivatásuknak tekintik a mezőgazdaságot és vállalják a felelős gazdálkodást.

- Elősegíteni a stabil birtokrendszer kialakítását, biztosítani a távlati tájgazdálkodásba illesztett agrárfejlődést, javítani a mezőgazdasági üzemek tőkevonzó-képességét.

- Segíteni olyan szolgáltatási és tanácsadási rendszer kifejlesztését, amelyik támogatja a gazdálkodókat abban, hogy a fenntartható fejlődés igényének megfelelően tudják használni a földet és vizeket, és meg tudjanak felelni a XXI. század piaci igényeinek.

- Ösztönözni és segíteni a termelők együttműködéseit, hogy egyenrangú partnerei legyenek a feldolgozóknak és a kereskedő, beszerzési társaságoknak; a pénzpiacon erősödjön a termelők pozíciója.

- Úgy erősíteni a magyar élelmiszergazdaság pozícióit az európai piacon, hogy az egyúttal megfeleljen az uniós elvárásoknak is.

20.4.2 Bérleti és földforgalmazási szabályok

A bérleti és földforgalmazási szabályokat úgy javasoljuk átalakítani, hogy

- a bérlő birtoka tartós elemének tekinthesse a bérletet, és a bérbeadó is meg legyen óvva attól, hogy vagyontárgyát kizsarolva elértéktelenítik,

- a vételi és elővételi jogok, valamint a földcserét elősegítő szabályozások és támogatások a földforgalmat úgy tereljék, hogy tartós és lehetőleg összefüggő birtokok alakuljanak ki,

- a helyben letelepült gazdálkodók egyéni és közös gazdaságai (cégei) legyenek egyedül jogosultak a közeli jövőben arra, hogy földet vásároljanak (és így saját jövőjük urai lehessenek).

20.4.3 Állami szerepvállalás

A liberális állami szerepvállalás azt szolgálja, hogy

- a talaj- és vízminőség-vizsgálatok rendszerére épített térinformatikai hálózat legyen a gazdálkodói tanácsadási rendszer alapja,

- kistérségi földhasználati, vízrendezési, öntözési és infrastruktúra-fejlesztési programok keretében legyenek támogatva a föld- és vízhasznosító együttműködések, közös fejlesztési programokat kialakító értékesítési társulások és a birtokok tartós berendezkedését szolgáló beruházások,

- a tájgazdálkodási és környezetvédelmi feladatok megoldására az állam tartós szerződéseket kössön helyi gazdálkodókkal (ezzel is biztosítva, hogy a kedvezőtlen adottságú vidékeken is fenn tudjanak maradni agrárvállalkozók),

- a referenciagazdaságok rendszerére támaszkodó tanácsadási, továbbképzési és konzultációs rendszer segítse, hogy a gazdálkodók tájékozódni tudjanak a piaci igényekről, az új gazdálkodói lehetőségekről, a tesztelt termelőeszköz-kínálatról és elég gazdag legyen a kommunikációs rendszer, amelyben a gazdálkodók üzleti kapcsolataikat formálják,

- a terméktanácsokkal és az értékesítési társulatokkal kötött egyezségekkel legyen szabályozva a termelés; az árkockázatok elleni védekezés fő formája az irányárakhoz igazodó intervenciós rendszer legyen,

- nyilvántartott és ellenőrzött szolgáltatók hálózata segítse a gazdálkodókat.

20.4.4 A pénzintézeti rendszer

A pénzintézeti rendszert úgy javasoljuk továbbfejleszteni, hogy

- új hitelközvetítési formák (garanciaszövetkezetek, ügyfélkörök) ösztönzött kialakításával gyorsan szélesedjen a hitelezők számára elfogadható kockázattal rendelkező ügyfélkör,

- jelzáloghitelezésre épülő hosszú távú hitelkonstrukciók segítsék a birtokformálást és a távlati fejlesztéseket

21. A jóléti rendszer állami adományként működésképtelen

A kommunista korszak évtizedeiben a lakosságot arra szoktatták, hogy

- a gyógyulás lehetőségeinek biztosítását,

- az öregkor anyagi feltételeinek megteremtését,

- az egészséges környezet fenntartásának kötelezettségét,

- a hosszú várakozás után egyszer mégis csak elérhető lakást

az állam szolgáltatási kötelezettségeinek teljesítéseként fogadja el.

Azonban az állam képtelen volt ígéreteit elfogadható színvonalon és áron biztosítani:

- hosszú évtizedekkel a rendszerváltás előtt sem volt jó nyugdíjasnak lenni Magyarországon,

- a '80-as években is csak a hálapénz tette elviselhetővé az egészségügy működését,

- a környezet felelőtlen pusztítását akkor is csak társadalmi akciók (pl. a Duna-kör és más szervezetek) tudták megállítani.

A rendszerváltás előtt bebizonyosodott, hogy a feladatok egyéni erőfeszítések nélkül nem oldhatóak meg. Legelőször az önálló lakás megteremtése terén vált (kényszerűen) elfogadottá az egyéni gondoskodás elve. Legutoljára az öregkorra való felkészülésben.

A rendszerváltás után az állam egyre kevésbé volt képes korábban is csak hellyel-közzel betöltött szolgáltatási kötelezettségeinek eleget tenni. A régi beidegződések miatt azonban a lakosság jelentős része úgy tekintett az egészségügyi ellátás és a nyugdíjrendszer zavaraira, a környezeti állapotok romlására, mintha az a rendszerváltás bűne lenne. Mintha mindezek a gondok csupán az állam mulasztása, az önző és felelőtlen magánérdek elharapózása következtében jelentek volna meg.

Pedig Magyarországon a jóléti rendszerek a hasonló gazdasági erejű országokhoz képest viszonylag működőképesek maradtak. Százezrek menekülhettek a munkanélküliség elöl nyugdíjba, azaz még mindig jobban bízhattak az állami gondoskodásban, mint saját szerencséjükben, tehetségükben, szorgalmukban. A szűkösen pénzelt egészségügyi ellátórendszer nem bomlott fel - mint sok rendszerváltó országban. Viszont az egyre több kritikával illetett szolgáltatások védelmében mind gyakrabban hivatkoztak pénzhiányra, az egészségügy dolgozóinak fizetésemelése helyett pedig az áldozatos munka és a szolgálat "nagyszerűségére". A környezet romlása is megállt a szocialista nagyipar fellegvárainak összeomlásával, és javultak a környezettudatosság feltételei. A lakástámogatási rendszer szétesésének idején pedig a tetőződő bérlakás-privatizáció képes volt a mennyiségi lakáshiány jó részének levezetésére, a felújítási, felhalmozási hányad javítására.

A hagyományosan "állami adományként" működtetett jóléti rendszerek viszonylagos működőképességük ellenére "rosszléti rendszerekké" váltak. A rendszerek csak lassan és felemás módon tudtak megújulni. Ennek a legfőbb oka az volt, hogy átfogó átalakításukra hiányzott a bátorság és a világos elképzelés - márpedig a jövő épp ilyen lépéseket követel. A siker reményében kezdhetünk a munkának, hiszen céljaink világosak s a meglévő gondok ellenére sem romokra, szétesett rendszerelemekre kell építenünk, hanem ha rosszul is, de még működő rendszerekre.

21.1 Amit el kell érnünk

A rendszerváltás első tíz évében a legfontosabb feladat a szocializmus időszakában kialakult jóléti rendszerek működőképességének fenntartása, a szétesés megakadályozása volt. A szabad demokraták erejéből csak arra telt, hogy

- az állami alamizsnaosztással szemben a biztosítási elvet és az öngondoskodást hangsúlyozzák a nyugdíjrendszerben,

- az egészségügyben a visszaállamosítással szemben a versenyt és a privatizációt,

- a környezetgazdálkodás konkrét értékét az általánosságokkal szemben,

- átfogó lakáspolitikát a gyors bérlakás-privatizáció keresztülhajszolása közben.

A következő tíz év feladata a rendszerek átépítése. Érvényre juttatjuk a verseny és a teljesítményelvet, értékvédő szabályozást vezetünk be, hatékony, takarékos, átlátható, civil kontroll alatt álló szervezeteket építünk ki.

21.2 Öngondoskodás, szolidaritás, demokratikus jogok

Kizárólag a szabad demokraták állítják azt, hogy az időskorú jólét, az egészséges élet, az élhető környezet, az emberi lakáskörülmények nem állami adományok, hanem összehangolt és közös keretbe foglalt közösségi és egyéni erőfeszítések eredményei.

Amilyen mértékben a lakóközösség polgárai összefognak és segítik elesett társaikat, takarékoskodnak öreg napjaikra vagy a váratlan események idejére, úgy számíthatnak a közösség közreműködésére és segítségére is. Ha valaki gondoskodik saját maga és családja biztonságáról, az polgári erény is, de szolidárisnak kell lennünk azokkal is, akik legyenek társai, ha rászorul a segítségre.

A megváltozott feltételek és a változó közfelfogás körülményei között a jóléti rendszerek még nem válhatnak piaci rendszerekké, működésüknek mégis hatékonynak, takarékosnak, együttműködésre ösztönzőnek és kényszerítőnek kell lennie. A szabad demokraták nemcsak a hatékonyság érdekében, hanem az értékeik miatt vallják, hogy a nyugdíjrendszernek, az egészségügyi ellátásnak, a környezetvédelemnek és környezetgazdálkodásnak, a működő lakásrendszernek egyéni és közösségi erőfeszítésekre: az öngondoskodásra és szolidaritásra, a sokféleség választhatóságára és a demokratikus jogok védelmére kell épülnie.

A modern, nyitott társadalmakban természetes liberális értékek és elvek nálunk még csak a nyugdíjrendszerben érvényesülnek. Az egészségügyi rendszer a szocialisztikus egyenlősdi és a valós reformokat pótló szemforgató kereszténység foglya maradt, miközben az emberfeletti szolgálat miatt maradt talpon. A lakástámogatásnál a gazdagok megsegítésére költik az adózók pénzét, amivel a piaci kudarcok (pl. bérlakás-rendszer szétesése) szemernyit sem enyhülnek. A környezettudatosság esélyei csak egyéni szinten javultak, közéleti szinten a zsákmányszerző politikák felzabálták az egészséges környezet megőrzésére szánt forrásokat, hiányzik az átfogó koncepció és világos szabályozás.

21.3 Liberális ajánlat: értéket a pénzért

A Korszakváltás Programjában megfogalmazott liberális ajánlat együttműködést, közös erőfeszítést, szolidaritással átszőtt öngondoskodást és decentralizálást hirdet ott, ahol minden más politikai erő állami segítséget, állami szervezést, politikai akciót vár. Másként gondolkodunk és másként cselekszünk, mint a többi párt. Elvünk, hogy a polgároknak pénzükért valódi értéket kell kapniuk. Azonban nem csupán liberális elveinkből, hanem a korszakváltás kínálta új lehetőségekből is következik, hogy

- ahol magán- vagy közösségi szolgáltatók is képesek a szabályozott versenyben működni, ott államtalanítunk,

- ahol a szervezeti rendszer bonyolult és túlközpontosított, ott decentralizálunk, hogy takarékos és átlátható szerkezeteket, szervezeteket hozzunk létre,

- ahol a biztonsági rendszereinkre teljesítményhiány és pazarlás jellemző, ott az együttműködés hálójába, civil ellenőrzés alá helyezzük a szervezeteket.

- Nemcsak értékeinkből, hanem a fejlett országok reformjának átültetéséből, szemléletük hazai meghonosításából is következik, hogy a növekedés hajszolása közben nemcsak védjük környezetünket, hanem tevékenységünket fenntartható fejlődésre és környezettudatosságra alapozzuk.

A Korszakváltás Programjának célja, hogy polgártársaink pénzükért működő rendszerek révén jó minőségű szolgáltatást kapjanak. Ehhez

- tovább folytatjuk a nyugdíjreformot,

- lépcsőzetesen egymásra épülő lakástámogatási politikát,

- versenyelvű egészségügyet építünk fel,

- a hatékony környezetvédelem érdekében környezettudatos gazdasági stratégiát alakítunk ki, sokoldalú figyelő, elemző rendszerrel óvjuk meg környezetünket magunk és gyermekeink jövője érdekében.

22. Méltányos életkörülményeket az időseknek

22.1 Társadalmi csapda helyett tisztességes nyugdíj

A nyugdíjakkal kapcsolatban még mindig nagyon erősek a régi, rossz beidegződések. A polgárok jelentős része megszokta és már bele is törődött, hogy adománynak tekintse a nyugdíjasokról történő gondoskodást. Sokan, annak ellenére is a nyugdíj-egyenlősdit tartják társadalmilag igazságosnak, hogy a rendszert magukra nézve igazságtalannak érzik. Szinte mindenkinél tetten érhető az egyéni érdek és a társadalmi érdek ellentéte: mindannyian kevesebb járulékot szeretnénk fizetni, de magasabb nyugdíjat akarunk kapni. Ez valóságos társadalmi csapda. Azt gondoljuk, hogy nem tudunk jobban takarékoskodni, mert az állam kifoszt bennünket, aminek fejében elvárnánk, hogy gondoskodjon rólunk. Ám ezt nem teszi - ezért lehetőleg igyekszünk elkerülni a járulékfizetést.

Mi, szabad demokraták azt akarjuk, hogy az emberek ne törődjenek bele abba, hogy a nyugdíj csak alacsony lehet. Olyan országban akarunk élni, ahol a polgárok biztonságosan tervezhetik a jövőjüket. Ehhez azonban biztosítani kell,

- a megtakarítások értékállóságát,

- a stabil és kiszámítható állami szabályozást,

- üres jelszóból valósággá kell tenni a méltányosságot és a szolidaritást.

A Korszakváltás Programja a nyugdíjakkal kapcsolatban is a szilárd, polgári értékrend kialakítását tűzi ki célul. Általánossá akarjuk tenni a jövőorientált, megtakarításokra és öngondoskodásra építő gondolkodásmódot. Ehhez újra kell fogalmaznunk az egyéni felelősség körét, az állami szerepvállalás valamint a társadalmi szolidaritás tartalmát.

22.2 A nyugdíjrendszer etikája

Világszerte elfogadott követelmény, hogy a nyugdíjrendszer legyen

- átlátható,

- kiszámítható, azaz egyszerű és közérthető,

- stabil.

Központi fogalom az ún. szerzett jog, amely szerződéses jogviszonyként kezeli a nyugdíjígérvényt. Ezek a követelmények egyben erkölcsi alapelveket, normákat testesítenek meg. Vagyis: mindenkinek joga van tudni, hogy milyen nyugdíjra számíthat, azaz milyen jövedelmet kell alapul venni (pl. az utolsó 10 év), milyen helyettesítési aránnyal számolhat (pl. életkeresete 60%-a), hány ledolgozott év után (20 év), hány éves korában (62 év), milyen forrásokból (tb., magánnyugdíj-pénztár) mennyi nyugdíjat kap, és ez mibe kerül neki. A tájékozottság előfeltétele a nyilvánosság és a korrekt tájékoztatás. Ez egyben kiküszöböli az önkényes, egyeztetéseket nélkülöző, a következményekkel nem számoló rendszerváltoztatás lehetőségét.

A stabilitás természetesen jelentheti minden elem változatlanságát. Azonban tekintetbe kell venni, hogy a változások mindig érdekeket sértenek, illetve rendeznek át. Az átmenet mindig jelentős vitákat vált ki, ami legtöbbször nehezen kezelhető problémát jelent. A nyugdíjrendszer változtatása azonban az állami részvétel miatt mindenhol politikai konszenzuson alapul és évekig tartó egyeztetés

eredményeként változik. Ezt rúgta fel a Fidesz, ezért nemcsak a törvényességet, hanem a nyugdíjrendszer erkölcsiségét is helyre kell állítani.

22.3 Sikeres nyugdíjreform

A kormányzásunk idején, 1997-ben életbe lépett nyugdíjreform nem csupán a ma még aktív dolgozók számára teremtette meg a jövőbeni biztonságot, hanem a mostani nyugdíjasoknak is. Biztosítottuk és törvényben rögzítettük a nyugdíjemelés módját: az ún. svájci indexálást. Ez kiszámíthatóvá és tervezhetővé teszi a nyugdíjemelést az állampolgár és a költségvetés számára is. A Fidesz-kormány ezt a vívmányt már működésének első évében rombolni kezdte. Mi, szabad demokraták újra helyre fogjuk állítani.

Az 1997-ben megvalósult nyugdíjreform a liberális elveken alapuló intézményépítés legnagyobb és tartós sikere. A korábbi toldozó-foldozó esetleges lépésekhez képest a korszakváltást fejezte ki.

A nyugdíjreform mindhárom fontos tartalmi újításában tükröződnek a liberális elvek:

- a teljesítményelv és a tudatosság elismerését jelenti, hogy közvetlenebb kapcsolatot, igazságosabb arányt teremtett az életkeresetek és a nyugdíj között;

- a választás és mérlegelés szabadságát a társadalmi stabilitással ötvözte, amikor megtörte az állami nyugdíjmonopóliumot és létrehozta a magánnyugdíj pénztárak elismerésével a hárompilléres nyugdíjrendszert;

- az átláthatóságot, a kiszámíthatóságot, a szolidaritás érvényesítésével összhangban fejlesztette, amikor a szociális ellátást leválasztotta a nyugdíjrendszerről.

A liberális elvek érvényesülésén túl büszkén vállaljuk a reformot annak gyakorlatiassága és hosszú távú szemlélete miatt is. A nyugdíjreform újszerű volt a tekintetben is, hogy hosszú távra előre (25 évre), kiszámíthatóan határoztuk meg a még szükséges reformlépéseket (pl. a degresszió megszüntetése). A társadalmi stabilitás, a konszenzus megőrzése és építése érdekében szakaszosan terveztük meg az átmenetet. A szolidaritást érvényesítettük akkor is, amikor a szükséges változtatás költségeit az egyes korcsoportok, társadalmi rétegek teherbíró képességéhez igazítva egyenletesen, új társadalmi szerződés megkötése által osztottuk el.

Az időskorúak járadékának bevezetésével az 1997-es reform azok biztonságát is megteremtette, akik eddig nem tudták a nyugdíjhoz szükséges jogalapot megteremteni. Így a megélhetést biztosító jövedelemmel nem rendelkező időskorúakat a települési önkormányzat időskorúak járadékában részesíti, ha egy főre jutó havi jövedelmük nem haladja meg az öregségi nyugdíj mindenkori legkisebb összegének 80%-át, egyedülálló esetén 95%-át.

22.4 A reformok szükségessége

A reformlépések elkerülhetetlenek voltak, hiszen a hagyományos felosztó/kirovó (tb) rendszerek egész Európában növekvő hiánnyal küzdenek a népesség elöregedése miatt. Magyarországon külön gondot okozott az alacsony járulékfizetési hajlandóság, illetve a szociális elemek rendszerben való jelenléte (rokkantság, munkanélküliség, stb. indokolatlanul erős, aránytalan).

A reform alapját az önkéntes nyugdíjpénztárakról rendelkező 1993-as törvény adta meg. Ezt tette teljessé az 1997-es liberális nyugdíjreform-csomag. Ez egyszerre volt elkerülhetetlen, szükségszerű és progresszív, mert

- megállította a pénzügyi ellehetetlenülést (évente több tízmilliárdos hiányokkal kellett számolni),

- javította a befizetési hajlandóságot,

- új alapot teremtett a jövőbeli problémák megoldására való felkészüléshez (pl. 2030 körüli demográfiai mélypont),

- a felosztó-kirovó rendszert plurális jellegű, vegyes rendszerrel váltotta fel.

22.5 Visszalépés a Fidesz-kormány idején

A Fidesz az európai demokráciákban példátlan módon avatkozott be a nyugdíjreformba. A kormányváltás után a szükségképpen keletkező, de jól tervezhető költségvetési többletkiadást és költségvetési hiányt ürügyként hozta fel a reform részleges visszavonásához. Egymást követték a negatív döntések:

- alacsonyabb nyugdíjemelés,

- magánnyugdíjpénztári befizetések 6%-on történő befagyasztása,

- önkéntes pénztári adókedvezmények csökkentése.

A polgároktól ugyan elvették a törvényben előre ígért 8%-ot, (vagyis a befagyasztott 6%-ot és azon felül a +2%-ot), de az így elvett pénzt a tb-kasszába irányították és megszüntették a befizetésnek a polgárok majdani tb-nyugdíjára gyakorlandó esetleges pozitív hatását is. Magyarul: a Fidesz döntése következtében az egyéni számlákon változatlan nagyságú befizetés mellett kevesebb pénz gyűlik össze, s az így kieső pénzt nem kompenzálja a pénztártagok tb-nyugdíja. Így a befizetők össznyugdíja biztosan kisebb lesz annál, amennyi a Fidesz-kormány intézkedése nélkül lett volna.

A kormány törvény által kierőszakoltan anélkül vesz el pénzt a nyugdíjpénztár-tagoktól, hogy azért bármit is adna nekik. Ezt köznyelven egyszerűen lopásnak nevezik. Jogi nyelven kissé bonyolultabban hangzik a megfogalmazás, de a lényege ugyanaz: A Fidesz vezette állam, mint egy szerződéses viszonyon kívül álló harmadik fél (szabályozó)

- a szerződő felek véleményének figyelmen kívül hagyásával,

- azok hozzájárulása nélkül,

- változtatott a magánpénztár és tagjai szerződésén, és az

- a módosítás után mindkét fél számára hátrányosabb lett. (Főleg az idősebbeknek, az alacsonyabb jövedelműeknek, akik nem érték el a tb-plafont).

Az erőszakolt változtatás által a szerződés olyan alapvető feltételei sérültek, amik létére alapozva kötötte meg a tag a szerződést. Ezáltal a szerzett jogok védelme szenved csorbát, amivel kapcsolatban az lett volna az elvárható minimum, hogy a módosító intézkedések ésszerűek és ne önkényesek legyenek. A Fidesz-kormány ezeket a feltételeket éppúgy figyelmen kívül hagyta, mint a nyugdíjasok érdekeit.

22.6 Helyreállítjuk a társadalmi szerződést és a törvényességet

A szabad demokraták célja az, hogy visszaálljon a törvényes rend. Ezért azonnal fel kell emelni a magánpénztári befizetéseket a törvényben eredetileg előírt mértékűre. Noha ez a megoldás a Fidesz-korszak veszteségeit már nem tudja ellensúlyozni, a polgárok további megkárosításának elejét veszi.

22.7 Visszaadni az ellopott pénzt

A Fidesz-kormány négy év alatt közel 100 milliárd forintot lopott ki a pénztártagok zsebéből. A lopott pénzt annak kell visszaadnia, aki azt elvette: ez esetben a Pénzügyminisztériumnak és a költségvetésnek.

A szabad demokraták meg fogják teremteni az elvett járulék visszaadásának feltételeit. Kezdeményezni fogjuk az ehhez szükséges törvénymódosításokat. (Ez privatizációs bevételek felhasználásával történő többlépéses kártalanítást jelent.) Az elvesztett hozamot, a teljes jóvátételt sajnos, ma már nem lehet visszaadni. Azonban a járulék visszaadásával bizonyítani kívánjuk: a Szabad Demokraták olyan Magyarországot kívánnak kialakítani, ahol a szerződések betartása mindenkire kötelező - még az államra is.

22.8 Liberális ajánlat: kiszámíthatóan fejlesztett nyugdíjrendszer

A nyugdíjrendszer bevezetése óta eltelt idő igazolta a vegyes nyugdíjrendszer működőképességét, életrevalóságát. A magyar nyugdíjreformot nemcsak a magyar szabad demokraták értékelik, hanem a volt szocialista országok is mintának, példának tekinti. Hasonló irányba lépnek a fejlett európai országok is (Hollandia, Nagy-Britannia, Franciaország, Németország). A rendszer működőképessége és sikere indokolja, hogy azokat a következetlenségeket, melyeket a bevezetéskor az elfogadás és az átmenet megalapozása érdekében vállaltunk, fokozatosan szüntessük meg.

- Meg kell emelni a magánnyugdíj-pénztárakba történő többletbefizetési lehetőséget olyan szintig, ami részben kompenzálja az elmaradt befizetések hozamát és egyben nagyobb mértékű megtakarításokat eredményez. Ezzel a megoldással a magasabb fizetésűek tudnának élni. Ennek hátrányát kiküszöbölheti, ha a többletbefizetés bizonyos részével (pl. 20%-kal) vagy többel (túlkompenzálás) csökkenne a tb-befizetés, ha a többletbefizetők vállalnák, hogy a befizetés egy részét (25%) a nyugdíjat szerezni nem tudók segélyezésére létesülő alapnak adnák. A többletbefizetési lehetőség emelése korrigálná a reform egyik leglényegesebb múltbeli korlátját: hogy a magánpénztári befizetés lehetősége csak a teljes befizetés egynegyede lehet, szemben az általunk javasolt felével. Ez erősítené a kiszámíthatóság és stabilitás elvét.

- A nyugdíjat szerezni nem tudók megélhetésére szolgáló időskori járadék teljes összegét fizesse a központi költségvetés, ne csak a mai 75%-ot. Ezzel a forráshiányos kistelepüléseken az önkormányzat anyagi helyzetétől függetlenné, azaz biztonságosabbá tesszük az idősek megélhetését. Az időskori járadék kifizetését folyamatossá, automatikussá, megaláztatástól mentessé fogjuk tenni. Az időskori járadék összegét a nyugdíjak legkisebb összegének a mai 80%-a helyett 90%-ára emeljük.

- A magánnyugdíj-pénztárak piaca rövid idő alatt rendkívül koncentrálttá vált. A működés költségessége és a majdani nyugdíjszolgáltatások várhatóan relatív magas ára az új szereplők piacra segítését és a verseny erősítését követeli meg.

- Felgyorsítjuk tb-nyugdíjrendszer egészen 2009-ig elhúzódó reformját (a degresszió megszüntetése, keresetszámítás világosabb rendszere rugalmasabb nyugdíjba vonulás, stb.).

- Az új, előzmények nélküli törvények végrehajtása kapcsán fény derült néhány problémára, amire nem gondoltak a törvény-előkészítésnél. Ezek a rendszer működőképességét nem veszélyeztetik, de kormányon elvégezzük a szükséges korrekciókat.

- Célunk, hogy olyan nyugdíjrendszer felé haladjunk, amely stabil, s így megtervezhetőek az időskori élet feltételei (a nyugdíjba vonulás ideje, a várható nyugdíjmérték, a különféle nyugdíjelemek vegyíthetősége). Nőjön a választás szabadsága és a tudatos választás lehetősége!

23. Csak az egészséges ember teljesen szabad!

23.1 Elvek és értékek: változást, most!

A Szabad Demokraták számára nem elegendő arról beszélni, hogy milyen államot akarunk; állást foglalunk arról is, hogy milyen társadalmat szeretnénk. Ezért beszélnünk kell az egészségről és az egészségügyről, mint tömegeket (mindenkit?) érintő társadalompolitikai kérdésről. Egy olyan kérdésről, amelynek válasz nélkül hagyásával ebben az országban nem lehet biztonságban, szabadon élni! A beteg ember nem szabad: nincs választási lehetősége, beszűkül egzisztenciája,

korlátok között él egy olyan minőségű életben, ahol egészségről nem beszélhetünk. A "valamire való" szabadság számunkra azt jelenti: egészséges test és lélek egy szolidáris társadalomban

Le kell számolni az illúziókkal, különösen a mai magyar egészségügy részleges reformálhatóságába vetett illúziónkkal.

Mire alapozzuk ezt a kategorikus állítást?

- Az egészségügyben mára kialakult status quo borítása felmérhetetlen érdeksérelmekkel jár. A valódi változások még egyetlen kormányzatnak sem sikerültek, az ebbéli tapasztalat beépült az egészségügy meghatározó szereplőinek tudatába, ami tovább gerjeszti a tehetetlenséget, illetve erősíti a szereplők ellenállását a változásokkal szemben.

A mai hazai egészségipar semmiben sem különbözik a világ boldogabbik részén található rendszerekétől, legfeljebb (abszolút mértékben) olcsóbb az élőmunka árában és kevésbé hatékony annak kihasználásában - illetve nem eléggé piackonform. E tekintetben ugyancsak nem különbözik a magyar cipőgyártástól vagy kiskereskedelemtől. Itt alapvető technológiai, tudásbéli és kulturális lemaradásokról van szó, amely a piacgazdaság mai általános hazai fejlettségének problematikája. De maga az "egészségipar" interszektoriális tényező, és így másodlagos piacokat jelent más ágazatok (például gyógyszergyártás, vegyipar, szállítás, informatika, speciális [felsö]oktatás, távközlés, stb.) számára. E piacokon belül jelentős, nemzetgazdasági szinten is érzékelhető változásokkal, eddigi monopóliumok megszűnésével járna egy érdemi reform. Az egészségipar foglalkoztatáspolitikai érintettsége óriási és dinamikus, ezen belül is igen magas a kitűnő érdekérvényesítő képességű orvoskar létszáma.

Az egészségügy tartósan eredménytelen abban a tekintetben, hogy technológiái egyre drágulnak, az egy kibocsátásra jutó fajlagos költségei nőnek, globális népegészségügyi mutatóink ha nem is romlanak, de jó esetben stagnálnak, megfejelve a felbukkanó és gyógyíthatatlannak tűnő régi-új betegségekkel, az kuruzslóiparba való kiözönléssel. Eközben az egészségügyben dolgozók (nem azonosak a "belőle élők" fogalomkörével!) életszínvonala, keresete nem javul, sőt, romlik. Ezen a Fidesz-kormány az ablakon feleslegesen és nem célirányosan kihajított milliárdjai sem segíthettek.

- Az egészségügy tartósan sikertelen abban a tekintetben, hogy miközben az egészségi állapot javulását a társadalom elsősorban tőle várja, a javulás nem történik meg, hanem épp ellenkezőleg! Sikertelen abban, hogy nem ad sikerélmény sem a benn e dolgozóknak, (tisztelet a kivételnek) sem a benne gyógyulást keresőknek. Az egészségügyben helyenként panama-gyanú veszi körül a beruházásokat, a beszerzéseket, a személyi döntéseket, a gazdálkodást. A finanszírozási anomáliák miatt mindenkin eluralkodott a járulékbehajtási mizéria, az utóbbi időben a Simicska-üggyel tovább súlyosbítva. A fentiek okozta kisebbfajta pszichózis (és még néhány tényező) hatására a közvélemény negatívan ítéli- és éli meg az egészségügy egészét, és csakugyan negatívan az egészségpolitikát, mivel döntően annak tulajdonítja a sikertelenséget. A legutóbbi Fidesz-évek alatt történt kedvezőtlen lépések hatására a hazai egészségügy elképesztő mértékben át-és túlpolitizálttá vált.

Ha tehát a magyar egészségügy részeiben reformálhatatlan, akkor gyökeres változásra van szüksége! E változások legfontosabb célja nem lehet más, mint a lakosság egészségi állapotának gyors és hatékony javítása, az egészségügyi ellátórendszer szerkezetének és a finanszírozás rendszerének egyidejű megváltoztatásával.

23.2 Diagnózis

23.2.1 Válságágazat: romló egészségi és egészségügyi állapotok

A magyar lakosság egészségi állapota rendkívül rossz. A várható élettartam alacsony. Világelsők közé tartozunk a daganatos-, az emésztőrendszeri valamint a keringési rendszer betegségeiben elhunytak arányát tekintve. Helyzetünk nemcsak a legfejlettebb országokhoz képest katasztrofális, hanem a hozzánk hasonló, volt kommunista országokéhoz is. Ha a 15-59 éves korosztály halandósága a csehországi szinten állna, akkor évente 13 ezerrel kevesebb haláleset történne Magyarországon.

A lakosság rossz egészségi állapotához az egészségügyi rendszer válsága társul. Az egészségügyi rendszer a magyar gazdaság válságágazata, az elhalasztott és egymásra torlódó átalakítási teendők miatt helyzetének reménytelensége csak a mezőgazdaságéhoz fogható.

A két válság egyidejűsége azt a csalóka látszatot kelti, mintha a lakosság rossz egészségi állapota az egészségügyi rendszer finanszírozási és működési válságának következménye lenne. Ez azonban csak részben igaz. A rossz egészségi állapotokért az embert és környezetét semmibe vevő, hazánkat a fejlett országoktól eltávolító szocializmus volt elsősorban felelős. Csak így értelmezhető ugyanis, hogy a rendszerváltást követően megállt a férfiak várható élettartamának 1960 óta tartó csökkenése, a nőké pedig tovább növekedett, így a várható élettartam Magyarországon is másfél évvel meghosszabbodott. Ez a javulás sokkal inkább az életmód és a környezeti hatások változásának következménye, amit nem az egészségügyi ellátás minőségének, hatékonyságának növekedése idézett elő.

A rendszerváltás az életmódra kettős hatást gyakorolt.

- A teljesítménykényszer és annak elismerése javította, az alacsony képzettséget igénylő munkalehetőség radikális csökkenése viszont rontotta a megélhetési perspektívákat.

- A környezetszennyező iparágak felszámolása javította; a mai emberhez méltatlan állapotokba szorult, falvakban tengődő százezrek reménytelensége rontotta a környezeti állapotokat.

- A betegség, a táppénz vállalhatatlansága javította az egészségmegőrzés esélyét, de rontotta a sokszorosan hátrányos helyzetűek - ezen belül pedig különösen a roma népesség - életlehetőségeit.

- Az egészségi állapot a társadalmi rétegződés tényezőjévé vált (erre példa a romák egészségi állapota).

Ezért a társadalmi-gazdasági rendszerváltás végigvitele, a fenntartható fejlődés feltételének megteremtése egyúttal program az egészségi állapotok javításához is. Azonban az előbbiekből is láthatjuk, hogy önmagában a gondoknak csak csekély részét képes orvosolni.

Magyarország lakossága gyorsan öregszik, nő az egészségügyi ellátásra szoruló népesség aránya. A gazdasági átalakulás következtében ugyanakkor csökkent a jóléti rendszereket finanszírozó és jövedelmét be is valló foglalkoztatotti létszám. Az öregedés és a leszűkült járulékfizetői kör önmagában is súlyos finanszírozási gondokat okozott volna, de ehhez társul még a gyógyító technika drágulása, valamint az egészségügyi rendszer részleges piacosodásából származó pénzügyi, morális és szervezési ellehetetlenülés. Az objektív tényezők mellett a piac- és versenyellenes állami magatartás és a farizeuskodó kormánytörekvések fokozták a válságot. Kizárólag az egészségügyi dolgozók áldozatos és gyakran emberfeletti tevékenységének köszönhető, hogy az egészségügyi ellátás ezek ellenére sem omlott össze és még működik ma is.

A Korszakváltás Programja nem toldozgató-foltozgató egészségpolitikát, hanem gyökeres reformokat javasol. A mai helyzet megjavításához pénz kell, - nagyon sok pénz, - ezért a szabad demokraták a szabályozott piac intézményeinek megteremtésétől várják a javulást. Reformjavaslataink

- a versenyteljesítmények megbecsülésén,

- az ellátórendszer működési mechanizmusának és belső szerkezetének átalakításán,

- jó minőségű ellátást kikényszerítő helyzet helyreállításán alapulnak;

- azonnali válságkezelésként elengedhetetlen a szakdolgozók és nővérek azonnali béremelése valamint az egészségügyi érdekegyeztetés.

A lakosság egészségi állapotának javításához önmagában az egészségügyi rendszer átfogó reformja azonban kevés. Ehhez az egészségmegőrzés egyéni és közösségi programjai, felvilágosítás, a megelőzési programok folyamatos bővülése és egyéni életmódváltás kell.

23.2.2 Az egészségügyi rendszer válságának jelei és okai

- Források elapadása: tíz évvel a rendszerváltás után az egészségügyben nem ment végbe modellváltás. Kizárólag a munkabérekre kivetett járulékokból az ellátás jelenlegi színvonala sem tartható fenn. A járulékbevétel 1992-ben még a GDP 8,0%-nak felelt meg, ez 2000-re 5,8%-ra csökkent. Ha nem lesznek új forrásokat eredményező reformok, az ágazat a jövőben is folyamatos anyagi válságban marad, s a GDP-ben elfoglalt részaránya is tovább csökken.

- Szegények finanszírozzák a gazdagokat: az álságos egyenlősdi miatt a közepes és a magas jövedelmű rétegek hálapénzzel, társadalmi kapcsolataikkal olyan magas szintű ellátásokhoz jutnak, amelyekért a nyugati országokban a hazainál jóval többet kellene fizetniük. Igazságtalan és aránytalan a kiemelt minőségű ellátás befolyásosak által történő olcsó igénybevétele.

- Morális süllyedés: a privatizáció által még nem érintett "állami" területeken a legális alapbérek alacsonyak, a pótlékok rendszere áttekinthetetlen, jelentős a hálapénz szerepe. Megjelentek a gyógyszergyártók, valamint az orvosi műszer- és berendezésgyártó cégek promóciós célú támogatásai. Így egyre inkább a "mellékes" vált a fő bevétellé, ami a teljesítmények valós megbecsülését ellehetetleníti.

- A kórházak, szakorvosi rendelőintézetek állapota leromlott: az 50-es és 60-as évtized egészségügyi fejlesztéseinek az akkori kórházak és rendelőintézetek megfelelőek voltak. Mára azonban a betegek többsége okkal és joggal érzi úgy, hogy az ellátórendszer infrastruktúrája messze elmaradt attól a szinttől, amelyet átlagos magyar polgárként saját otthonában megszokott. A kórházak, rendelőintézetek jelentős része még a hatósági követelményeket sem tudja teljesíteni. Ha a jogállamiság teljes szigorral érvényesülne, sok egészségügyi intézményt egyszerűen be kellene zárni.

- Ésszerűtlen az egészségügy belső struktúrája: a kórházcentrikusság a 20%-os ágyszám csökkenés ellenére is fennmaradt, sőt, a finanszírozás terén még erősödött is.

- Rosszak a létszámarányok - az ápoló és kisegítő személyzet számához viszonyítva sok az orvos. A szakmai kontroll hiánya konzerválja a rossz finanszírozást és a rossz szerkezetet. A létszámát és arányait tekintve növekvő időskorú népesség ellátására a magyar egészségügy nincs felkészülve.

- Zavarosak a tulajdonviszonyok: az egészségügyben tevékenykedő szereplők feladatai, kötelezettségei illetve pénzügyi lehetőségei nincsenek jól meghatározva. Nem különül el egymástól világosan az ágazati minisztérium, a települési önkormányzat, az egészségügyi szolgáltatók, illetve a szolgáltatásokat vásárló (állami) egészségbiztosító feladata és hatásköre. Mindenki szerepzavarral küzd. A települési önkormányzat nem tud beleszólni a finanszírozás kérdéseibe. A társadalombiztosítás tulajdonosi szerepre törekvő hivatallá vált, az illetékes ágazati minisztérium pedig pénz és hatalmi jogosítványok nélkül, politikai trükkökkel és átlátszó propaganda kampányokkal próbálja maga alá gyűrni az önkormányzatokat és a biztosítót.

23.3 Terápia

23.3.1 Liberális ajánlat: Amit rövid távon el kell érni

- Emelni fogjuk az egészségügyi dolgozók átlagos relatív jövedelmét. Minőségi szolgáltatás csak jól fizetett és erkölcsileg sebezhetetlen emberektől várható. Ezért is visszaszorítjuk a hálapénz és az illegális pénzszerzés minden formáját.

- Javítani fogjuk a pénzeszközök felhasználásának hatékonyságát, erősíteni a költségérzékenységet és a teljesítménykényszert. Váljon üzemszerűvé a nagyobb gyógyító intézmények (kórházak, szakrendelők) működése. Az egészségügyi szolgáltatókat mind orvos-szakmai, mind költséghatékonysági szempontból rendszeresen mérni és elemezni kell. A szolgáltatók és a biztosítók

között a versenyt a nyilvánosság számára átláthatóvá kell tenni. A finanszírozás rendszere legyen igazságosabb és ellenőrzöttebb.

- Az épület- és eszközpark-felújításhoz, a komfortszint emeléséhez pótlólagos forrásokat vonunk be. Ilyen lehet a közepes és magas jövedelmű háztartások önkéntesen vállalt többletbefizetése, a hazai és a külföldi üzleti szféra, és a tehetősebb települési önkormányzatok támogatása.

23.3.2 A szolgáltatások reformját a biztosítási rendszer reformjával kell összekapcsolni!

A válság a keresleti-finanszírozási oldal reformja nélkül nem hárítható el. Mi több: ha a kínálati és a keresleti oldal reformját időben szétválasztanánk, az költségrobbanáshoz és/vagy az orvosi ellátás minőségének romlásához vezetne. Mindenképpen szükség van arra, hogy egymással versenyben álló biztosítók szerepet vállaljanak az ugyancsak egymással versenyző szolgáltatók ellenőrzésében, a minőségi standardok betartatásában, a költségvetési korlátok megkeményítésében.

23.3.3 Adó helyett biztosítást

Magyarországon a társadalmi biztonságot adó biztosítás működőképességét az állam törvényi erővel kényszeríti ki - önként nagyon kevesen maradnának a rendszerben. Az általunk kitűzött célok megvalósulását nem segítené a visszatérés az angol és skandináv gyakorlatból ismert, a biztosítási elvet csak perifériális szinten beépítő állami egészségügyi rendszerhez. A kizárólag adóból történő finanszírozás nehezítené az egészségügy forrásainak bővítését, nem lenne pénz béremelésre, a hálapénz-rendszer megszüntetésére. Az alapellátás - ezen belül a háziorvosi ellátás, a gyermekorvosi ellátás és a fogászat - privatizációja után már nem lehet letérni a plurális rendszer útjáról. Az elmúlt 4-5 év során, ha lassan és vaskos ellentmondásokkal terhelt módon is, de megkezdődött az üzleti alapú egészségbiztosítási formák terjedése. Az állami egészségügyi rendszer visszaállítása súlyosan sértené a már működő üzleti formákat.

23.4 A szolgáltatók versenyéért

Az egészségügyi ellátások és az ellátási struktúra számára - figyelemmel a betegek és a betegellátás biztonságára - mindennemű változtatás csak úgy képzelhető el, hogy azokra mind a felkészülési idő, mind pedig az átalakulással szükségszerűen együtt járó költségek rendelkezésre állnak. Ezért a szabad demokraták az átalakításhoz az egészség-alapú stratégiai tervezés eszközrendszerét ajánlják a köztársaság polgárai számára. A kampányszerű kapacitáscsökkentések, az ad hoc költségvetési beavatkozások, az ilyen-olyan hangulatjavító és célt nem érő bérkiegészítések ideje az egészségügyben lejárt!

23.4.1 Regionális szemléletű ellátásszervezés

Az egészségügyi ellátás megtervezését meg kell előznie az egészségi állapot értékelésének és a pozitív változások, valamint az annak érdekében megtenni kívánt lépések megtervezésének! A szabad demokraták által elgondolt egészségügyi kormányzatnak érdemi stratégiai tervvel kell rendelkeznie, amely érthető és világos értékek mentén, megalapozott mérési rendszerre épülő indikátorokkal képes megtervezni és előre jelezni a lakosság egészségi állapotának szükséges változását és a változtatás lépéseit, mind az egészségi állapotban, mind az egészségügyi struktúrában - egységben az egészségi állapotra érdemi hatással bíró más mutatókkal, úgymint környezeti állapot vagy a szociális jólét.

A szabad demokraták egy tíz éves egészségfejlesztési program keretén belül kívánják megvalósítani egészségpolitikai elképzeléseiket.

A program keretében ki kell alakítani olyan kórházak rendszerét, amelyek képesek üzemszerűen, 24 órában rendelkezésre állni és mindennemű diagnosztikai, terápiás szolgáltatást nyújtani. Ezek a kórházak ennek megfelelően a sürgősségi betegellátás legfontosabb színterei is egyben. Ezek az intézmények kulcsintézményei a régiók - elkészítendő - egészségterve megvalósításának, az ellátások és szolgáltatások nyújtásának.

23.4.2 Szabályozott munkaerőpiacot az egészségügyben

A szolgáltatási oldal radikális reformjának első lépése, hogy meg kell változtatni a járóbeteg szakrendelésen és a kórházakban dolgozó orvosok helyzetét. A körzeti gyermek- és háziorvosok, valamint a fogorvosok után őket is ki kell menteni az évtizedek óta megcsontosodott, s újabban a közalkalmazotti jogviszony által is megerősített, totálisan hierarchikus rendszerből. Sem az orvosok, sem a mellettük dolgozó ápoló személyzet körében nem tartható fenn az ügyeleti pótlékokkal, túlórapénzzel, kiemelésekkel átszőtt mai bérezési rendszer. A kórházi orvosok közalkalmazotti besorolása nem ösztönöz a racionális létszámgazdálkodásra és nem ad módot a teljesítmény szerinti differenciálásra. Hasonló a helyzet az egyetemi klinikákon és az önálló (nem kórházhoz tartozó) nagyobb szakrendelőkben is.

Az ésszerűtlen helyzet mellett az aránytalanságok is feszítenek. A patikák privatizációja, az orvoslátogatói rendszer megszilárdulása, a diagnosztika és a járóbeteg-ellátás egy részének privatizációja, valamint a háziorvosi privatizáció olyan aránytalanságokat teremtettek, amit már 2-3 éves távlatban sem lehet tovább fenntartani.

A gyakorlatban szinte kezelhetetlen bérfeszültséget eredményez, hogy a nem-orvos dolgozók hivatalos bére és keresete az orvosi bérszínvonalhoz lesz továbbra is "igazítva". Más megfogalmazásban: a szakdolgozók bérét addig nem lehet érdemben emelni, amíg az orvosi bérek nem kerülnek rendezésre. Nem tehetnek mást, mint amit tesznek: otthagyják a pályát. Szakképzett asszisztencia hiányában nagy értékű gépek maradnak kihasználatlanul, a kórház nem képes folyamatos üzemmódban a hét minden napján működni.

Mind politikai, mind költségvetési szempontból megoldhatatlan minden olyan javaslat, amely a közalkalmazotti keretek fenntartásával egyidejűleg kívánja megvalósítani a kórházi orvosok és a többi egészségügyi dolgozó bérének emelését, mert az nyomban hasonló igényeket támasztana a közszféra más területein is.

Az SZDSZ a szabályozott munkaerőpiac helyreállításában látja a megoldást. Az első lépés annak deklarálása, hogy az orvos nem közalkalmazott. Arra kell tehát törekedni, hogy a szakrendelői és kórházi orvosok minél nagyobb része a Munka Törvénykönyve szerinti jogviszonyt alakítson ki munkaadójával. (Ne maradjon kötelezően közalkalmazott.)

A nagyobb szakrendelők a települési önkormányzatok tulajdonában vannak, itt kell elkezdeni az átalakítást. Ahol csak lehet, törekedni kell a szakrendelők önállósítására - azaz a kórházaktól való elválasztásra. Ha ez megtörtént, az önkormányzat 3-5 évre menedzserszerződést köthet a szakrendelő működtetésére kiírt pályázat győztesével, a szakrendelő új vezetőjével. Ezt követően alakítható át - a jelenlegi pénzügyi kereteken belül - az egészségügyi intézmények foglalkoztatási szerkezete, formái. Ezek az új foglalkoztatási szerződések számos egyedi vonást tartalmazhatnak (pl. szabályozhatják a magánpraxis engedélyezését vagy tiltását, lehet szó főállásról vagy mellékállásról). A következő fázis - mely időben egybe is eshet az előző fázissal - a kórházak belső rendjének átalakítása.

A versenyhelyzet és a közvetlen anyagi érdekeltség az orvosi szolgáltatások minőségének javulását fogja eredményezni. Az elmúlt 10 év tapasztalatai a magyar gazdaság minden területén ezt igazolták - miért éppen az egészségügy lenne kivétel? A kórházi és klinikai orvosokat kell "kimozdítani", számukra kell vonzó lehetőséget kínálni. Ha ők saját érdekükben, a szabályozott munkaerőpiac által ösztönzötten kimozdulnak a kórházból, sokkal könnyebb lesz végrehajtani a szerkezetátalakítást: bezárni a hatékonnyá nem tehető kórházat, és a megmaradókban növelni a szakképzett ápolószemélyzet létszámát és bérét. Finanszírozási oldalról is igaz, hogy csak ezen az úton lehet csökkenteni a fekvőbeteg ellátás részarányát és növelni az alapellátás és a szakellátás pénzügyi lehetőségeit.

23.4.3 Az egészségügyi nagyüzem legyen vállalat

A feladat az, hogy a rosszul szervezett egészségügyi nagyüzemeket, jól szervezett vállalatként működő nagyüzemmé alakítsuk. Kórházaink, nagyobb szakrendelőink mindig is magukon viselték a

nagyüzemi jelleget: éjjel-nappal nyitva vannak, nem zárhatnak be ünnepnapon sem. A feszültségek és problémák jelentős része csak látszatra finanszírozási gond. Valójában az a baj, hogy ez a nagyvállalati-nagyüzemi rendszer zavaros belső szabályok szerint működik, rossz a "termelési tényezők" (orvos, nővér, ágy, műszer, gép és gyógyszer) egymáshoz viszonyított belső aránya, a folyamatos működés hiányosságai miatt alacsony a nagy értékű eszközök kihasználtsága, a lehetségesnél lassabban és drágábban gyógyulnak a betegek.

- A kórházakat és nagyobb szakrendelőket gazdasági társasággá, vagy közhasznú társasággá kell átalakítani. Ez önmagában még nem kell, hogy tulajdonosváltást is eredményezzen, de utat nyit abba az irányba is. Fontosabb ennél, hogy ezeket az egymással versenyző intézeteket ne csupán vezessék, hanem menedzseljék!

Az intézménymenedzselés megszervezéséhez hasonlóan bonyolult és költséges, de nélkülözhetetlen, hogy az orvos-beteg találkozások orvosi dokumentációját (kórlap, leletek, zárójelentés stb.) kiegészítse a beavatkozások pénzügyi vetületét bemutató információ, a számla.

Az 1993-ban bevezetett output, teljesítmény arányos HBCS finanszírozási rendszerről nem kell és nem is szabad lemondani. Épp ellenkezőleg! Első közelítésben arra van szükség, hogy a kórházak a tényleges ráfordításokat tükröző számlák segítségével maguk is követhessék, milyen kapcsolat van gyógyító tevékenységük és a HBCS alapú finanszírozás között. A számlát a beteg aláírásával hitelesíti, majd a biztosító(k) apparátusa ellenőrzi. Ez látszólag lényegtelen kérdés, pedig nem az.

A teljesítmény-finanszírozás jelenlegi rendszerének két nagy gyengesége van.

- Egyrészt, hogy olyan önbevallásra épülő rendszer, amelyben nincs vagy csak nagyon kevés a beépített kontrollmechanizmus. Ma az egészségügyi intézmények a tb felé történő teljesítmény-elszámolást adminisztratív-statisztikai jelentési kötelezettségnek fogják fel, s nem annak, ami az valójában: a számla benyújtása. E szemlélet megváltoztatásában a beteg aláírásának jelentős szerepe lehet.

- A másik probléma, hogy a mai érdekeltségi és elszámolási rendszer nem eléggé ösztönöz arra, hogy a kórházi menedzsment pontosan nyomon kövesse a gyógyítási költségek belső arányait. Legalább négy költségelemet kellene megkülönböztetni: hotelköltség (alapdíj x nap); orvosi beavatkozások és ápolási költség; gyógyszerköltségek; különleges személyi szolgáltatások (pl. különszoba, gyógytorna).

Visszatérő panasz a magyar egészségügyben, hogy az amortizáció "nincs benne" az OEP áraiban. Ez részben szükségszerű, hiszen az egészségügyi szolgáltatók épületei, eszközei jelenleg a települési önkormányzatok tulajdonában vannak, az eszközök pótlásához szükséges forrásokat elvben nekik kell biztosítani, s elvben erre vannak is forrásaik. A központi költségvetés címzett és céltámogatási rendszere, a területfejlesztési alapok évente 20-25 milliárd forintot biztosítanak az egészségügyi eszközpark pótlására és korszerűsítésére. A nemzetgazdaság szintjén tehát meg vannak a gépek, műszerek pótlásához szükséges források. Ezek amortizációját a központi források arányos csökkentésével be kell építeni a biztosító által fizetett árba (térítési díjakba).

23.4.4 Átgondolt privatizációs stratégia, szervezett privatizáció

Önmagában véve az a tény, hogy az alapellátásban dolgozó orvos a települési önkormányzattól béreli a rendelőt, nem tekintendő sürgősen korrigálandó anomáliának. Az Orbán-Torgyán kormány központilag szervezett praxisprivatizációs kampánya célját tévesztett, rossz ötlet volt. Az egyes települések vezetőinek maguknak kell dönteni arról, hogy milyen jogi konstrukciót kínálnak a háziorvosoknak.

Hasonlóképpen kell eljárni az ellátás magasabb szakmai szintjein. A nagyobb szakrendelők és kórházak privatizálásának sem az a fő kérdése, hogy ki lesz az épület és a telek tulajdonosa. Ez lehet az önkormányzat, de lehet maga a működtető társaság is. A vállalkozó orvos és az önkormányzat mai konfliktusai mélyén nem a "funkcionális" privatizáció hiányosságai lappanganak, hanem az a tény, hogy az orvos nem tud nyomást gyakorolni az önkormányzatra a rendelő működtetéséhez és fejlesztéséhez szükséges források kikényszerítése érdekében. Ezen kell és lehet is segíteni. De nem

úgy, hogy minden körülmények között az orvos tulajdonába adjuk az épületet és a rendelő berendezéseit. Ennél sokkal hatásosabb módszer a szakmai standardok ellenőrzéséért felelős ÁNTSZ-ek megerősítése. Legyen az ö feladatuk annak kikényszerítése, hogy az ellátásért felelős önkormányzatok megfelelő színvonalon tartsák az orvosi rendelőket és szakrendelőket.

A felületes szemlélőnek úgy tűnik, hogy az orvoslás derékhadát jelentő rendelőintézeti és kórházi ellátásban még nem kezdődött el a privatizáció. Ez bizonyos tekintetben igaz, a lényeget tekintve azonban téves megfogalmazás. Az egészségügyi intézmények privatizációja alapvetően különbözik a termelő szféra vállalataitól: az intézmények 1990 óta nincsenek közvetlenül állami tulajdonban. A törvényalkotó a tulajdonosi jogosítványokat részben a települési önkormányzatoknak, részben a nagyfokú autonómiával felruházott egyetemeknek adta. Az Egészségügyi Minisztérium kezelésében ma már alig több mint 10 országos gyógyító intézmény van (pl. Országos Kardiológiai Intézet). Mindennek következtében az egészségügy privatizációja eddig sem volt, s a jövőben sem lesz központilag vezérelt, még akkor sem, ha emellett számos szakmai-politikai érv lenne felhozható. A privatizáció stratégiájának és keretének kell átgondoltnak és összehangoltnak lennie!

Az egészségügy privatizációjában ismét fennáll annak a veszélye, hogy a megindult részprivatizációhoz nem társul az egységes működésű gyógyító intézmények privatizációja. Ez egyaránt vonatkozik a szolgáltató-jellegű tevékenységekre (pl. takarítás, élelmezés) és a diagnosztikai-gyógyító munkára. A részegységek privatizációja kiszolgáltatottá teheti az állami keretek között maradó egységeket, ha a "maradék" privatizálása lemarad vagy elmarad. Ha egy önkormányzat úgy dönt, hogy a rendelőintézetet vagy a kórházat gazdasági társaság formájában kívánja működtetni, akkor célszerűbb, ha az intézmény minden részlege bekerül a társaságba, s így az egész intézmény kerül 30, 50 vagy 100%-ban privatizálásra.

23.5 Liberális ajánlat: A többszintű biztosítás új modellje

Jelenleg a magyar egészségügy 70%-ban közfinanszírozáson alapul. A szabad demokraták ezt a közfinanszírozási arányt fenn akarják tartani. Változtatni kell azonban azon a mai gyakorlaton, amelyben a járulékfizetőktől beszedett 600 milliárd forint egyetlen adminisztratív apparátus, a monopolhelyzetű OEP döntései szerint kerül elosztásra. Ezt sem a közgazdasági racionalitás, sem a társadalmi szolidaritás elve nem indokolja, s csak ez vezethet el az egészségbiztosítás viszonylagos depolitizálásához is.

Az egészségügyi kormányzat klasszikus 22-es csapdájában van. Versengő biztosítók megjelenése nélkül nem lehet remélni, hogy az egészségügyi szolgáltatások területén beindulnak a változások. Csak tőlük remélheti a kormányzat a reform véghezviteléhez szükséges anyagi forrásokat, a szükséges szervezőerőt és menedzsment-tudást. Másfelől viszont az üzleti biztosítók okkal félnek a rendszer kiépítéséhez szükséges hatalmas költségektől és visszakérdeznek: miért kellene nekünk magunkra vállalni a kínálati oldal rendbetételével járó népszerűtlen döntések sorozatát?

Ahhoz, hogy úrrá legyünk a kockázatok és veszteségek mai szövevényén, hozzá kell kezdeni a biztosítói, vásárlói oldal decentralizációjához. Ahhoz, hogy egy hatékonyabb modellhez jussunk, a fő ellentmondásokat kezelni képes átmeneti modell keretében el kell indítani az átalakulást. Olyan egészségbiztosítási modellre teszünk javaslatot, amely egyszerre több fontos követelménynek is képes eleget tenni:

- egyetlen magyar állampolgár sem marad biztosítás nélkül;

- a csomag egy része tekintetében az állampolgárok választhatnak a biztosítók között;

- versenyhelyzetet teremt a finanszírozók között;

- egészségpolitikai szempontok alapján úgy osztja meg az egységes egészségbiztosítási csomagot, hogy az a lehető legkevesebb társadalmi konfliktussal járjon;

- erősödik a járulékfizetés és a szolgáltatás igénybevehetősége közötti kapcsolat, de a köz- és népegészségügyi szempontból fontos ellátások, valamint a legköltségesebb megbetegedések tekintetében fennmarad a maximális állami garancia;

- lehetőséget ad a biztosítási piac átrendeződésének időbeli elnyújtására;

- egyszerűvé és biztonságossá teszi az új rendszerbe való áttérést.

23.5.1 Biztosítás és ellátás

A modern medicina a beavatkozás célját, indokoltságát, sürgősségét és költségét tekintve nagymértékben különböző eljárásokat kínál. Ebből következik, hogy nem lehet mindenfajta gyógyító szükséglet kielégítését "ingyenesnek", a biztosítási díj által "előre kifizetettnek" tekinteni. Másfelől társadalmilag nem elfogadható, hogy a legszegényebb, legelesettebb rétegek kimaradjanak bizonyos ellátásokból. A kétféle igény akkor egyeztethető össze,

- ha az egészségügyi szolgáltatásokat legalább három nagy csoportba osztjuk,

- az ezekhez való hozzájutást különböző elvek szerint határozzuk meg,

- és különböző intézményekre bízzuk.

A javasolt egészségbiztosítási modellt háromszintű modellnek nevezzük.

I. szint: Prevenció

A modell első szintjén elsősorban prevencióról és szűrővizsgálatokról van szó, de idetartozik a vérellátás, a klasszikus járványügy (a tüdőgondozók, a bőr- és nemibeteg gondozók), az addiktológia, a terhesgondozás, az iskolaorvosi ellátás, a védőoltások stb. Az egyén oldaláról nézve ezek az orvosi szolgáltatások előre kiszámíthatóak, nem tekinthetők véletlenszerű, váratlan eseménynek, mint egy baleset vagy egy megbetegedés. Az ilyen ellátások állami szempontból is jól tervezhetők és célszerűen nagy rendszerekben működtetendők. Mindenképpen kívánatos, ha ebben a csoportban a biztosítási kockázat kezelése, a szolgáltatások ellenőrzése és a népegészségügyi adatok szisztematikus feldolgozása továbbra is egy kézben marad. Ezeknek az ellátásoknak a megszervezése sokszorosan javítja az egészségügyi állapotokat, ingyenessége nem jelent "túlfogyasztást". A megelőzés jellegű, I. finanszírozási szinthez tartozó ellátásokat kivesszük az egészségbiztosítás finanszírozási rendszeréből, s azokat az állami költségvetés finanszírozza adókból vagy egészségügyi hozzájárulásból.

II. szint: Az üzleti biztosítás szabályozott versenye

A modell II. szintjét a maradékelv definiálja: minden ellátás ide tartozik, amely nincs benne az I. és a III. szintben. Ez lesz az az ellátási csomag, ahol az állampolgárok szabadon választhatnak biztosítót. Ha úgy gondolják, bennmaradnak az állami biztosítás, az OEP rendszerében, de ha úgy látják jónak, akkor a II. szint által nyújtott szolgáltatások tekintetében magánbiztosítóval is szerződést köthetnek. Az I. és a III. szint pontos tartalmát tételes módon előre meg kell határozni, s ezt jogszabályban kell rögzíteni. Ez egy 2-3 évente lefolytatandó keserves alku, amelybe be kell vonni az orvosi szakma érdekképviseleti és tudományos reprezentánsait, valamint a betegszervezeteket is. Nyomós érvek szólnak amellett, hogy a pénzbeli ellátások fedezése és adminisztrációja a jövőben ne az állami egészségbiztosításra, hanem a választott biztosítókra háruljon. Érezze úgy a biztosított, hogy a saját táppénzéért ö már fizetett egyszer, s most a saját biztosítója fizet neki, ha betegség miatt egy időre munkaképtelenné vált.

III. szint: Különlegesen költséges beavatkozások

Az angol nyelvű szakirodalom ezt a szintet katasztrófa-ellátásnak nevezi. Olyan orvosi beavatkozások tartoznak ide, amelyek jellemzője a magas fajlagos költség, a viszonylag kicsi esetszám, a véletlenszerűség, valamint a beavatkozással együtt járó nagyfokú kockázat. Ezek:

- a nagy értékű műtéti beavatkozások,

- a rák gyógyításánál alkalmazott sugárterápia és kemoterápia,

- a koraszülött-ellátás bonyolultabb esetei,

- a járóbeteg-ellátásában használatos legdrágább gyógyszerek

- a rendkívül hosszú ápolási idejű orvosi ellátások.

A III. szinten az időskori ápolás elkerülhetetlenül növekvő társadalmi költségeire kell intézményes finanszírozási módszert találnunk, de a hosszú idejű ápolás körébe tartoznak az elmegyógyintézeti, pszichiátriai fekvőbeteg-intézetek szolgáltatásai, a rehabilitációs és a bentlakásra kényszerülő mozgássérültek, a gyógyíthatatlan betegségben szenvedők, valamint a szenvedélybetegségek (alkohol, kábítószer) gyógyítása. A sokszor éveket is igénybe vevő ápolás költségei rendkívül magasak - az ezzel összefüggő kockázatokat nem indokolt a kisebb magánbiztosítókra ruházni. Ha ugyanis ezt tesszük, akkor fennáll annak veszélye, hogy e kockázatok terhét a biztosítók áthárítják a betegek legközvetlenebbül érintett csoportjára.

A magas fajlagos költség azt indokolja, hogy a finanszírozás felelőssége semmilyen körülmények között ne kerüljön magánkézbe, s hogy az országos méretű kockázatközösség ne kerüljön megbontásra, és mi több, különlegesen erős állami garanciát kell teremteni arra, hogy a legsúlyosabb, leghosszabb ideig tartó és legköltségesebb megbetegedések esetén minden magyar állampolgár megfelelő orvosi ellátásban részesüljön. A III. szint állami szabályozottsága éppen ezt szolgálja. Ez a szabályozás lehet a II. szinten működő biztosítótársaságok kötelező viszontbiztosítása, de lehet az erre kijelölt OEP is.

23.5.2 Átmenet a versenyhez

A javaslat szerint a III. szinthez tartozó gyógyító-megelőző ellátások körében a jövőben is fennmaradna az erős állami szabályozás, államilag szabályozott finanszírozás és az erre kijelölt biztosító (esetleg az OEP) monopolhelyzete.

A II. szinthez tartozó ellátások tekintetében a polgárok élhetnek a szabad választással. Ha úgy döntenek, kiléphetnek az OEP-böl és más biztosítóval köthetnek szerződést. Ez a fajta biztosítás tehát önkéntes, de csak a választás tekintetében. Aki kilép az OEP-böl, az valahol másutt köteles biztosítást kötni, s ha így dönt, akkor a járulék meghatározott hányadát magával viheti.

Első lépésben nem változik a járulékmérték kiszabásának rendje, azt továbbra is a törvény határozza meg, kötelező módon. A rendszer egészében a járuléktömeg sem változik. A II. szint járulékát a kilépök esetében is a III-as járulékkal együtt kell be szedni. A beszedett járulék átutalásra kerül a kijelölt monopolbiztosítónak, illetve a többi biztosítónak.

Rendkívül fontos, hogy az egymással versengő biztosítók ne legyenek érdekeltek a hozzájuk jelentkező ügyfelek életkor és egészségi állapot szerinti szelekciójában. Ez ugyanis oda vezetne, hogy a kijelölt állami biztosítónál maradnának a legidősebb, legalacsonyabb jövedelmű rétegek. Annak érdekében, hogy a II. szint finanszírozása során se működjön erős érdekeltség az idősebbek és a betegebbnek tűnő ügyfelek kizárására, bizonyos mértékű újraelosztásra van szükség. A (II. szintnél) magánbiztosítást igénybe vevő állampolgárok nem az általuk fizetett járulékot, hanem az életkoruk, foglalkozásuk stb. szerint rájuk eső várható átlagos egészségügyi kiadásokat "viszik magukkal" a központilag beszedett járuléktömegből az általuk választott biztosítóhoz (holland modell). A holland modell szerint két azonos keresetű, de eltérő korú, nemű, foglalkozású és lakóhelyű dolgozó a központi elosztó kasszába azonos mértékű járulékot fizetne a II. szint biztosítására, de a biztosítók a magasabb kockázatú biztosított után több, az alacsonyabb kockázatú biztosított után kevesebb pénzt

kapnának a központi kasszából. Többet kapna a hatvan éves férfi után, mint a negyven éves után, és többet kapna a férfi, mint a nő után, és többet kapna a fizikai, mint a szellemi foglalkozású után, stb.

Nyilvánvaló, hogy ez a modell csak a régi és az új rendszer átmeneti időszakában ad egyértelmű eljárásrendet. Ahogyan haladunk előre az időben, a II. szinten is újabb és költségesebb eljárások jelennek majd meg, s ebben az esetben vita tárgya lesz, hogy az üzleti biztosítók - ide értve az OEP üzleti biztosítói részlegét is - kötelesek-e finanszírozni ezeket. Ilyen körülmények között kifejezetten előnyös, hogy több magántulajdonban lévő biztosító és az OEP üzleti része egyszerre van jelen a piacon. A piaci szereplőknek - szakértők bevonásával - időről időre meg kell egyezniük a vitás kérdésekben. Ha pedig nem tudnak megegyezni, akkor az állami reguláció - az üzleti egészségbiztosítást felügyelő hatóság - fog dönteni.

23.6 Új felhalmozási forrásokat

Valójában nincs arra szükség, hogy az ország 3000 településén minden háziorvos saját tulajdonú, jól felszerelt rendelőt alakítson ki milliókért. A gyógyítás minőségének garantálása és folyamatos emelése szempontjából az lenne a kívánatos, hogy négy, öt vagy tíz orvos egymással társulva olyan rendelőket hozzon létre, amelyek egy kisebb körzet (kb. 10 ezer fő) folyamatos és magas szintű ellátását képesek biztosítani. Ez természetesen nem 5-10 millió forintot, hanem ennél egy nagyságrenddel nagyobb tőkét igényel. Éppen ezért indokolt lenne a vállalkozó háziorvos elnevezést magán- és csoportpraxis elnevezésre változtatni, attól függően, hogy egy-vagy többszemélyes a cég.

A nagy gyógyító intézményeknél is alapvető struktúraváltásra van szükség. A ma működő több mint 400 kórház, kórház-rendelő és szakorvosi rendelő legkorszerűbb orvostechnikával történő felszerelése nemcsak elfogadhatatlanul sok pénzt igényelne, de orvos-szakmai szempontból felesleges is. Egyrészt azért, mert a műtéti és diagnosztikai kapacitások kihasználtsága nagyon alacsony lenne, másrészt azért, mert egy ennyire szétforgácsolt eszközhálózathoz nem lehet biztosítani a megfelelő rutinnal rendelkező orvoslétszámot sem.

Kórházaink az átlagos ágyszámot tekintve túlságosan nagyok, nemzetközi összehasonlításban is kiugróan magas az 1000 lakosra jutó ágyszám. Az ágyszámcsökkentés kórházbezárás nélkül makroszinten nem megtakarítást hoz, hanem az egy ágyra jutó pénzt növeli, és ezzel némi minőségi javulást eredményez. (Kár, hogy 1994 és 1997 között, amikor valóban radikális ágyszámcsökkentés ment végbe s ennek eredményeképpen javult az ellátás minősége, az egészségügyi kormányzat nem volt képes ezeket az összefüggéseket meggyőző módon bemutatni.) Jelentős költségmegtakarítást csak a nagy kórházak megszüntetése eredményezne, ez azonban lényegesen rontaná az ellátáshoz való hozzáférést, hiszen a nagy kórházak viszonylag távol esnek egymástól.

Egy nagyszabású, több éves rekonstrukciós programot - amely egyidejűleg biztosítja az elavult, kisebb kapacitással rendelkező kórházak és szakrendelők bezárását, új intézmények építését, valamint a magánpraxisok műszerellátását - nem lehet másként finanszírozni, mint

- az állami költségvetés,

- a biztosítói szektor és

- a magántöke egyidejű bevonásával,

- a régiók kiemelt szerepe mellett.

23.7 A helyi önkormányzatok felelősségének változása

A közvélekedéssel ellentétben az ingyenes egészségügyi ellátáshoz való jog nem alkotmányos jog. A jogosultság alapja nem az állampolgárság, hanem a társadalombiztosítási jogviszony. Senkit sem gyógyítanak ingyen: a munkaadók és a munkavállalók járulékfizetés útján, előre fizetnek az egészségügyi szolgáltatásokért - azokért is, amelyeket munkavállalóként vesznek igénybe és azokért is, amelyeket majd csak nyugdíjas korukban. Ezt a jogi konstrukciót az 1997-es új tb-törvény

rögzítette, amikor kimondta, hogy az ellátások igénybevételére való jogosultságot a járulékfizetési kötelezettség teljesítése alapozza meg. Ez a megfogalmazás megfelel az Alkotmány előírásainak is.

Az önkormányzatok esetében sem arról szólnak a jogszabályok, hogy pontosan mit jelent a települési önkormányzat számára az ellátási kötelezettség. Az állam egészére vonatkozóan is csak igen általánosan lehet meghatározni, hogy mi az az ellátási minimum, ami minden biztosítottnak jár. Nincs olyan törvény, amely előírná, hogy egy faluban egy, kettő vagy három háziorvosnak kell dolgoznia az alapellátásban, vagy éppenséggel egynek sem, ha ti. több falu közösen oldja meg az ellátást.

Az 1990. évi önkormányzati törvény és különösen az 1997. évi egészségügyi törvény inkább az önkormányzatok jogainak meghatározására koncentrál. Az egészségügyi törvény azt a jogot biztosítja a képviselőtestületnek, hogy megállapítsa és kialakítsa az egészségügyi alapellátások körzeteit és biztosítsa a szakrendelők és kórházak működését. Ha alaposan végiggondoljuk, hogy ezek a meghatározások valójában mit jelentenek, akkor könnyű belátni, hogy itt az a lényeg, hogy mely kérdésekben dönthet az önkormányzat. Az alapellátási körzetek meghatározásának joga azt jelenti, hogy nem a minisztérium, nem az ÁNTSZ, nem az egészségbiztosító vagy az Orvosi Kamara határozza meg hány orvos kell a faluba - a képviselőtestület választja ki a háziorvost, a szakrendelő vagy a kórház vezetőjét.

Sokkal egyértelműbb a jogszabály, amikor az orvos ellátási felelősségéről beszél. Az egészségügyi törvény minden egészségügyi dolgozó - tehát nem csak az orvosok számára - kötelezővé teszi az elsősegély nyújtást. Egészen pontosan a törvény azt mondja, hogy az egészségügyi dolgozó "a tőle elvárható módon és a rendelkezésre álló eszközöktől függően" minden körülmények között köteles segítséget nyújtani a rászoruló személynek. Azok az orvosok pedig, akik területi ellátási kötelezettséget vállaltak - és a praxis-privatizáció által érintett háziorvosok, gyerekorvosok és fogorvosok 95%-ban ebbe a kategóriába tartoznak - a rendes munkaidőn kívül is kötelesek rendelkezésre állni. Az orvostársadalom védelmében legyen mondva: ezt minden orvos tudja és teszi is.

Természetesen az új finanszírozási modellben és a szolgáltatói oldal versenymechanizmusában változnia kell az önkormányzat felelősségének és hatáskörének is. Az önkormányzatok segíthetik vagy ronthatják a területükön élőket abban, hogy jobb vagy rosszabb feltételekkel jussanak biztosításhoz, illetve jobb vagy rosszabb szolgáltatóhoz. Ez a mai rendszerhez képest együttműködést, szervezést tesz szükségessé a különböző önkormányzatok, az önkormányzatok és a biztosítók valamint az egészségügyi szolgáltatók között.

24. Müködö lakáspiac, szociális lakáspolitika

A szabad demokraták a létrejött piaci intézményrendszer keretei között javasolnak fordulatot a lakáspolitikában.

24.1 Javuló lakáshelyzet, növekvő esélykülönbségek, torz lakáspolitika

24.1.1 Megszűnt a mennyiségi lakáshiány

A nemzetközi összehasonlítások bizonyítják, hogy a lakásállomány legfontosabb statisztikailag kezelhető mutatói szerint Magyarországon a lakáshelyzet a hasonló jövedelemmel rendelkező (nem kelet-európai)országokhoz képest meglepően jó, gyakran viszonylag közel van a nyugat-európai színvonalhoz. 1990 óta a száz lakásra jutó népesség 14 fővel csökkent. A száz szobára jutó lakosok száma 105 fő, azaz szinte minden lakosra jut egy szoba. A 90-es évek első felére megszűnt az ún. mennyiségi lakáshiány. 1996-ban a lakások száma a lassuló ütemű lakásépítkezések ellenére is mintegy 3 százalékkal több lett, mint a háztartások száma. A mennyiségi mutatók nem a lakásberuházások miatt jeleztek egyértelmű javulást, hanem a demográfiai folyamatok miatt. Az 1996-os mikrocenzus adatai alapján lehetett regisztrálni, hogy nemcsak a népesség, hanem a háztartások száma is csökken. A javuló átlagok azonban elrejtik a társadalmi problémák jó részét, a társadalom kettészakadását a lakásállomány szerint.

24.1.2 Eltűntek a szociális lakások

A nagyvárosok lakásállománya minőségi szempontból kettészakadni látszik:

- egy jobb és javuló állapotú, magántulajdonú,

- egy rossz és folyamatosan romló minőségű állományrészre.

Az utóbbi döntő részét az önkormányzati tulajdonú lakások alkotják, de ide tartozik az utóbbi években privatizált, illetve a korábban is magántulajdonban levő lakótelepi lakások jelentős része is.

Az önkormányzati lakások minősége tekintetében az adatok egyértelműen romló tendenciát jeleznek. Az önkormányzati lakások korábban egyedül a komfort tekintetében voltak kedvezőbb helyzetben, az utóbbi néhány évben ez az előny is elveszett. A magán- és önkormányzati tulajdonú lakások minőségének távolodása tartós tendenciának látszik, hiszen sem az önkormányzatok, sem a bérlők anyagi helyzete nem teszi lehetővé a közeljövőben, hogy a lakások felújításával, korszerűsítésével lehetővé váljon e folyamat megállítása.

A kilencvenes években az önkormányzati lakásállomány 75%-át privatizálták. Ez a "privatizációs nyereség" egyenlőtlen elosztásához vezetett: akinek jobb lakása volt, nagyobb rejtett támogatást kapott. 1990 és 1997 között 500-600 ezer bérlakás került magántulajdonba, ami minimum (lakásonként átlagosan 1millió forinttal számolva) 500-600 milliárd forintnyi érték elosztását jelentette. A lakásprivatizációnak voltak pozitív hatásai is: növelte a lakáskínálatot, és a magasabb jövedelműek körében a lakásállomány megóvásáért vállalt fizetési hajlandóságot is.

A lakásprivatizáció komoly hatást gyakorolt a folyó költségvetési támogatások nagyságára is. 1988-1990 között évi 15-21 milliárd Ft költségvetési kiadást jelentett az új bérlakások építése, valamint a telek-előkészítés és felújítás, ami mai árakon kb. 90-100 milliárd forint kiadást jelentene. Ettől a tételtől megszabadult a költségvetés, a szociális problémáktól azonban nem. Az önkormányzatoknak kell szembenézniük a helyben jelentkező szociális problémákkal, amelyek megoldására sem technikákat, sem forrást nem tudott a lakáspolitika ajánlani.

A privatizáció, illetve az évtizedek óta elmaradt felújítások nyomán, a jelenleg önkormányzati tulajdonban levő lakásállomány ma már sem arányaiban, sem minőségében nem tesz eleget a szociális lakásellátás kritériumainak. Az 1990-es és az 1996-os adatokat összehasonlítva megállapítható, hogy a bérlakások lakóinak társadalmi összetételében homogenizálódás figyelhető meg: valamennyi hátrányos helyzetű csoport nagyobb gyakorisággal él e lakásokban. Magasabb a sokgyermekesek, a gyermeküket egyedül nevelő szülők, az egyedülálló, idős nyugdíjasok, a munkanélküli háztartásfők, az alacsony iskolai végzettségűek aránya.

A privatizációval párhuzamosan súlyos feszültségek alakultak ki az önkormányzati lakásgazdálkodásban. Ennek több oka van. Egyrészt aránytalanul összezsugorodott a szociális lakásgazdálkodás számára rendelkezésre álló lakásállomány (6%-ra az EU-országok 18 százalékos átlagával szemben.) Másrészt a korábban számos problémával ugyan, de működő szociális lakásgazdálkodás rendszere összeomlóban van, ugyanis az önkormányzatok egyéb területek finanszírozására kénytelenek átcsoportosítani a lakáságazatból befolyó bevételeiket.

24.1.3 Visszaesett a szervezett lakásépítés

1987-ben 57 ezer lakást építettek, 1993-94-ben 21 ezret, 1996-97-ben 28 ezret. Miközben 1996-ban fele annyi lakás épült, mint a nyolcvanas évek végén, a lakossági építkezések száma csak 20%-kal csökkent, a szervezett lakásépítés az egykori tizedére esett vissza, az állami lakásépítés pedig gyakorlatilag megszűnt. A lakásépítés a térség valamennyi országában visszaesett. Az évtized közepén sem Lengyelországban, sem Csehországban, sem Szlovákiában nem érte el az öt évvel korábbi felét. Ez azt támasztja alá, hogy a lakásépítések számát alapvetően a makrogazdaság változása határozza meg. Noha az új lakások építése drámaian csökkent, (ellentétben a Fidesz-kormány véleményével) a legnagyobb problémát nem ez jelenti. Ezt fejtjük ki bővebben a következő fejezetekben.

24.1.4 Javult, de még alacsony a lakásmobilitás

Az 1990-es években a lakásár/jövedelem hányados (vagyis az átlagos lakásár osztva a háztartások évi jövedelmével) a korábbi 6,2-röl kb. 4,9-re csökkent, mivel a lakásárak kevésbé növekedtek, mint a jövedelmek. Ezt a piaci lakásrendszer irányába tett lépésként kell értékelni.

Az "olcsó" és "drága" lakások közötti távolság viszont jelentősen növekedett, a piac polarizálódott, mivel a lakásárak eltérő ütemben növekedtek. A legalsó lakásosztály átlagos értéke kb. kétszeresére nőtt, a legdrágább lakások esetében több mint két és félszeresére. Így a legolcsóbb és a legdrágább lakások közötti különbség 4,9-röl 6,5-re növekedett.

A lakáspiaci árak polarizációja eltérően érintette az első lakást vásárlókat és a lakáspiacon mozgó családokat. Az első lakást vásárlók helyzete relatíve javult, mert a rossz (sokszor drága fenntartású) lakások ára reálértékben csökkent. Így esetükben két éves átlagjövedelem is elegendő egy lakás megvásárlásához. Azonban a mobil családok (akiknek a magasabb árfekvésű és az alacsonyabb árfekvésű lakás közti különbözetet kell megfizetniük) a lakásár/jövedelem ollója növekedett, a továbblépés nehézzé vált. Ez is hozzájárul ahhoz, hogy a lakásmobilitás ma még mindig alacsony fokú, pedig a lakásmobilitás hozzájárul a lakásállomány kihasználtságához, a lakáskorszerűsítéssel, lakásfelújításokkal való kapcsolata pedig egyértelmű. (A lakást változtató háztartások több, mint 50%-a végez valamilyen felújítást a lakásán.)

24.1.5 A támogatási rendszer a gazdagokat segíti

A lakásépítés visszaesésénél súlyosabb társadalmi következményekkel járt a lakáskiadás/jövedelem arány növekedése. 1989-ig a lakással kapcsolatos kiadások a háztartási jövedelmek 10-12%-át tették ki. Mára ezek radikálisan megemelkedtek, elérik a háztartási jövedelmek 25-30%-át átlagosan, a legalsó jövedelmi ötöd esetében pedig megközelíthetik a 45-50%-ot is. A mai lakáspolitika egyik alapellentmondása, hogy amíg a lakossági csoportok közötti jövedelemkülönbség nőtt, addig a jövedelemhez kötött, célzott támogatások még mindig alárendelt szerepet játszanak. A lakástámogatások (a lakásfenntartási támogatás kivételével, ami az összes támogatás 5%-át teszi ki) továbbra is jövedelmi korlát nélkül kerülnek be a rendszerbe, holott a jövedelemkülönbségek radikálisan növekedtek.

A szociálisan hátrányos helyzetűek 5-15%-a az, aki önkormányzati lakáshoz juthat, a 85-95%-uknak a piacon kell lakást keresniük. A szociális lakások iránti igényt minimum a lakásállomány 15%-ára becsülhetjük, és még ekkora szociális lakásállománnyal is az EU-átlag alatt lennénk. Az önkormányzatok nem képesek a rendelkezésükre álló eszközökkel ellátni ezt a feladatot.

A kilencvenes években a hajléktalanok száma lényegesen megemelkedett. Bár a hajléktalanság okai nem a lakásszférában gyökereznek, tény, hogy ma az önálló életvitelre alkalmas hajléktalanok lakásellátása sem része a kormányzati és önkormányzati lakáspolitikának.

24.1.6 A Fidesz hangsúlyváltásai

Az Orbán-kormány a támogatások növelése, de azok célzottságának csökkentése mellett tette le a voksát. Ez a politika akkor életképes, ha a piaci viszonyok kiépítése olyan többletforrásokhoz juttatja a gazdaságot, ami lehetővé teszi egy bőkezűbb, "polgári" támogatási rendszer működését. A piac kiépítése eddig legalábbis rövidtávon, inkább forrásokat vont el a gazdaságtól.

Az Orbán-kormány feladata azt a valamennyi korábbi kormányzat és nemzetközi donor szervezet (Világbank, USAID stb.) által javasolt elvet, miszerint a lakástámogatási rendszerben növelni kell a célzottságot, azaz a jövedelmi és anyagi helyzetük alapján rászoruló társadalmi csoportokat kell támogatni. Ehelyett a Fidesz azáltal, hogy a lakásépítést hangsúlyozza, a támogatási rendszert a közép- és felső-közép jövedelmű rétegek felé nyitja ki. Mindez tovább növeli az építeni képes és hajlandó réteg javára már így is meglévő aránytalanságot.

Az ÁFA-visszaigénylési rendszer részleges helyreállítása nem növelte a lakásépítési kedvet, nem csökkentette a feketegazdaságot, viszont zavarosabbá tette az elszámolásokat.

Azt a korábbi törekvést, hogy a támogatási rendszer világosan elváljon a finanszírozási rendszertől, a legújabb lakáspolitikai intézkedések felrúgták. A kamattámogatás bevezetése, kiterjesztés és kizárólag új lakásokhoz kötése tovább növelte a támogatási rendszer torzításait és regresszív, gazdagokat támogató jellegét. A lakásépítés erőltetése a támogatások erre való koncentrálásával anélkül csökkentette az építeni amúgy is szándékozók költségét, hogy érdemben növelte volna az épülő lakásszámot és javította volna a lakásmobilitást.

Amíg a hitelezés kamattámogatása csupán hangzatos blöff, nem kerül sokba, hiszen csak kevesen képesek igénybe venni. Ha pedig lazítanak a követelményeken, az éppúgy a költségvetés "elúszását" jelentheti, mint a valaha támogatott OTP hitelek esetében láthattuk.

24.2 A liberális lakáspolitikai koncepció elvei

24.2.1 A lakásrendszer társadalmi, gazdasági beágyazottsága

A lakásvagyon a háztartások legfontosabb vagyona, következésképpen a háztartások gazdasági viselkedését a lakásrendszer alapvetően befolyásolja. A lakásszektort meghatározó folyamatok egyre nagyobb arányban a külső gazdasági és társadalmi erők döntéseinek, érdekeinek, elvárásainak függvényei.

A lakáspolitikának

- számolnia kell az önkormányzatokkal;

- lakáspolitikai feladataik meghatározásakor nem szabad leszűkíteni az önkormányzatok döntési lehetőségeit;

- reagálnia kell a gazdaság és társadalom más szféráiból kiinduló kihívásokra;

- a hajléktalanság oka elsősorban nem a lakásszektorban gyökeredzik, de megoldása elképzelhetetlen megfelelő lakáspolitika nélkül;

- rugalmas és jövedelmekhez igazodó lakásfenntartási támogatási rendszer kiépítését igényli a lakásfenntartási költségek emelkedése, egyenlőtlen (pl. fűtési módoktól függő) eloszlása;

- a támogatási rendszer része a lakáspolitikának, de nem választható el a szociálpolitikától.

24.2.2 Szektorsemleges lakáspolitika

A szabad demokraták lakáspolitikája a fogyasztók szabad választását segíti. Célunk, hogy mindenki anyagi lehetőségei és igényei alapján dönthessen lakása milyenségéről. Ez szabad választást jelent egyrészt a bérlet és a tulajdon között, másrészt az építés, felújítás és lakásvásárlás között.

- Bérlet és tulajdon közötti szabad választás

A lakáshoz jutás nem lehet egyetlen egyszer és mindenkorra érvényes döntés, hanem olyan választás, amelyet a körülmények változásától függően, életciklusunk különböző szakaszaiban esetleg többször is módosíthatunk. A piacgazdaságokban a saját tulajdonú házzal vagy lakással rendelkező háztartások részaránya az életkor növekedésével egyenes arányban növekszik. Vagyis a tulajdonszerzés a háztartás anyagi feltételeiben, földrajzi megállapodottságában bekövetkező változásnak és nem kényszerválasztásnak az eredménye. A pályakezdő, mobilabb fiatal háztartások számára mind anyagi szempontból, mind pedig a családi létszám előre nem látható változása szempontjából a bérlakás képvisel megfelelőbb formát.

A saját lakás- és a bérlakás-szektor arányának változása miatt nálunk a választás lehetősége erősen korlátozott. A bérlakások tömeges privatizációja és a bérlakásokat hátrányosan érintő változások szükségessé teszik a lakáspolitikai koncepcióban és gyakorlat megváltoztatását.

A lakáspolitika a nagyvárosokban ne preferálja a saját lakásépítést és ne sújtsa a bérlakásépítést vagy bérbeadást, hanem közel azonos esélyek mellett ismerje el mindkét lakásforma szükségességét. Ez az elv természetesen nem érvényes azokra a vidéki településekre, ahol a célszerű lakásforma a saját tulajdonú lakás.

- Építés, felújítás és lakásvásárlás közötti szabad választás

A háztartások számára - az adott korlátok között - lehetőséget kell adni, hogy a kapott lakástámogatást igényeinek megfelelően használhassák fel. Maguk dönthessen arról, hogy lakásukat új építéssel, lakásvásárlással vagy a meglévő lakás bővítésével, felújításával kívánják-e biztosítani.

Az új lakások építésének prioritása, a mennyiségi lakáshiány megszűnése után nem indokolt. A lakások modernizálása, felújítása, rendszeres karbantartása ugyanolyan makrogazdasági hatásokat vált ki, mint az új lakások építése. A lakásváltoztatásokkal általában együtt járó lakásfelújítás és egyéb kereslet (bútor, tartós fogyasztási cikk stb.) semmivel sem kevésbé pozitív, mint az új lakások építése. A lakásépítési számok visszaesése - a támogatási rendszer ellenére - tükrözi a háztartások választását: adott gazdasági feltételek mellett érdemesebbnek tartják a használt lakásokat vásárlását és felújítását.

A költségvetési támogatásoknak összhangban kell lenniük a lakáspolitikai elvekkel és célokkal. Ennek érdekében, kormányra kerülve, sürgősen átcsoportosításokat fogunk végrehajtani a támogatási tételek között.

24.2.3 A támogatási rendszer szociális célzottsága

A támogatási rendszerek működtetésének egyik legfontosabb alapelve, hogy a támogatások elosztása a rászorultsági kritériumok pontos meghatározásával történjen (célzottság). Rászorultságnál elsődlegesen a jövedelmi (vagyoni) kritériumokat kell figyelembe venni. A szociális segélyezettek társadalmi összetételét vizsgáló KSH adatfelvétel tapasztalatai alátámasztják, hogy a rászorultság jövedelmi alapon történő megítélésével viszonylag megbízhatóan működtethetők a rendszerek. Ezen jövedelmi helyzet mellett kritikus esetekben a vagyon más elemeire, a lakáshelyzetre és demográfiai helyzetre vonatkozó kritériumok is használhatók.

A tapasztalat azt mutatja, hogy az önkormányzati rendszer tudja a leghatékonyabban működtetni a támogatási rendszert, amennyiben a konstrukcióba be vannak építve a központi elvárások. Az említett vizsgálat tapasztalata szerint ennek az a magyarázata, hogy az önkormányzatok a rendszeres ellátási formákra való jogosultságot saját rendeletükben meghatározott időszakonként felülvizsgálják, a felülvizsgálatot környezettanulmánnyal egészítik ki, amely során a kérvényező életkörülményeit vizsgálva információkat próbálnak szerezni a ki nem mutatott jövedelmek létéről vagy nemlétéről is.

24.2.4 Több lehetőséget biztosítunk az önkormányzatoknak

A kormányzati lakáspolitika tényleges kialakításában a szabad demokraták a mainál nagyobb szerepet adnak az önkormányzatoknak. A helyi önkormányzatok megfelelő ösztönző szabályozórendszer esetén mind az igények, mind pedig a lehetőségek oldaláról hatékonyabb megoldásokat képesek találni más szervezeteknél, ezért szükséges lakáspolitikai szerepük növelése.

A rászorultság mérésére a jövedelmi elemeket alkalmazzuk, ami ellen nem elegendő indok a feketegazdaság léte. A jövedelmeket figyelembe vevő rendszerek működtetésére az önkormányzatok a legalkalmasabbak. Az önkormányzatok lakáselosztási pályázatainál bevált gyakorlata is bizonyítja, hogy a szociális lakásra igényt tartó rétegeknél működik a jövedelemhez kötött szűrő, a szórványos negatív esetek a rendszer működőképességét nem befolyásolják.

24.3 Liberális ajánlat: a lakáspolitikai stratégia és a program főbb elemei

A lakáspolitika stratégiai célja, hogy

- a lakásszektor piaci környezetben, célzott szociális programokkal működjön;

- a támogatások a költségvetés kiadásainak 2-3%-a körül stabilizálódjanak;

- egyre inkább az arra rászoruló háztartásoknak jussanak;

- a költségvetés lakáscélú kiadásainak minimum 50%-át a jövedelem-eloszlás alsó 20 százalékában levő háztartásokhoz kell eljuttatni;

- támogatások hatékonyságának növelése érdekében jól működő monitoring rendszert kell kiépíteni.

A lakáspolitika célja, hogy a háztartások és az intézmények a gazdaság fejlődésével párhuzamosan - egyéni és társadalmi szempontból is - optimális döntéseket hozhassanak, korszerűsödjön a lakásállomány, felgyorsuljon a lakásmobilitás, visszaszoruljon a feketegazdaság és a lakásigény-kielégítési alternatívák között torzításmentesen dönthessenek. Illúzió az az elvárás, hogy a lakásberuházások támogatása révén a gazdaság élénkíthető. Egy rossz támogatási rendszer viszont sokat árthat, mert a pazarlás és a társadalmi igazságtalanság aláássa a kormányzatba vetett közbizalmat.

24.3.1 Növeljük a bérlakások számát

A jelenlegi 6%-ról 15-20%-ra fogjuk növelni a bérlakások lakásállományon belüli arányát. A ma is létező önkormányzati szektort stabilizáljuk. Alternatív megoldások:

- a szövetkezeti szektor bővítése (holland, dán minta),

- önkormányzati tulajdonú lakástársaságok (svéd modell),

- a magánbérlakás-szektor bővítése (német modell).

Hosszú távú cél a szektorsemleges politika, ahol a bérlakások ugyanazokat a támogatásokat élvezik mint a magántulajdonban lévő lakások. A lakásépítési támogatásokból indokolatlan kizárni a bérlakásokat. A szektor bővítésére programot indítunk, amelynek fontos eleme egy új - a szociális szektor forrásaiból finanszírozott - lakbér-támogatási rendszer.

24.3.2 A szervezett lakásépítés támogatása

Növelni kívánjuk a szervezett lakásépítés arányát. Ennek érdekében a támogatások és az adó-visszatérítés (ÁFA-kedvezmény) esetében előnyben fogjuk részesíteni a szervezett formákat. Célunk, hogy ilyen keretek között valósuljon meg a lakásberuházások többsége. (Jelenleg ez még csak 10% körül van.) Jelentős eredményként könyvelnénk el, ha a "kaláka" típusú, minőséget produkálni képtelen építkezési mód 15-20%-ra csökkenne. A helyi önkormányzati lakásprogramokban is kiemelt szerepet szánunk a szervezett megoldásoknak. A lakásépítési szervezeteket a támogatási rendszeren keresztül érdekeltté fogjuk tenni a feketegazdaság leépítésében.

24.3.3 Korszerű lakásfinanszírozási rendszer

A lakásfinanszírozási rendszerben a hitelezés szerepét növelni kell. A rosszul működő lakásfinanszírozás korlátozza a mobilitást, a háztartások lakáskiadásait, és többletigényt támaszt a támogatásokra. A lakáshitelezés szerepének növelése, a jelzáloghitel rendszer kiépítése alapvetően magánbankok részvételével, a különböző hitelkonstrukciók és bankok közötti verseny erősítésével, "semleges" támogatási rendszerrel kell, hogy végbemenjen. A hatékony lakásfinanszírozási rendszer háttérintézményeinek kiépítése (adósnyilvántartás, standardizált hitelelbírálás, hitelkockázatok nyilvánosságra hozása, biztonságos, garantált telekkönyvezés, ingatlanpiaci információk rendszere, nyilvánosságra hozása stb.) ugyancsak ránk vár.

24.3.4 A támogatási rendszer megújítása

Egységes, áttekinthető lakástámogatási rendszert kell kiépíteni. A lakásberuházásokon belül meg kívánjuk szüntetni az új lakásépítés kiemelt kezelését. A lakásfelújításoknak, bővítéseknek és a korszerűsítésnek az új lakásépítéssel azonos prioritást kell biztosítani. Az adókedvezmény szerepét nem fogjuk növelni gazdagoknak kedvező jövedelemelosztási hatásai miatt. Helyi önkormányzatok szerepét erősíteni fogjuk a lakástámogatások nyújtásában (a helyi önállóságot növelő blokktámogatás bevezetése). A támogatások célcsoportjainak pontos meghatározása és a célzottság növelése törvényi megoldásokat igényel.

24.4 Szociális lakásprobléma kezelése

A lakáspolitikának fel kell készülnie a szociális lakásprobléma kezelésére (hajléktalanság, hátralékosok és alacsony jövedelem háztartások problémái). Meg kell állítani a lakótelepek és a régi városrészek leromlását, a lakásfelújítást és a rehabilitációs programokat össze kell kapcsolni. Fel kell készülni a szuburbanizációs folyamatok felgyorsulására, és az ezzel kapcsolatos társadalmi költségek csökkentésére.

25. Élhető ország, fenntartható fejlődés, összehangolt környezetpolitika

25.1 Korszakváltás a környezetvédelemben

Ha a környezet állapota romlik, csorbul a legfontosabb liberális érték, a szabadság. Ezért a szabad demokraták a környezet minőségének javulásával összehangolt társadalmi-gazdasági fejlődés hívei. Az előttünk álló évtized egyik legnagyobb kihívása a környezettudatos magatartáshitelességének megerősödése és elterjedése.

A Korszakváltás Programja

- környezettudatosságra épülő,
- a környezettel harmóniában lévő,
- fenntartható fejlődésre orientált
- liberális program.

A Korszakváltás Programja olyan intézményrendszer kiépítését célozza a társadalom és a gazdaság minden szintjén, amely:

- nemcsak megállítja a környezetromlást,
- hanem a használt és kihasznált természeti környezet árának megkövetelésével,
- ebből nyert forrásoknak célzott és ellenőrzött felhasználásával

a környezeti állapotok javítását tűzi ki célul.

A környezetvédelem, a környezetgazdálkodás középpontba kerülése nemcsak azért fontos, mert a fejlett országokhoz képest nagyok az elmaradások, vagy mert a rendszerváltás óta eltelt tíz esztendő alatt csak szórványos eredményekkel jellemezhető fejlődés következett be, hanem azért is, mert a Fidesz-kormányzás első két éve szégyenletes állapotokat eredményezett, így a Fidesz-Kisgazda rombolás helyreállítása is komoly erőfeszítéseket igényel.

25.2 A kisgazda zsákmány

1990 és 1998 között - ha vontatottan is, de - kiépültek a környezetpolitika legfontosabb intézményei:

- a Környezetvédelmi Minisztérium létrehozta a környezetvédelmi szervezetek rendszerét,
- elkezdte az országos és a helyi mérések, megfigyelések rendszerességen és nemzetközi összehasonlító módszereken alapuló alkalmazását;
- civil szervezetekkel együttműködve kidolgozta a legfontosabb fejlesztési feladatokat tartalmazó Nemzeti Környezetvédelmi Programot (1996);

- elkészültek a szakmai tervezetek a környezetterhelést büntető termékdíjakról, a hulladékgazdálkodásról;
- a csatornázottság és szennyvíztermelés állapotának javítására újraindultak az önkormányzati céltámogatást ígérő országos és helyi programok;
- a privatizációhoz kapcsolódva elkészültek a vállalati környezetvédelmi felmérések.

A rendszerváltás első nyolc évének szerény eredményei semmivé foszlottak a Fidesz-kisgazda kormány országlása nyomán. A kisgazda hűbérbirtokként kezelt környezetvédelmi tárca felkészült szakembereit elkergették, így a szakma tekintélye és az elkészített kerettörvények színvonala egyaránt visszaesett. Ez a tendencia alapvetően veszélyezteti a környezetvédelmi feladatok megvalósítását. Nem tudja garantálni a környezetvédelem címén behajtott adók és díjak valóban környezetvédelmi feladatokra való fordítását. A minisztérium vezetése képtelen együttműködni a civil szervezetekkel, a környezetvédő mozgalmak anyagi támogatását a politikai hűségük fokától teszi függővé. Megbénult mind a szakmai kapcsolata, mind a gyakorlati együttműködése az Országos Környezetvédelmi Tanácsba delegált legfontosabb civil szervezetekkel.

A Nemzeti Környezetvédelmi Program végrehajtása elakadt. A szükséges csatornázási, szennyvíztisztítási és szilárdhulladék-begyütési céltámogatásokat politikai hűségnyilatkozat alapján osztják szét az önkormányzatok között. A környezetvédelmi célelőirányzat felhasználásában az önkény és a politikai hűség diktál, így az Európai Unió által felkínált források igénybevételére a megfelelő és ellenőrizhető, átlátható rendszer hiányában nincs mód. A kormányon belül a környezetvédelemre szánt összegek elapadtak, hiszen a Fidesz maga sem merte ezeket a koalíciós partnere kezében lévő tárcára bízni.

Sajnos, az sem segít ezen az állapoton, hogy az Országgyűlés Környezetvédelmi Bizottsága agresszíven bírálta a minisztérium tevékenységét. Az országgyűlés kontrollja abban az esetben válna lehetővé, ha a vita szakmai alternatívákról folyna. Azonban az elmúlt években az Országgyűlés illetékes bizottsága egyfajta politikai szelep szerepet töltött be, és csupán a megszaporodott konfliktusok által felgyülemlett feszültséget ?ereszti le? rajta keresztül a legnagyobb kormányzó párt.

A környezetvédelem országos szintű háttérbe szorulása miatt sem kifelé, a szomszédos országok felé, sem befelé nincs világos követelmény vagy együttműködési készség. Az ország egyik legnagyobb ökológiai katasztrófája, a tiszai mérgezés a megelőzésre, az előrejelzésre és az együttműködésre építő távlatos környezetpolitizálással megelőzhető, a katasztrófa bekövetkezte után világos és hiteles iránymutatással, szervezéssel enyhíthető lett volna. Az országos környezetvédelmi politika meggyengülésének eredményeként a helyi hatósági tevékenységben is eluralkodott a részrehajlás, az üzleti érdek. Így például az Unió országaiból már kitiltott csirkefarm-üzemeltet a környezeti állapotokat katasztrofálisan érintő beruházásra kapott engedélyt vagy a hulladékimport elleni fellépési jogosítványok hiányában is kalózkísérletek történtek.

A környezetvédelmi miniszter cseréje megállíthatja a további romlást, de az elvesztegetett két év bepótlása, a felbomlott, távlatot vesztett környezetpolitika utáni állapotok helyreállítása a következő kormány feladata.

25.3 A helyreállítás és a felemelkedés

A szabad demokraták a környezetvédelmet nem állami hatóságok elszigetelt eljárásainak, vagy néhány megszállott civil szervezet akciózásának tekintik, hanem közös erőfeszítések eredményének. A környezetvédelem, a környezeti állapotok javításával összehangolt gazdasági-társadalmi fejlődés programja legfontosabb céljaink között szerepel. A megelőzés, a természeti erőforrások megőrzése és megújítása érdekében folytatott környezettudatos SZDSZ-politika

- az intézményrendszer átalakításával,
- a gazdasági szabályozás (árrendszer és adók) környezetorientáltságával,
- a környezetvédelmi fejlesztési célok és programok összehangolt rendszerével,
- a Fidesz-Kisgazda országlás okozta károk helyreállítására,
- az élhető ország alternatívájának megteremtésére törekszik.

Nemcsak állami intézmények és szerepek újraformálása, átlátható, értékorientált, határozott működésük megerősítése fontos feladat, hanem a demokratikus társadalom iskolájaként az egyénekkel és közösségeikkel való összehangolt és nyilvános együttműködés is. A szabad demokraták az ökológia ügyét nem szűkkeblű nemzeti határokon belüli, vagy kormányfői tárgyalásokon megoldható kérdésként kezelik, hanem a minden szintű együttműködést (lokális, regionális, közigazgatási, önkormányzati, civil mozgalmak) igénylő és feltételező tudatos cselekvés tereként.

A liberális gazdaság- és társadalompolitika a környezeti hatásokat, környezeti állapotok romlásának megállítását és a lehetséges javulást kiemelt prioritásként kezeli. Megköveteli, hogy minden részpolitikai program legyen figyelemmel a környezeti hatásokra, elvárja a legkisebb terhelést, vagy az állapotok javítását okozó alternatívák kimunkálását.

25.3.1 A környezetpolitika eszközei

A környezetpolitika eszközei között a

- hosszú távú és összehangolt tervezési és fejlesztési programok,
- piacgazdasági szabályozás
- és a szükséges mértékű, indokolt esetekre korlátozódó hatósági beavatkozások a legfontosabbak.

A Korszakváltás Programja az eddig -olcsón- kifosztott természeti erőforrások megújítására helyezi a hangsúlyt. Ezért a környezetbarát magatartás elsegítése érdekében a fejlett országokban érvényesülő árarányok elérését és adózási rendszerek alkalmazását szorgalmazzák. Külön ökoadók bevezetését a következő 5-10 éves időszakban nem tartjuk indokoltnak, de a környezetszennyező vagy az erőforrások pazarló felhasználását eredményező alacsony árak és alacsony adókulcsok fokozatos, de határozott felemelését igen.

A szabad demokraták a környezettudatos politikától nemcsak az erőforrások, a környezeti állapotok megújulását, hanem új minőségű gazdaságot, új munkahelyeket, új technológiák kifejlődésének ösztönzését is várják.

Az Európai Unióhoz való csatlakozás érdekében határozott gyorsításra van szükség a környezeti követelményeket tartalmazó uniós irányelvek meghonosításában, a mezőgazdasági és ipari tevékenység technológiájának megújítása, a termékszerkezet átalakítása érdekében. Az indokolt időszakos megkülönböztetések számát és idejét a lehető legkisebbre kell méretezni. Ez nemcsak az unió felénk megfogalmazott követelménye, hanem saját érdekünk is. Ezért az 1996-ban kidolgozott Nemzeti Környezetvédelmi Program végrehajtását fel fogjuk gyorsítani. Ez részben jogharmonizációs feladatokat, részben beruházásokat jelent.

Meg fogjuk erősíteni a környezet állapotát, és annak változását megbízható módszerekkel és rendszerességgel mérő, jelző és jelentő rendszereket. Az eredményeket, elemzéseket az egyes veszélyeztetett térségek, társadalmi csoportok bevonásával akcióprogramok, megelőzést szolgáló eljárások kidolgozására és elfogadására kell hasznosítani.

25.4 A környezetvédelem részpolitikai feladatai

25.4.1 A vizek védelme, szennyvízelvezetés és tisztítás

A vízvédelem az utóbbi években viszonylag nagyobb hangsúlyt élvezett, ami az ivóvíz előállítási költségeit tükröző díjak emelésében, az ivóvízbázisok védelmének regionális szintű kezelésében is megmutatkozott. A közműolló azonban továbbra is nagymértékben nyitott, hiszen az egészséges ivóvízzel ellátott települések és háztartások viszonylag nagy arányához képest rendkívül alacsony a szennyvízelvezetésbe és szennyvíztisztításba bekapcsolt lakosság aránya.

Igaz, a víz- és csatornadíjak emelése révén csökkent a vízfelhasználás (43%-kal) és ezáltal a közcsatornába elvezetett szennyvíz mennyisége is (kb. egyharmaddal), ez a csökkenés azonban a

felszín alatti vízbázisok veszélyeztetettségén (ahonnan a közüzemi vízellátás 90%-a biztosítható) mit sem változtatott.

A szennyvíztisztításba bekapcsolt lakosság aránya nem több 32%-nál, ami messze elmarad az EU fejlett tagjainak 61?97%-os, vagy a Cseh- és Lengyelországban elért 57, illetve 42%-os teljesítménytől is. Hazánkban a fürtözésre alkalmasnak ítélt folyók és tavak összességére kötelezően ki kellene tenni a fürödni tilos táblát, a víz minősége ugyanis nem elégíti ki a szigorúbb egészségügyi normákat. 200 milliárd forintot igényel az arzénos vizek megtisztítása is. Az Unió előírásai szerint a kétezer főnél népesebb településeket biológiailag és nem csak fizikai tisztítást végző szennyvíztisztítókkal kell ellátni 2005 végéig, a 15 ezer főnél népesebb településeken pedig már 2000-re be kellett volna fejezni ezt a programot.

A tíz év alatt elérendő változás várható költsége 1500?1700 forint, aminek mintegy 60%-át közpénzek, 40%-át pedig magánvállalkozások és az érintettek fedezik. Ennek a programnak a szervezett végrehajtása az élhető magyarországi állapotot jelentős mértékben javítja. A szabad demokraták ezt

- a hosszú távú kiszámíthatóságot szolgáló fejlesztési programmal,
- a központi költségvetési pénzeszközök rendelkezésre bocsátásával,
- az önkormányzati céltámogatás gazdaságos üzemméreteket, társulásokat követelményként kitűző tíz éves programja finanszírozásával és
- az uniós támogatási források tervezésével és bekapcsolhatóságával fogják megvalósítani.

A vizek védelme érdekében megszüntetjük a vízminőség-védelem és a vízgazdálkodás értelmetlen szétválasztását.

25.4.2 Hulladékgazdálkodás

A legkomolyabb elmaradás a hulladékgazdálkodás területén mutatkozik. Az unió egyes tagállamai különböző rendszereket alakítottak ki ezen a területen. De például a csomagolóanyag hulladékokat az EU-ban általánosan, elsősorban anyagukban kell hasznosítani, csak másodsorban jöhet szóba az égetés, s végső esetben a lerakás. Az előírt visszagyűjtési arányt ? 2001 közepére 50%-ot, a hulladék felét anyagában hasznosítva ? Magyarország csak jóval később tudja vállalni, hiszen az 1996-os Nemzeti Környezetvédelmi Program a települési hulladékokra 25-30%-os újrahasznosítási arányt tűzött célul 2002-ig (jelenleg 15%-nál tartunk).

Az irányelvek teljesítése megoldhatatlan szelektív hulladékgyűjtés nélkül. 2002-töl csak az 1993-ban lerakott szerves anyag 75, 2005-töl csupán 50, végül 2010-töl mindössze 25%-a kerülhet kommunális lerakóba. E cél elérése érdekében a szemétdíjak emelése elkerülhetetlen. A hulladékok kezelése, a keletkezés megelőzése, a begyűjtés, az újrahasznosítás és a veszélyes hulladékok ártalmatlanítása kérdésében ma még a felelőtlenség és a problémák tologatása a jellemző. Ezen a téren a környezettudatos magatartás érdekében egyszerre van szükség

- ösztönzésre és szankcionálásra,
- érdekmentes hatósági beavatkozásra,
- szervezésre,
- központi támogatásra.

Az elkészült alibijellegü hulladékgazdálkodási törvény felülvizsgálatára, az üres kerettörvény helyett tartalmas beavatkozási jogokat adó rendszerszemléletű szabályozásra lesz szükség. A környezetterhelés megállítása érdekében a visszatérítendő (téríthető) termékdíj-rendszer bevezetését is vizsgálni kell, zárt, alapszerű gazdálkodást írva elő.

25.4.3 A levegő tisztaságának védelme

Az új, átfogó levegőtisztaság-védelmi szabályozás már nem halogatható. A területfejlesztési és közlekedéspolitikával összehangoltan kell kialakítani a települések - elsősorban nagyvárosok - helyi éghajlatát kedvezően befolyásoló légszennyező anyagok keletkezésének megelőzését (elsősorban közlekedési légszennyezés), illetve megkötését elősegítő elkerülő utak illetve véderdők, zöldfelületek

telepítését. Az energiagazdálkodásban ? az energiapolitikai javaslatainkkal összhangban ? a káros kibocsátás csökkenéséhez vezethet az energiaigényességet csökkentő piaci árrendszer és piaci nyitás. El kell érni, hogy az általunk is aláírt Európai Energia Charta Egyezménynek a hatályba léptetésével egyidejűleg a megújuló és alternatív energiaforrások igénybevétele (biomassza, napenergia) tíz év alatt elérje az unióban megkívánt alsó határértéket. Ehhez fejlesztési támogatást, kedvezményes kamatú kölcsönprogramot szükséges működtetni.

Az 1999-es adatok szerint az ország területének 13%-a minősül szennyezett levegőjű térségnek, itt él a lakosság közel fele. A fővárosban 1990 után hat év alatt 80%-kal nőtt az asztmások, 50%-kal a tüdőrákban megbetegedettek száma. A települési levegő minőségi állapotának javítása érdekében az eddigieknél lényegesen határozottabb intézkedések szükségesek, különösen a szennyezett minősítésű települések esetében.

- Meg kell valósítani az 1993-ban elfogadott Levegőtisztaság-védelmi Ágazatközi Intézkedési Programot,
- érvényre kell juttatni a járművekre vonatkozó kibocsátási előírásokat,
- összehangolt, országos méretű akciókra van szükség, hogy a parlagfű irtása hatásos legyen.

25.4.4 A termőtalaj és a tápláléklánc védelme

Hazánk egyik legfontosabb, nemzetközi összehasonlításban is egyedülálló arányú természeti erőforrása a termőföld. Rendkívül fontos termékenységének, minőségének megóvása. Ehhez az agrárpolitikát a természeti erőforrások hosszú távú megőrzésének, az egészséget szolgáló élelmiszerek elállításának kell döntően meghatároznia. Ez a versenyképesség szempontjából is egyre fontosabb, integrált agrárgazdálkodást kell folytatni, amelyben a vegyszerek, a mechanikai művelés és a biomódszerek egymást kiegészítik, és egyre inkább az utóbbi lesz uralkodó.

A tápláléklánc minőségének védelme a megfelelő tápelem arányok biztosítását és a szennyező anyagok bejutásának megakadályozását jelenti a növényi és állati eredetű élelem termelése, élelmiszerré történő feldolgozása során,

- az élelmiszerekben található vegyszermaradékok és sugárszennyezettség ellenőrzését szigorítani fogjuk;
- korszerűsítjük a mezőgazdaságban alkalmazásra kerülő vegyi anyagok felhasználásának szabályozását, a növényvédöszer felhasználás oktatását;
- szigorúbb növényvédelmi előírásokat dolgozunk ki és érvényesítünk a települések kertes övezeteiben, illetőleg a hobbikertek körzetében;
- fokozottan támogatjuk a biotermesztési módszerek alkalmazását;
- a termelés mennyiségi növelése helyett célunk a minőség, a nagyobb érték termelése csökkentett anyag- és energia-bevitel mellett;

A szennyezett, de megtisztításra nem kerülő talajokon vizsgálni kell a növények által felvehető mérgező anyagokat. Szükség szerint termelési korlátozásokat kell bevezetni vagy ki kell vonni azokat a mezőgazdasági termelésből - a termelők kárpótlásával. A termelés alól kivont területeken növénytermesztési módszerekkel kell elősegíteni a környezetállapot javulását.

25.4.5 A természetes élővilág védelme

Természeti értékeink és a belőlük fakadó környezeti lehetőségek nemzetközi összehasonlításban is kitüntetett helyet biztosítanak Magyarországnak. Megőrzésük, az élővilág sokféleségének fennmaradása minden állampolgárnak alapvető érdeke és joga. Ennek érdekében módosítani kell a szankcionálási (büntetési, kártérítési) rendszert, különös tekintettel az élőhelyek károsításának megakadályozására és a nem védett területek természeti értékeinek óvására.

A védett természeti területen azokat a hagyományos gazdálkodási módokat lehet engedélyezni, amelyek bizonyítottan elősegítik a biológiai változatosság fennmaradását. Az állami tulajdonban lévő, kiemelkedő jelentőségű természeti értékek kezelését közhasznú társaságok gyakorolják. Meg kell határozni és biztosítani kell a szükséges fenntartási költségeket.

A biológiai sokféleség megőrzésének nemzetközi követelményei megkövetelik

- a biodiverzitás-monitorozási rendszer kialakítását,
- a biodiverzitás-megörzési stratégia elkészítését,
- az érzékeny természeti területek és az ökológiai hálózat kialakítását.

Védelemmel és helyreállítással növelni fogjuk a természetes állapothoz közel álló területeket. A regionális és helyi fejlesztési stratégiák, a terület- és településfejlesztési tervek kialakítása, az erőforrás-használat során a törvény erejével kell érvényt szerezni a természet- és tájvédelmi szempontoknak. A védett természeti területeket körülvevő, illetve összekötő sávokban (egyes esetekben a védett területeken is), a használatra különösen érzékeny területeken a hagyományoshoz hasonló gazdálkodással fogjuk segíteni a természeteshez közeli állapotok fennmaradását. Feltételeit az államnak felvásárlási garanciákkal, hitelkedvezményekkel kell támogatni.

A hazai erdők igen sokrétű, nélkülözhetetlen anyagi és nem anyagi jellegű haszon forrásai. Használatuk csak többcélú, tartamos és a biológiai sokféleséget megőrző erdőgazdálkodás követelménye szerint lehetséges. A kárpótlás után megmaradt erdővagyon állami tulajdonrészét meg kell őrizni. A mezőgazdaságilag nem vagy csak gazdaságtalanul hasznosítható, természetvédelmi szempontból érdektelen földeket erdősíteni kell. Ennek érdekében is segíteni szükséges a birtokkoncentrációt és az erdőtársulásokat. Támogatni fogjuk a közcélú erdészeti feladatok ellátását, lehetőség szerint a foglalkoztatottság növelésével. Biztosítani fogjuk az erdők kezelésének, felújításának anyagi alapját. Ehhez erdőgazdálkodási stratégiát dolgozunk ki.

25.4.6 Kármentesítés

Minden társadalmat érintő gond, hogy a felhalmozódott szennyeződések helye, mértéke, az ebből adódó társadalmi kockázat pontosan nem ismert. A már ismert károk számos országban elengedhetetlenül szükségessé tették a szennyezések és az azokat kiváltó okok felderítését és megszüntetését.

A hazai kármentesítési programot 1991-ben fogadta el a kormány. A volt szovjet laktanyák és gyakorlóterek környezetszennyezésének felszámolásán kívül pénzügyi forrás hiányában 1996-ig nem kezdődhetett meg a kármentesítés. Az elmaradást pótolhatja az újra induló Országos Környezeti Kármentesítési Program. Ennek keretében valósulhat meg a környezet védelmét szolgáló különböző akcióprogramok közötti kapcsolatrendszer kiépítése és az összhang megteremtése, mint amilyen például az ivóvízbázisok védelmére vonatkozó kormányhatározat.

Források hiányában a területek közel 90%-án eddig nem, vagy csak részben került sor a kármentesítések előminősítésére, a károsodás, illetve a veszélyeztetés mértékének megállapítására.

Kármentesítés a holtág-rehabilitációs program is. A helyreállítás célja, hogy az évek során sok olyan holtág és morotva alakuljon ki, amelyek természetszerű élővilágukkal megőrzik a biológiai sokféleséget, bővítik a turisztikai lehetőségeket, és újra kialakulnak a korábbi értékes vizes élőhelyek.

A kármentesítési program indításával hazánk is csatlakozott azon országok köréhez, amelyek a múlt és a jelen környezeti kárainak mentesítését kormányzati felelősséggel, tervezetten, hosszú távon végzik. A feladat mérete miatt a szükséges összegek előteremtése mindenütt gondot jelent. Az EU egyes tagállamai megsegítésére létrehozta az úgynevezett kohézióalapot, amely támogatja a szennyezett területek kármentesítését. Csatlakozásunkkal várhatóan mi is részesülhetünk a támogatásból. Az EU elcsatlakozási alapjaiból (SAPARD - ISPA) ezekre a költséges programokra is szükséges összegeket előirányozni.

26. Társadalmi egyenlőtlenségek alakulása, vesztesek és nyertesek

A szabad demokraták célja, hogy a sikeres gazdasági rendszerváltást a társadalmi egyenlőtlenségek csillapodása, az esélyek kiegyenlítődése kövesse. Tudjuk, hogy a zsákutcás gazdasági és társadalmi rendszer átalakításának árát nem lehetett megspórolni. Csökkenteni azonban lehet, hiszen a kilábalás annál gyorsabb és erőteljesebb, minél előbb és minél mélyebbre hatol az átalakulás. Az ár, amit a

rendszerváltó országok élére kerülésért fizettünk, nem volt kicsi. A beosztottak, munkások helyzetének megrendülése, a perspektívák elvesztése a magyar társadalom jelentős része előtt elhomályosította a gazdasági siker fényét és a felemelkedés reményét. A feladat az, hogy a hit visszaszerzéséhez, az esélyek kiegyenlítéséhez hozzájáruljunk

- az iskolázottság emelése;

- az egész életen át történő tanulás;

- a teljesítmény elismerése és kiemelt finanszírozása;

- a magukról gondoskodni sem tudók támogatása révén.

Feladatunk az iskolázottság, a felkészültség, a nyitottság, a kultúráltság esélyeinek növelése, az elesettek iránti szolidaritás és megértő támogatás elismertetése, a sokféleség tisztelete. Tíz év múlva olyan társadalmat akarunk magunk körül látni, amely a mai állapotokhoz képest egyenlőbb esélyeket tartogat tagjai számára a boldogulásra. E cél eléréséhez fel kell mérnünk az esélyegyenlőség alakulása szempontjából legfontosabb, közpolitikai megközelítést igénylő területeket.

26.1 Társadalmi változások a rendszerváltás után

26.1.1 Gazdasági aktivitás

A rendszerváltást követő évtizedben a 16 éven felüli korosztályokban folyamatosan csökkent a gazdaságilag aktív népesség. Míg a rendszerváltás kezdetekor a gazdaságilag aktívak aránya meghaladta a 45%-ot, addig a század végére ez az arány 41% körül stabilizálódott. Ezen belül hamar kialakult a vállalkozók rétege, mely jelenleg 5%. A nyugdíj mellett dolgozók, valamint az alkalmi munkások aránya az évtizedben végig 1% körül alakult.

Az aktív létszám csökkenését értelemszerűen az inaktív létszám növekedése kísérte. Társadalompolitikai szempontból az inaktívak sorában a munkanélküliek képezik a legfontosabb csoportot, arányuk az évized során mindvégig 6?8% körül ingadozott. A gyeden, gyesen lévők aránya 4% körül mozgott. Hasonlóképpen változatlan, 35% körüli arányt mutatott a nyugdíjasok rétege. Növekedett az eltartottak aránya: 1992-ben ez 9% volt, 1998-ban 16%, majd 1999-ben 13.5%.

26.1.2 Szerkezetváltás

A munkahelyek száma a rendszerváltás után jelentősen csökkent. A munkavállalók zömét (55%) alkotó alacsony képzettségűek száma a rendszerváltás előtti tíz évben 1 millió fővel csökkent. A munkaerőpiacról kikerült 1 millió főt a rendszerváltás első évtizede alatt még további 1 millió követte. Az alacsony képzettségű munkaerő többségében (73%) kiszorult a munkaerőpiacról.

A foglalkoztatottak számának drasztikus csökkenése elsősorban a technológiaváltásnak, másodsorban azon piacok eltűnésének következménye, amelyek beérték az alacsony képzettségű munkaerő által előállított árukkal és szolgáltatásokkal. Az alacsony képzettségű munkaerő munkahelyekről való kikerülése lezajlott a bányászat, kohászat, nehézgépgyártás, műszeripar, textilipar, élelmiszeripar, építőipar területén. Az államszocializmus összeomlása azt a tömeget lehetetlenítette el, amelynek csak a piaci szempontokra érzéketlen államszocialista gazdasági rendszer biztosíthatott munkahelyet. Csak az államszocializmusban volt lehetséges alacsony képzettségű tömegeket munkahelyen, a termelésben foglalkoztatni.

A megmaradt munkahelyeket biztosító szervezetek tulajdonviszonyait a rendszerváltás drasztikusan átrendezte. Az állami, önkormányzati, költségvetési forrásból finanszírozott munkahelyek aránya a rendszerváltás harmadik évében 61% volt. Jelenleg ez az arány már csak 41%. A magántulajdonban lévő szervezetek által biztosított munkahelyek aránya jelenleg több mint 50%. A maradékon a vegyes tulajdonú munkaszervezetek osztoznak.

26.1.3 Gazdagok és szegények

Ha a fogyasztásból kiindulva alkotunk képet a magyar társadalom egyes rétegei közötti különbségekről, akkor egy hierarchikusan tagolt, piramisra emlékeztető képet kapunk. A legelőnyösebb helyzetű, elit csoport aránya a társadalomban néhány százalék. Erre a rétegre az jellemző, hogy nagyon jó lakáskörülmények között élnek, s mind anyagi, mind kulturális fogyasztásuk színvonalas és számottevő. Az elitet követi a jómódúak csoportja, melynek lakáskörülményei szintén jók, de fogyasztásuk mind az anyagi, mind a kulturális javak tekintetében alatta marad az elitben tapasztaltakhoz képest. A két legelőnyösebb helyzetű csoport aránya a mai magyar társadalomban 10%.

Középen helyezkednek el a felhalmozók és a fogyasztók. A felhalmozók az anyagi fogyasztási javak fogyasztásában tűnnek ki, míg a fogyasztóknak főleg a kulturális fogyasztása nagy. Ez a két réteg együttvéve a magyar társadalom 31%-át teszi ki.

A piramis alján két csoportot találunk. Az egyik csoport lakásviszonyai jók, de anyagi és kulturális fogyasztásuk színvonala nagyon alacsony. Ennek a csoportnak az aránya 28%. A legalsó réteget a társadalom harmadát kitevő réteg képezi, melynek lakásviszonyai rosszak, amihez anyagi nélkülözés és a kulturális javak mellőzése társul.

A rendszerváltás előtti évtizedben a szegénységben és a nélkülözésben élők aránya a magyar társadalomban 30% alatt maradt. A társadalom többségét a középrétegek tették ki. A rendszerváltást követően a társadalmi különbségek megnövekedtek, miközben a lakossági reáljövedelmek csökkentek. A változás óhatatlanul a középrétegek lemorzsolódását hozta magával.

Az előttünk álló évtizedben a korszakváltás abban állhat, hogy a lehető minimumra csökkenjen a szegénységben és nélkülözésben élők aránya, újra, s immár tényleges gazdasági alapokon többségbe kerüljenek a középhelyzetűek, akik előtt legitim utak nyíljanak a jómódban élők csoportjai felé.

26.2 Egyenlőtlenség és igazságosság

A ?90-es évekből származó szociológiai vizsgálatok arra hívják fel a figyelmet, hogy az emberek a rendszerváltást követően egyre erősebben hangoztatták, hogy a társadalmi egyenlőtlenségek igazságtalanok és túl nagyok. E vizsgálatok szerint az igazságos jövedelemelosztási rendszerben a legalacsonyabb jövedelmeket valamelyest növelik, a magas jövedelmeket radikálisan csökkentik, a többség jövedelme pedig oly mértékben emelkedik, hogy a jövedelmi hierarchia középső tartományába kerülhessen. A magyarokban, akárcsak a posztszocialista országok többségében igen erősen él a gazdagok megbüntetésének vágya. Ezzel szemben gyengébb az a fajta társadalmi szolidaritás, mely a hangsúlyt a legszegényebbek helyzetének javítására helyezné.

Az emberek fejében élő ideális jövedelemelosztási rendszert azonban csak egy populista társadalompolitika vallhatja magáénak. A tényleges jövedelmi különbségek azt sugallják, hogy a politikának differenciált programot kell megfogalmaznia. Nem férhet kétség ahhoz, hogy a lakosság legszegényebb csoportjai átfogó társadalmi szolidaritásra tarthatnak igényt. 1990-ben Magyarországon a létminimum alatt élt a népesség 15 százaléka, ennek közel háromnegyede a rendszerváltás előtt nem élt létminimum alatt. Ilyen jövedelmek mellett az alapvető életfeltételek biztosítása lehetetlen, és senki nem várhatja az így élőktől, hogy komoly erőfeszítéseket tegyenek helyzetük javítására. Esetükben a szociálpolitikának kell sokoldalú segítő automatizmusokat életbeléptetni.

Nehezebb helyzetben van a társadalompolitika azoknak a társadalmi csoportoknak az esetében, akik a legszegényebbekhez viszonyítva jobb körülmények között élnek, de mindehhez egy erős, szubjektív szegénységérzet kapcsolódik. Ezekben a rétegekben elsősorban a nyugdíjasok, az alacsony foglalkozási státuszú, szakképzetlen fizikai- és betanított szellemi munkát végzők, illetve a részlegesen a munkaerőpiacról kieső társadalmi csoportok találhatók.

A nehézséget itt az okozza, hogy amennyiben az állam e népes csoportot is a legszegényebbeknél alkalmazott szociálpolitikai technikákkal "kezelné", ez akkora kiadást jelentene, mely lehetetlenné tenné, hogy forrásai maradjanak a gazdasági folyamatok serkentésére. A legszegényebb 10 százalék esetében szinte nincs is értelme a leszakadás okait firtatni, hiszen ezek az emberek és családok a legalapvetőbb dolgokban szorulnak a támogatásra és egy civilizált társadalomnak ezt minden körülmények között kötelessége biztosítani. A második csoport esetében, ahol a támogatás csak szelektív módon valósulhat meg, kataszterbe kell szedni mindazokat a tényezőket, amelyek a hiányzó források okai (munkanélküliség, gyerekvállalás, elöregedés és nyugdíjazás, régió- és településtípus, stb.), és ennek alapján kell politikai preferenciákat meghatározni.

26.2.1 VÁLLALKOZÁS, OKTATÁS

Az elemzések azt bizonyítják, hogy a személyi jövedelmek nagyságát alapvetően két tényező befolyásolja: az iskolai végzettség, illetve a vállalkozás. Az emberek annál többet keresnek, minél magasabb az iskolai végzettségük, illetve minél több alkalmazottat foglalkoztató vállalkozások tulajdonosai. Mindenki azonban nem lehet vállalkozó. A KSH adatai szerint 1997 óta sem a bejegyzett vállalkozások egy millió körüli, sem pedig a működő vállalkozások 800.000 körüli száma sem nőtt dinamikusan. A vállalkozásbarát környezet kialakítása tehát csak áttételesen, új munkaalkalmak teremtésével lendíthet a szegény rétegek helyzetén, hiszen a vállalkozások tőkeigényesek, így az alsó rétegbe tartozók számára az önálló vállalkozás kudarcra ítélt álom.

Más a helyzet az iskolázottság szerepével, ahol az esélyek kiegyenlítésére jóval nagyobbak a lehetőségek. Az iskolarendszerbe és az oktatásba történő beruházások előnye, hogy nem zéróösszegű játszmát jelentenek, hiszen általuk a népesség jelentős része (legalább is a gyerekes családok) érezheti úgy, hogy megnyíltak a felemelkedés csatornái. Ideológiai szempontból is előnyös egy ilyen politika, hiszen a gyermek a társadalom talán leginkább megkérdőjelezhetetlen értéke. Végül morálisan is igazolható az oktatásba történő befektetés, ha figyelembe vesszük, hogy a napjainkat jellemző társadalmi egyenlőtlenségek talán legsúlyosabb következménye, hogy a gyerekek egyre növekvő hányada (közel 30%-uk) szegény családokban, a kiemelkedés perspektívája nélkül él.

A gazdagabbak esetében a társadalmi szolidaritás életre hívása lehet az elérendő cél. A szolidaritás nem egyszerűen morális kategória, bár kétségkívül el kell fogadtatni a jómódúakkal az állam redisztribúciós funkciójának támogatását jelentő morális kényszert (adómorál). Másfelől ugyanilyen fontos annak tudatosítása, hogy a társadalmi egyenlőtlenségek egy ponton túl a társadalmi hatékonyság és így a jómódúak személyes boldogulásának is gátjaivá válnak. Ebből az következik, hogy a sikereseknek személyesen is részt kell vállalniuk az egyenlőtlenségek csökkentését célzó civil szerveződésekben és e mozgalmak anyagi támogatásában.

26.3 Vesztesek és nyertesek

1991-ben és 1996-ban Magyarországon, Csehországban, Kelet-Németországban, valamint Bulgáriában és Oroszországban szociológusok vizsgálatokat folytattak arról, hogy az emberek milyen mértékben élik meg igazságtalanságként az egyenlőtlenségeket.

Az eredmények azt mutatják, hogy a posztszocialista átalakulás negatív következményei nem tekinthetők speciális magyar átok művének. A közép-kelet-európai országokat együtt tekintve polarizálódó társadalomkép rajzolódik ki. Az alsó- és a munkásosztályba tartozók társadalmi helyzete erős süllyedést mutat 1991 és 1996 között. A középosztálybeliek státusza nem változott, míg a felsőbb osztályok tagjai státuszemelkedésről számolnak be. A társadalmi hierarchia két alsó csoportjához tartozók sokkal radikálisabb helyzetromlást észlelnek. A középosztálybeliek a rendszerváltás előtti helyzetükre visszagondolva egy státuszfoknyi süllyedésről számolnak be. A magukat a két felső osztályba sorolóknak az a véleményük, hogy helyzetük a 90-es évek elejéhez képest javult.

Az 1991-es adatok arra utalnak, hogy akkor még kiegyenlített társadalomkép élt a megkérdezettekben. Öt év múlva növekvő társadalmi egyenlőtlenségeket észleltek. Ráadásul az 1991-re való visszaemlékezés nem csupán a különbségektől alig szabdalt társadalomképet sugall, hanem magát az egész társadalmat és annak minden osztályát külön-külön is magasabb státuszúnak értékelte.

Az emlékezés prizmáján keresztül valamennyi posztszocialista ország lakói 1996-ban átlagosan státuszsüllyedést éltek át. A süllyedés érzése legintenzívebben a bolgárok körében jelentkezik, legkevésbé pedig a volt Kelet-Németország lakóit kínozza. A magyarok a rendszerváltás első öt évét státuszsüllyedésnek élték meg, melynek mélységét a visszaemlékezés csak tovább növelte. A magyarok között alig akadt, aki a nyertesek közé sorolta volna magát. Egy részük nem sorolta be magát egyik kategóriába sem.

26.4 Versenyképesség és versenyképtelenség

A rendszerváltó országok számára az igazi és nehezen átjárható szociális fal nem egyszerűen a szegények és gazdagok, az alsó illetve felső osztályok között épült fel, hanem a munkaerejüket értékesíteni képeseket választja el azoktól, akik már, vagy éppen most nem képesek munkahelyet találni. Az aktív népesség és a zömében nyugdíjasokból és munkanélküliekből álló népesség alapvetően másképpen strukturálódik minden országban. Az aktív népesség körében minden starthelyzetben volt és van lehetőség a felemelkedésre. Ezzel szemben az inaktívak körében minden országban rendkívül magas a deklasszálódott, státuszát vesztett, perspektívátlan és elégedetlen népesség aránya.

A rendszerváltás kárvallottjai az inaktívak. Számukra a rendszerváltás a létbiztonság elvesztését, az érdekérvényesítésre való képtelenséget, a peremre szorulást jelentette. A rendszerváltás pozitív következményei az ő világukon kívül található. A versenyképesek világában van esély a felemelkedésre vagy a pozíciók megőrzésére, az érdekérvényesítésre, a biztonságra. Magyarországra is igaz, hogy az államszocializmusról a piacgazdaságra való átmenet korszakában nem egyszerűen nyertesek és vesztesek állnak egymással szemben, hanem versenyképesek, és - objektív vagy szubjektív okoknál fogva - versenyre képtelenek.

A korszakváltás fő kérdése, sikerül-e megakadályozni, hogy a versenyre képes és versenyre képtelen rétegek végletesen és véglegesen elkülönüljenek egymástól a társalomban. Sikerül-e a társadalmi integráció szintjét növelni.

A szabad demokraták válaszai világosak:

- növeljük a foglalkoztatást

- segítjük az iskolázottság emelkedését

- javítjuk a folyamatos tanulás esélyeit

- a kultúrát a plebejusok részére elérhetővé, sokszínűvé kívánjuk tenni

- az elesettek, szegények életben maradásához gyermekük felzárkózásához minden segítséget meg kívánunk adni

- a diszkriminációval szemben a törvények erejével és a méltányos szelíd, segítség eszközeivel szállunk szembe.

Az esélyek kiegyenlítéséről gondolkozva három szintet kell szem előtt tartanunk. Az első szinten az ország esélyegyenlőségének javítására kell gondolnunk az EU-hoz már csatlakozott, hasonló helyzetű országokhoz képest. A második szinten az országon belüli régiók esélyeinek kiegyenlítésére van szükség, hiszen látható, hogy vannak régiók az országban, amelyeket válság sújt, magas a munkanélküliség, elégtelenek a szolgáltatások, romlik a népességmegtartó erő, miközben aki marad, az fokozottabb mértékben szorul segélyre és támogatásra. A harmadik szinten az egyének esélyeinek kiegyenlítése a feladat.

- Olyan társadalmat akarunk, ahol alapvetően az egyéntől magától függ, hogy boldogul-e vagy sem, érvényesül-e az életben vagy sem.

- Ez csak akkor sikerül, ha senki sem érzi úgy, hogy már eleve az induláskor ki van zárva a versenyből, egyenlőtlen helyzete reménytelenné teszi a felemelkedést, tegyen azért bármit is.

27. Gyermekközpontú, esélyteremtő iskolák

Az 1994-98-as kormányzati ciklusban az SZDSZ által vezetett oktatási tárca hosszú távon is jelentős oktatási reformot hajtott végre. Működésének eredményeként

- megváltozott a közoktatás tartalma és szerkezete,

- sokszínűvé és dinamikussá vált az iskolarendszer,

- eltűntek az iskolákból az ideológiai szempontok,

- a megoldandó problémák a politikai-ideológiai térből kompetens szakmai fórumok elé kerültek.

A közoktatás megőrizte alkalmazkodóképességét, megnőtt a pedagógusok aktivitása és kreativitása, ami aktív munkahelyi közéleten, pezsgő szakmai vitákon, és pedagógiai programok, tantervek, tankönyvek gazdag kínálatán volt mérhető.

A kormányváltással ezek a folyamatok megtorpantak. A Fidesz vezette oktatási tárca

- visszanyúlt a kádári központosító hagyományokhoz,

- pénzügyileg ellehetetlenítette a helyi iskolafenntartókat,

- korlátozta a pedagógiai alkotóerőt, apátiába süllyesztette és ismét hivatalnokká fokozta le a pedagógus értelmiséget.

Az SZDSZ azonban nem mondott le eredeti célkitűzéseiről. Mint minden területen, a közoktatásban is az emberi alkotóképesség, az emberben rejlő kreatív energiák felszabadítására törekszünk. Változásokra nyitott, a társadalom és a gazdaság új igényeihez alkalmazkodni tudó, megújulásra képes iskolákat szeretnénk. Továbbra is támogatni akarjuk a közoktatás reformját, a tanítás és tanulás tartalmi megújulását. A rendelkezésre álló erőforrások meghatározott részét a jövőben is a fejlesztés, az innováció szolgálatába kívánjuk állítani. Továbbra is

- olyan modern, európai iskolákat szeretnénk, melyek legfontosabb feladata, hogy a gyerekeket és a fiatalokat hozzásegítsék az életben való boldoguláshoz.

- Olyan tudással és képességekkel ruházzák fel őket, ami révén sikeresek lehetnek magánéletükben éppúgy, mint munkájukban és a közéletben.

- Azt várjuk az iskoláktól, hogy önbizalmat ébresszenek a diákokban, ugyanakkor tegyék őket kritikussá önmagukkal és a világgal szemben.

- Olyan iskolákat szeretnénk, amelyekben a tanulók az életben való boldogulásra felkészítő komoly feladatokkal szembesülnek, amelyek megkívánják a teljesítményt, de amelyekben jól érezhetik magukat.

- Olyan iskolákat, amelyek nemcsak a komoly munkát és a felkészítést tekintik hivatásuknak, hanem azt is, hogy vonzó légkört alakítsanak ki a tanárok és a diákok számára, és ugyanilyen kereteket teremtsenek a szabadidő kellemes és értelmes eltöltéséhez.

- Azt szeretnénk, ha az iskolák a mai kor igényeinek megfelelően nevelnék gyermekeinket. Igazi segítséget adnának a gyorsan változó modern világunkban való eligazodáshoz.

- Hogy gyermekeink képessé váljanak saját értékeik megfogalmazására, mások értékeinek tiszteletben tartására.

A közoktatást olyan közszolgáltatásnak tekintjük, amelynek alakításába beleszólást kell adni mindazoknak a társadalmi partnereknek, akik érdekeltek a jobb és eredményesebb tanulásban és tanításban. Fontosnak tartjuk, hogy a közoktatással kapcsolatos döntések a jövőben is az érdekelt társadalmi és szakmai csoportokkal egyeztetve, véleményüket és javaslataikat figyelembe véve szülessenek meg. Úgy gondoljuk, hogy az oktatáspolitika az állam, a helyi közigazgatás, a civil szervezetek és a pedagógiai szakma képviselőinek közös ügye, tehát részvételük és felelősségük is közös. E négy meghatározó csoport együttműködésének kimunkálása és felelősségük megosztása a korszerű oktatáspolitika előfeltétele.

Végül alapvető fontosságúnak tartjuk, hogy a gazdasági növekedés tartóssá válása esetén növeljük a közoktatásra fordított erőforrások arányát. Meg kell állítani és vissza kell fordítani azt a folyamatot, amelyben csökken a közoktatásnak a GDP-ből való részesedése, csakúgy mint a közoktatási kiadások reálértéke és a pedagógusok reálkeresete.

27.1 Az iskola a polgároké

A Fidesztől eltérően az SZDSZ nem kívánja államosítani az iskolákat. Az iskola nem az államé, hanem a polgároké. Az állam feladatának azt tartjuk, hogy biztosítsa az iskolák megfelelő működési feltételeit és a kimeneti szabályozáson keresztül ellenőrizze a rendszer működését.

Az elmúlt évtizedben az SZDSZ következetesen azt az álláspontot képviselte, hogy az iskolák működtetése elsősorban a helyi társadalom ügye. Az iskolák fenntartói a helyi önkormányzatok. Bebizonyosodott, hogy az önkormányzatok többsége jó gazdája iskoláinak, és az elmúlt tíz év alatt elsajátította azokat a fenntartói és irányítói technikákat, amelyekkel az intézmények a polgárok megelégedésére működtethetők.

A következő kormányzati ciklusban az önkormányzatoknak minden anyagi és szakmai támogatást meg fogunk adni ahhoz, hogy képesek legyenek kielégíteni a település lakóinak oktatási igényeit, valamint ellátni a rájuk háruló regionális feladatokat. Ennek érdekében

- anyagi támogatást biztosítunk azoknak a hátrányos térségekben működő önkormányzatoknak, amelyek nem képesek saját eröből biztosítani az oktatási intézmények megfelelő színvonalú működtetését,

- továbbra is támogatni fogjuk azokat az önkormányzati társulásokat és együttműködési formákat, amelyek a nívósabb oktatási szolgáltatások érdekében szerveződnek,

- támogatni akarjuk a megyei szintű tervezési és koordinációs feladatok megvalósulását,

- rendszeres továbbképzések segítségével javítani fogjuk valamennyi önkormányzati szinten az intézményfenntartásban illetékesek szakmai felkészültségét.

Az elmúlt tíz év eredménye, hogy az önkormányzati iskolák mellett örvendetesen színezik az iskolakínálatot az egyházi, alapítványi és magániskolák. Működésük eredményeként a magyar iskolarendszer a korábbinál sokkal inkább képes megfelelni a szülök változatos iskoláztatási igényeinek és egészséges versenyhelyzet alakult ki a különböző értékrendet, szellemiséget, és oktatási-nevelési módszereket követő iskolák között. Az elmúlt évek alatt azonban indokolatlan finanszírozási hátrányokkal sújtották az alapítványi és magániskolákat. A jövőben olyan finanszírozási megoldásokra (oktatási hitelkonstrukció, az alapítványi iskolák épületgondjainak megoldása, pályázati alapok létesítése, minisztériumi közoktatási megállapodások rendszerének bevezetése, stb.) van szükség, amelyek indokolt esetekben kompenzálni képesek a jelenlegi hátrányos megkülönböztetést. (Pl. kiemelten fontos állami feladatot ellátó, tandíjmentes, szociálisan vagy egészségileg hátrányos helyzetű, deviáns gyerekek oktatására szervezett alapítványi iskolák esetében.)

27.2 Beilleszkedés a versenyvilágba

A versenyvilágba való beilleszkedés területén jelenleg az információkezelési ismeretek és az idegennyelv-tudás fejlesztése a legsürgetőbb feladat. Noha a számítógépes ismeretek és a nyelvtudás alapjait az általános és középiskolában kell lerakni, a felsőoktatás tekintse alapkövetelménynek az alkotó jellegű informatikai ismereteket és legalább két nyelv magas szintű ismeretét.

- Aki nem képes az információs technológiával bánni, kizáródik a szakmai fejlődés, a társas kapcsolatok és az élet számos területén való tájékozódás és sikeres működés lehetőségéből. Az egyre erőteljesebb környezeti kényszer hatására a közoktatás mellett a felsőoktatásnak is alapvető feladatává vált, hogy mindazok számára, akik valamely korábbi hiányosság miatt nem rendelkeznek alapvető informatikai ismeretekkel, azoknak ezeket átadja.

- Intenzív idegen nyelvi fejlesztéssel minden támogatást meg kell adni a minél színvonalasabb idegen nyelvi képzés, továbbképzés számára. Az idegen nyelvek elsajátíttatására perspektivikusan a közoktatást kell alkalmassá tenni, a felsőoktatást pedig ezzel párhuzamosan a szaknyelvi oktatás feladatára. Ezért a kormányzatnak lehetővé kell tenni a magas szintű nyelvoktatást, és ehhez céltámogatást kell biztosítani.

27.3 Tartalmi modernizáció

A hatékony és eredményes idegennyelv-oktatás többnyire még mindig a szülök által finanszírozott iskolán kívüli magánórákon történik, ami rendkívül hátrányos helyzetet teremt a szegényebb társadalmi rétegekből származó gyerekek számára.

- Az idegen nyelvek oktatásának hatékonyságát a pedagógusképzés színvonalának javításával, a továbbképzési lehetőségek biztosításával, részben pedig a korszerű pedagógiai módszerek széleskörű elterjesztésével kívánjuk javítani. Kiscsoportos idegen nyelvi oktatást tartunk szükségesnek, amelyhez kiegészítő normatív finanszírozást kívánunk bevezetni.

- 2004-ig valamennyi általános és középfokú iskolát bekapcsoljuk az internet-hálózatba. Az informatikai eszközök hatékony iskolai felhasználása érdekében kiscsoportos informatikai oktatást tartunk szükségesnek, amelyhez kiegészítő normatív finanszírozást kívánunk bevezetni, és fontos feladatnak tartjuk a pedagógusok ehhez szükséges szakismereteinek bővítését is. Az informatikai fejlesztés segíti a közoktatás regionális és települési különbségeinek csökkentését, és enyhíti az ebből fakadó esélyegyenlőtlenségeket.

A tananyag általános modernizációja mellett az SZDSZ továbbra is azt az álláspontot képviseli, hogy a tartalmi szabályozás két döntő komponense a NAT és az iskolák pedagógiai programja. Ez a rendszer biztosítja a tananyag folyamatos modernizációját, ugyanakkor lehetővé teszi az iskolák számára, hogy figyelembe vehessék a helyi sajátosságokat, lehetőséget adjanak a pedagógusoknak kreativitásuk kibontakoztatására és tekintettel lehessenek az iskolát használó családok igényeinek kielégítésére.

Azokban a nyugati társadalmakban, amelyekben az oktatást a társadalmi kiegyenlítődés eszközének tekintik, jellemző módon a tartalmi szabályozás ama változatát igyekeznek megvalósítani, amelyben döntő szerepe van a pedagógusi (egyéni) és a pedagógiai-iskolai (kollektív) autonómiának. Ez olyan oktatásirányítási gyakorlatot igényel, amely megengedi, sőt, feltételezi, hogy a szakmai döntések helyben (ahol a probléma felmerül), s ne valamely központban szülessenek. Olyan tartalmi szabályozásra (tantervpolitikára) van tehát szükség, amely az alapvető és mindenkire érvényes értéktételezések, valamint a tudás- és képességminimum meghatározásán túl az iskolai autonómia hatáskörébe utalja a működéssel kapcsolatos tartalmi feladatok megoldását.

- Az SZDSZ oktatáspolitikáját 1994-1998 között ez az elv határozta meg, és a következő ciklusban is ezt kívánja folytatni. Nem követjük a Fidesz-kormány "mindig mindent újrakezdő" politikáját. Az általuk bevezetett kerettanterveket lehetséges tantervi alternatíváknak tekintjük, amelyeket az ezt igénylő iskolák pedagógiai programjuk részeként szabadon alkalmazhatják.

A közismereti és szakmai tantervek, tankönyvek folyamatos frissítésével kell elérni, hogy a tananyagban helyet kapjanak az elméleti és alkalmazott tudományok legfrissebb eredményei. Az

oktatás tartalmi modernizációjának alapvető feltétele a pedagógusok szakmai és módszertani ismereteinek bővítése. Ehhez nem nélkülözhető rendszeres és magas színvonalú továbbképzésük megszervezése. A pedagógus-továbbképzés folyamatos megvalósulásához az 1996-os törvénymódosítás és az 1997-es kormányrendelet teremtett jogi keretet.

- A jelenlegi kormányzati ciklusban a pedagógus-továbbképzés általunk bevezetett folyamata is lelassult, jelentősen csökkent az erre a célra fordított költségvetési támogatás. A továbbképzés lehetősége az iskolák számára kiszámíthatatlanná és tervezhetetlenné vált. E területen vissza kell térni az 1997-es szabályozásokhoz és a hatékonyabb továbbképzési rendszer érdekében az abba foglaltakat kell megvalósítani.

27.4 Az oktatás expanziója

Az oktatás expanziója a modern társadalmakban a társadalmi eredetű egyenlőtlenségek csökkentésének legfontosabb eszköze, egyben nélkülözhetetlen a teljes népesség műveltségi szintjének emeléséhez és munkaeröpiaci esélyeinek javításához is. A következő kormányzati ciklusban el szeretnénk érni, hogy

- a 16-18 éves korú népesség legalább 80%-a érettségit adó középiskolai oktatásban részesüljön,

- a 19-23 éves korú népességnek pedig legalább 40-50%-a felsőfokú oktatásban vehessen részt.

A középiskolás tanulólétszám már 1990-1994 között jelentősen emelkedett. Ez azonban nem az oktatáspolitika szándéka miatt történt. Az ok a demográfiai hullám középiskolai átvonulása volt, amiért ezt a szakaszt spontán expanzióként írhatjuk le. (A tanulók közel fele ekkor még három éves szakmunkásképzőkben tanult tovább.) A középiskolai expanzió második szakaszában (1995) a beiskolázottak létszáma alig emelkedett, arányuk azonban folyamatosan nőtt.

Az elmúlt években a felsőoktatás expanziója is jelentős mértékben felgyorsult, ami a szocializmusban felhalmozott késés korrekciója. A középiskolai expanzió folytatása érdekében alig történt valami. Ez aggodalomra adhat okot, hiszen ha a felsőoktatás expanziója tartósan gyorsabb lesz, mint a középiskoláé (ahogy ez most történik), feszültségek alakulhatnak ki, mivel szűkül a felsőoktatás középiskolai merítési bázisa.

Az SZDSZ határozott törekvése, hogy a következő ciklusban a közoktatás átfogó expanziója a növekvő társadalmi igényeknek megfelelően, a jelenleginél gyorsabb ütemben folytatódjon.

A szakközépiskolai képzés átalakítása és képzési idejének megnövelése (az általános képzési szakasz és a szakképző szakasz elválasztása) tette lehetővé, hogy a szakközépiskolák a gimnáziumokkal egyenértékű érettségi bizonyítványt nyújtsanak a felsőfokon továbbtanulni vágyó fiataloknak.

- Az elkövetkező évek középiskolai expanziójának megvalósulása attól függ, hogy sikerül-e ezekben az iskolákban a jelenleginél jobb színvonalú középiskolai képzést megvalósítani.

Az iskolaszerkezet kérdésében az SZDSZ következetesen a 6 évfolyamos alapfokú, a 4 évfolyamos alsó középfokú és a 2-4 évfolyamos felső középfokú iskolaszerkezetet preferálta oly módon, hogy az egyes képzési szintek bármelyik, a feladatok ellátására alkalmas iskolatípusban megvalósíthatók legyenek. Az SZDSZ a következő ciklusban sem tervez iskolaszerkezeti reformot, de egy lassú és nem erőltetett ütemű funkcionális átstrukturálódást igen. Ez az alapiskolázás 4-röl 6 évre történő meghosszabbítását, az általános képzés kiterjesztését 8-ról 10 évre, valamint a szakképzés (beleértve az értelmiségi "szakképzés") differenciált megvalósítását (a 10. vagy a 12. évfolyamot követően) jelenti. Támogatjuk továbbá az alapműveltségi vizsga beiktatását a 10. évfolyam végén, és a 12 éven át tartó iskolai tanulás érettségivel történő lezárását. Elképzelésünk szerint

- a kétszintű érettségi vizsga egyben kiválthatja a felsőfokú felvételi vizsgát is.

Ezzel az elképzeléssel a modern oktatási rendszerek irányításának gyakorlatát követjük, ahol az iskolatípusok szerepe és fontossága csökken, míg az oktatási szintek és a funkcionális szakaszok jelentősége nő. A szabályozást nem iskolatípusokra, hanem oktatási szintekre vagy funkcionális szakaszokra (mint a NAT) tervezzük. Már csak azért is, mert az utóbbi években határozottan csökkent az iskolatípusok meghatározó szerepe, egyre ritkábbak a "tiszta" iskolatípusok, és egyre gyakoribbak a többféle oktatási szolgáltatást nyújtó iskolák.

27.5 Az oktatás minősége

Az oktatás tömegessé válásával az oktatás átlagos minősége pedig romlik, miközben felerősödnek a szegregációs törekvések (elitizálódás). Az oktatási expanzió azonban csak akkor képvisel társadalmi értéket, ha a minőség javulásával együtt valósul meg. Mennyiség és minőség egyensúlyának megteremtése oktatáspolitikánknak mindig is fontos célkitűzése volt és marad.

A Fidesz oktatáspolitikája helyesen ismerte fel a minőség fontosságát a modern közoktatásban, de az alkalmazott terápia nem volt megfelelő. A minőségbiztosítás jelenleg alkalmazott rendkívül költséges, formális és rendszeridegen eljárásaitól nem remélhetők valóságos eredmények. A tömegoktatás körülményei között az oktatási minőség megőrzése

- a pedagógiai kultúrára, a pedagógusképzésre és továbbképzésre,

- az oktatás anyagi támogatására, és

- az oktatás feltételeinek javítására kiterjedő átfogó oktatáspolitikát igényel.

A magyar oktatási rendszer jelenleg minőségi szempontból is rendkívül differenciált. Az oktatási minőség javításának alapvető feltétele, hogy rendszeres és folyamatos mérésekkel meghatározzuk az oktatási rendszer azon pontjait, ahol megfelelő a színvonal (pl. a gimnáziumok többsége), és azokat, ahol nem halasztható a változtatás (pl. általános iskolák, szakmunkásképzők stb.). Vagyis a minőség javításához mindenekelőtt a helyzet ismeretére, elemzésére, valamint differenciált beavatkozásra van szükség.

A minőségbiztosítás legfontosabb eszköze az SZDSZ elképzelése szerint a független szakmai intézmények (mérési központok) által lebonyolított kimeneti mérések (vizsgák) megvalósítása. Az általános képzés

- 10. évfolyamát követő alapvizsga,

- a 12. évfolyamot záró kétszintű érettségi vizsga, valamint

- a szakképzési szakaszokat lezáró szakmai vizsgák

nyújtják a legfontosabb információkat arról, hogy milyen minőségű oktatómunka folyik az adott iskolákban. A kimeneti vizsgákat olyan rendszerszintű hazai és nemzetközi, vagy oktatási ciklusra, évfolyamra, tantárgycsoportra vonatkozó mérésekkel kell kiegészíteni, amelyek a tanulók továbbhaladását és minősítését nem befolyásolják. Ezekből azonban mind a szülök, mind az intézményfenntartók és maguk a pedagógusok is információt kapnának az adott intézményben folyó munka színvonaláról.

A tényleges minőségbiztosítás másik nélkülözhetetlen feltétele az iskolák környezetében működő, szakmai eszközöket (tanterveket, tankönyveket, pedagógiai módszereket, mérési eszközöket stb.) előállítani és terjeszteni képes intézményhálózat (megyei és helyi pedagógiai intézetek stb.) működtetése és fejlesztése. Ezeknek a szakmai intézményeknek, valamint a pedagógusok által létrehozott szakmai testületeknek kell biztosítaniuk azt a szakmai együttműködést és intenzív közéletet, amely nélkül nem képzelhető el az oktatás minőségének javulása.

Az SZDSZ tudatában van annak, hogy a szakképzés színvonalának emelése és korszerűsítése nemcsak az uniós csatlakozás, hanem a magyar gazdaság fejlődésének is alapvető feltétele. Éppen ezért a következő ciklusban a szakképzés tárgyi és személyi feltételeinek javítását és a szakmai képzés színvonalának emelését az oktatásirányítás kiemelten fontos feladatának tekinti.

A pedagógiai kultúra minőségi javításának kulcskérdése mind az általános, mind a szakmai képzésben a pedagógusképzés és továbbképzés korszerűsítése és kapacitásának növelése.

- El kell érni, hogy a 12-18 éveseket nevelő-oktató pedagógusok iskolatípustól függetlenül egyetemi diplomával rendelkezzenek.

- Az általános iskolai tanárok főiskolai diplomája ma már nem felel meg az európai követelményeknek,

- rövid időn belül a tanítók képesítési szintjét is emelni kell.

- A pedagógusképzés rendszerének radikális átalakításával párhuzamosan el kell érni, hogy elsősorban a 40 évnél fiatalabb általános iskolai tanárok folyamatos továbbképzésben részesüljenek.

A pedagógusok munkájának minőségét is befolyásolja a bérezésük, amely évtizedek óta tűrhetetlenül alacsony és differenciálatlan. Ilyen alacsony bérek mellett semmilyen minőségbiztosítási technikától nem várható a munka tényleges javulása.

- Az általános és jelentős béremelés mellett

- ésszerűnek látszik - az SZDSZ korábbi elképzelésének megfelelően - a pedagógusbérek hármas struktúráját fenntartani és továbbfejleszteni (önálló pedagógus bértábla, működési pótlékok, a minőségi munka elismerése).

27.6 Alkalmatlan iskolarendszer = elmélyülő egyenlőtlenségek

A rendszerváltás mai veszteseit a szocializmus időszakában kifejezetten alacsony iskoláztatási igények jellemezték (a gyerekek taníttatását csak az iskolakötelezettség teljesítéséig, legfeljebb egy szakma megszerzéséig vállalták). Jelenleg saját kiszolgáltatott és reménytelen helyzetükből okulva, kifejezetten ambicionálják gyerekeik taníttatását.

- Amivel a szocialista propaganda évtizedekig hiába próbálkozott, azt a piacgazdaság (a szakképzetlenek tömeges munkanélküliségének megjelenésével) néhány év alatt könnyedén elérte: a legalább egy szakma megszerzéséig, de gyakran az érettségiig (18-20 éves korig) tartó tanulás ebben a társadalmi rétegben is általánosan elfogadott értékké vált.

- A rendszerváltást követő gazdasági és társadalmi átalakulás valamennyi társadalmi csoportban növelte az iskoláztatási igényeket, köztük a legalsó társadalmi csoportokban is.

Az alsó társadalmi rétegekben azonban az iskoláztatási ambíciók megvalósításához szinte valamennyi családi feltétel hiányzik. A szülök alacsony iskolázottságúak és tájékozatlanok ahhoz, hogy segítséget nyújtsanak gyerekeiknek a megfelelő iskolák és szakmák kiválasztásához. Anyagi lehetőségeik is hiányoznak ahhoz, hogy a hosszabb ideig tartó tanulás feltételeit biztosítsák.

- Noha 1990 óta a magyar oktatási rendszer nyitottabbá és sokszínűbbé vált, a reformintézkedések többsége a társadalmi "elit" és a "középosztály" igényeinek kedvezett.

- Az alsó rétegek gyerekei továbbra is az átlagosnál (sőt saját igényeiknél is) alacsonyabb színvonalú, kevésbé hatékony és rosszabb munkapiaci helyzetet biztosító oktatásban részesülnek.

- Ezt az iskoláztatási hátrányt a Fidesz-kormány intézkedései súlyosbították.

A leszakadó rétegekből származó gyerekek nagy többsége jelenleg rosszul felszerelt és alacsony hatékonysággal működő általános iskolákban tanul, ahol gyenge színvonalú az oktatás. Az általános iskola elvégzése után leggyakrabban a szakképző iskolák szakmunkásképzős osztályaiban tanulnak tovább, ahol 16 éves korukig még általános képzésben vesznek részt és ezt követi az általában két évig tartó szakmatanulás.

Az 1994 után bevezetett oktatási reformok közül őket elsősorban az általános képzés két évvel történő meghosszabbítása és a szakmai képzéstől való elválasztása érintette. A reform az intézmények nagy részének ellenállása közepette ment végbe: az iskolák kb. fele azért ellenezte a reformot, mert az átmenet két évére feleslegessé váltak a szakoktatók, és kiürültek az intézmények finanszírozásához tetemes összegekkel hozzájáruló "termelőmunkát" végző tanműhelyek. A reform gyakorlatilag anyagi támogatás nélkül valósult meg, a fejlesztést sok helyen gyenge programokkal, formálisan vezették be. A felsorolt okok folytán pusztán ettől a változástól nem várható sem az általános képzés sem a szakmai képzés hatékonyságának javulása.

A reform hatékonyságát gyengítette, hogy a szakképző iskolák pedagógiai szempontból sem voltak elég jól felkészülve (felkészítve) a rájuk háruló új feladatra, nevezetesen arra, hogy a tanulásra kevéssé motivált, gyenge teljesítményű gyerekeknek szakmai oktatás helyett még két évig általános képzést nyújtsanak. Ráadásul ezeknek az intézményeknek jelentős hányadában még mindig oktatnak olyan szakmákat (elsősorban a "leszakadók" gyerekeinek), amelyekkel nem lehet elhelyezkedni a munkapiacon. A szakmai képzés (különösen a szakmai gyakorlati oktatás) pedig továbbra is nélkülözi a megfelelő feltételeket (a gyakorlóhelyeken elavult technikai berendezéseket alkalmaznak, a kisvállalkozók "ingyenmunkaerőnek" használják a szakmunkástanulókat és a gyakorlati oktatás során elsajátított tananyag nem illeszkedik az iskolában tanultakhoz.).

Mivel a képzési idő az 1996-os törvénymódosítás következtében ezekben az iskolákban legalább egy évvel meghosszabbodott (3 év helyett 4 évig járnak ide a gyerekek), ez jelentős többletterhet ró a gyerekeik iskoláztatási költségeit nehezen elviselő alacsony keresetű, vagy szociális támogatásból élő szülőkre. Minden feltétel adott tehát ahhoz, hogy a szakmunkásképzőkben bevezetett reform alacsony hatékonysággal valósuljon meg, és hogy az ide beiratkozó gyerekek jelentős hányada (jelenleg kb. 20%) "lemorzsolódjon" mielőtt a szakmunkás-bizonyítványt megkapja.

A szakmai iskolákat elvégző hátrányos helyzetű tanulók az elhelyezkedésnél újabb nehézségekkel szembesülnek, amikor kiderül, hogy szaktudásuk nem elég színvonalas és hogy szakmájukra egyébként sincs szükség a munkapiacon. A tapasztalatok azt bizonyítják, hogy a leszakadók gyerekei az elhelyezkedés pillanatában (az átlagosnál gyengébb minőségű képzettségük és megfelelő családi-ismerősi kapcsolati hálójuk hiánya miatt) ugyanolyan hátrányos helyzetből indulnak, mint amilyenben a pályaválasztásnál voltak.

- A rendszerváltás óta valamennyi kormányzat tisztában volt azzal, hogy a hátrányos helyzet újratermelődése, a leszakadók számának csökkentése jelentős mértékben az oktatási rendszeren, és a gyerekek sikeres iskoláztatásán múlik.

- Ennek ellenére az elmúlt tíz évben sajnálatosan csekély számú kormányzati intézkedés történt a kedvezőtlen folyamatok megállítása érdekében.

- 2002-töl az SZDSZ határozott és konkrét kormányzati intézkedésekre készül az oktatási esélyegyenlőség megvalósítása érdekében.

27.7 A közoktatás az esélykiegyenlítés eszköze

Az SZDSZ elképzelései szerint

- kompenzációs finanszírozással, pedagógus-továbbképzéssel meg kell szüntetni a "leszakadók" gyerekeinek a finanszírozási egyenlőtlenségekből (kistelepülések, városszéli lakókörzetek, stb.) származó hátrányait,

- hasonló eszközökkel kell csökkenteni az általános iskolák között a tárgyi és személyi feltételekben jelenleg megmutatkozó különbségeket,

- a hátrányos helyzetű általános iskolákban a szaktanárok által folytatott kiscsoportos oktatáshoz többletfinanszírozást kell biztosítani a fontosabb tantárgyakból,

- többletfinanszírozást kell biztosítani a hátrányos helyzetű gyerekek számára, hogy 12 éves koruktól egy nyugati idegen nyelvet kiscsoportban, ingyenesen tanulhassanak,

- többletfinanszírozással kell elősegíteni hogy a hátrányos helyzetű gyerekek 12 éves koruktól jó minőségű számítógépeken, kiscsoportban, ingyenesen tanulhassanak az iskolában számítástechnikai ismereteket.

Sürgős szakmai kontrollt és segítséget igényel az 1998-ban bevezetett 9-10. osztályos képzés tapasztalatainak összegyűjtése, az alkalmazott tantervek átdolgozása és az alkalmazott pedagógiai módszerek javítása. Tanártovábbképzéssel és szakmai segítségnyújtással el kell érni, hogy ezekben az osztályokban a jelenleginél sikeresebben valósuljon meg az általános műveltség elsajátítása és a pályaorientáció.

Miután az általános képzés meghosszabbítása a hátrányos helyzetű gyerekek esetében speciális nevelési problémákat vet fel (tanulási motiváció, pályaválasztás, adaptációs problémák, stb.) az ilyen osztályokat tanító iskoláknak és pedagógusoknak az eredményesebb munkához szakképzett asszisztenciára van szükségük.

- Indokolt erre a célra legalább részmunkaidőben pszichológusok és szociálpedagógusok alkalmazását finanszírozni.

Az iskolapszichológusok és szociálpedagógusok alkalmazását a mentális problémák gyakorisága és jelentősége egyébként is indokolja. (drog addikció, szexuális problémák, serdülőkori lelki zavarok, agresszió, stressz, kriminalitás stb.).

- A hátrányos helyzetű tanulók lakhelyéül szolgáló kollégiumokban speciális felzárkóztató foglalkozásokat kell szervezni és finanszírozni a készségek javítása (pl. kommunikáció), az általános műveltség bővítése, valamint a fentebb említett idegen nyelvi és a számítástechnikai ismeretek eredményesebb tanulása érdekében.

- A szakmunkásképzés minőségének javítása érdekében többletfinanszírozással biztosítani kell a szakmai gyakorlati képzés tárgyi feltételrendszerének megteremtését és működtetését az iskolai tanműhelyekben.

A gazdasági kamarák közreműködésével meg kell valósítani a termelőüzemekben lévő szakmai gyakorlóhelyek folyamatos és szankcionált ellenőrzését.

Miután a hátrányos helyzetű tanulók jelenleg az átlagosnál sokkal nagyobb eséllyel válnak pályakezdő munkanélkülivé, az iskola befejezésekor, a munkahelykeresésnél is támogatásra szorulnak. Ezt a feladatot

- a hátrányos helyzetű tanulókat oktató szakmunkásképzőkben pályaválasztási tanárok alkalmazásával kívánjuk megoldani, akiknek részben az a feladatuk, hogy a szakma kiválasztásában nyújtsanak segítséget a 10. osztályosoknak, és hogy segítséget nyújtsanak az arra rászoruló végzősöknek az elhelyezkedésnél.

Speciális pedagógiai eljárásokat és többletfinanszírozást igényel azoknak a gyerekeknek a középfokú oktatása, akik szociális vagy adaptációs problémák (magatartászavarok, alkohol, vagy drogproblémák stb.) miatt jelenleg érettségi nélkül és szakképzetlenül maradnak ki a normál iskolarendszerből. Ezt a feladatot jelenleg elégtelen állami hozzájárulással néhány alapítványi iskola látja el. A feladat eredményesebb megoldásához

- államilag finanszírozott speciális, felzárkóztató intézményhálózat (iskolák, kollégiumok) működtetésére, és az ilyen feladatot vállaló alapítványi intézmények megkülönböztetett támogatására van szükség.

27.8 Sokszínű iskola, többcsatornás finanszírozás

A közoktatási rendszer az elmúlt tíz évben igen jelentős reformokat valósított meg, rendkívül kedvezőtlen finanszírozási helyzetben, alulfizetett pedagógusokkal és az intézmények alapvető feltételeinek biztosításával küszködve. Elképzelésünk szerint a gazdasági eredmények fokozatos javulása a következő kormányzati ciklusban lehetővé teszi az oktatási ágazat pénzügyi konszolidációját, ami az oktatás tárgyi és személyi feltételeinek, valamint szakmai infrastruktúrájának folyamatosan jó színvonalú biztosítását jelenti.

Az SZDSZ azt szeretné elérni, hogy

- az iskolafenntartóknak és az iskolák irányítóinak ne legyen mindennapos nyomasztó gondja az iskolák jó színvonalú működtetésének megszervezése,

- a pedagógusok képesek legyenek a főállású munkahelyükön keresett munkabérből értelmiségihez méltó életformát biztosítani saját maguk és családjuk számára.

Az SZDSZ a következő ciklusban is szeretné megőrizni az oktatási intézmények kettős finanszírozását, amely szerint a költségvetésben meghatározott állami normatívák összegét az önkormányzatok saját forrásaikból kiegészítik.

- Az állami normatívák hányadát a teljes költség 80%-ában kívánjuk meghatározni.

Tapasztalataink szerint ez a finanszírozási modell érdekeltséget teremt a fenntartók számára a megfelelő iskolaszerkezet kialakítására és megerősíti azt a szülői igényekhez igazodó sokszínű oktatási struktúrát, amely az elmúlt tíz évben kialakult. Nem állami oktatáspolitikai feladat annak eldöntése, hogy milyen iskolára van szüksége egy adott térségnek vagy településnek, ebben a kérdésben kizárólag pénzügyi eszközökkel befolyásolhatja a központi apparátus a helyi döntéseket.

- A nem-önkormányzati iskolák esetében egységes finanszírozási elveket kívánunk követni, vagyis az állami normatívát az ilyen típusú iskolák is megkapják, de ezt csakúgy, mint az önkormányzatoknak, a fenntartónak kell kiegészítenie. Indokolt esetekben, amikor az adott intézmény fontos társadalmi feladatot lát el (pl. felzárkóztatás, hátránykompenzálás, speciális igényeknek megfelelő oktatás stb.) a fenntartáshoz állami kiegészítő finanszírozást igényelhet.

- A jelenlegi iskolatípusokhoz igazodó normatívák helyett évfolyamokat (1-3, 4-6, 7-10, 11-12 évfolyam) finanszírozó normatívákat kívánunk bevezetni, mert ezek jobban kifejezik az adott korcsoport oktatásának költségeit.

- A szakképző évfolyamok esetében a jelenleginél differenciáltabb normatívákat kívánunk alkalmazni, amelyek figyelembe veszik a szakmák eszközigényességét. (Ennek alapján alacsony, átlagos és magas eszközigényű szakmákat különböztetnénk meg.)

27.8.1 Kiegészítő normatívák

Bizonyos társadalmi problémák megoldása, illetve aktuális oktatáspolitikai feladatok megvalósítása feltétlenül szükségessé teszi kiegészítő normatívák alkalmazását is. 2002-töl véleményünk szerint az alábbi kiegészítő normatívák bevezetésére lenne szükség:

- Bejáró normatíva 7-12 évfolyamon,

- Hátrány-kompenzáló normatíva,

- Társulások normatív támogatása,

- Csoportbontás normatív támogatása számítástechnikából és idegen nyelvből,

- Könyvtári és informatikai normatíva,

- Fogyatékos gyerekek ellátásához kapcsolódó normatívák rendszere.

27.8.2 A szakmai alapok megerősítése

A jelenlegi kormányzati ciklusban a pályázati úton elérhető fejlesztési alapok leépítését tapasztalhattuk összekapcsolva egy erőteljes központosítással, közvetlenül az Oktatási Minisztériumból vezérelt pénzosztással. Számunkra ezzel szemben a közoktatás fejlesztését szolgáló szakmai alapok megerősítése lehet az egyetlen vállalható cél, méghozzá olyan döntési mechanizmusok újraépítésével, amelyek kizárják a közvetlen politikai alapú beavatkozás lehetőségét. Egy ilyen lépés a szakmai testületek pozícióinak helyreállítását is jelentené a jelenleg tapasztalható újraállamosítással szemben.

- Iskolai infrastruktúra-fejlesztési alap: 1997-ben döntött az előző kormányzat egy taneszköz jegyzék összeállításáról. A munka - ugyan jelentős késéssel és szakmai kontroll nélkül - de befejeződött. Kiegészítésül szükséges lenne az iskolai alapinfrastruktúra jegyzékének összeállítása, ill. egy olyan egységes feltételrendszer kidolgozása, amely a közoktatási intézmények minimális tárgyi feltételeit meghatározza. Ha fontos célnak tekintjük a tárgyi feltételek javítását, akkor ennek megvalósítására központi pénzügyi keretet kell biztosítani.

- Gandhi Közalapítvány: Az utóbbi néhány évben egyre feszültebb helyzetet teremt a roma közalapítvány problémájának megoldatlansága. Mint minden más fejlesztési területen, itt is nyomon követhető az előző kormányzati ciklus eredményeinek felszámolása, másrészt a demagógiát súroló, felelőtlen és beváltatlan ígéretek hangoztatása. Külön sajátossága a területnek, hogy érzékelve a probléma jelentőségét, komoly nemzetközi források állnak rendelkezésre. Az általunk követett fejlesztési modell egyetlen lehetséges megoldása, ha ezek a pénzügyi források a már létező Gandhi Közalapítvány lehetőségeit bővítik. Így teremtődhet meg egy olyan szakmai megalapozottságú fejlesztési hálózat alapja, ahol azok döntenek az erőforrások felhasználásáról, akik ebben minden szempontból illetékesek. Nem nagy és drága központi beruházásokra van szükség, hanem a már meglévő roma oktatási programok megerősítésére, hozzáférhetővé, elérhetővé tételére. Ehhez azonban az elmúlt évek gyakorlatától eltérően (amikor jelentősen csökkentek a közalapítvány forrásai) a nemzetközi és hazai forrásokat teljes körűen a közalapítvány rendelkezésére kell bocsátani.

- KOMA: A közoktatás modernizálását szolgáló közalapítvány forrásainak csökkentése helyett annak megerősítését és pénzügyi lehetőségeinek bővítését kell biztosítani. E keretek között folytatódhat az a tartalmi modernizáció, amely a NAT-ra való felkészüléssel elkezdődött és amelyet azóta felszámoltak. A KOMA célzott feladata lehet olyan a közoktatás egészének modernizációját elősegítő komplex műveltségi területekre vonatkozó alternatív tantervek, taneszközök és programok fejlesztése, amelyek az egész közoktatás számára jelenthetnének módszertani segítséget.

- Fogyatékos Gyerekekért Közalapítvány: Ez egy olyan 1996-ban létrehozott önálló fejlesztési alap, melynek a jelenleg folyó leépítése helyett megerősítésre és bővítésére van szüksége. Önmagában semmit nem jelent a fogyatékos gyerekek iskoláztatásának normatív támogatása, ha hiányoznak a megfelelő programok, fejlesztési módszerek, hozzáférhető modellek. Nem elég beszélni az integráció szükségességéről, a szakmai feltételeket is meg kell hozzá teremteni.

- Hátrányos helyzetű diákok továbbtanulását szolgáló közalapítvány: Egy olyan ösztöndíjrendszer kiépítésére kell kísérletet tenni, amely a most életre hívott és meglehetősen problematikus Arany János alapítvány helyett valóságos lehetőséget biztosít a nehézsorsú gyerekek felzárkóztatására. Nem különálló osztályok létrehozása a cél. Ez a megoldás a késői kádári diktatúra legrosszabb oktatáspolitikai elképzeléseihez hasonló "kirakat"-megoldás, amely leginkább a programban részt vevő gyerekeknek árt. Ehelyett a megyei közalapítványokkal közösen - helyi forrásokra is építve - olyan ösztöndíjrendszerre van szükség, amely már 7. osztálytól rendelkezésükre áll azoknak a

többszörösen hátrányos helyzetű gyerekeknek, akik mögött egy-egy (ugyancsak ösztöndíjjal támogatott) pedagógus áll. Egy ilyen ösztöndíjrendszer, ha jelentős mértékű és tényleges hálózatban szerveződik, valóságos segítséget jelenthet az iskola sikeres befejezéséhez.

27.8.3 Pedagógus bérreform

A közalkalmazotti rendszerbe ágyazott pedagógusbérezés mindig komoly akadálya volt annak, hogy a pedagógusok méltatlan alulfizetettsége megváltozzon. Ehhez mindenekelőtt a pedagógusok munkájának és munkahelyi helyzetének specifikumait figyelembe venni képes önálló bértáblázat létrehozására és működtetésére van szükség. Emellett követni kívánjuk az SZDSZ-es tárca 1998-ban bevezetett gyakorlatát, amely a pedagógusok alapbérét működési pótlékok rendszerével és az intézmények szintjén megállapított minőségi bérpótlékkal egészítette ki.

Fontosnak tartjuk annak az elvnek anyagiakban kifejeződő elismerését is, hogy a pedagógus önképzésének költségei vannak (könyvtári, múzeumi, színházi látogatásra, illetve könyvvásárlásra jogosító kedvezmény), valamint, hogy a tantervkészítésben és egyéb fejlesztésekben való részvétel többletmunkáit honorálni szükséges.

27.9 Liberális ajánlat a közoktatási rendszer fejlesztésére

27.9.1 Az oktatásra fordított költségek arányának növelése

2003-tól el kell érni, hogy az oktatási ágazat felzárkózásunk és a jövő érdekében az Európai Uniós átlagot meghaladó arányban részesüljön a költségvetésből.

27.9.2 A pedagógusbérek rendezése

Nem odázható tovább a pedagógusbérek rendezése. A jelenlegi kormány hangzatos és hazug ígéretei helyett valóságos tettekre van szükség. Az SZDSZ háromelemű pedagógusbérezést kíván megvalósítani. Ennek részei:

- a diplomás minimálbérhez kapcsolódó pedagógus bértábla,

- a különböző feladatok után járó bérpótlék és

- a minőségi bérpótlék, melynek arányát 25%-ra kell felemelni.

27.9.3 Az intézményfenntartás igazságos megoldása

Az oktatási intézmények fenntartásában legnagyobb részt vállaló önkormányzatoknak minden támogatást meg kell kapniuk ahhoz, hogy képesek legyenek kielégíteni az adott település lakóinak oktatási igényeit, valamint ellátni a rájuk háruló regionális feladatokat. Ennek érdekében

- kiegyenlítő anyagi támogatást kell biztosítani a hátrányos térségekben működő önkormányzatoknak,

- támogatni szükséges azokat az önkormányzati társulásokat és együttműködési formákat, amelyek a nívósabb oktatási szolgáltatások érdekében szerveződnek,

- az esélykiegyenlítésnek érvényesülnie kell az egyházi, alapítványi és magániskolák finanszírozása esetében is.

27.9.4 A szakmai kompetencia növelése az irányításban

Az elmúlt években megerősödött bürokratikus irányítás helyett vissza kell adni a szakmai testületek rangját, szerepét. Nem a kormányzati erők által kinevezett hivatalnokoknak kell dönteni egy-egy tankönyv szakmai színvonaláról, vagy más tartalmi kérdésekről. A kistérségi együttműködés keretén

belül is elö kell segíteni olyan szakemberek alkalmazását, akik képesek segítséget nyújtani az önkormányzatoknak az iskola-fenntartási feladatok ellátásához.

27.9.5 Az oktatás tartalmának folyamatos modernizálása

Az említettek szerint kiemelt szerepet kell biztosítani az informatika és az idegen nyelv oktatásának, amelyek E-csatlakozásunk szempontjából megkülönböztetett jelentőségűek. A közoktatásnak meg kell alapoznia az "élethosszig" tartó tanulást. A tartalmi kérdésekben döntő szerepe van a pedagógusi és az intézményi szakmai autonómiának. Ezért a tantervpolitikában olyan szabályozásra van szükség, ahol a helyi társadalmi igényekre alapozott pedagógiai programok és helyi tantervek a meghatározók. Az állam a Nemzeti Alaptantervvel, valamint az erre épülő alapműveltségi vizsgával és kétszintű érettségi vizsgával teremti meg e szabályozási rendszer feltételeit. A kerettantervek nem kötelezők, de szabadon felhasználhatók.

27.9.6 Az oktatás expanziójának felgyorsítása

A következő kormányzati ciklus végére el kell érni, hogy

- az alapozó képzés 4-röl 6 évre,

- az általános képzés pedig minden tanuló számára 10 évre terjedjen ki függetlenül attól, hogy milyen iskolatípusba jár. Célul kell kitűzni, hogy

- a 16-18 évesek legalább 80%-a középiskolai oktatásban,

- a 19-23 évesek 40-50%-a pedig felsőfokú oktatásban részesüljön.

Ennek eszközei az aktív finanszírozáspolitika (nem iskolatípusok, hanem funkcionális szakaszok szerinti támogatás), valamint az általános képzés tényleges kiterjesztése 8-ról 10 évre.

27.9.7 Az oktatás minőségének átfogó javítása

A jelenleg bevezetés alatt álló, rendkívül költséges, formális és rendszeridegen "minőségbiztosítási" eljárás helyett a következő lépésekre van szükség:

- rendszerszintű hazai és nemzetközi tudásszint-vizsgálatokban való részvétel,

- iskolaszintű standard értékelési eljárások kidolgozása és széleskörű alkalmazása,

- az állami vizsgák (alapműveltségi vizsga, kétszintű érettségi vizsga) tartalmi és szervezeti kérdéseinek rendezése,

- értékelés-módszertani szolgáltatások nyújtása,

- a pedagógiai kultúra emelése (egységes tanárképzés, a pedagógusképzés, továbbképzés).

27.9.8 Az esélyegyenlőtlenség csökkentése

A kiegyenlítő finanszírozás eszközeivel a leszakadók gyerekei számára differenciált, kiscsoportos oktatást kell lehetővé tenni. Az alapozó szakasz 4-röl 6 évre és az általános képzés tényleges 10 évre kiterjesztése nagyobb lehetőséget nyújt az ismeretek alaposabb elsajátításához. A hátrányos helyzetű tanulók speciális problémái iskolapszichológusok és szociálpedagógusok szélesebb körű alkalmazását indokolják. Pályaválasztási tanárok alkalmazásával, valamint a pályakezdők nyomon követésével kell megkönnyíteni a végzősök elhelyezkedését. A normál iskolarendszerben nem boldoguló tanulók sikeresebb iskoláztatása érdekében államilag finanszírozott speciális felzárkóztató intézményhálózat működtetésére, illetve az ilyen feladatot vállaló alapítványi intézmények

támogatására van szükség. A pedagógusképzés, - továbbképzés keretei közt a pedagógiai módszerek átadásával lehetővé kell tenni a hátrányos helyzetűekkel foglalkozó pedagógusok szakmai felkészítését.

28. Keresletközpontú felsőoktatás

28.1 Liberális üzenet a társadalomnak

28.1.1 Tudásalapú társadalomban élünk

A sokoldalúan használható tudás és a folyamatos tanulásra képes személyiség iránti társadalmi igény rohamosan növekszik. Ez indokolja a felsőoktatás korábbiakhoz képest is növekvő jelentőségét és megreformálásának szükségességét.

A modern társadalmi, gazdasági környezet, a megújítható, versenyképes tudás, a kreatív elme korábban soha nem látott jelentőséggel ruházta fel az innovatív készség szerepét. Az ilyen tulajdonságokkal rendelkező szakemberek képesek a társadalom, a gazdaság olyan fejlesztésére, irányítására, amely mindannyiunk jólétét, boldogulását segítheti. Az a tapasztalat, hogy az újszerű, sokoldalú tudással, az új ismeretekre nyitott és magas fokú kreativitással rendelkező szakemberek boldogulnak, lesznek sikeresek a modern társadalmakban, a korábbi, elsősorban az enciklopédikus ismereteket és specializált szakismereteket tartalmazó tudás pedig kevésbé képes megfelelni a mai követelményeknek. Eközben oktatási hagyományainkra ráépült intézményrendszerünk (a köz- és a felsőoktatás) továbbra is az egyre inkább elértéktelenedő, a kihívásokra egyre nehezebben válaszoló szakembertípust képez, igen magas költséggel.

A fiatal korosztályokban jelentős szemléletváltozás következett be, és ma már tömegesen igyekeznek képezni, tovább képezni magukat, újabb és korszerű ismeretekre szert tenni. Egyre növekszik a felsőfokú szakismereteket megszerezni törekvők száma, akik be kívánnak lépni, vagy éppen vissza szeretnének térni a felsőoktatásba. Ez a kétségkívül kedvező változás csak akkor segíti a társadalmat, ha a felsőoktatás azt képes nyújtani számukra, amire leginkább szükség van:

- korszerű, rugalmasan alkalmazható ismereteket,

- jelentős innovatív készséget,

- megújulási képességet.

A felsőoktatás felelőssége, hogy ne csak formális vizsga keretében tájékozódjon hallgatóinak informatív ismeretei felöl, hanem úgy alakítsa a képzés során alkalmazott módszereket és elvárásokat, illetve a kiszolgáló infrastruktúrát, hogy a hallgatók napi munkaeszközeivé váljanak a számítógépek és egyéb informatikai eszközök. A felsőoktatásban dolgozóknak, kutatóknak, oktatóknak és hallgatóknak be kell kapcsolódniuk az egész világot átszövő kommunikációs hálózatba, részt kell vegyenek a hálózat segítségével szerveződő nemzetközi (szakmai) közösségek életében.

A magyar felsőoktatás ezzel szemben egyre inkább elmarad a korszerű, európai típusú szakemberképzés kívánalmaitól, elsősorban a szervezeti, strukturális merevség és a kedvezőtlen működési környezet következtében. A felsőoktatásra ráfeszült az államosítottság, a militarizált elosztási rendszer abroncsa. Ezért

- az egész magyar társadalom alapvető érdeke a felsőoktatás megreformálása.

- Az eddigieknél is nagyobb mértékben nyitottá kell tenni a magyar felsőoktatást, hogy képes legyen kiszolgálni az egyre növekvő igényeket, módszertani reformokkal pedig el kell érni, hogy mindannyiunk boldogulását segítő szakembereket képezzen,

- az oktatás támogatása már rövid idő alatt megtérül a társadalmi és gazdasági felemelkedés nyomán, a felsőoktatás támogatása még akkor is megtérülő beruházásnak számít, ha annak haszna a GDP-ben közvetlenül nem mutatható ki.

28.1.2 Tovább kell emelni a felsőoktatásban részt vevők arányát

A felsőoktatásban részt vevők aránya mára elérte a középiskolai tanulmányait befejezett korosztály 25-30%-át. Ezt az arányt egyrészt fokozatosan növelni kell, hogy közelítsen az EU-országokra jellemző 50%-hoz, másrészt gondoskodni kell arról, hogy a felsőoktatásba más korcsoportok is be-, illetve visszakerüljenek.

- El kell törölni az írásbeli felvételi vizsgát!

Természetesen ez nem lehet öncélú feladat. A magasabb szinteken képzett szakemberek az ország számára hajtott haszonnal sokszorosan képesek "visszafizetni" képzésük költségeit. A közelgő demográfiai mélypont azt fogja eredményezni, hogy gyakorlatilag minden, az említett korosztályba tartozó fiatal bekerülhet majd valamely intézménybe. Nem egyszerűen százalékos arányokban, hanem abban célszerű gondolkodni, hogy a felsőoktatás újfajta szolgáltatásokkal lépjen piacra, amelyek a pályájukat már megkezdett nemzedéket is vonzzák. Ezzel egyszersmind az is elkerülhető, hogy a felsőoktatás a bekerülési létszámok tartása érdekében különösebb szelekció nélkül olyanokat is felvegyen, akik erre még nem kellően érettek vagy felkészültek. A megfelelő mód ehelyett az, ha a létszámarány növelése elsősorban a felsőoktatásba továbbképzésre, tudásuk felfrissítésére visszatérők befogadásával, a rövidebb idejű, kiegészítő képzések beindításával történik.

Mindannyiunknak az az érdekünk, hogy mindazok, akik úgy érzik,

- további életpályájukhoz,

- szakmai fejlődésükhöz, vagy éppen

- a végbemenő változásokkal való sikeres megbirkózáshoz újabb ismeretekre, kiegészítő tudásra, szaktanácsadásra van szükségük, szabadon és könnyűszerrel kerülhessenek be a számukra megfelelő képzésekbe.

Ehhez az szükséges, hogy találjanak a felsőoktatás kínálatában számukra megfelelő tartalmú, megfelelő időtartamú, és alkalmas formában kínált programokat.

28.1.3 Növelni az oktatás minőségét

A tömegképzés gyökeresen megváltoztatja az elitképzés eszméjén alapuló felsőoktatás jellegét, egyszersmind megváltoztatja a képzés minőségével szemben támasztott követelményeket. Új módszerek alkalmazását teszi szükségessé. Mivel a magyar társadalom fejlődését az oktatási, ezen belül a felsőoktatási rendszer minősége fogja meghatározni, az ország létérdeke, hogy az elitoktatás és tömegoktatás között feszülő ellentmondást tartósan feloldja.

A felsőoktatás iránt egyre tömegesebb méretekben megjelenő társadalmi igény kiszolgálására, az egyre nagyobb hallgatólétszámmal történő működésre, az egyre nagyobb hallgatói csoportokkal való foglalkozásra a főiskolák és egyetemek nem voltak felkészülve. A korábbi, kis létszámú elitképzésre kialakult infrastruktúrájuk, oktatói állományuk összetétele, az alkalmazott oktatási módszerek és eljárások csődöt mondanak a tömeges képzés esetében. Többek között ez is szerepet játszik abban, hogy egyre többen érzik úgy, a felsőoktatás színvonala romlik. Ez azonban nem törvényszerű következménye a nagy létszámú képzésnek.

A hallgatói létszám növelésének szükségességében a különböző irányultságú kormányzatok is egyetértettek. Ezért valószínűsíthető, hogy a jövőben is érvényesülni fog az a trend, mely szerint az igények nyomán a magyar felsőoktatásnak a korábbiakhoz képest jóval jelentősebb és egyre növekvő hallgatói létszámmal kell foglalkoznia. Az ezzel járó kihívások nemcsak a felsőoktatás

infrastruktúrájának tulajdonosi és működési mechanizmusának, szervezetének átalakítását igénylik, ámde az oktatás eddigi módszereinek jelentős változtatását is.

A társadalom érdeke, hogy szerényebb képességű tagjai számára a felsőoktatás - új módszerekkel - jelentős hozzáadott értékkel megfelelő képzést biztosítson, és ezáltal jelentősen növelje személyes képességeik, tudásuk egyéni és társadalmi értékét. A nyitott képzésekre való tömeges beáramlás alapvetően új módszereket igényel, amelyek előkészítik a későbbi, magasabb szintű, elmélyültebb tanulás (és kutatás) magas színvonalon való művelését is.

A kiemelkedő képességekkel rendelkezők számára biztosítani kell a sikeres továbbfejlődést. Olyan új módszerekre van szükség, amelyek biztosítják, hogy ne a kiemelkedő képességűek süllyedjenek le az átlagos képességűek színvonalára, hanem személyre szabottan gondoskodjanak a kiemelkedően tehetséges fiatalokról. Ennek célként való megfogalmazása már önmagában is fontos, mert lehetővé teszi, hogy a megvalósítás módjait ki lehessen munkálni. A Korszakváltás Programja több ponton is képes ennek feltételeit megteremteni:

- a kreditrendszer bevezetése által kiváltott szemléletmód változással,

- több oktató bevonásának igényével,

- az oktató és kutatómunka anyagi és személyi feltételeinek javítására irányuló elképzeléseivel.

28.1.4 Bevezetjük az élethosszig tartó képzés új formáit

A képzés nem érhet véget az első diploma megszerzésével. Gyorsan változó korunkban mind többen igénylik, hogy az első diploma megszerzését követően - akár egész életükön át - tovább tanulhassanak, át- és tovább képezhessék magukat. Ennek része a távoktatási, virtuális és részképzési rendszerek kiszélesítése.

Bár ezen a területen az első lépések (pl. a távoktatási központ, illetve központok létrehozásával) megtörténtek, tisztán kell látni, hogy több évtizedes lemaradást kell pótolni úgy a technikai feltételrendszer megteremtésével, hozzáférhetővé tételével, mint az azt működtetni képes módszertan adaptálásával és elterjesztésével, valamint az ezen új módszereket alkalmazni képes személyi feltételek biztosításával. Az informatikai bázis megteremtése itt is nélkülözhetetlen, de nem az egyetlen feltétel.

Az intézményeket rá kell döbbenteni, és ahol szükséges segíteni abban, hogy belássák, ezen új formák kimunkálása nélkül nem lesznek képesek a korszerű oktatás feltételeinek megfelelni, hosszú távon tehát életképtelenné fognak válni.

28.1.5 A magyar felsőoktatás legyen EU-komform

A magyar felsőoktatás nem vonhatja ki magát az európai fejlesztési irányok alól. Annak ellenére, hogy az EU nemzeti ügynek tekinti az oktatást, törekedni kell arra, hogy a magyar felsőoktatás szerkezete összhangban álljon az EU-országokéval. Ezt célozza többek között a

- kreditrendszer,

- az átjárhatóság,

- a többlépcsős képzési rendszer kiépítése,

- a nyelvtudás és

- az informatikai ismeretek hangsúlyozása.

Az európai országok a 90-es évek során törvényeik korszerűsítésével jelentős fordulatot hajtottak végre felsőoktatásuk modernizálása terén. Magyarországon a vonatkozó törvények módosítgatásában merülnek ki a fejlesztési törekvések. Egyedüliként a térségben elkerüljük a legszükségesebb szerkezeti fejlesztéseket a felsőoktatásban. Ezáltal egyre nagyobb az illeszkedési zavar a hazai és az európai országok felsőoktatása között. Miközben a magyar kormányok továbbra is ragaszkodnak az ún. duális képzési szerkezet fenntartásához, addig az európai országok - köztük a duális képzésünk számára mintaadó Németország is - egyre gyorsabban térnek át az egymásra épülő szintek szerint kialakított oktatási szerkezetre. Amennyiben a magyar felsőoktatás nem követi ezt a trendet, szerkezetileg elszigetelődik az európai felsőoktatástól, és tovább erősödik az a jelenleg is érzékelhető hátrány, amelyet hallgatóink szenvednek el a külföldi tanulmányaikkal kapcsolatos fogadókészség, illetve diplomáik elismertetése terén.

A szerkezeti összehangoláson túl az is alapvető követelmény, hogy a magyar felsőoktatás is adja át mindazokat a korszerű ismereteket, általános műveltségelemeket, illetve munkaerőpiaci tájékozódó készségeket, amelyekkel az európai országokban végzett diplomás szakemberek rendelkeznek. Csak így biztosítható ugyanis, hogy a magyar szakemberek versenyképesek maradjanak külföldi partnereikkel, és sikeresen járuljanak hozzá az össztársadalmi boldoguláshoz.

28.2 Liberális üzenet a felsőoktatásnak

28.2.1 A felsőoktatás egyre bővülő szolgáltató piac

A felsőoktatás hatalmas szolgáltató piac, s piaci jellege egyre dominánsabb lesz. Egyre-másra jönnek létre ún. regionális "tudáscentrumok", melyek egy-egy régió legnagyobb gazdasági, kulturális és szolgáltatóközpontjaivá válnak. A felsőoktatási integráció - még felemásan megvalósuló formájában is ? e tendenciát erősíti.

A felsőoktatási intézmények működése nem tükrözi az elmúlt évtizedben, és különösen az utóbbi néhány évben bekövetkezett jelentős változásokat:

- nem vesznek részt székhelyük, régiójuk életében, nem integrálódtak szűkebb környezetükhöz,

- partnereikkel nem alakítottak ki megfelelően intenzív kapcsolatrendszert, és

- nem vesznek részt a helyi társadalom alakításában, méghozzá annak ellenére sem, hogy időközben az adott régiók legnagyobb intézményeivé, munkaadóivá váltak, s megrendelőként a régió számos vállalkozása számára adnak megélhetést jelentő munkaalkalmat.

E szerepük az ún. harmadik szektor, ezen belül pedig a tudás piaci tényezővé (tudásiparrá) válásával egyre erősödik. A világban végbemenő változások alapján könnyen megjósolható, hogy a felsőoktatási intézmények - méretüknek megfelelően - székhelyük, illetve egy régió meghatározó piaci szereplőivé válnak. Ez azonban minden spontaneitása mellett is tudatos tevékenységet kíván meg.

Az intézményeket különös felelősség terheli abban, hogy olyan aktív tevékenységet fejtsenek ki, amelynek segítségével társadalmi-gazdasági környezetük aktív alakítóivá, küldetésükből fakadóan a helyi társadalom építésének, fejlesztésének legfőbb mozgatójává válnak. Ezeknek a feladatoknak a koordinálására alkalmas lehet pl. olyan kapcsolati irodák létrehozása, amelyek feladata mind a "fogyasztókkal" (diákok, szülök, középiskolák, aktív népesség, öregdiák körök stb.), mind a "megrendelőkkel" (nagyvállalatok, kis- és középvállalkozások, országos és regionális kutatási és innovációs központok stb.) való kapcsolattartás.

Joggal lenne elvárható az intézményektől, hogy helyi tudáscentrumokként, képzési, kutatási és egyéb szolgáltatási kínálatuk kialakításánál maximális figyelemmel legyenek a helyi, regionális igényekre. Alakítsanak ki és működtessenek olyan mechanizmusokat, amelyek révén felmérhetik az igényeket és szolgáltatásaik hatásait, eredményeit. Ehhez azonban a kölcsönös érdekeltséget a fogyasztókkal meg kell teremteni, és - amennyiben az spontán módon nem alakul ki - szorgalmazni kell. Az állam, illetve annak igazgatási szervei itt jószolgálati szerepet tölthetnek be, ösztönözhetik e folyamat kívánt mederbe terelését. A legfontosabb feltétele ennek a folyamatnak, ha a felsőoktatási intézmények

irányítási autonómiájához a gazdasági autonómia társul. Versenyző és versenyre késztetett intézmények integráló szerepet vállalnak a helyi piacokon.

A tőkehiányos magyar gazdaság és felsőoktatás kevés eséllyel versenyezhet a fejlett társadalmakban születő technikai fejlesztésekkel és újításokkal. Létfontosságú viszont az eredmények mielőbbi és minél magasabb szintű hazai adaptálása. A magyarországi kis- és középvállalatok technológiai transzfer igényeinek kielégítésére szinte ideális megoldásként kínálkozik az integrációval fokozatosan létrejövő regionális tudáscentrumok "technológiai brókerként" való működtetése.

28.2.2 Az állam csak az egyik tulajdonos

A felsőoktatás teljes magánosztására sehol a világon nem találunk példát. Az állam egyelőre csak fokozatosan tud lemondani tulajdonosi jogáról, mert a teljes vagy domináns magánosztásra nincsenek meg az erőforrások. A felsőoktatás piaci jellege a közeljövőben a tulajdoni átrendezés lassúsága ellenére erősödni fog.

A felsőoktatás egyre bővülő szolgáltató piac, amelyben az állam kettős szerepet tölthet be.

- Mint a felsőoktatás egyik tulajdonosa, jogszabályok alkotásával és végrehajtásuk ellenőrzésével továbbra is biztosítja a minöségi oktatás egységes kereteit és feltételrendszerét.

- Ugyanakkor vásárlóként is megjelenik az egymással versengő felsőoktatási intézmények piacán.

Az állam a diákok (fogyasztók) és a leendő diplomásokat potenciálisan alkalmazó piaci szereplők (felhasználók) érdekeit szem előtt tartva cselekszik.

A kettős szerepben megjelenő állam - jogalkotó szerepén keresztül egyenlő esélyeket biztosítva a felsőoktatási piac szereplőinek - arra kell, hogy ösztönözze az egyetemeket, hogy azok versenyezzenek a hallgatókért és a forrásokért. Támogatást annak kellene tehát nyújtani, aki a magasabb színvonalú szolgáltatást kedvezőbb feltételekkel kínálja. Emellett olyan mechanizmusokat is működtetni kell, amelyekkel az intézményeket rá lehet szorítani a magánszektorral való intenzívebb kapcsolatra. Mindennek úgy kell megtörténnie, hogy az állam az intézmények közötti esélyegyenlőség biztosítására is kellő figyelmet fordít.

- A közjó érdekében az állam nagyon fontos feladata azon nemzeti tudományok (irodalom, nyelvészet, történelem stb.) oktatásának és művelésének mecénásként történő támogatása, amelyekre a piaci körülmények egyáltalán nem, vagy csak nagyon nehezen alkalmazhatók.

- Hasonló szerepet kell betöltenie az államnak az alapkutatások támogatásában is.

A felsőoktatás piaci jellegének tompítására csak az előbb említett területeken (nemzeti tudományok és alapkutatások) lehet szükség.

28.2.3 Autonóm és gazdagodó intézmények

A felsőoktatási intézmények jelenleg nem érdekeltek, sőt, sok szempontból ellenérdekeltek az ésszerű és hatékony gazdálkodásban. Ezért nem törekednek menedzser típusú vezetők kinevezésére, illetve önálló bevételeik növelésére. Nem érdekük az sem - s ma még joguk sincs rá -, hogy a piaci tevékenységükből származó hasznukat nonprofit jellegű vagyonná alakítsák, vagy ingatlanaikat szabadon értékesítsék. Sürgető feladat az intézmények gazdasági autonómiájának megteremtése, s ehhez igazodóan a költségvetési és jogi feltételek gyökeres átalakítása. A bázisalapú finanszírozási rendszer és egy elhibázott normatív finanszírozási rendszer elegyén alapuló jelenlegi szisztéma sürgős átalakításra szorul.

A mobilitás és hatékonyság, a piac igényeihez való gyors és rugalmas alkalmazkodás csak valódi gazdasági autonómiával felruházott intézményektől várható. A gazdálkodási autonómia azonban elképzelhetetlen a kézi vezérlésen alapuló, a társadalmi vagyonnal pazarlóan bánó, körülményes

gazdálkodási eljárás alapján. A kormányzati szervek feladata nem az intézményi működés lépéseinek engedélyezése, hanem sokkal inkább a piaci körülményeknek megfelelő költségvetési és jogszabályi feltételek kialakítása, a tervezhetőség kereteinek megteremtése, valamint a törvények betartásának ellenőrzése.

Sürgősen meg kell teremteni annak feltételeit, hogy a felsőoktatási intézmények a tevékenységükből származó bevételeiket visszaforgathassák saját működésükre és szolgáltatásaik fejlesztésére. Csak így lesznek érdekeltek az ésszerű és hatékony gazdálkodásban, és a piaci feltételeket jobban ismerő, menedzser típusú vezetők kinevezésében. A felsőoktatási intézményeknek vállalatként kell működniük.

Szorgalmazni kell, hogy az intézmények a teljes önállóságot élvezhessék, újabb tulajdonosok bevonásával működési feltételeik és a velük szemben támasztott követelmények is javuljanak, nőjenek.

28.2.4 Az autonómia terjedjen ki tartalmi kérdésekre is

A gazdasági autonómia tenné lehetővé, hogy az intézmények szakmai értelemben is önállósuljanak, valóban autonómokká váljanak. Így például maguk dönthessenek

- az integráció szükségességéről,

- a tanulmányi követelmények és belső teljesítménymutatók kidolgozásáról,

- a rektorok és egyéb tisztségviselők, valamint az egyetemi tanárok kinevezhetőségéről,

- stratégiai, akció- és üzleti terveik elkészítéséről,

- az innovációval és fejlesztéssel kapcsolatos teendők meghatározásáról.

Az intézmények gazdasági autonómiájának biztosításával párhuzamosan alakulnak ki a feltételei annak, hogy valódi korszakváltást hajtsunk végre a felsőoktatásban. Az állam "nagykorúsítja" intézményeit, és szakmailag teljes autonómiát biztosít számukra. Ez azt is jelenti, hogy az állam - előzetesen szabályozott lehetőségein túl - nem tesz kísérletet kerülő utakon az intézmény szakmai működésébe való beavatkozásra, azaz felhagy azzal a jelenlegi gyakorlattal, hogy az állami támogatás folyósítását alkalmi feltételekhez köti.

A ténylegesen piaci szereplőként működő intézményeknek nagyfokú szabadságot, valódi autonómiát kell élvezniük vezetőik és tisztségviselőik megválasztásában, az egyetemi tanárok kiválasztásában és kinevezésében is. A nyugati demokráciákban ismeretlen az a feudális hazai gyakorlat, hogy a felsőoktatási intézmények vezetőit, a rektorokat, főigazgatókat és az egyetemi tanárokat maga az államfő nevezi ki, szinte a lovaggá ütés mintájára szervezett ceremónián. Egy demokratikus ország állama ezt a feladatot nem vállalhatja: a vezetők kiválasztásának és a vezető oktatók kinevezésének jogát át kell adnia az intézményekben demokratikusan működtetett testületeknek. Az államnak, mint tulajdonosnak az a feladata, hogy olyan törvényi szabályozást hozzon létre, amelyben előírja és számon kéri az intézményi vezetők és vezető oktatók kiválasztásának egységes, minőségi követelményeit, és felügyeli a törvényességet.

Az autonómia ebben a felfogásban kiterjed

- az intézmény gazdálkodási és szervezeti működésére is,

- önállóságot jelent stratégiai (üzleti) terveik elkészítésében,

- stratégiai partnereik kiválasztásában,

- fejlesztéseik, innovációik meghatározásában.

Semmiféle felsőbb állami "bölcsesség" nem érhet a helyi szinten, a helyi körülmények ismeretében meghozott döntések nyomába. Az állam feladata

- a helyi döntések körültekintő meghozatalához szükséges tájékoztatás,

- az állami fejlesztési elképzelések, stratégia nyilvánosságra hozatala,

- minden információhoz való hozzáférés biztosítása, amely az intézmények számára a döntéselkészítéshez, a döntések meghozatalához mérlegelési lehetőséget biztosít.

Ez egyben azt is jelenti, hogy mindenféle autonómia működésének alapja a nyilvánosságra és átláthatóságra épülő kölcsönös bizalom, amely határozott kötelezettségeket ró az államra, és az intézményekre egyaránt.

A autonómiának ki kell terjednie az egyetem által alkalmazott oktató és nem oktató személyzet fizetésének megállapítására is.

28.2.5 A magán felsőoktatási intézmények létrejöttét serkenteni kell

A felsőoktatás privatizációjának irányába hat, hogy egyre több magánintézmény alakul. A jövőben is érvényesülnie kell az állami és magánintézmények versengését feltételező kétirányú fejlődésnek. E fejlődés záloga a versenysemlegesség, amely lehetővé teszi, hogy az állam a nem-állami intézmények által nyújtott szolgáltatásokat is igénybe vegye.

Az állam - törvényi szabályozással, intézkedéseivel, ad hoc döntéseivel - nem hozhatja kedvezőbb helyzetbe a felsőoktatási piac egyetlen szereplőjét, vagy csoportját sem. A versenysemlegesség elvének ki kell terjednie az állami tulajdonban lévő intézményekre éppúgy, mint a magántulajdonú intézményekre, függetlenül a tulajdonos mivoltától (egyház, alapítvány, természetes vagy magánszemély). Az állam akkor jár el helyesen, ha az adófizetők befizetéseiből a felsőoktatási szolgáltatások terén a leghatékonyabban gazdálkodik. Attól vásárolja meg a szolgáltatást, aki azt - a legmagasabb minőség mellett - a legalacsonyabb áron képes nyújtani. Az államnak nem feladata szelektálni a szolgáltatást kínálók között egyéb szempontok alapján, csak abban az esetben, ha a képzésben részt venni kívánó egyének személyiségi jogainak érvényesülése máskülönben csorbát szenvedne.

28.2.6 A duális rendszer helyett térjünk át a többlépcsős képzésre

A felsőoktatás képzési szerkezete sürgős átalakításra szorul. A jelenlegi duális rendszerről (főiskola/egyetem) olyan rendszerre kell áttérni, amelyben a magasabb fokú tanulmányok megkezdésének feltétele az alacsonyabb fokú végzettség megszerzése. A többlépcsős (BA - MA - PhD) képzési rendszert támogatjuk, amely mellett a felsőfokú szakképzés rendszere különösen megerősítve jelenik meg. A kreditrendszer bevezetése révén biztosítani kell az egyes szintek, szakok és intézmények közötti átjárhatóságot.

A jelenlegi duális rendszer rendkívül merev, s szinte lehetetlen a felsőfokú ismeretek lépcsőzetes megszerzése:

- nincs egységes mechanizmusa, hogy az egyetemek miként ismerjék el a főiskolákon megszerzett tudást,

- a gyengébb képességűek, vagy életkörülményeikben változást elszenvedők számára nincs biztosítva az addigi tanulmányokat elismerő kilépés lehetősége,

- a mai rendszerben szinte elképzelhetetlen, hogy valaki például lemondjon az egyetemi diploma megszerzéséről, és átmenjen inkább egy főiskolára,

- a képzési idő így rendkívüli mértékben elhúzódik, az eredmény pedig a munkaerőpiacon szinte értéktelen diploma.

A merev, normatív finanszírozási rendszer sem a főiskolákat, sem az egyetemeket nem teszi érdekeltté abban, hogy a rászoruló hallgatókat pályamódosításra ösztönözzék. Sőt, a felsőoktatási intézmények éppenséggel ellenérdekeltek az ilyen irányú karrierlépésekkel szemben. Ez felesleges pazarlás a társadalmi erőforrásokkal és visszaélés az ifjúság tanulni vágyásával.

Amint fentebb utaltunk rá, az európai országok felsőoktatása a 90-es években átállt a többszintű, egymásra építkező képzési rendszerre, számos kilépési pontot biztosítva a hallgatóknak. A magyar hallgatók nemzetközi mobilitásának lehetőségét is jelentősen csökkentjük az európai országokkal inkompatibilis duális rendszerünkkel. Elzárjuk a hozzánk tanulni igyekvő külföldieket is a nemzetközileg elismertethető fokozatszerzés lehetőségétől. A duális rendszer fenntartása elszigeteli felsőoktatásunkat Európa felsőoktatási rendszereitől.

Ezért a hazai felsőoktatás szerkezetét minél előbb át kell állítani az európai felsőoktatásnak megfelelő, legalább háromlépcsős rendszerre, ahol

- az első szintet a széles alapozó programokat nyújtó BA, BSc fokozatra irányuló képzés jelenti,

- amelyre ráépül a második szinten a speciális szakmai ismereteket nyújtó MA, Msc fokozatra irányuló képzés,

- amelyre a már jelenleg is működő PhD doktori szint épül.

A felsőfokú szakképzés az alapképzések mellett kétirányú átjárhatóságot biztosítva gondoskodna a széleskörű szakképzési kínálatról.

Az egyes szintek, képzési programok, intézmények, valamint a diszciplináris és szakmai képzések közötti átjárhatóságot, a hallgatók számára életpályájuk, képességeik és tudásuk szempontjából legkedvezőbb kilépési pont elérhetőségét a moduláris tantervi szerkezet és a kreditrendszer működésével lehet biztosítani. E szerkezetben a diákok többféle karriercélt is kitűzhetnének, ugyanakkor biztosítva lenne számukra a "megállás", az átjárás, a többféle kilépés, illetve az esetleges későbbi folytatás lehetősége is. E szerkezet összevethető az európai felsőoktatás jellemző szerkezeti szintjeivel, ily módon megvalósul a nemzetközi átjárhatóság és a magyar felsőoktatás a jelenleginél sikeresebben lesz képes integrálódni.

A többlépcsős szerkezet mielőbbi kialakulását nem csak törvényhozással kell ösztönözni, hanem sürgősen fel kell számolni az ez ellenében ható folyamatokat és intézkedéseket (pl. a főiskolai, egyetemi képzési normatíva eltérő mértékét).

28.2.7 A felsőoktatás fő pillére a közoktatás

A többlépcsős felsőoktatási rendszer nem szakítható el a közoktatási rendszertől, s csak azzal összhangban újítható meg. Ennek vetületei közé tartozik a tanárképzés rendszerének gyakorlatiasabbá tétele és egy képesség/készségmérő tesztelési rendszer fokozatos bevezetése.

A felsőoktatás nem lesz eredményes és nem tud minőségi képzést nyújtani a közoktatás megfelelő működése nélkül. Ezért a felsőoktatásnak feladata lenne a közoktatás jelenleginél intenzívebb támogatása, segítése. A szakemberképzésen túl ennek érdekében az egyik legfontosabb - ha nem a legfontosabb - feladata marad a jövőben is az általános és középiskolai tanárok képzése, mert ennek minőségén is múlik a felnövekvő generációk szakmai felkészültsége és általános emberi értékrendszere.

A többfokozatú képzési rendszer bevezetésének egyik eredménye lehet, hogy az alacsonyabb fokozat megszerzése során a tanárjelöltek sokkal korábban ismerkednének meg a tanári pálya követelményeivel, s eközben értékes gyakorlati tapasztalatot is szereznének. A tanárképzés gyakorlatiasabbá tétele érdekében megerősítendő a szakmódszertan oktatása. Az égető társadalmi

problémák (szegénység, etnikai feszültségek, rasszizmus) tudatosítása, eredményesebb kezelése érdekében a leendő tanárok képzésében megjelenítendők a problémaérzékenységet és - megoldási készséget növelő képzési módszerek.

28.2.8 Az oktatás és kutatás egysége

A felsőoktatásban dolgozók munkáját - az oktatási tevékenység mellett - a kutatómunkában, az innovációs projektekben való részvétel minősíti. Ez számos kérdést vet fel, mint amilyen a kutatás finanszírozása, a kutatói utánpótlás, a kutatás és a gazdasági élet kapcsolata, a szellemi tulajdonjogok stb.

Az egyetemeken folyó oktató- és kutatómunka viszonya az utóbbi évtizedben alapvetően megváltozott. A felsőoktatás tömegessé válása közben szigorúan végrehajtott létszámcsökkentés, majd az azt követő létszámstop miatt az oktatási terhek jelentősen megnövekedtek. Ezzel párhuzamosan mind a régi (OTKA), mind az új támogatási és pályázati rendszerek (FKFP) elsősorban a nemzetközi szintű kutatómunkára ösztönöznek. Hasonló szemléletet tükrözött a Széchenyi Professzori Ösztöndíj követelményrendszere is. Az egyetemi oktatók e kettős szorításban dolgoznak mind a mai napig. Úgy tűnik, hogy a minőségi oktatói munka ma kevésbé számíthat elismerésre, mint a kimagasló kutatói tevékenység.

E kettős szorításon - a nyugati egyetemek mintájára - olyan megoldással lehet enyhíteni, melynek hatására emelkedhet az oktató és kutatómunka színvonala is.

- A legkiválóbb kutatók számára - elképzelésünk szerint - kutatói professzori állásokat kellene létesíteni, amelyhez kapcsolódóan a posztgraduális képzésben való részvétel lenne az oktatói feladat.

- Ezzel párhuzamosan olyan, kifejezetten oktatói állásokat is kellene létesíteni, amelyben a feladat a tömeges képzésben való közreműködés lenne.

Az egyes állások közötti átjárhatóság lehetőségét is nyitva kellene hagyni. A kormányzat feladata az lenne, hogy megfelelő normatívák kidolgozásával és a humán erőforrás gazdálkodás jelenlegi merev kereteinek lazításával ösztönözze az intézményeket az oktatás és kutatás módszertani és minőségi megújítására.

A felsőoktatási intézmények sohasem mondhatnak le a kutatási és innovációs projektekben való részvételről és az erre való ösztönzésről. Ez alapvető érdekük, hiszen bevételeik jelentős része ilyen forrásokból származik. Fontos nemzetgazdasági érdek is fűződik az egyetemi kutatási és fejlesztési munkákhoz, hiszen a felsőoktatás súlya a hazai K+F szellemi kapacitáson belül 50?60%-ra tehető. Ez a kapacitás azonban nem hasznosul eléggé a gazdasági szférában.

Az intézmények önerőből nem lesznek képesek leküzdeni az akadályokat, s ezen a területen jelentős kormányzati segítségre van szükség. Elengedhetetlen az infrastruktúra gyors fejlesztése és az EU-konform, ösztönző jogszabályok és a jelenleginél lényegesen kedvezőbb támogatási rendszer kidolgozása (beleértve a szellemi tulajdonjogokra vonatkozó szabályozást is).

28.3 Liberális üzenet az oktatóknak
28.3.1 Az oktatói béreknek versenyképeseknek kell lenniük!

- A magyar oktatók bérei szégyenletesen alacsonyak, az oktatói gárda teljes spektrumában jelentős béremelésre van szükség. A versenyképes oktatói bérek versenyben élő oktatók számára elengedhetetlenek.

Kevés a minősített oktató az újonnan létrejött felsőoktatási intézményekhez és a növekvő hallgatólétszámhoz képest, s ezért az akkreditáció érdekében mesterségesen életben tartott többes munkaviszonyrendszer alakult ki.

- A "vándoroktatói" létforma egyfelől kifejezetten hátrányos a diákság számára, mivel még tovább szegényíti a hallgatói tömegből eredő, ámde az oktatáshoz nélkülözhetetlen, személyes hallgató-

oktató kapcsolatokat. Ráadásul az oktatók létformáját is szétzilálja azáltal, hogy az állandó utazás felesleges időveszteséget okoz számukra, ami viszont az oktatók szakmai és tudományos fejlődése szempontjából is kedvezőtlenül hat, de hosszú távon mindenképpen ezzel a veszéllyel fenyeget.

Egyetemi-főiskolai oktatónak lenni (s még inkább azzá válni) ma, hovatovább olyan áldozat, amelyet még rendkívüli elkötelezettséggel is csak egyre kevesebben tudnak vállalni. Logikus, hogy a legtehetségesebbek, akik kitűnő oktatók, kutatók lehetnének, inkább olyan pályák felé orientálódnak, amelyekben tehetségüket anyagilag is kamatoztathatják. A pályakezdőkre ez fokozottan érvényes, de a már pályán lévő középgenerációt is érinti a gyakorlati pályák elszívó hatása, amely hosszú távon veszélybe sodorhatja a felsőoktatás színvonalát, miközben épp minőségjavulásra lenne szükség a jövő megalapozása érdekében. Ez igényli a közalkalmazottá "lefokozás" feladását.

Az elmúlt években az oktatói összlétszám lényegében fixálódott, nem mutat növekvő tendenciát. Ez kétségtelenül kormányzati célkitűzés volt, amelyre azonban olyan nem tervezett elemek is rakódtak, mint pl. az, hogy az akkreditációnak előfeltétele a főállású oktatók alkalmazása, minthogy azonban az e szempontból értékelhető minősített oktatók száma a doktori képzés és a habilitáció ellenére sem emelkedik. Emiatt a minősített oktatók több főállásban történő alkalmazása van terjedőben. Az egyetlen, ezen tendenciák ellenében ható intézkedés a Széchenyi professzori ösztöndíj általunk történt bevezetése volt, hisz ez épp az egy munkahelyhez kötődő, és teljesítményt nyújtó oktatókat kívánta honorálni.

Statisztikai átlag szerint egy egyetemi tanár ma nem sokkal több, mint 200 ezer forintot keres (kb. ugyanannyit a Széchenyi professzori ösztöndíjasok). Az egyetemek dönthessék el, hogy az oktatók közül kik fontosak annyira számukra, hogy a nyugati minta megfelelő eléréséhez ennek 2,5-3 szoros béremelésben részesülhessenek. Az egyetemi-főiskolai oktatók bérének állami szabályozását meg kell szüntetni. Az autonóm intézmények az oktatói munkaerőpiac szereplői legyenek.

A jelenlegi jogi feltételrendszer mellett a kötött létszám (státushoz kötés) a felsőoktatásban az Alkotmánybíróság 40/1995 (VI. 15) sz. határozata nyomán az egyetemi autonómia szellemével összeegyeztethetetlen.

- A kutatóként dolgozók tömeges pályaelhagyása is megoldásra vár. A megoldás az egyetemet gazdálkodói autonómiájának megerősítése, versenye és versenyképes oktatói bérrendszer kialakítása lehet. Ezt ma az egyetemek "államosítottsága" (kötött létszámgazdálkodás, közalkalmazotti státus, merev forrásfelhasználás stb.) akadályozza!

28.3.2 Megerősítjük az oktatók személyes létbiztonságát

A versenyképes bér, a versenyszellemű felsőoktatásban a létbiztonság megteremtésének csupán az egyik - igaz, legalapvetőbb - feltétele. Emellett fontos szempont

- az életpálya tervezhetősége,

- ennek részeként a professzori karba való bejutás nyitottabbá tétele,

- az egyetemi besorolási rendszer egyszerűsítése.

A közalkalmazotti egységes, létbiztonságot nem nyújtó, de a különbségeket eltüntető rendszer minden logikának ellentmond. A pálya tervezethetősége azt jelentené, ha a ranglétrán való előrejutáshoz olyan értékelhető előnyök tapadnának, amelyek a pályán való megmaradásra ösztönöznek. Ennek eléréséhez a versenyképes bérek mellett más módszerek is elképzelhetők (pl. az oktatócsere bel- és külföldi relációban egyaránt, a külföldi utazások feltételeinek biztosítása pályázati forrásokból). Külföldi tapasztalatok szerint az ilyen körülmények még az üzleti szférában tapasztalt magasabb fizetések ellenére is vonzóvá teszik a magasabb társadalmi presztízsű oktatói-kutatói állásokat.

28.3.3 Visszaállítjuk a versenypályázati rendszert

A jelenlegi kormány fokozatosan felszámolja a korábbi években megalkotott pályázati rendszert. Pusztán a közalkalmazotti bérbesorolás alapján kategorizál, holott az nem serkenti az oktatókat és kutatókat a magasabb színvonalú munkára. A jobb minőségi munkát végző oktatók jobb anyagi, szakmai körülményeket érdemelnek, s ehhez a nyílt pályázati rendszer biztosítja a legmegfelelőbb kereteket. Tudomásul kell venni, hogy miután Magyarország felvételt nyer az EU-ba, a nyílt pályáztatás kedvezményezettjei külföldi oktatók is lehetnek.

A versenypályázati rendszer minden formája teljesítményre ösztönöz. Ezt célozta a Széchenyi professzori és a Bolyai ösztöndíj, a kutatási pályázatok rendszere, könyvtár-támogatási pályázatok lehetősége stb.

Az a felsőoktatási finanszírozási rendszer, melynek alapja lényegében egyedül a hallgatói létszám, amely azonban nem biztosít elegendő forrást az intézmények számára, egysíkúan a felsőoktatási intézmények oktatói tevékenységét honorálja és tolja túlzottan előtérbe, a kutatási illetve fejlesztési tevékenységekre azonban kevéssé ösztönöz.

A pályázati rendszerekre fordított források csökkentése helyett inkább új forrásokat kell teremteni, amelyekből az intézmények oktatói és oktatói teamjei többletforrásokhoz juthatnak.

28.3.5 Ésszerűen gazdálkodjunk az oktatói létszámmal

Az oktatói létszám kérdése szorosan összefügg a hallgatói létszámnak, a képzés jellegének és az intézmény gazdálkodásának problematikájával. A minőségi oktatást az serkenti, ha az intézmények a növekvő hallgatói létszám emelésére és a minőség javítására irányuló igényt nem kizárólag közalkalmazotti státuson lévő, teljes foglalkozású személyi állományuk növelésével igyekeznek kielégíteni. Hanem ezzel párhuzamosan létrejön egy olyan holdudvar, mely egyszersmind az oktatói-kutatói utánpótlást biztosítja.

A kreditrendszerre való átállás szinte szükségszerű automatizmusként maga után fogja vonni

- az oktatási kínálat specializáltabbá tételét,

- a meghirdetett kurzusok számának emelkedését, s ezzel együtt

- a teljes állású alkalmazotti kör gyakorlatban vagy elméletben tevékenykedő speciális tudással rendelkező oktatókkal történő kiegészülését.

Minthogy Magyarországon általában még nem vált gyakorlattá, hogy ilyen lehetőséggel külön javadalmazás nélkül is szívesen élnének az oktatói ambíciókkal bírók, ennek vagy forrásoldalt kell biztosítani, vagy más presztízsérdekeltséget kell teremteni. (Pl. címzetes egyetemi és főiskolai tanári címek bevezetésével, intézmények gyakorlóhellyé minősítésével, amely a gyakorlattal való kapcsolattartást is elősegítené, s még az intézmények számára is előnnyel járna, hiszen utánpótlásuk biztosításához hozzájárulhatna.)

Emelkedő oktatói bérek mellett valóban számolni lehet azzal, hogy ez a holdudvar potenciális utánpótlásforrássá válhat.

28.4 Liberális üzenet a hallgatóknak

28.4.1 Az intézmények a hallgatókért vannak és nem megfordítva

A felsőoktatási intézmények létének egyik fő értelme az, hogy a náluk tanuló diákokat minél magasabb minőségi követelményeket támasztva készítsék fel jövendő pályájukra, és elősegítsék a munkaerőpiacon való érvényesülésüket. A gazdaságilag önállósodó intézmények létérdeke a hallgatók megszerzése és megtartása, valamint a minél többrétű képzési formák kialakítása. E tendenciába illenék a hallgató "megrendelői" státuszát erősítő voucher-rendszer. Meg kell teremteni a hátrányos helyzetű hallgatók felzárkóztatásának és a felnőttképzés szélesítésének lehetőségét.

A tömegképzés megjelenése és az oktatás tartalmának átalakulása új viszony kialakítását igényli a tanárok és a diákok között.

- A felsőbb tanulmányok sikeres végzésére a felsőoktatásnak kell felkészítenie a felsőoktatásba belépő fiatalokat. Olyan ismereteket kell átadnia számukra, olyan készségeket, és képességeket kell kifejlesztenie, amelyekkel a gyorsan változó gazdasági-társadalmi környezetben, a munkaerőpiac megújuló követelményei közepette is sikeres életpályát tudnak felépíteni.

- A felsőoktatás feladata az is, hogy az egyéni életpálya sikeres alakításához szükséges ismereteket és készségeket átadja. A képzési programok alapozó szakaszait ezért úgy kell átalakítani, hogy az a felzárkóztatás, a magasabb szintű tanulmányokra való felkészítés mellett az életpályatervezés, a kreativitás, a megújulási készség és széleskörű társadalmi és gazdasági ismeretek kialakítását is segítse.

- Ez egyben azt is jelenti, hogy minél hátrányosabb helyzetből érkezik egy diák a felsőoktatásba, az intézménynek, a tanároknak annál nagyobb feladata és felelőssége van segítésében, felzárkóztatásában, kiképzésében.

A felsőoktatás a hallgatókért van, ezért a tanárok és diákok közös célért való együttes tevékenykedésének szelleme kell, hogy áthassa. A felsőoktatási intézményeknek mindent meg kell tenniük azért, hogy hallgatóik egyéni igényeit - a tömegesedés ellenére is - figyelembe vegyék és kiszolgálják.

- Erre az intézmények akkor fektetnek nagy súlyt, ha a működés ethosán túl presztízsük, fennmaradásuk függ e feladat sikeres ellátásától.

- Ezért olyan környezetet kell teremteni az intézmények számára, ahol a hallgatók beiskolázása, jó kiszolgálása (és így megtartása) alapvető érdekükké válik.

- A hallgatókért való nyilvános és egyenlő esélyű versengés feltételeinek kialakításához vezet a rekrutáció szabaddá tétele (a felvételi rendszer átalakításával). A hallgatókon keresztüli intézmény finanszírozás (voucher-rendszer), a változatos képzési formák kialakítását elősegítő szabályozási környezet megteremtése sürgető állami feladat.

Egyre magasabb arányban vannak a hallgatók között olyanok, akik már diplomával, vagy éppen diplomához vezető képzések végzése közben lépnek be újabb felsőoktatási képzési programokba. Magas azoknak a fiataloknak a száma is, akik nem az érettségi évében, hanem később kívánják folyatni tanulmányaikat. A tendencia erősödése jelzi, hogy Magyarországon is növekszik az igény az ismeretek megújítására, új szakismeretek, magasabb végzettségek megszerzésére. (Nemcsak a fiatalok körében, hanem az idősebb korosztályokban is). Néhány éven belül az intézmények hallgatói között már ök lesznek többségben. Ehhez az első diplomáért tanulók ismeretmegújítási képességeinek tantervileg is biztosított fejlesztésén túl a képzési rendszert úgy kell átalakítani, hogy

- az biztosítsa a folytathatóságot,

- kerülje a felesleges ismétlést,

- a legkorszerűbb ismereteket kínálja.

Az állam feladata a finanszírozási környezet módosítása úgy, hogy a visszatérő hallgatók számára ne jelentsen elviselhetetlen anyagi terhet a tanulás.

A magas szintű minőségi, tudományos képzés a továbbiakban nem a felsőoktatás első éveiben, hanem a magasabb képzési szinteken valósítható meg az arra jelentkező és képességei szerint alkalmas hallgatók számára. Az egyetemi szintű képzésbe való bejutás ezért a korábbi, főiskolai tanulmányok megfelelő eredményű elvégzéséhez kötődik, és kiemelt elkötelezettséget igényel diáktól, tanártól egyaránt. Az egyetemi hallgatókat még intenzívebben be kell vonni a tudományos kutatásba, és a legtehetségesebbeket fel kell készíteni a sikeres doktori tanulmányokra.

A felsőoktatás tömegessé válásával a társadalom nem bírja el az egyetemi szintű képzés tömegesítését, ezért ezen a szinten csak a tehetségesebbek, a kiemelkedőbb teljesítményt nyújtók képzéséhez szabad hozzájárulni, támogatva a tudományos és felsőoktatási utánpótlás képzését is.

28.4.2 Ne a felvételi, hanem az igény döntsön a továbbtanulásról!

A felsőoktatásba való bejutás egyedüli feltétele a képességeket, készségeket és az általános műveltséget egyaránt mérő, egyszintű, standardizált és megismételhető (érettségi) vizsga sikeres letétele. Felvételi vizsgára csak kiemelkedő szellemi vagy speciális készséget igénylő, illetve különösen nagy költségű szakokon kerülhet sor. (Minden fiatal szabadon folytathat felsőoktatási tanulmányokat az érdeklődésének és tehetségének megfelelő intézményben és szinten.)

A felsőoktatásba már ma is jelentős számban jutnak be fiatalok felvételi nélkül, középiskolai tanulmányi eredményeik alapján, vagy motivációikat felmérő interjú nyomán. Tekintettel arra, hogy erős tendencia az életpálya-választás egyre későbbi életkorra tolódása, és a felsőoktatás feladata lett a jó döntésre való felkészülés támogatása, lehetővé kell tenni, hogy a 18 éves korukban még nem kiforrott elképzelésekkel rendelkező fiatalok is bekerülhessenek a felsőoktatásba. Ehhez nem a középiskola színvonalától, értékelési kultúrájától függő eredményük, korábbi, egy-egy tantárgyhoz kötöd teljesítményük, hanem általános felkészültségük és érettségük alapján kell megítélni azt, alkalmasak-e a korábbiaknál támogatóbb és szolgáltatáscentrikus felsőoktatásban való részvételre. A megítéléshez olyan általános műveltséget, képességeket és készségeket egyaránt mérő vizsga kialakítása szükséges, amely

- félévenként megismételhető,

- az egész országban egységes,

- értékelése standard és

- sokfokozatú.

Elképzelésünk szerint

- egy bizonyos vizsgaeredmény teljesítése automatikus belépési lehetőséget jelentene a felsőoktatási intézményekbe,

- az állam a megfelelő eredményt elérteket automatikusan ellátja a felsőoktatási tanulmányokat segítő jogosultságokkal és támogatásokkal (voucher),

- felvételi vizsgát csak azokon a képzési programokon szabad a belépés feltételéül szabni, ahol speciális előzetes képességekre van szükség a képzésben való sikeres részvételhez (pl. egyes művészképzések, testkulturális képzések).

Ilyen programok lehetnek a magasabb szinten folyó képzések is (pl. egyetemi szintű, illetve doktori képzések), amennyiben megelőzi őket alacsonyabb szintű (pl. főiskolai) képzés.

Társadalmi érdek a képzések költséghatékonyságának biztosítása, ezért a kiemelkedően költségigényes képzések esetén olyan rendszert szükséges kidolgozni, amely érdekeltté teszi az elkötelezett diákokat tanulmányaik eredményes végzésére, míg az alacsony elkötelezettséggel rendelkezőket idejekorán átirányítja számukra kedvezőbb képzésekre. Ez a rendszer (finanszírozási elemek mellett) felvételi szűröket is tartalmazhat különböző képzési szakaszokon.

28.4.3 A tandíj és diákhitelrendszer

A tandíjak eltörlése csak látszólag szolgálja a diákság érdekeit, valójában az egyenlőtlenséget növeli, hiszen így az adófizetők pénzéből kapnak támogatást a jobb módú és/vagy gyöngén tanuló hallgatók is. Ehelyett az állam - diákhitellel és ösztöndíjjal is - támogassa a felsőoktatási képzésben való

részvételt. Ugyanakkor elengedhetetlen, hogy a hallgató közvetlenül is hozzájáruljon képzése költségeihez: tekintse anyagi ráfordításait hosszú távú befektetésnek, amely mindenekelőtt a saját érdekeit szolgálja.

- A szociálisan rászoruló hallgatók támogatására szociális segélyalapot kell létrehozni, amely pályázati úton dönt a kérelmekről.

- Az ösztöndíjrendszernek olyan ösztönzőket is tartalmaznia kell, amelyek az eredményes munka mellett tanulmányaik minél gyorsabb befejezésére sarkallják a hallgatókat.

Világosan kell látni, hogy a felsőoktatásban való részvétel és diplomaszerzés jelentős egyéni előnyöket nyújt az egyén számára egész további életpályáján. Ez nemcsak a munkanélküliség elkerülésében, a magasabb jövedelmekben jelentkezik, hanem nagyobb megújulási készségben, sikeresebb életpálya alakításban és magasabb életminőség elérésében. Ezek olyan tények, amelyeket nemcsak a nyugati társadalmakban tapasztalunk, hanem évek óta statisztikai adatok és szociológiai vizsgálatok támasztanak alá Magyarországon is. Az oktatásba való befektetés stratégiai cél, és egyre inkább kulcskérdéssé válik az átalakuló gazdasági-társadalmi környezetben. Ugyanakkor etikai kérdés is, hogy a felsőoktatásban részt vevők saját maguk mennyit áldoznak kivételes pillanatnyi és javuló leendő helyzetük érdekében. Elvárható, hogy ne csak elfogadjanak támogatásokat, hanem valamilyen formában személyesen is járuljanak hozzá képzésük társadalmi költségeihez.

A felsőoktatási képzésbe való egyéni beruházás jó befektetés. Ezt jelzi az is, hogy egyre jelentősebb a tanulmányait önmaga finanszírozó, állami vagy magánintézményben tandíjas, költségtérítéses képzésben részt vevő hallgatók száma. Ők vállalják a jelentős egyéni anyagi terhet is a diploma megszerzéséért. A társadalom ugyanakkor nem vár el ekkora egyéni áldozatvállalást és az államon keresztül jelentős számú hallgató tanulmányait támogatja anyagilag. Belátható, hogy a támogatott hallgatók és a tandíjat, költségtérítést fizető hallgatók helyzete rendkívül egyenlőtlen. Az államnak ezért olyan támogatási rendszert kell kialakítani, amely

- elvárja az egyéni hozzájárulást,

- ugyanakkor mérsékli a különbségeket, és

- segíti a rászorulókat, a szociálisan hátrányos helyzetűeket.

Egyéni hozzájárulás a tanulmányok költségeihez csak akkor kérhető, ha azok számára, akiknek ez jelentős terhet jelent, rendelkezésre állnak különböző kompenzáló eszközök.

A diákhitelrendszert

- sürgősen

- mindenki számára elérhetővé kell tenni,

- összegét növelni,

- az igénybe vehető kedvezményeket ismertté kell tenni.

A diákhitel mellett szociális alapokat is létre kell hozni. A szociális segélyezés nem a felsőoktatás feladata, ezért

- a szociális alapokat regionális, illetve helyi szintre kell helyezni (ahol a rászorultság jobban megítélhető),

- olyan konstrukcióban kell kialakítani, hogy a helyi társadalom, a gazdasági szféra és a tehetősebb emberek könnyen csatlakozhassanak hozzájáruló befizetéseikkel,

- az állam feladata olyan társadalmi tudat kialakítása, ahol a szereplők értik az oktatás támogatásának jelentőségét, és maguk is készek e célért áldozni.

A magasan kvalifikált, felkészült, szakmáját kiválóan művelő szakember az egész társadalom javára tevékenykedik, munkájából közös haszon is származik. Ezért már a felsőoktatási tanulmányok alatt

- ösztönözni kell a szorgalmat,

- jutalmazni a kiváló teljesítményt nyújtó, többletmunkát végző hallgatókat.

Olyan ösztöndíjrendszer kialakítására van szükség, ahol a többletteljesítmény jelentős többletjuttatásra ad lehetőséget.

A felsőoktatási tanulmányok támogatására nem az automatikus támogatási formák fejlesztése a jó út, hanem különböző céllal működő támogatási alapok kialakítása és működtetése. Az államnak olyan alapokat kell létrehoznia, illetve olyan alapok létrehozását kell segítenie,

- amelyek világos feltételekkel,

- egyenlő elbírálással juttatnak támogatást az arra rászorulók,

- illetve azt megszolgálók számára,

- az alapok pályázati úton ítéljék oda a támogatásokat,

- a kormányzat pedig folyamatosan felügyelje az elbírálási folyamatot.

Hosszabb távon el kell érni, hogy az automatikus állami támogatás és a szabadon hozzáférhető diákhitel mellett a hallgatók nagy része számára elérhetőek legyenek további célzott támogatást nyújtó állami- vagy magánalapok.

28.4.4 Megfelelő intézményi háttér, korszerű tanulmányok

- Minden hallgatónak joga van kollégiumi elhelyezéshez vagy - ennek híján - megfelelő lakhatási támogatáshoz.

- Hasonló követelmény a nemzetközi szintű könyvtári és számítógépes szolgáltatás.

A felsőoktatás nem teljesítheti szolgáltató funkcióját, ha nem képes biztosítani a tanulmányok végzéséhez szükséges alapvető infrastruktúrát. Tudjuk, hogy az évtizedes alulmaradás, valamint a hirtelen megnövekedtet diáklétszám miatt a felsőoktatási intézmények infrastruktúrája nem képes megfelelő szinten kiszolgálni az igényeket. Annak ellenére sem, hogy az elmúlt néhány évben jelentős beruházások indultak meg. Ezért 1998-ban az SZDSZ-es oktatási miniszter nagyléptékű fejlesztést elindító világbanki hitelfelvételt írt alá. Szomorúan tapasztaljuk, hogy az a 200 millió dollár, ami a hitelből intézményi infrastruktúra-fejlesztésekre rendelkezésre áll, még mindig felhasználatlanul várja a kormányzati engedélyeket. Súlyos mulasztás az évezred elején minden egyes hónap, ami nem lázas építkezésekkel, fejlesztésekkel telik.

- Ezért alapvető és kiemelten sürgető feladat az infrastruktúra-fejlesztések azonnali megkezdése.

Magyarországon a mobilitás - összehasonlítva más európai országokéval - igen alacsony mértékű. A fiatalok leginkább lakóhelyükhöz közel tanulnak, és többnyire nem is szándékoznak távolabbi intézményekbe menni. Ennek egyik nyilvánvaló oka a kollégiumi férőhelyek hiánya, az egyéb lakhatási lehetőségek költségessége. Márpedig a távolabbi, magasabb színvonalú vagy esetleg vonzóbb képzést és körülményeket kínáló intézmények elérhetővé tétele társadalmi érdek. Jótékonyan szolgálja az intézmények egymás közötti versengését és segíti az eltérő körülményekkel rendelkező régiók lakosainak egyenlő esélyű továbbtanulását. Ezért a következő évek fejlesztési feladatai között

A Korszakváltás Programja szerint kiemelkedik az emberi életkörülményeket és a tanuláshoz kedvező helyszínt biztosító kollégiumi férőhelyek létesítése.

- El kell érni, hogy a rászorulók igénybe vehessenek vagy kollégiumot, vagy lakhatási támogatást, és ne a tanulmányaik végzését segítő egyéb támogatásokat kelljen lakhatásuk biztosítására fordítani.

A felsőoktatás fokozottan alapoz a hallgatók egyéni munkavégzésére, hiszen a tanulás itt nem kötelező feladat, hanem egyéni célok megvalósításának eszköze. Az egyéni munkavégzés feltételeit azonban ki kell alakítani. A jelenlegi körülmények között nem elegendő a kollégiumi tanulóhelyiségek kialakítása, felszerelése, hanem olyan komplex fejlesztések szükségesek, amelyek a nyugodt munkavégzésen túl a szükséges eszközök, anyagok, információk kezelését, hozzáférését is biztosítják. A könyvtár egy-egy intézmény központja, ahol oktató, kutató és hallgató idejének jelentős részét eltölti, ahol munkájához a megfelelő környezetet és anyagot megtalálja.

- A könyvtári férőhelyek és állományok jelentős fejlesztésére is szükség van, különösen a vidéki intézményekben, ahol jelentős a lemaradás. Kiemelten kell kezelni az állománygyarapítást, annak minden megjelenési formájában.

A robbanásszerűen fejlődő, és mindenhová behatoló kommunikációs technológia megköveteli, hogy

- az intézmények biztosítsák hallgatóik és oktatóik számára az informatikai eszközök használatát. Egyrészt tanítsák meg a korszerű kommunikációs és információkezelési eljárások mesteri alkalmazását, másrészt tegyék mindenki számára szabadon hozzáférhetővé az ehhez szükséges eszközöket. Kiemelten kell fejleszteni a nyilvános hozzáférésű információkezelő eszközöket laborokban, könyvtárakban, kollégiumokban és egyéb közösségi terekben egyaránt. Ezért mindennél fontosabb az informatikai fejlesztés és képzés, amely - másik oldalról - új lehetőségeket is teremt számunkra.

28.4.5 A magyar hallgató a nemzetközi mércéhez igazodjék

- A hallgatók nemzetközi mobilitásának felgyorsítása, a külföldi részképzési formák megvalósítása érdekében állami ösztöndíjalapot hozunk létre.

A felsőoktatásban tanulók számára életük és szakmájuk mozgástere nem csak Magyarország lesz, de egész Európa, söt, az azon túli világ is. Csak akkor maradunk versenyképesek, csak úgy sikerülhet integrálódni a globális gazdaságba és kommunikációba, ha szakembereink a nemzetközi szakmai kultúráknak is mesterei.

- Az európai integráció küszöbén erőinket az idegennyelv-oktatásra és a nemzetközi szakmai és kommunikációs standardok és szokások készségszintű elsajátítására kell koncentrálni.

- Nem halogathatjuk tovább az európai uniós normák és elvárások átvételét, és biztosítanunk kell, hogy a diplomával együtt fiatal szakembereink két európai nyelv ismeretével is rendelkezzenek. Az ehhez szükséges forrásokat minden áron biztosítani kívánjuk. A felsőoktatásban a közoktatás jelenlegi hiányosságait pótolni kell, és külön célelőirányzatot szükséges biztosítani a hallgatók intenzív idegen nyelvi képzésére: általános kommunikációs és szakmai téren egyaránt.

A nemzetközi kommunikáció és szakmai kultúra elsajátítása ? bármennyi forrás álljon is rendelkezésre ? nem biztosítható csak az országon belül. Szükséges, hogy a képzést nemzetközi színtéren végezzük, hogy a hallgatók nemzetközi terepen szerezzenek tapasztalatot, gyakorlatot. Az oktatás nemzetközisítése sürgetőbb, mint valaha. Ezért támogatni kell az intézményekben az idegen nyelven folyó oktatást, az idegen nyelven, az országhatáron túlra kínált képzési programok, programelemek kialakítását, és e képzések nemzetközi beszámíthatóságát.

- Támogatni kell, hogy a magyar intézmények is egyre nagyobb mértékben számítsák be a hallgatók külföldön végzett tanulmányait. A kreditrendszer meghonosítása ezért sürgető feladat, amelyet a tantervek, tantárgyak nemzetközi ekvivalenciák figyelembe vételével történő akkreditációnak kell következnie, intézményi hatáskörben, állami céltámogatással.

- Külön támogatási formát kell kialakítani a legsikeresebb intézmények ösztönzésére és külföldön való megjelenésük további támogatására. A magyar felsőoktatásnak észrevehető módon meg kell jelennie Európában.

A nemzetközi mobilitás legjelentősebb gátja a külföldi intézményekben fizetendő tandíjak és a külföldi tanulmányvégzés során felmerülő megélhetési költségek mértéke. Ezért az SZDSZ célja kiemelt programként

- mobilitási központok létesítése. Ezek intenzív nemzetközi partnerkereső és - fejlesztő szolgáltatást végeznek, diákcsereprogramokat alakítanak ki és menedzselnek,

- a szűkülő nemzetközi és hazai ösztöndíj-lehetőségek ellensúlyozására, söt, jelentős növelésére állami ösztöndíjalapot fogunk létrehozni.

- el akarjuk érni, hogy a hallgatók legalább egyharmada tanulmányai alatt legalább egy szemesztert külföldön tölthessen.

29. Kultúratámogatási program

29.1 A kultúra jelentősége a Korszakváltás idején

A huszonegyedik század sikeres, tudásalapú, posztindusztriális társadalmában - amelyhez A Korszakváltás Programja utat kíván mutatni - a tudásteremtő kultúra szerepe szükségképp felértékelődik. Kevés dolgot lehet annyira tisztán látni, mint azt, hogy a tudás, az információ birtoklása és hatékony felhasználásának képessége a személyek, intézmények, régiók, és a nemzet jólétének és gazdagságának az alapja. Az Új Korszak egyik legfőbb sajátossága tehát éppen az, hogy a kultúra a történelemben most vált először a gazdasági és társadalmi felemelkedés meghatározó erejévé. A kultúrát ez teszi központi jelentőségűvé. Ez a kultúrafelfogás ugyanis nem elszigetelt, ezért beszélhetünk jogi, gazdasági, vállalkozói és tágabban munkakultúráról.

A szabad demokraták kultúratámogatási programja sem csak 2002-re tekint, hanem olyan távra, ami már belenyúlik az uniós tagság korába. Az egyre inkább felpörgő globalizáció korában egy kicsi, tőke- és nyersanyaghiányos ország számára csakis a kulturális töke növelése segíthet a sikeres kitörési pontok megtalálásában és kihasználásában.

A globalizáció olyan értékeknek kedvez és kultúrafelfogást igényel, amelyek mindig is a modern, liberális gondolkodás középpontjában álltak:

- az állami beavatkozástól, diktátumoktól mentes, szabad, autonóm kultúra,

- a támogatási rendszerben az ideológiai "színvakság",

- a saját értékeink ismeretéből fakadó önbizalom, amely képessé tesz más kultúrák és népek alkotásainak elfogadására,

- a magunk képességeibe vetett hit, amely miatt nem szorulunk kompenzálós, felelőtlen szájhősködésre,

- olyan közélet és közbeszéd, amelyben senkit nem érhet hátrányos megkülönböztetés vallása, származása, neme miatt, mind-mind olyan érték, amelyet a magyar szabadelvűség legjobb hagyományaiként mi is vallunk.

Ám ezek az értékek ma a magyar közszereplők közül sokak számára nem magától értetődőek. Következetes képviseletükért azért is kell küzdenünk, mert a politikai demokrácia és a piacgazdaság intézményrendszerének kiépülése után ezek az értékek határozzák meg a mindennapjaink minőségét.

A modernizáció-ellenes, bezárkózó, múltba forduló, előítéletes, a nemzeti tragédiákkal gátlástalanul visszaélő kultúrpolitika csakis rossz közérzetű, megosztott, alkotóerejében gátolt kultúrát, "hideg polgárháborúban" vergődő nemzetet eredményezhet. Egyben ellehetetleníti, hogy a kihívásokra a nemzet képességeit kiteljesítve találjuk meg az optimális válaszokat.

A nyitott, modern, európai kultúra kialakításában az SZDSZ-nek komoly szerepe lehet, Azonban sikeres csak azokkal együtt lehet, akik fontosnak tartják e kultúrafelfogás általánossá válását.

A Korszakváltás Programja arra épít, hogy a pazarló állami újraelosztást csökkentenünk kell. Ugyanakkor a korszakváltás egyik legfontosabb sajátossága a kultúra megnövekedtet jelentősége. E program tehát jól felfogott nemzeti érdekből is biztosítani kívánja a kultúra bővített újratermeléséhez, a nemzetközi versenyképesség növeléséhez szükséges forrásokat.

Ennek érdekében mindent meg kell tenni, hogy a piaci szereplők kultúrafinanszírozó szerepe növekedjen. Ehhez az újraindított, értelmetlen kultúrharc befejezésére, nyugodt, kiszámítható, alkotó légkörre, s a megtépázott szakmai, művészeti autonómiák helyreállítására van szükség.

Hiszünk abban, hogy az új évszázadban a sikeres Magyarország záloga a virágzó kultúra lesz.

Létfontosságúnak tartjuk, hogy a kultúra alkotásai a társadalom minél szélesebb rétegeihez eljuthassanak.

Kiemelt célunk, hogy csökkentsük a földrajzi egyenlőtlenségeket, segítsük a vidéki települések kulturális életének fellendülését.

Mindezek alapján a szabad demokrata kulturális program négy legfontosabb üzenete:

- liberális kormánnyal nyugodt, partneri periódusra számíthat az ország

- új forrásokat szerzünk az üzleti világtól,

- fokozzuk a kulturális szféra nemzetközi versenyképességét,

- egyenlő esélyt biztosítunk a nem budapesti önkormányzati intézményeknek.

A Korszakváltás Programjának szerkezetét követve, előbb az elmúlt tíz év változásait, valamint az előttünk álló legfontosabb kihívásokat tekintjük át. Ezután sorra vesszük a Program pilléreként szolgáló négy liberális érték hatását a kultúrára. Végül nem részletes "akciótervet" kínálunk, hanem olyan, már ma is érzékelhető fontosabb problémaköröket veszünk sorra, amelyeket a mai helyzetben megkerülhetetlennek tartunk. Az egyes kulturális területekre (közgyűjtemények, film, színház, stb.) vonatkozó konkrét cselekvési program részletes kidolgozását csak az e területeken dolgozókkal, alkotókkal és közösségeikkel tartott megbeszélések után tartjuk kívánatosnak.

29.2 Mi a kultúra ma?

A kultúra fogalmát, annak növekvő jelentősége miatt, ma érdemes kiterjesztett értelemben használni. Eszerint a kultúra komplex rendszer, amely magában foglalja a tudást, hitet, a művészeteket, az erkölcsöt, a jogot, a szokásokat és minden más képességet és viselkedésmódot, amit az egyén a társadalom tagjaként sajátít el. Kultúrán ezúttal tehát nem a politikában többnyire használatos, az intézményrendszer által lefedett mezőt értjük. Ezt azért is fontos hangsúlyozni, mert ma már nyilvánvaló, hogy az állami politika szerepvállalás különböző formái (megrendelő, szabályozó, finanszírozó, üzemeltető) ugyan igen fontosak a kulturális terület számára, de a kultúra maga jóval komplexebb és sokrétűbb annál, mintsem hogy az állami intézmények az értékteremtés folyamatát, a kultúra önmozgását teljes egészében meghatározhatnák.

29.2.1 A kultúra funkciói

A fenti tág definíció keretei között érdemes különbséget tennünk a kultúra három különböző funkciója között:

- Biztosítja azt a tudást, ismeretet és információt, ami a sikeres és hatékony tevékenység előfeltétele.

- Magába foglalja azokat a szimbólumokat, értékeket és szabályokat, amelyek elsajátítása az egyén számára lehetővé teszi a társadalomban való boldogulást.

- Személyes szinten a kultúra azon jelentések összessége, amely értelmet vetít a gyakran kaotikus világba, amely segít eligazodni az élet nagy drámai döntéseiben éppúgy, mint a mindennapok rutinjában.

Az elmúlt tíz évben a kultúrában zajló folyamatok követő jellegűek voltak. Az alábbiakban a nagy társadalmi átrendeződések kultúrára gyakorolt hatását igyekszünk áttekinteni, melyek egymásba fonódva fejtették ki hatásaikat.

29.2.2 Meghatározó folyamatok

Rendszerváltás

Az egypártrendszer összeomlásának jól látható következménye, hogy megszűnt a politikai cenzúra, eltűnt a korábban létező csaknem mindegyik formája. Az állampárti, cenzurális kötöttségek eltűntével, az alkotói szabadság lehetőségeit kihasználva az elmúlt tíz évben példa nélkül álló sokszínű intézményi struktúrák, alulról jövő és helyi kezdeményezések mellett reprezentatív és nemzetközi színvonalú formációk jöttek létre.

Ugyanakkor sokan kritizálják a rendszerváltás egy másik, a kultúrát érintő, korántsem egyértelmű következményét: a hatvanas években kialakult kulturális szolgáltató rendszer egyes elemeinek elsorvadását. A "koraszülött jóléti állam" nevezetes fogalma a kádárizmus kulturális intézményrendszerének finanszírozására is alkalmazható fogalom. Szerencsére, ezen intézmények jelentős része a közpénzekből gépiesen nyújtott és ellenőrizetlen támogatások helyett képes volt az új, többosztatú struktúrában is megtalálni a helyét, illetve korábbi szerepüket új formációk vették át.

A piac kiteljesedése

A piaci elvek és szereplők meghatározóvá válása a kultúra területén is demokratizáló. A korábban állami monopóliumként létező támogatási formák és intézményi struktúrák mellett megjelenő piaci mechanizmusok tágították a kulturális élet szereplőinek mozgásterét (plusz forrásokat jelentettek). Megszűnt az állami mecenatúra monopolhelyzetéből szükségszerűen fakadó kiszolgáltatottság. Az alkotók forrásokat vonhatnak be közvetlenül a közönségtől. Ennek következtében átrendeződött (a korábban államilag támogatott) magas és az úgynevezett tömegkultúra viszonya. Az utóbbi láthatóbbá és robosztusabbá vált, a korábban élesnek tartott határvonalak pedig mára jóval elmosódottabbak lettek. Másfelől azon produktumok esetében, amelyek nem lehetnek az előbbi módon önfenntartók, mód nyílt a különböző támogatási fórumoknál történő próbálkozásra, az egyik helyen bekövetkező elutasítás nem jelenti a többi pályázat kudarcát. Az új piaci szabályok és elvárások felkészületlenül érték a korábban kialakult intézményrendszer egyes szereplőit, csakúgy, mint ahogy komoly különbségeket okoz az egyéni alkotók érvényesülésében is. Fontos tehát olyan intézményi struktúrák léte és létrehozása, amelyek sikeres piaci szerepléséhez szükséges menedzseri, szervezési és PR-tudást átadják a kulturális élet szereplőinek, illetve igény esetén átvállalják e feladat egy részét. Miközben a piac szerepének növekedését természetes és üdvözlendő folyamatnak tartjuk, ebből semmiképp sem következik, hogy az állam kultúratámogatói szerepét fel kéne adni. Épp ellenkezőleg: azért kell az új körülményekhez igazítani, hogy még hatékonyabb módon tudja szolgálni a magyar kultúrát és a nemzetet.

Globalizáció

A globalizáció a kultúra számára két aspektusból különösen fontos.

- A kulturális fogyasztás globalizálódik. Egy mai tizenéves nagyrészt ugyanazokat a filmeket láthatja, zenéket hallgathatja és könyveket olvashatja, mint európai vagy észak-amerikai kortársai.

- A globalizálódó kulturális fogyasztás nem számolja fel a nemzeti, lokális kultúrákat. Sokkal inkább egy új, globális kontextust jelent, átalakítja a kulturális fogyasztás arányait, de nem a kizárólagosság elveit követi. Fontos felfigyelnünk arra is, hogy a globalizálódó tömegkultúra lemaradásban van a már jó ideje globalizálódott elfogadott magaskultúrával szemben. S mint ahogy Thomas Mann könyveinek megjelenése sem veszélyt, hanem inspirációt jelentett a magyar irodalom és az olvasók számára, a globalizálódó tömegkultúra hatásaitól sem kell megijednünk.

Globalizálódik a verseny a kulturális piac másik, termelői oldalán is. Ezt a folyamatot is alapvetően pozitívnak ítéljük. A kínálat növekedése növeli az egyéni lehetőségeket, a választási szabadságot, a kiszélesedett verseny pedig a minőség javítására ösztönöz. (A kínai, thai és japán vendéglők megjelenése miközben azok gasztronómiai kultúráját is tágította, akik ezeket a korábban csak a turizmussal összekapcsolva megszerezhető élvezeteket nem engedhették meg maguknak, segítették a magyar szakácsművészet és vendéglők megújulását is.)

29.2.3 Négy alapérték a kultúrában

A négy modern liberális alapértéket (szabadság, jólét, méltányosság, jogtisztelet) egyetlen józan politikai erö sem utasítja el nyíltan. Ám mi hiszünk abban, hogy a szabadelvű megközelítés képes ezen értékrendszer megvalósulása számára a legkedvezőbb környezetet biztosítani. Minden azon múlik, hogy az egyes területek számára miként aktualizáljuk ezeket az értékéket, milyen szakpolitikai vezérlőelvek fogalmazódhatnak meg. Ennek kapcsán előnyös helyzetben vagyunk. A '94-'98 közötti szabadelvű kultúrpolitika sajátosságai és különbségei világosan kirajzolódnak egybevetve a konzervatív kormányzatok jelszavaival és tetteivel, egyben meghatározzák a következő évek cselekvési programját.

Szabadság és választási lehetőség

Abból, hogy a liberális értékrend a szabadságot tartja a legfontosabb értéknek, az következik, hogy a kultúra területén az egyén számára elérhető választási lehetőségének megteremtését, biztosítását tartja a szabadelvű kultúratámogatás elsődleges feladatának. Ebben a képletben a szabadon választó egyén a főszereplő. Az ő döntéseibe, konkrét érték- és ízlésválasztásába a politikának nincs beleszólása.

Ezzel együtt a liberalizmus nem a steril értékmentességet vallja. Van egy többé-kevésbé meghatározható, a felvilágosodás emancipatórikus programjából fakadó értéktalapzat, melynek képviseletétől egy valódi szabadelvű nem tekinthet el. Magától értetődő, hogy az emberi szenvedés csökkentésére irányuló szándék, a társadalmi szolidaritás és a humanista hagyományápolás, a rasszizmus és a diszkrimináció minden formája elleni fellépés olyan alapvető értékek, amelyeket mindenki elfogad, aki a modernitás örökösének tekinti magát. A kultuszkormányzatnak és szakapparátusnak abban van fontos szerepe, hogy a szabadon választó egyén számára biztosítson lehetőségeket és alternatívákat. Ezen a szinten az államnak ideológiamentesen kell támogatnia a kulturális élet különböző szereplőinek tevékenységét, illetve a háttérfeltételek kialakítását. Annál is inkább, mert az ideológiai preferenciák alkalmazása a kultúrában nemcsak a szabadság értékét csorbítja, nemcsak személyi összefonódásokhoz vezet, hanem akadályozza a kultúra önfejlődését, az értéktermelő folyamat kibontakozását is. Ebből az is következik, hogy a szabadelvű ideológiamentesség nem jelent értékmentességet.

Méltánytalan és ostoba döntés lenne a művészfilmek, a minőségi könyvkiadás és a színházművészet számára nyújtott és fokozandó támogatást kiterjeszteni a horrorfilmekre, ponyvairodalomra, és a musicalekre, vagyis azokra a termékekre, amelyeket a piac megfelelő minőségük esetén maga is eltart. Ám ügyelnünk kell arra, hogy a társadalmilag szükséges értékpreferenciák érvényesülésének mezében politikai /ideológiai előítéletek ne lopakodhassanak vissza a kultúra területére. Ennek szerencsére van egy meglehetősen egyszerű és a liberális elvekből fakadó intézményi megoldása: miközben az államnak biztosítania kell a forrásokat, a döntési kompetenciák minél nagyobb hányadát szakmai kollégiumok hatáskörébe kell utalni. A kultúra állami támogatásának kimondása nem jelenti a piaci elvek tagadását. Épp ellenkezőleg, ez annak felismerése, hogy egy olyan közegben, ahol a piac

az uralkodó, szükség van az állam, az önkormányzatok, a civil szervezetek által teremtett ellensúlyokra, alternatív forrásokra is, miközben az egyes szereplők közötti együttműködés új formáit is ösztönözni kell.

Jólét és növekvő kulturális fogyasztás

A személyek, intézmények, régiók és nemzetek közötti viszonyokban végbemenő változások hihetetlenül felgyorsultak. Ez a globalizációs forgószél azt is jelenti, hogy döntéseink - és a döntések elbliccelésének - felelőssége iszonyatosan megnőtt. Személyek, intézmények, régiók és nemzetek emelkedhetnek fel és tűnhetnek el olyan rövid idő alatt, amely a korábban még önmeghatározásukra, önazonosságuk artikulációjára sem volt elég.

Ebben a felgyorsult és összezsugorodott világban valamennyi szereplő számára élet-halálkérdés, hogy a globális változások logikáját kiismerve határozza meg saját cselekvési stratégiáját. A nemzet jóléte a személyek, intézmények és régiók sikerétől függ, ezek gazdagságából áll össze.

Mivel a nemzeti vertikum egésze számára meghatározó a versenyképes tudás elsajátítása, (ami a huszonegyedik században prosperáló Magyarország sikereinek egyedüli kulcsa) ezért az államnak aktívabb szerepet kell vállalnia a hozzáférés, a lehetőségek felkínálása, a verseny feltételeinek alakítása révén. Ennek a serkentő, fejlesztő és szabályozó beavatkozásnak elsődleges terepe az oktatás, a továbbképzés, a műszaki és kulturális fejlesztés, amelyet célirányos beruházási és támogatási politikával a nemzeti prioritás rangjára kell emelni.

Stabilitás a nemzeti kultúrában

A társadalmi stabilitás kulturális szempontból az adott közösség összetartozását biztosító érték. A szabályrendszerben, a normatív rend koherenciájában és integrációs képességében jelenik meg. Ezek az értékek és szabályok komplex szimbolikus rendszert alkotnak, amelynek ugyanúgy részei az adott közösségi iránti lojalitás, a történelem sorsfordító pillanatainak kijáró tiszteletadás, mint a viselkedési és illemszabályok ismerete és betartása. Komplex ez a rendszer a közösségi szankciók szempontjából is, ? hogy az előbbi példánál maradjunk: a közösségi lojalitás megtagadói és elárulói bizonyos esetekben büntetőjogi számonkéréssel sújthatók, míg az illemszabályok megsértőit csak modortalannak tartjuk. Végül változó a "szimbolikus cement" összetétele a lokalitás alapján is: bizonyos szabályok csak egy adott közösséghez köthetőek, míg más értékek regionális vagy egy egész civilizáción belül elfogadottak.

A szabadelvű álláspont elismeri és támogatni kívánja a nemzet és a közösségek integrációját biztosító szimbolikus kötőszövetek egybetartó erejét. Ezek mibenlétét azonban nem felülről, diktátumszerűen kívánja megállapítani. Az egyes csoportok és egyének véleményét és értékválasztását figyelembe véve szintetizálja azokat. Ebben a felfogásban a szimbolikus, normatív kötőszövet nem valamiféle elidegenedett, ritualizált, merev gúzs, hanem a társadalom sokszínű és változó véleményeit, értékeit és szabályait magába fogadó, azt a történelmi tradícióval ötvöző, folyamatosan megújuló konszenzus. Következésképpen a normatív rend szabadelvű felfogásában nem a tagadás és a tabu a kulcsszavak, hanem az egymás megértésére irányuló szándék, a dialógus, a közös pontok keresése és az elfogadható különbségek tiszteletben tartása.

Méltányosság és hozzáférés

A méltányosság és igazságosság a kultúra területén sem csak csinos kiegészítők, hanem a szabadelvű értékrend kiszakíthatatlan részei. Emellett három súlyos érvet hozunk fel:

- A kulturális javak egy tág - és egyre táguló - köréhez való hozzáférésből nem zárható ki a társadalom egyetlen tagja sem. Ez jelentheti bizonyos esetekben ingyenesség biztosítását, más esetekben épp a méltányosság érvényesülése miatt a differenciált szolgáltatási díjakat és a különböző kompenzációs eszközök alkalmazását.

- Ugyanígy a méltányosság elve diktálja azt is, hogy az elit a piacon fizesse meg - és ne a közpénzekből dotálja - a maga kulturális fogyasztását.

- A szabadelvű meggyőződés szerint a kulturális javakhoz való hozzáférés biztosításán keresztül lehetőséget kell adni arra, hogy a szociális esélyegyenlőtlenség helyett az egyéni képességek és ambíció, a sorsszerű meghatározottság helyett az egyéni döntés és akarat differenciáljon a társadalom tagjai között.

Célszerűségi megfontolás szerint társadalmi integrációról csak akkor beszélhetünk, ha "a szociális cement" többé-kevésbé mindenütt köt, ha a társadalom túlnyomó része elfogadja és támogatja az adott szimbolikus és normatív rend fennmaradását. Mivel ebbe a szimbolikus rendbe elsősorban a kulturális fogyasztás különböző formáin (közoktatáson, művészeteken, szubkulturális aktivitáson) át vezet az út, az állam és a társadalom érdekelt abban, hogy az integráció alapját képező kultúrához minél szélesebb hozzáférést biztosítson.

- A méltányosság és igazságosság értékeinek vállalását segíti egy praktikus, megvalósíthatósági érv is: a kulturális termékek korlátlanul felhasználhatóak. Szemben a fizikai tárgyakkal a kulturális termékek nem amortizálódnak, a használat nem rontja értéküket. Ezért nem csak szükség és igény, hanem lehetőség is van arra, hogy kultúrához való hozzáférést a méltányosság és igazságosság alapján minél többek számára biztosítsuk. Ehhez további ösztönzést és segítséget kapunk a technológiai fejlődéstől, amelyen belül az internet által biztosított lehetőségeket olyan kiemelkedő jelentőségűnek tartjuk, hogy ezzel külön fejezetben foglalkozunk.

29.2.4 A nemzeti kultúra modern fogalma

A nemzeti kultúra minden kulturális jószág, ami a magyar és magyarországi kultúrában keletkezik, illetve áthagyományozódik. Ennek "törzsanyaga", "alapterve" nem listázható, de jól körvonalazódik a kulturális intézményrendszer produkciói, a kulturális szaksajtó közleményei és kritikai tevékenysége nyomán. Ma tehát a nemzeti kultúra része minden olyan produkció, amely kiküzdi magának a kellő figyelmet, ennek révén a kellő anyagi rásegítést. Ennek feltétele a kulturális autonómiák optimális és lehetséges működtetése (melynek, valljuk be, az ország mérete és egyközpontúsága határt szab).

A nemzeti kultúra az Európai Unióban nagyobb piacot és érdeklődést talál, ám új forrásokat alig. Ezt azért is valószínűsíthetjük, mert Magyarország kulturális szempontból - 1995-ben - lényegében felvételt nyert az Európai Unióba. Mint társult országot, szabadon választhatják partnerül unió-tagok. A magyar fél viszonylagos pályázati sikertelensége annak volt eddig köszönhető, hogy a magyar intézmények szegények a nemzetközi összefogáshoz. Ritka a külföldre juttatást segítő speciális pályázati forrás.

Románia és Szlovákia magyarsága ma már ugyanúgy társult tagja az uniónak, mint Magyarország, a pályázatok tehát előttük is nyitva állnak, ezek kihasználása - az "önrész" - pályázatokkal érhető el. Vagyis meg kell ígérni, hogy az EU-pályázatokon nyertes magyar pályázónak (amennyiben határon túli magyar partnert is bevont), a nyertes pályázat becsatolása esetén kifizetik az önrészt.

29.2.5 Több figyelmet az eddig elhanyagolt szektoroknak!

Magyarország méltán büszke ezer éves nemzeti kultúrájára, mely azonban történelmi okokból nem egyenletesen fejlett. Közismert, hogy míg az irodalom, a zene és a színház mind a születő teljesítmények, mind az iránt megnyilvánuló érdeklődés tekintetében, kiemelkedően fejlett ágak, addig a magyar film mély és szűnni nem akaró válságon ment át az elmúlt tíz évben. Ennek megállítására a rendszerváltás idején nem lehetett mód. A képzőművészet hagyományosan a magyar művészeti élet mostohagyereke. Vannak olyan ágai is az emberi kultúrának, amelyek sajátos történelmi okok miatt Magyarországon évtizedek óta hanyatlanak: ide sorolható például az ipari és hétköznapi tárgykultúra ? még az emlékek szisztematikus gyűjtése sem megoldott. Ennek folyománya, hogy az épített környezet kérdései előtt is tanácstalanul állnak, immár nemzedékek.

Egy történelmi léptékű nemzeti felívelés elején nagyságrenddel többet kell fordítani a magyar vizuális- és tárgykultúrára, hogy e kulturális szektor behozhassa lemaradását, és ezáltal nemzeti kultúránk e hiányosságát orvosoljuk.

29.3 Fogódzók a gyakorlati programhoz

29.3.1 A kultúra határai: mit támogassunk?

A rendszerváltás óta eltelt időszakban a politikai gazdasági változások, valamint a kulturális élet dinamikája újrarajzolja a kultúra határait. Mivel ez a változás folyamatos, időről időre újra meg kell húznunk a kulturálisként értelmezhető jelenségek és intézmények körét, s ezen belül meg kell keresnünk a stratégiai fontosságú pontokat. Ezeken múlhat az emberhez méltó élet lehetősége, a nemzeti önazonosság, az európai beilleszkedés sikere.

A Nemzeti Kulturális Alap (NKA) rendszerébe '94 és '98 között például bekerült a cirkuszi, az építészeti és állatkerti programok elkülönült, garantált támogatása. Ennél jelentősebb mértékben lehet szükséges növelni a támogatott produkciók körét a tömegkultúra irányába, ahol a minőség mellett lehet érték az, hogy magyar, s meg akarjuk mutatni külföldön. (A sikeres budapesti Francia Intézet rendszeresen utaztat ide rockegyütteseket és kulináris bemutatókat.)

A műemléki ügyek az önálló kulturális minisztérium fennhatósága alá kerültek. Amennyiben ez más megfontolásokból így marad, akkor meg kell próbálni kiaknázni ezt a lehetőséget, a kultúra szempontjából. Az építészet nemhogy közelebb, de távolabb került a kulturális tárcától - ezt orvosolni szükséges. Hasonló kreativitással és eredménnyel szükséges eljárni, ahogyan az oktatással való költségvetési szimbiózis jótékony hatással járt a könyvkiadási és könyvtári támogatások rendszerére.

29.3.2 Miért "támogatási" program?

Annak ellenére, hogy a kulturális alapértékekben a pártok többségéhez képest nem vallunk lényegesen különböző értékeket, a kultúrát másképp látjuk. A szabadelvű megközelítés lényege, hogy a kultúra belső folyamataiba sehol nem kívánunk beavatkozni. Mindenütt

- a támogatás,

- a segítés,

- az önfejlődés kiteljesítése,

- az autonómiák erősítése a cél.

A kultúratámogatási program egy olyan párt programja, amely az államot, a kultúrát helyzetbe hozó távoli gazdaként képzeli el és kívánja működtetni. A nemzeti kultúrát nem "megmenteni" akarjuk, hanem felmutatni, itthon és külföldön, hogy megoszthassuk minél több emberrel, magyarral és más nemzetiségűvel.

A magyar kultúra miközben adaptálódott a szabad viszonyokhoz, az átalakulás és a stabilizáció után mély válságon ment át. Mára stabilizálódott a helyzet. Itt az ideje, hogy az állam, leginkább a programfinanszírozás terén nagyobb kockázatvállalóként lépjen fel. Karolja fel az új kezdeményezéseket. Engedje át fokozatosan a piacnak ami eladható, és törődjön azzal, ami kevéssé, vagy egyáltalán nem piacképes, akár azért, mert új, kockázatos vagy jövőbe mutató.

29.3.3 A programfinanszírozás primátusa

E változékony határvonalú kultúrán belül a szabad értékválasztás elvét kívánja támogatni a programfinanszírozás előtérbe helyezése is - az intézményi finanszírozás elsődlegességével szemben. Az az intézmény vagy civil szervezet, amelyik pályázati forrásokért versenyez

- jobban átgondolja prioritásait,

- információt kér és ad,

- összefogási lehetőségeket keres belföldön és külföldön,

- mindig a legjobb és legtakarékosabb megoldásokat keresi.

2002-töl kezdve eljön az idő arra, hogy nagyszabású "strukturális" (azaz több éves) támogatási program induljon minden művészeti ágban, azaz "csomagban" lehessen pályázni több produkcióra. Ez bevált formája lehet az új kezdeményezések támogatására. Így megkapaszkodhatnak a szabad társulások ? az egyéni léten túl, az intézményen innét.

Az NKA újrademokratizálása magától értetődő feladat. Az 50%-os miniszteri keretet a régi, 10 százalékos szintre kell leszállítani. A nemzeti intézményeket nem a kultúra "spájzának" kirablásával kell megerősíteni, miniszteri osztogatással, hanem biztos költségvetési alapokra kell állítani.

29.3.4 Kultúra és üzlet határán

A kultúrát nem csak az egyik legfontosabb, közösségteremtő szférának tekintjük, hanem beruházási lehetőségnek is. A kultúra: beruházás az ország jövőjébe. Munkahelyeket szaporít, meggyorsíthatja az európai integrációt és felpörgetheti a gazdasági növekedést ? különösen a turizmus növekvő bevételei révén. A személyes kulturális töke növelése az Európai Unióban való sikeres egyéni integráció leghatékonyabb módja. Tovagyűrűző hatásainak hála, a kultúra gazdaságilag megtérülő, újabb külföldi forrásokat idevonzó beruházás. Különös figyelmet kíván a műkereskedelem és a könyvszakma megrendelésekkel való ellátása. Nem Millenniumi Könyvtár kiadásával (középosztálybeli könyvespolcok olcsó feldíszítésével), hanem igazi, a diákságnak szóló hosszan ható projektekkel, elsősorban az iskolákra és könyvtárakra koncentrálva. Korábban ilyen kezdeményezés volt a 32 CD-ből álló "Orpheusz" hanglemez-program, melyet az NKA bonyolított, a projekt minden pontján versenyeztetve. E program keretében világcégek versenyeztek, hogy jobbnál jobb felvételeiket negyed áron adják át a program számára, azoknak a gyerekeknek és tanároknak, akik előfizettek a programra

29.3.5 Mekkora hatókör?

Kevesek előtt ismert, hogy a nemzeti kultúra maradandó törzsét alkotó magas kultúra a piacosodás miatt milyen kevés emberhez jut már csak el (minden kedvező diverzifikálódás mellett). A mérések pontatlanok, de minden megfigyelő arról számol be, hogy a magas kultúra csökkenő számú magyar és magyarországi emberhez jut el, különösen ha figyelembe vesszük hogy a korszakváltásban milyen szerepe volt a kultúrának. A másik alig ismert összefüggés az, hogy a kulturális javak mintegy 60%-a 2000-ben már a piacon lelt gazdára. Hogy azonban erről többet tudjunk, már 2002 második felében részletes, azután évről évre megismételt kutatásra van szükség: hogy állnak a felgyorsult folyamatok. Az adatok valószínűsítik, hogy ma az állami források csak 1/3-át jelentik a kulturális forrásoknak.

29.3.6 A határon túli magyar kultúra támogatása

A határon kívüli magyarság támogatására a kultúrán kívüli források hivatottak elsősorban, az Illyés Közalapítvány és a Határon Kívüli Magyarok Hivatala. 1994 és '98 között nagy lépések történtek a magyar kultúra e részének korszerű támogatása, elsősorban a magyar színjátszás terén, ahol lényegesen nőtt a támogatás.

A magyar kultúra szerepe óriási a magyarság (helyben) megmaradása szempontjából. Látni kell azonban, hogy a magyar kultúra egészében a határon túli teljesítmények nem állják meg a szabad versenyt a magyar kulturális piacon. Ezért a kimagasló értékek pozitív diszkriminációja, kiemelt támogatása szükséges - melyre jó alkalmat kínálnak a külföldi művészeti fesztiválok.

A globalizáció és a határok elektronikus spiritualizálódása könnyíti a kapcsolattartást. Ezért a nem budapesti műhelyek támogatására indítandó projektekbe beleértendők a határon túli kulturális műhelyek is.

Minthogy az NKA csak magyar jogi személlyel szerződhet, a magyar kulturális műhelyeket érdekeltté kell tenni, hogy a határon kívüli pályázók készséges bonyolítói legyenek.

29.3.7 Mindent vissza?

A Fidesz-vezette kormány mindent felforgatott a kulturális életben:

- új minisztériumot hozott létre a kulturális és műemlékügyek intézésére,

- újra átpolitizálta a kulturális életet,

- központosítani igyekezett a kultúrát,

- nyíltan szakított az ideológiamentes támogatási politikával.

Erre helytelen válasz lenne egy restaurációs bosszúhadjárat. Az SZDSZ kormányra kerülése esetén sem kívánja a kultúrharcot folytatni, miként '94-'98 között sem tette ezt. A szabadelvű felfogás lényegéből fakadóan a kulturális irányzatok sokszínűségét tekintjük értéknek, és elutasítjuk az Orbán-kormány azon gyakorlatát, hogy néhány politikus és láthatatlan tanácsadóik által választott, az adófizetők pénzéből finanszírozott ideológia-hegemóniát igyekeznek a kulturális szférára ráerőltetni. Meg kell keresni azokat a módokat, amelyekkel az átadott intézményi és jogszabályi környezetben fejleszthető a magyar és magyarországi kultúra esélye az öntörvényű fejlődésre.

Ám vannak olyan területek, ahol épp a felvilágosodás érdektalapzatán nyugvó szabadság megvalósítása miatt elengedhetetlen a korábbi autonómiák helyreállítása, illetve az ezeket biztosító intézményrendszer és szabályozás reparálása.

29.3.8 A "jó pásztor"

A kulturális minisztérium mutasson példát a jó menedzseri magatartásból, legyen jó és szakszerű gazdája a rábízott intézményeknek és versenyeztető pénzforrásoknak. Szívós munkával, lassan rázza fel intézményeit. Ahogy a nevezetes holland kulturális stratégia előírta: ne védőpáncélt vonjon a kultúra köré, hanem erősítse gerincét. Lényegében tehát a szektorok szerinti teendők a napi munka folyamán, a szakmai szervezetek javaslatai alapján épülnek fel.

Ezt a hozzáállást szimbolikusan is megjeleníthetné a kulturális díjak törvényi szabályozása, függetlenségük deklarálása. A díjak pénzfedezetét a Nemzeti Kulturális Alap biztosítaná, s odaítélését a szakma által delegált saját kurátoraira bízná.

Már az új kormány indulásakor világossá kell tenni, hogy a miniszteri díjakkal, a kuratóriumi kinevezésekkel kapcsolatban a miniszter visszatér a '94 és '98 közötti elvekhez.

29.4 Az információs forradalom következményei

Az információs forradalom ma még jószerével beláthatatlan változásokat generál a kultúra területén is. Mégis arra kell törekednünk, hogy olyan jogi-, intézményi környezetet teremtsünk, amely lehetővé teszi, hogy ennek az átalakulásnak az áldásait minél többen élvezhessük.

Esedékes például a médiatörvény újragondolása, de nem pusztán a vezető médiatestületek választására, a politikai bebetonozás felszámolásának új technikáira gondolva, hanem az új információs technológiákhoz való hozzáférés támogatását és az új információs egyenlőtlenségek csökkentését szem előtt tartva. A média területén két feltétel egyidejű teljesülését tartjuk szükségesnek.

- Egyrészt a közszolgálati médiában és az ORTT-ben egyaránt a napi pártpolitikai egyezkedésektől való gyökeres, strukturális eltávolodást tartjuk elengedhetetlennek.

- Ugyanakkor az ORTT működésével, döntéseivel kapcsolatban helyre kell állítani a nyilvánosság kontrollját. Lehetetlen helyzet, hogy az ORTT az audiovizuális ágazat egészét meghatározó döntéseket hoz, a közpénzek hatalmas summái fölött rendelkezik anélkül, hogy e döntésekre a társadalomnak rálátása lenne. Az e feltételek mentén megújult médiairányításnak egy nyitottabb, az új technika szempontjából adaptívabb megközelítéssel kell dolgoznia.

A korszakváltás egyik legfontosabb sajátossága a konvergencia, vagyis az, hogy az információhordozó technika és a rajta közlekedő információ egyre kevésbé választható szét, hasonló tartalmak különböző technikákon mozognak, illetve különböző technikákhoz már nem evidensen kapcsolódnak egyes tartalomtípusok. Tévézni lehet antennával tévékészüléken és lehet számítógéppel, interneten. A két csatornán elérhető lehet ugyanaz a műsor, de hasonló formai jellemzőkkel teljesen eltérő is lehet. A korábbi médiaszabályozás alapjai rendültek meg, hiszen az arra épült, hogy egy időben nagy tömegeket lát el. Ma egy műsor-jellemzőkkel bíró, formailag tévéműsornak tekinthető információtömeg számos esetben nem nagy tömeghez, nem egyszerre jut el, hiszen a digitális technika pontosan ezt a lehetőséget tágította ki.

A média világa ma egyértelműen megfordult, a hordozó értékelődött fel és a tartalom-szolgáltatás az információhordozók igényei szerint rendeződik.

A piac látványosan szegmentálódik és ezzel együtt átértelmeződik a tömegmédium fogalma, ahol egyre inkább már nem a kínálat, hanem a hozzáférés válik az alapvető társadalmi kérdéssé.

Változatlanul üdvözlendő és örömteli ténynek tartjuk a kereskedelmi televíziók és rádiók beindulását a rendszerváltás után. Ami az összképet mégis lehangolóvá teszi, az a közszolgálati médiumok szereptévesztése, egyre mélyülő szakmai, erkölcsi és anyagi válsága. Az átalakuló társadalmakban pedig színvonalas, minőségi műsorokat gyártó és sugárzó közszolgálati médiumokra óriási szükség lenne. Nem csak azért, mert erre nyilvánvaló igény van a közönség egy jelentős részéről, hanem azért is, mert egy minőségelvet követő, sikeres szereplő megállíthatja és megfordíthatja a lefelé nivellálódás és elbutulás ma megfékezhetetlennek tűnő folyamatát. Ma szerte Európában újra felértékelődőben van a közszolgálati szerepvállalás a médiapiacon, amely azt a paradoxont testesíti meg, hogy nem egyszerű piaci logikában szereplője a piaci folyamatoknak. Meg kell fogalmazni azt a "társadalmi megrendelést", amely tartalmazza a közmédiumokkal szembeni elvárásokat, ezek anyagi forrásait és működésüket ezen elvárások mentén kell értékelni.

A médiatörvény európai harmonizációja mellett, módosítása során - mint már említettük - fokozott figyelmet kell fordítani az új technikák kínálta lehetőségek adaptív befogadására. A jelenlegi szabályozás gátat jelent ezek elterjedésében és így kiszolgáltatja egy pillanatnyi kormányzati szándéknak, ahelyett, hogy valós mozgásteret biztosítana.

A közmédiumok körül kialakult helyzet megoldását a vita pártpolitikai alkudozásból való kiemelése jelentheti. Meg kell fogalmazni azt a "társadalmi megrendelést", amely mentén meghatározható a közmédiumok feladata, szerepe és értékelhető azok tevékenysége.

A televíziózás általános, a kulturális élet jelentős részét átfedő szerepe miatt rendezni kell más kulturális ágazatokhoz való viszonyát. Fenntartva a sokféle támogatási logikát, elsőként a filmgyártás területén kell kialakítani egy olyan egymásra építő támogatási rendszert, amelyben a közpénzek és a piaci források harmonikusan egészítik ki egymást. A széles tartalomkínálat, a sokféle csatorna és a korlátozott hozzáférés ellentmondásának feloldása állami szerepvállalást is igényel. Ma a lakosság fele csak maximum a három földi csatornához juthat hozzá. Kedvező körülmények megteremtésével a piaci szereplők feladatává kell tenni, hogy széles kínálattal szüntessék meg a mai ellátottsági hiányokat. Ugyanakkor nem pusztán kábelfejlesztésben kell gondolkodni, hanem az informatika kínálta lehetőségek komplex alkalmazásában.

29.5 Technológia-kínálta új esélyek a közművelődésben

29.5.1 A "hálózati népművelés"

Az "intelligens ország" technológiai alapjai már 2000-ben is elkészültek a kommunikációs robbanás folytán. A "hálózati népművelés" az új médiumra, a hálózatra épít. A diákság ingyenes e-maillel való ellátása révén tág tér nyílik az egyéni érdeklődés szerinti tájékozódásra (a távol-keleti harcművészeti bemutatótól a Beethoven-koncerten át a Nyíregyházi Színházig). Egyben az ország, a régiók, a települések által támogatott kezdeményezések közönséghez jutnak ? határon innen és túl.

Ez a módszer kívánatos,

- mert bámulatosan olcsó,

- mert variábilis,

- mert teljesítménye mérhető,

- mert a kulturális tartalomhoz kereskedelmi megoldások kapcsolhatók,

- mert kedvezmények hordozója is lehet.

29.5.2 A hálózat kiaknázása a kulturális eligazodásban

- Az "intelligens ország" eszméje

Az uniós csatlakozás valamikor 2005 táján a távközlési díjak rohamos csökkenését fogja előidézni. Ez a valószínű tény, valamint a számítástechnika további rohamos fejlődése belátható közelségbe hozza az egész magyar, magyarországi és határon túli diákság, sőt, minden egyes felnőtt polgár totális kulturális informálását, a hálón keresztül. Azt kell elképzelnünk, hogy minden olyan polgár, aki vállalja, hogy a kulturális minisztérium naponta letölti gépére az általa fenntartott, a mainál lényegesen részletesebb kulturális tartalommal feltöltött honlapot, illetve annak frissítését, ingyen internethez jut.

- A "kényelem cenzúrája" ellen

Középtávon, a hálózat annyira kiépül majd Magyarországon, hogy az informálódás elsőszámú eszközévé lép elö. Minden olyan kulturális jószág, ami nem érhető el a hálón, előbb-utóbb olyan lesz, mintha nem is létezne. Ezt nevezik a "kényelem cenzúrájának". Ha azonban a kulturális szféra számít erre, akkor az új médiumokon totális ellentámadásba foghat. Az embereknek személyre szabott információkat küldhet e-mailen. Minden hálózatra kapcsolódó diák - később felnőtt - kitölt egy űrlapot, ami személyes érdeklődésére utal. Ezért a honlap-frissítésen kívül "direkt-e-mail" meghívókat kap a kívánatos eseményekről. Ezekre azonnal további információt is rendelhet, hyperlinkeken keresztül. Ugyanakkor időről időre "hívatlan postája" is érkezik, amely az ország bármely pályázatán támogatott másfajta eseményekre invitálja a lakosokat. Így tízezrek kaphatnak meghívót egy-egy kiállítás vernissage-ára. A bennfentesség így kitágítható lenne az egész diákságra.

- E-mail ellátás középiskolások számára

E-mail és internet-ellátás szükséges minden közép- és felsőfokú oktatásban résztvevő diák, majd később minden lakos számára. Az elöbbi kiosztása a diákigazolvány-kérelem alapján nem különösebben nehéz. Az internet-hozzáférés alkalmasint csak a tanintézetekben és közkönyvtárakban, később vasútállomásokon, köztereken lehet biztosított. De a díjak csökkenése miatt ez nagy valószínűséggel olcsó tartozéka lesz minden telefon- és/vagy kábeltévévonalnak. Tartalomszolgáltatási oldalon, tíz éves távlatban az ország minden intézményétől elvárhatja a naprakész honlap és e-mail-propaganda gondozását. Ezeket valószínűleg összesíteni kell majd egy hatalmas, nonprofit műsorújság formájában, amelyet pályázati úton kell elkészíttetni, akár úgy, hogy egy for-profit magazin letölthető legyen hirdetések nélkül, a kulturális minisztérium honlapján keresztül.

29.5.3 Szolgáltatás interneten át

- Újságok, folyóiratok

Az internet már ma is lehetővé teszi, hogy újságszolgáltatást nyújtsanak rajta. Az egyértelmű plusz a papírváltozathoz képest az elenyésző előállítási és terjesztési költség. A kulturális minisztérium középtávon internetes előfizetőként jelentkezhetne a kulturális és szabadidős újságok piacán és előfizethetne minden iskola, távlatokban minden diák számára.

- Videókönyvtár hálózaton át

Középtávon az internet sávszélessége legalább egy nagyságrenddel nőni fog. A videókölcsönzőket a hálózati kölcsönzés fogja felváltani. A kulturális minisztériumnak előbb az összes közkönyvtárba, majd korlátlanul a diákság számára szükséges előfizetni az Odeon videósorozathoz hasonló minőségi filmklub szolgáltatásait. Sőt, maga fedezhetné a mielőbbi technológiai fejlesztés költségeinek egy részét az Országos Széchenyi Könyvtáron keresztül. Első lépésben a diákok lemezre tölthetnék le a filmeket a könyvtárban, második lépésben otthon, hálózatból tehetnék ugyanezt. S ugyan mi akadályozná ennek országos hozzáférhetőségét, minden érdeklődő számára?

29.6 Liberális üzenetek a kultúra barátainak

29.6.1 Nyugodt, partneri periódus

A liberális kulturális kormányzat 2002 után többé nem kívánja megváltani a kulturális életet sem homályos indítékú huszáros átszervezési ötletekkel, sem előkészítetlen modernizációval. Változtatási elgondolásait modern projektumok módjára, alaposan egyeztetve, jól előkészítve hajtja végre. Az SZDSZ olyan minisztériumot kíván irányítani, amely maximális teljesítményt nyújt menedzselésben, esélyteremtésben, ugyanakkor a kulturális folyamatokba nem szól bele, de segíti a kiválók kiemelkedését, azok elismerését távoli tapssal díjazza. Egy modern kulturális minisztérium az egész magyar kultúra ügyének előmozdításán munkálkodik.

29.6.2 Új források a gazdaságfejlesztési- és a magánszférától

Arra törekszünk, hogy a kultúra szereplői az állandó költségvetési támogatás mellett más állami forrásokhoz is közvetlenül hozzájuthassanak. Ezért javítani szükséges a turizmus és a kultúra együttműködését (a nagyarányú turisztikai célú költések "eltérítésének" próbaüzeme sikeres volt 1997/98-ban), és új programként meg kell teremteni annak lehetőségét, hogy a magyar kultúra az üzleti élettől új forrásokhoz juthasson. Következésképp a magas kultúra támogatásának értékválasztását az állam már nem csak a művészekkel, a kulturális intézményekkel, de az üzleti szférával is megosztja. (Különösen sikeres lehet ez a program a Magyarországon székelő külföldi nagyvállalatok esetében, ha ez az anyaországukba irányuló magyar kulturális exportra irányulhatna.) Siker esetén meg tudnánk többszöröznia kultúra támogatására jelenleg fordított összeget, nem is beszélve arról, hogy a piaci szereplők fokozottabb bevonása során az üzleti és a kulturális szféra között kölcsönös tanulási folyamat indulhat el.

29.6.3 Az európai megjelenés támogatása

A magyar kultúra akkor "fejlődik", ha képes lesz saját kapcsolatokat építeni Európában és a világon máshol, ha rendszeresen jelen van és szerepel a nagy fesztiválokon, ha 3?5 évre előre tervezhet vendégkiállításokat, fellépéseket. Erre több mód kínálkozik:

- meg kell erősíteni a nemzeti intézményeket, hogy bátran tervezhessék előre nemzetközi szerepléseiket, s ne függjenek pályázati pénzektől,

- új pályázati forrásokat kell nyitni a meghívással rendelkező produkciók kijuttatására, akár az NKA-n belül, akár azon kívül,

- a külföldi Magyar Intézeteket stabilizálni szükséges, hogy jobban kiszolgálhassák a kapcsolatteremtést (ehhez meg kell állítani a hálózat távlatilag finanszírozhatatlan növekedését). A külföldi Magyar Intézetek összköltségvetését a duplájára szükséges emelni.

29.6.4 Esély a nem-budapesti intézményeknek

A Fidesz-kormány sokat beszélt és keveset tett a vidéki kultúra helyzetbe hozásával kapcsolatban. Ennek módja a minőségi szempontokat figyelembe vevő pozitív diszkrimináció lehet, a következő módon:

- Új minisztériumi keret létesítése, amelyből három éves közhasznúsági szerződések lennének köthetők a kiemelkedően teljesítő, országos jelentőségű önkormányzati intézményekkel. Ám

értelemszerűen csak olyanokkal, amelyek már közhasznú társasági formában működnek, vagyis már átmentek a modernizáció egyik szakaszán,

- Új, csak e szervezetek számára nyitott pályázati források létesítése az NKA-n belül,

- Új, egy-három éves pályázat frissen végzett, Budapestről oda költöző ösztöndíjas kulturális menedzser bérére, országos jelentőségű, nem budapesti önkormányzati intézmények számára.

29.7 Teendők
29.7.1 Mit kezdjünk a minisztériumi intézményekkel?

Két kormányzati szakasz óta világos, hogy a költségvetési intézményi forma improduktív, bár biztonságos kaloda, amely állandó válságban tartja a kulturális intézményeket. Kézenfekvő dolog mindet átalakítani közhasznú társasággá, mely lehetővé teszi, hogy a cég vezetője a szabadpiacon toborozzon megfizethető, akár jóval kevesebb számú munkaerőt. Ezen minisztériumi ("nemzeti") intézményeket a minisztériumhoz szakmai értelemben egy kibővített Felügyelő Bizottság kapcsolja. Ez nem érinti az állami támogatás összegét, amely megegyezhet a korábbi költségvetési intézményével.

29.7.2 Mit kezdjünk az önkormányzati intézményekkel?

Közvetlen, minisztériumból kiinduló szerződésrendszer siethetne az országos jelentőségű intézmények segítségére. Ezt el lehetne kezdeni a nem-budapesti intézményekkel, három éves periódusokban gondolkodva. Tehát a minisztérium közhasznú szerződést kötne mondjuk a Paksi Képtárral, vagy a debreceni Déry Múzeummal, hogy ápolja a magyar kortárs képzőművészetet, évi iksz számú kiállítás megrendezésével.

A program másik célja az lehetne (amit az előző fejezetben már említettünk), hogy 30 év alatti fiatal kulturális menedzserek költözzenek vidékre, akár átmeneti időre. Már bizonyított, országos hírű társulások, önkormányzati intézmények számára pályázhatnának konkrét személyek ösztöndíjára, mely a minimálbér kétszerese lenne havonta. (A program telepíthető a Művelődési Intézethez.)

29.7.3 Mit kezdjünk az NKA-val?

Szükséges, hogy ismét "elkülönített állami pénzalap" legyen. Részletesebb szabályai között szerepelnie kell az "újraosztás" tilalma feloldásainak - azaz egyes szakmai szervezetek kaphatnának pénzt saját pályázataik számára.

Strukturális működési támogatások bevezetése három éves szakaszokra, társulások kis szervezetek részére. Mint már korábban említettük, az NKA újrademokratizálását magától értetődő feladatnak tekintjük. A vérlázító 50%-os miniszteri keretet a régi, 10 százalékos szintre kell leszállítani.

29.7.4 Díjak, elismerések

2000-ben mélypontjára került a kulturális autonómia, amikor a miniszter nemcsak kihúzott neveket a "középdíjak" listájáról, hanem újakat is írt be - ami az ötvenes években fordult elő utoljára. A pártállamtól örökölt kitüntetések alapvetően antiliberális képződményt alkotnak, ám megszüntetésük a mai Magyarországon lehetetlen. Az önmérséklethez, a '98-as normákhoz nem szükséges jogszabályi változtatás. Ám szimbolikus aktussal a díjakat az NKA-hoz lehetne utalni, az összegeket onnét lehetne fedezni. (Esetleg lehetne mindezt a Magyar Alkotóművészeti Közalapítványhoz rendelni.) Ez azt a liberális üzenetet hordozná, hogy az állami közhatalmat képviselő miniszter, mivel a pénzt nem ő adja, pusztán előkelő vendég a díjkiosztáson. Ily módon a díjak, nem homályos eredetű politikai-hatalmi juttatásként, hanem egy szakma autonóm értékítéleteként jelennének meg a díjazottak és a nagyközönség számára.

29.8 Liberális húzóprojektek példatára

E javaslatok megvalósítása függ a koalíciótól, az adott év lehetőségeitől, a szférával folytatott vita eredményétől. Olyan menü, amelyet nem lehet "végigenni". Fontossági sorrendet sem lehet felállítani, ezért is vannak az ajánlások ábécérendbe szedve.

29.8.1 Antikváriumokat a falvakba

A szabadság első tíz éve alatt a könyvszakma hatalmas válságon ment át, majd stabilizálódott. Manapság a városokban igen olcsón lehet hozzájutni a használt könyvekhez. A falvakban viszont könyvesboltok nincsenek. Lennének, ha teljes adómentességet kaphatnának, akár egy öt éves periódusra. Az olvasásra nevelésnek óriási eszköze lehetne.

29.8.2 "Irodalmi Nobel-díj program"

Az ország régi vágya, hogy legyen magyar irodalmi Nobel-díjas. E folyamatot lehetséges gyorsítani, ha néhány világszerte ismert írónk műveit skandináv nyelvekre is fordíttatnánk, a már kipróbált modern módszerekkel, a fordítások finanszírozásával. A minisztériumi fordítás-élénkítési program kísérleti periódusa jó eredményekkel lezárult. Ezt kell kiegészíteni, és jobb anyagi helyzetbe hozni az Irodalom Háza keretén belül.

29.8.3 Kulturális exportügynökség létrehozása

A francia AFAA-ügynökség mintájára szükséges lenne kis létszámú, saját költségvetéssel rendelkező minisztériumközi ügynökséget létrehozni, amely megkeresné és kiajánlaná a magyar produkciókat a különböző európai művészeti fesztiválokra. Gyorsan reagálna, döntene a magyar oldali költségek egészének, vagy részének vállalásáról. Létrehozható csak a kulturális minisztérium égisze alatt is, de lehetőség szerint a külügy és a gazdasági minisztérium is legyen állandó partner.

29.8.4 Magyar Táncszínház

A magyar táncélet régóta küszködik az önálló táncszínház hiányával. Az Operaház egyre jobb gazdája ugyan a klasszikus repertoárnak, de a robbanásszerűen fejlődő modern tánc szektor mára végképp kinőtte a stúdiótereket - még az inkubátor szerepét nagyszerűen ellátó Trafó belépése sem segít ezen. A tánc világszerte kedvence az új polgárságnak, mintegy összekötő kapcsa a magas és populáris művészeteknek. Elegáns, városközponti színtérre lenne szüksége, (3-400 személyes, variábilis nézőtérrel), amely befogadná a turnézó külföldi produkciókat is. A tánctársulások különösen jól tudnák használni a több éves műhelytámogatásokat.

29.8.5 A külföldi Magyar Intézetek költségvetésének megduplázása

Ma a bérek és a dologi költségek a költségvetések több mint 80 százalékát teszik ki. Programra pályázni kell. A magyar intézetekben félfordulatot szükséges elérni a Goethe Intézetek modellje felé, ahol a nagy tekintélyű kulturális szakemberek autonóm módon döntenek költségvetésük felhasználása felöl, nem pedig minisztériumi akaratnak kitett málló kirakatok rendezői.

Ezzel együtt a rendszert racionalizálni kell. A környező országok speciális intézetein kívül elsősorban nem épületekre van szükség. A korszerű külföldi intézet voltaképpen egy halom pénz és egy logo: az eredményes kulturális események többségét a célország nagy presztízsű, híres intézményeiben kell megrendezni, nem az Intézet szűk falai között. Rövid időn belül új kulturális intézet nyitása semmiképpen sem ajánlható.

29.8.6 "Public Domain"-program

A kulturális költségvetés örök áron megvásárolhatna bizonyos lexikonokat (finanszírozhatná frissítésüket), például megvásárolhatná a Nagy Magyar Lexikon elektronikus felhasználását, hasonlóan ahhoz, ahogy a Digitális Irodalmi Akadémia tagjai írásait ingyenesen hozzáférhetővé tette. Ide sorolható például a Microsoft Encarta multimédialexikon magyar nemzeti verziójának elkészítése, mint egyszeri beruházás, mely azután frissítve évről évre megállna a lábán, mint bolti termék.

29.8.7 Szponzori Egyesület

Átmeneti állami részvétellel (pl. egy évi költségvetés egyszeri biztosításával) létre kell hozni egy üzleti szponzorációs szövetséget (például a brit cégek vezetésével, az angol ABSA mintájára). Angliában az elmúlt harminc évben az állam gerjesztett üzleti szponzoráció nagyságrendekkel emelkedett. Ez annak volt köszönhető, hogy bizonyos feltételek teljesülése mellett minden egység üzleti szponzoráció mellé az állam ugyanannyit tett hozzá. (Átmeneti részvétel után az államnak az egyesületet kívülről, partnerként kell támogatnia.)

29.9 Kulturális kormányzati minimum

2002 és 2006 közötti kormányprogramba hat tételnek szükséges bekerülnie, ha az SZDSZ kormányzati szerepet vállal, még akkor is, ha nem kapja meg a kulturális tárcát:

- az NKA újrademokratizálása,

- több forrás teremtése az üzleti szférától, szponzor egyesület révén,

- program a nemzeti intézmények kht-vé való alakítására,

- a magyar intézetek költségvetésének megduplázása,

- kulturális exportügynökség létrehozása, saját költségvetéssel,

- a kulturális díjak autonómiájának garantálása.

30. Korszakváltó társadalompolitika

30.1 Alapelvek

30.1.1 A múlthoz nincs visszatérés

A szabad demokraták azt tartják, nem lehet belenyugodni abba, hogy

- a magyar társadalom 1/5-ének napi fennmaradása veszélyeztetett,

- hogy a gyerekek 30%-a szegénységben és nélkülözésben él.

Az államszocializmus gazdaságilag tarthatatlan rendszerének összeomlását követően kikerült a magyar munkaerőpiacról mintegy kétmillió ember, akik számára a jelenkori gazdasági szerkezetben nincs munkahely. A magyar társadalom szociális problémáinak enyhítésében kulcskérdés annak a pénzügyi és gazdasági klímának az erősítése, amelyben több ember találhat munkát, jövedelmet, megélhetést magának és családjának a munkaerőpiacokon. Olyan ösztönzök erősítése, amelyek érvényesülése mellett megéri a munkaadóknak több embert legálisan foglalkoztatni, és több embernek éri meg élni a legális munkavállalás nyújtotta lehetőségekkel - akár részmunkaidőben, relatíve alacsonyabb bérért is. A szociálpolitika alapvető irányváltását az kell, hogy jelentse, hogy a támogatási eszközökkel mind több a munkaerőpiacról kirekesztett, elvileg munkát vállalni képes ember számára kell ösztönzést, bátorítást, tudást, információt, esélyt adni a munkaerőpiacra való visszatérésükhöz.

A munkaerőpiacról kikerültek egy része gyermekes szülő. Támogatunk és szorgalmazunk minden olyan programot és intézkedést, amely csökkenti a szegénység és kirekesztettség kasztosodását, többgenerációssá válását. A szegény szülök gyermekei számára is biztosítani kell a felemelkedés esélyét, mindenekelőtt olyan szociális programokkal, amelyek

- ösztöndíjjal,

- étkeztetéssel,

- tanszerrel,

- ha kell megfelelő ruházattal is ellátják a nélkülöző gyerekeket,

- kiemelt pedagógiai és szociális segítséget nyújtanak számukra tanulmányaik minél eredményesebb folytatásához.

A szegénység és kirekesztettség új formáinak megjelenése és tömegessé válása sokakat olyannyira elkeseredetté tett, hogy ez alapján megkérdőjelezik a rendszerváltás alapvető értékeit is. Bár elkeseredettségüket megértjük, mi nemcsak visszafordíthatatlannak tartjuk azt a változást, amely a tudás és a teljesítmény értékeinek egyre nagyobb jelentőséget ad - de ennek a folyamatnak a kibontakozását tekintjük a magyar társadalom fejlődésében az egyik legfontosabb tényezőnek.

- Értelmetlennek tartjuk azokat a nosztalgikus ábrándozásokat, amelyek szerint az új igazságtalanságok nem léteztek a múltban - mert nem lehetséges visszalépni a történelemben.

- Sem Magyarországon, sem a térség más országaiban nem lesznek többé olyan szocialista nagyvállalatok, állami cégek, amelyek bármekkora veszteségek árán is hajlamosak lennének több millió ember alkalmazására, foglalkoztatására.

- Tudomásul kell venni azt - és ez a szociálpolitikai szemléletváltás másik sarokköve - hogy embereket nem "akármilyen" munkához kell vagy lehet juttatni, hanem csak olyanhoz, amelynek révén a piacokon realizálható, elismert értékek és hasznok keletkeznek. A szociálpolitikai támogatásoknak produktívvá kell válniuk annyiban, hogy értékek keletkezéséhez kell hozzájárulniuk. Embereket olyan helyzetbe kell tudni hozni, amelyben értékek előállítására válnak képessé.

- Ez az, amiben nincsen visszaút. Nincs helye sem a szocializmus iránti nosztalgiának, sem annak a FIDESZ által képviselt "újszocializmus" elfogadásának, ami szerint hihető volna, hogy az önkormányzatok fognak termelékeny munkahelyeket létrehozni a tartósan munkanélküliek számára, ahol a munkanélküliek csupán kényszerítettségük alapján fognak hatékonyan és termelékenyen dolgozni.

Nos, nem. A hatékony és termelékeny munka terepe a piac. Eredményesen foglalkoztatni csak ilyen körülmények mellett lehetséges bárkit is. Ennyit már mindannyian megtanultunk a rendszerváltás óta.

30.1.2 A korszakváltó társadalompolitika négy üzenete

- Döntsd el, hogy mit akarsz, mert csak abban várhatsz segítséget, amit Te is akarsz. Minél inkább igyekszel, tanulsz, akarsz előbbre jutni - annál könnyebb lesz segítséget kapnod törekvéseidhez. Senki nem fogja eldönteni helyetted, hogy Neked merre van az előre.

A korszakváltó társadalompolitika alapvetően együttműködést, partneri kapcsolatokat kereső és intézményesítő politika. Mindenkit partnernek tekintünk. A polgári, úriemberi szabályokat mindenki másnál inkább vonatkoztatjuk a politikára is. Eszerint: az adott szó szent.

- Keressük együtt az értelmes és hasznos munka lehetőségét! Neked is és az SZDSZ által képviselt liberális politikának is az a legjobb megoldás, ha a magad ura vagy. Így saját jövedelmedből tudsz gondoskodni magad és családod boldogulásáról. Tedd ezt annyira, amennyire csak tudod. Mi elsősorban ebben a törekvésedben akarunk támogatni!

Meggyőződésünk szerint a magyar társadalom túlnyomó többsége a léha, tunya és semmittevő életformákkal szemben előnyben részesíti az aktív, tevékeny, értékteremtő életet. Nem fegyelmezni, büntetésekkel fenyegetni kell az embereket, hanem esélyt és lehetőséget kell számukra teremteni a munkavégzéshez. Ha csak részmunkaidőben, alacsony bérrel járó munkákra van lehetőség - akkor

arra is. Ezen esélyek és lehetőségek kibontakoztatásáról szól A Korszakváltás Programjának Foglalkoztatáspolitikai fejezete.

A harmadik üzenet nem a gondokkal küzdő, munka és jövedelem nélküli polgárnak szól, hanem a beérkezettnek, a stabil egzisztenciával bíró állampolgárnak:

- Vedd észre: ha többen dolgoznak, akkor kevesebb embernek kell ellátást biztosítani a Te adódból és járulékodból. Ha kevesebb adót és járulékot akarsz fizetni, akkor úgy magánemberként és a "res publika" "közembereként" az az érdeked, hogy segíts munkát és megélhetést találni azoknak, akiknek ez maguktól nem megy. Lehet, hogy ez Neked könnyebben, jobban és eredményesebben sikerül, mint az államnak! Lehet, hogy Te olcsóbban tudsz segíteni, mint az állami pénzből fenntartott szervezetek. Ha sokan tesszük ezt, annak gazdasági haszna is mérhető lesz. Emberségesnek, megértőnek és szolidárisnak lenni embertársaiddal - ez szép, emberi és tisztességes dolog. Ami ráadásul mindannyiunknak meg is éri!

A korszakváltó társadalompolitika negyedik üzenete ahhoz a szomorú, de elkerülhetetlen tényhez kapcsolódik, hogy bármilyen erőfeszítések mellett is mindig lesznek olyanok, akik nem képesek a maguk erejéből gondoskodni saját maguk és családjuk boldogulásáról. Márpedig ebben az országban nem akarjuk megélni azt a szégyent, hogy elemi létfeltételeiktől is megfosztott, kirekesztett, minimális létszükségleteiket is nélkülöző emberek éljenek, netán az utcán fagyjanak meg. Jogok által biztosított állami garanciák kellenek, hogy ez ne állhasson elő, hogy az ország polgárainak ne kelljen ilyen szégyennel együtt élniük. Ezért minden jogtisztelő, a jogállam és alkotmányos rend értékeit magáénak valló állampolgárnak szól az üzenet:

- "Az emberi jogok és a szociális jogok összetartoznak!"

30.1.3 Az egyenlőtlenségek keletkezésének jogi környezete

A társadalmi problémák kezelésének elveit és szabályait sok területre vonatkozó (adó, foglalkozás, oktatás, információhoz jutás, egészségügy, stb.), sokféle elvet intézményesítő (emberi jogok, önkormányzatiság, társadalombiztosítás, képességfejlesztés, devolúció, stb.) jogintézmények és szabályok érintik. E sokféleségben, ami olykor zűrzavarosságot is jelent, csak akkor lehet úrrá lenni, ha bizonyos rendezőelvek mentén a vonatkozó jogszabályok valamilyen következetes harmonizálására is sor kerül. Ennek során mi szabad demokraták a következő két rendezőelv érvényesítésére törekszünk:

- A jogszabályok ismerjék el és bátorítsák azokat az egyéni törekvéseket, amelyek révén az emberek saját maguk irányíthatják sorsukat, saját felelősségükre és kockázatukra hozzanak felelősségteljes döntéseket. Az állam szociális védelmi rendszerei csak akkor és csak annyiban legyenek mozgásba hozhatók - amikor és amennyire a személyes és piaci kudarcok esetén mindez indokolt.

- Az adókra és elvonásokra, valamint a közpénzek bármilyen költésére vonatkozó szabályok legyenek összhangba hozva a társadalompolitikai célkitűzésekkel. Ne legyen pénzügyileg érdemes, ne érje meg senkinek kirekesztő és diszkriminatív gyakorlatokat folytatni. Ne a társadalmilag ésszerűtlen legyen pénzügyileg ésszerű. Ne érje meg "potyautasnak" lenni.

Ezeket az elveket egységesen kell alkalmazni a magánszemélyekre, magán és állami intézményekre, piaci és nem-piaci szereplőkre, egyaránt.

30.2 Az állami szociális kiadások optimalizálása, új állami szerepek a társadalmi viszonyok alakításában

A társadalmi problémák kezelése nem tekinthető kizárólagos állami feladatnak, és különösen nem tekinthető a központi kormányzat kizárólagos feladatának. Jólét csak olyan sokszereplős, társadalmi méretű "összjáték" révén teremthető, amelyben minden szereplő felelősségteljesen játszhatja a saját szerepét. A jóléti társadalom összjátékában a központi állam, a kormányzati szociálpolitika csak egy szereplő a központi állam más ágazatai és intézményei (adóhatóság, egészségügy, oktatás,

foglalkoztatáspolitika, bíróságok, stb.), az önkormányzatok, a különféle vállalkozások és a civil társadalom szereplői mellett.

Nem vitatható, hogy kiemelten fontos az állam szerepe, még akkor is, ha a betöltött funkcióinak, szerepeinek jelentősen meg kell változnia. Az állam egyre kevésbé a feladatok közvetlen végrehajtója, az ellátások közvetlen szolgáltatója, hanem sokkal inkább

- feladatokat kijelölő,

- feltételeket teremtő,

- ellenőrző szerepeket ellátó,

- a háttérből indirekt módon koordináló szereplővé válik.

E folyamat felerősíti azoknak az indirekt politikai, állami funkcióknak a jelentőségét, amelyek a közpénzek átláthatóan, ellenőrizhetően igazságos és hatékony elosztását, a szereplők közötti civilizált kapcsolatok szabályozását és felügyeletét érintik (diszkrimináció tilalma, erőfölénnyel és joggal való visszaélés tilalma, munkavállalók, szociális ügyfelek, szociális szolgáltatások fogyasztóinak jogérvényesítése és jogvédelme, stb.)

30.3 Öntudatos állampolgárrá válás :

a szociálpolitika, mint a citoyen kultúra tanulásának és gyakorlásának a terepe

Azok az elvek és értékek, amelyeknek fentebb hangot adtunk, nem kizárólagosan a társadalompolitikára, szociálpolitikára vonatkoztatható elvek és értékek. Az autonómia, a felelősségérzet, a racionális kalkulálás képessége a döntések következményeinek számba vételére, a rugalmasság, az adott szó és a megkötött szerződések tiszteletben tartása, a személyiségek, karakterek, identitások és kultúrák sokszínűségével való együttélés képessége - ezek egy modern, civilizált európéer társadalom állampolgáraitól elvárt képességek és értékek. Bár eddig leginkább a hagyományos szociálpolitikai ágazat problémáiról szóltunk - az, amiről beszéltünk, az mindenek előtt az európéer társadalomfejlődés programja. Amelyben egyre több ember válik ezen európéer állam állampolgárává - azáltal is, hogy részese a szociálpolitikai, jóléti programoknak. Akár úgy, mint aki támogatást élvez e programokból, akár úgy, mint aki valamilyen állami vagy nem-állami intézményhez kapcsolódva "csinálja" e programokat, akár, mint aki öntudatos állampolgárként, állampolgári jogait gyakorolva véleményt nyilvánít, döntéseket befolyásol és dönt, állást foglal bizonyos szociális kérdésekben,

30.4. Ellenőrzés, a társadalompolitika demokratizálása

Ahogyan a társadalompolitikai feladatokról általában, úgy a társadalompolitikai programok, intézmények működéséről sem mondhatjuk azt, hogy kizárólagosan állami feladat lenne. Bár kétségkívül: az állami ellenőrző funkciók erősítésére is szükség van.

Nem lehet azonban csupán állami eszközökkel biztosítani a programok végrehajtásának megfelelőségét. A társadalompolitika átláthatóbbá tételének célkitűzése döntő mértékben azonos a civil kontroll működtetését lehetővé tevő feltételek kialakításának céljaival. Az embereknek, közösségeknek látniuk és tudniuk kell azt, hogy hogyan avatkoznak be életükbe a szociális közszereplők, és hallatniuk kell tudni hangjukat arról, hogy mit gondolnak e programokról, azok végrehajtásának miként jéről.

Bár a társadalmi kontroll elvét általában is fontosnak tartjuk, különös hangsúlyt fektetünk az érintettek, az ellátandó csoportok hatalmának erősítésére, döntésekben résztvevő, értékelő és minősítő befolyásolási képességeik erősítésére.

30.5 Befogadó társadalompolitikát - a kirekesztéssel szemben

A korszakváltó társadalompolitika alapvető célja az, hogy a támogatások révén a társadalmi folyamatok részesévé váljanak azok, akik máskülönben, magukra hagyva a spontán gazdasági és társadalmi folyamatok eredményeképpen kirekesztődnének a társadalomból. A tisztes léthez való esély nem csupán az alapvető, vegetatív létfeltételekkel való rendelkezés biztosítását kell, hogy jelentse - bár azt mindenképpen kell, hogy jelentse. A tisztes lét - azt az autonóm, identitásokat vállalható feltételrendszert is jelenti, amelyben mindenki élhet azzal a lehetőséggel, hogy emancipált állampolgárként kapcsolatban áll, kommunikál, érintkezik más emberekkel, piaci, állami és civil intézményekkel. Ezen emancipált viszonyok erősítéséhez nélkülözhetetlen felkínálni mindenkinek azt az esélyt és lehetőséget, hogy tevékenyen, aktívan, a saját és a köz javát szolgálva vállalhasson részt a társadalom életéből. Ehhez szükséges elismernünk, bátorítanunk, támogatnunk mindazon törekvéseket, igyekezeteket, amelyek lehetnek akár suták, esendőek is. Szükséges méltányolnunk és elfogadónak, befogadónak lennünk mindazon embertársunk iránt is, akiket különféle egyéni, személyes vagy társadalmi hátrányt szenvednek. A Köztársaság politikai közössége csak akkor lehet elég erős, ha befogadó és elfogadó. Ha a köztársaságában helye van a gyengének, a szerencsétlennek is. Ne feledd: lehet, hogy holnapra Te is gyengévé és esendővé válhatsz! Neked is, akár gyengén és esendőn is - legyen helyed e Nap alatt. Ha ezt megérted - akkor "vetted" A Korszakváltás Programjának társadalompolitikai üzeneteit.

30.6 A gyerekek mindenekelőtt

A szabad demokraták szociális programjának javaslatai:

A felnőtteknek:

- foglalkoztatáspolitikában a nem hagyományos foglalkoztatás elterjedését, a munkanélküliek foglalkoztatásának kiemelt támogatását, a depressziós térségek munkahelyeinek fennmaradásához költségvetési eszközök rendelkezésre bocsátását tartalmazzák,

- a nyugdíj nem szerzetteknek az időskori járadék felemelését és automatikus folyósítási mechanizmusát, a minimálbér százalékában kifejezett járadékot,

- a nyugdíjrendszerben hagyományos módon nyugdíjjogosultságot szerezni nem tudók számára előnyös foglalkoztatást,

- Szociális Charta összeállítását az elesettek védelmében és annak helyi önkormányzati rendeletben való kihirdetése kötelezettségét,

- a szociális segélyezés és támogatások értékállóságának fenntartására a nyugdíjrendszerben alkalmazott indexálást (50% nominálbérek, 50% a fogyasztói áremelkedés),

A gyermekek érdekében:

- a gyermekjólét és a gyermekvédelem, az anyák foglalkoztatása érdekében az óvodai felvétel alanyi joggá tételét,

- a szegények gyerekeinek óvodai ellátáshoz jutása érdekében az óvodai díjnak a családi pótlék egy részének felhasználásával való átvállalását,

- a gyerekjólét emelése, a szegény gyerekek életminőségének javításáért a családi pótlék (pénzbeli gyermektámogatás) elvesztett értékének helyreállítását, s a főleg tehetős családok gyermekei által élvezett családi adókedvezmény-rendszer helyett az adókedvezmény tervezett összegének családi pótlék keretében való (pénzbeni gyermektámogatás) jelentős összegű emelését.

- A gyermektámogatás értékállóságának megteremtéséért a nyugdíjrendszerben ismert indexálási módszer átvételét.

- az eddigi egysíkú családi pótlék rendszer helyett és mellett a gyermekek rászorultsági fokától és a hiányzó ellátás pótlása érdekében sokszínű gyermektámogatási rendszert.

- Rászorulóknak ingyenes iskolai gyermekétkeztetést, tanszer- és tankönyvellátást, a gyermekruhákkal való ellátás elemi formáit,

- a gyermekek továbbtanulása érdekében a közoktatási, felsőoktatási és az esélykiegyenlítési fejezetben bemutatott iskoláztatási és gyermektámogatási formák megvalósítását,

- gyermekek információs társadalomban való részvétele érdekében az informatikafejlesztés 60 pontjának megvalósítását,

- a gyermektámogatási programoknak célzási lehetőségek javítását ajánlják.

31. A helyi szociálpolitikai minimum szakmai programja

31.1 Általános politikai elvek

- A település az ott élő polgároké

Mindaz a szépség és kulturális töke, mindaz a jólét és otthonosság, amit egy város, vagy falu nyújt és jelent - elsősorban a település polgáraié. Ugyanakkor mindaz a gond és probléma, olykor mindaz a szégyen, ami ugyanúgy elválaszthatatlan a lakóhelytől, mint annak értékei és kincsei - az is a település polgáraié. A szociális problémákkal való szembenézésről szóló beszéd, terv és program mindenekelőtt annak a polgárnak szól, akinek ez az ország otthont ad: aki szereti otthonát, de aki ugyanakkor vállalja annak problémáit is.

- A helyi demokrácia - a demokratikus jogállam bázisa.

A polgárok nemcsak a lakóhelyük iránti érzelmeikben osztoznak a település nyújtotta előnyökben és gondokban, hanem a demokratikus hatalomgyakorlás elvei és szabályai alapján tevőlegesen is részt kell, hogy vehessenek a település ügyeinek, így szociálpolitikájának alakításában.

Bármilyen szociálpolitikai tervnek figyelembe kell vennie az önkormányzatok alkotmányos hatáskörét, a hatáskörükre vonatkozó kötelezettségeiket, az őket megválasztó polgárok irányába tett politikai vállalásaikat. De az önkormányzatok a polgárok kisebb közösségein, társulásain, a civil szerveződéseken keresztül is részt vállalnak a település gondjainak, szociális feladatainak megoldásában. E szervezetek jelenléte és szerepe kiiktathatatlan a különféle érdekek megjelenítésében és képviseletében, a közhatalom befolyásolásában és ellenőrzésében, az ellátási és szolgáltatási feladatokból való részvállalásban.

- Verseny és konfliktus - együttműködés és a közjónak alárendelt közös fellépés

A sokszereplős szociális ellátás, a szociálpolitikai források mindenkori szűkössége elkerülhetetlenül versenyhelyzetet teremt különféle intézmények és kedvezményezett csoportok között. Azonban a tagolt érdekviszonyok mellett is megfogalmazhatóak és képviselhetőek közös akaratok és közös érdekek. Közös érdek a szociális problémák lehetséges és optimális megoldása, közös érdek az, hogy a viták, az érdek-összeütközések kimenetele előrelépést eredményezzen a szociális gondok enyhítésében.

31.2 Szociálpolitikai alapelvek és értékek

A szociális ellátásban az általunk vallott elvek és értékek, a gyakorlat központjában a segítségre szoruló ember áll.

Az elvek és értékek megfogalmazása nem jelent garanciális kötelezettségvállalást beteljesítésükre. Közös törekvést és cselekvési irányt fejeznek ki, amely törekvéseknek a rendelkezésre álló keretek

közötti optimális teljesítésére lehet és kell törekedni. Kifejezik a szociális ellátások fejlesztésében érdekelt politikusok és szakemberek azon közös érdekét és szolidaritását, hogy szabályozott keretek közötti lehetőségeikhez mérten együttműködnek.

- Jog az emberi méltósághoz. Minden szociális ellátásért folyamodó és abban részesülő embernek elismerendő joga van személyes önállóságára, erkölcsi tartásának és méltóságának megtartására és ápolására, jólétének megteremtésére és fenntartására.

- Saját képességek erősítése. A szociális ellátások célja e képességek és adottságok elismerése és elismertetése, támogatása. A szociális ellátások révén arra szükséges törekedni, hogy az emberek életfeltételei jobbá váljanak, hogy teljesebb jogú résztvevői és tagjai legyenek a társadalomnak, hogy jogaik és érdekeik érvényesítésére képes polgárai legyenek az országnak.

- Emberi és állampolgári jogok tiszteletben tartása. A szociális ellátás során az ellátást nyújtók részéről maximálisan tiszteletben tartandóak az ügyfelek emberi és állampolgári jogai.

- A részvétel lehetősége. A segítségnyújtás során törekedni kell az ellátott emberek és közösségeik aktív részvételére. E részvételhez hozzátartozik panaszra és tiltakozásra való jog éppúgy, mint az egyéni és csoportos érdekérvényesítés lehetősége.

- Diszkriminációmentes támogatás. A nyújtott szociálpolitikai ellátásokhoz, szolgáltatásokhoz vallási, felekezeti, etnikai, nemi, fizikai és mentális állapot, fogyatékosság és minden más diszkriminációtól mentesen szükséges biztosítani az egyenlő esélyű igénylés és az egyenlő elvű elbírálás, hozzáférés feltételeit.

- A családban éléshez való jog. A szociális ellátások fontos funkciója az egyén autonómiájának, képességeinek a megerősítése, egyedüllétének oldása, a családi kötelékek erősítése, a gyerekek és felnőttek családban éléshez való jogának a biztosítása.

- Választható ellátási formák. Az ellátásokra való jogosultság esetén érvényesítendő és tiszteletben tartandó az emberek igénye a megfelelő színvonalú és minőségű ellátási formák megválasztására, mely lehetővé teszi a személyes vallási, kulturális és erkölcsi értékeknek és normáknak való megfelelést.

Megújításra szorulnak az önkormányzati szociális igazgatás módszerei:

- Kooperáció. Az önkormányzatokat érintő hatásköri szabályozás ellentmondásokkal terhes. Ezek törvényi feloldására akkor is sort kell keríteni, ha az ez irányú törvényalkotás nehézségei közismertek. A meglévő hatásköri problémák megszüntetéséig ajánlatos lenne, hogy az önkormányzatok megállapodásokat, szerződéseket kössenek a szociális ellátások ésszerűbb munkamegosztása érdekében.

- Átláthatóság. Javítani szükséges az ellátásokhoz való hozzájutás átláthatóságán, biztosítani szükséges a polgárok számára mindazokat az információkat, amelyek alapján a polgár tudhatja azt, hogy milyen helyzetben, milyen feltételek igazolása által, milyen eljárásokon és hivatalos utakon, milyen ellátásra jelenthet be igényt;

- Kirekesztés csökkentése. A közintézmények és civil szervezetek széles körének bevonásával javítani kell az ellátások hatásosságán, csökkenteni szükséges az ellátásokból indokolatlanul kimaradó és lemorzsolódó rászorulók számán. Törekedni kell arra, hogy azok a szélsőségesen rossz helyzetű, marginalizálódott és kirekesztett polgárok is hozzájussanak a nekik járó támogatásokhoz és ellátásokhoz, akik kulturális, a hivatali ügyintézést nehezítő hátrányaik miatt jelenleg kimaradnak az elvileg adható támogatások köréből;

- Eljárások egyszerűsítése. Mind az átláthatóság és kiismerhetőség, mind a bürokratikus hatékonyság szempontjából előrelépést jelentene az igazolási eljárások és dokumentumok egyszerűsítése és egységesítése; a szociális ügyek, igazgatási dokumentumok és igazolások önkormányzatok közötti

átadhatóságára vonatkozó szervezési, technikai feltételek megteremtése (pl. lakhelyváltozás esetén) - a kliensek törvényekben szabályozott jogainak keretei között.

- Összehangolt jogosultságok. A szociális jogosultságok érvényesíthetőségét egyszerűsítené, ha a megteremthető konszenzusok kereteiben egységesebbé válnának a különféle ellátásokra való jogosultsági kritériumok szempontjai és mértékei;

- Kontroll. Különösen a szolgáltatási területeken javítani szükséges a szolgáltató intézmények és vállalkozások tevékenységének ellenőrzöttségét és tárgyszerű értékelését, úgy az általuk elvégzett közfeladatok mennyiségét és minőségét illetően, mint a működésükben érvényesítendő, fogyasztóvédelmi és minőségellenőrzési területeken

- Minőségfejlesztés. A fenti szándékok érvényesítése feltételezi az ellátó szervezetek és az igazgatás minőségi fejlesztését.

- Civil részvétel. Ezen technikák fejlesztése mellett lehet átlátható szakmai és gazdálkodási feltételeket teremteni a nem-állami szervezetek fokozottabb szociálpolitikai szerepvállalásának, a korrekt verseny kereteinek.

31.3 A helyi szociálpolitika célcsoportjai, a kirekesztettség enyhítése, a települések szociális integráltsága

Számos polgár számára a szociális eszközök nyújtják megélhetésének és létfeltételeinek kizárólagos forrását. A települések társadalmi integrációját veszélyezteti, ha emberek kirekesztődnek a normális, mindennapos kapcsolatokból, ha életüket az intézményeken kívül, azok normái alatt kell, hogy berendezzék. A település társadalmi békéje, társadalmi kohéziója fenntartása szempontjából kiemelt feladat azoknak a polgároknak a normális lét felszínén tartása, akik másképp, maguktól erre nem lennének képesek.

E probléma mindenekelőtt azt a szegény réteget, azokat veszélyezteti, akik

- idősek vagy rokkantak, sem szerzett joguk nincs valamilyen biztosítási jövedelemre, sem családjuk és rokonságuk nincs, akik befogadnák és eltartanák,

- sajnálatosan egyre növekvő létszámú, igen veszélyeztetett réteg az, amely nem jogosult a "klasszikus" szociálpolitikai ellátásokra, mert nem is túl öreg, nem is túl beteg, de már hosszú ideje nincs munkája és önálló jövedelme. E probléma jelentőségét csak növeli az ún. megélhetést kereső "szociális migráció", melynek eredményeképpen ezen aktív korú generáció gyermekei is "automatikusan" bekerülnek - vagy már bekerültek - e körbe; (ezt a csoportot a hajléktalanná válás veszélye is nagymértékben fenyegeti)

- etnikai hovatartozásuk (ma már nem csak a cigányok, hanem harmadik világbeli, hazatérni képtelen menekültek is ide tartoznak), normasértő magatartásuk, "szerfüggőségük", büntetett előéletük, szexuális vonzalmuk, vagy bármely más oknál fogva képtelenek felülkerekedni az őket körülvevő előítéleteken, képtelenek segítség nélkül beilleszkedni az őket befogadni nem képes és nem hajlandó társadalomba.

A jövedelemhiány és a szegénység áldozatai mellett szintén végletes és elfogadhatatlan kirekesztettséget eredményezhet az öregség, a mentális és fizikai egészség hiánya. Az igen öreg, mozgásában igen korlátozott, valamint a fogyatékos polgárok társadalmi kapcsolatrendszerének, életfeltételeinek megfelelő szinten való tartása szintén a szociál- és településpolitika kötelessége.

A szegénység és kirekesztettség csökkentésére irányuló politikák kiemelt jelentőségének elismerése azzal jár, hogy a helyi szociálpolitikai források, különösen a segélyezési források kisebb aránya csoportosítható a közép- és felsőbb rétegek - amúgy gyakran indokolt, szociálpolitikai elvek szerint méltányos - támogatására, nem jövedelmi természetű hátrányaik kompenzálására. A legnehezebb sorsú polgárok segítése az erkölcsi kötelességen túl gazdasági értelemben is racionális, mert e marginalizálódott és szegény csoportok nem megfelelő szintű szociális ellátása más területeken

mutatkozó súlyos problémákhoz vezethet: e problémák könnyen kriminalizálódhatnak, elmérgesedésük ronthatja a települések közbiztonságát, általános közhangulatát és arculatát.

31.4 A szociálpolitika határterületeinek fontossága

A források és feladatok aránya

A '90-es évek szociálpolitikáját részben a politikai és államigazgatási intézmények radikális átalakulása, ezzel együtt működésük feltételeinek, a közöttük levő munkamegosztás arányainak és módjainak kialakulatlansága, bizonytalansága, a gazdasági visszaesés határozta meg. Mindezek a körülmények sokkszerű elbizonytalanodást eredményeztek a már kialakult ellátórendszerekben is. A gazdasági visszaesés következtében csökkentek a szociális célokra fordítható állami források - miközben ugrásszerűen növekedett a szociális ellátások iránti társadalmi igény, az ellátandók létszáma.

Mára stabilizálódni látszanak a gazdaság mérsékelt növekedését biztosító körülmények, így az elmúlt évekhez hasonló gazdasági, szociális és politikai sokkokra nem kell számítani. Nem lehet azonban ugrásszerű gazdagodásra, forrásbővülésre sem építeni, részben a gazdaság korlátozott bővülési lehetőségei miatt, részben a jóléti újraelosztás mértékét csökkenteni szándékozó általános politikai közhangulat miatt. A szociális feladatok és a szociális források egymáshoz való viszonyát más tényezők fogják befolyásolni.

- Szociális - egészségügyi ellátás. Az igények és a feladatok növekedését eredményezi a társadalom folytatódó elöregedése, a bővülő létszámú, igen öreg (70 évesnél idősebb) időskorú lakosság ellátása. Mindez nemcsak mennyiségi, hanem minőségi kihívást is jelent, különösen a szociális és egészségügyi ellátások közötti szakmai és szervezeti határterületeken.

- Szociális - foglalkoztatáspolitikai eszközök. Ugyancsak bővülő feladatkört vetít előre a munkanélküliség időtartamának növekedési tendenciája. E probléma adekvát kezelésére a mai szociális ellátási technikák korlátozott hatásúak. Már a mai intézményrendszer kereteiben is fejlesztést és bővítést kell, hogy eredményezzen a tartós munkanélküliség következményeképpen előálló helyzetek kezelése, valamint a tartós munkanélküliség kockázatával különösen sújtott rétegek ellátása és segítése (a cigány lakosság, a hajléktalanok, korlátozott munkaképességgel rendelkezők).

- Központi - helyi szociálpolitika. A szociálpolitika feladatkörének és forrásainak alakulásában azonban a demográfiai és szociológiai eszközökkel megfogalmazható fejleményeknél erőteljesebb hatás várható az államháztartási reform következményeként. A jelenleg ismert valamennyi reformelképzelés költségmegtakarítást céloz meg a nyugdíj és egészségügyi kiadásokban, ám valamennyi ismert reformelképzelés eredményeképpen számítani lehet az önkormányzati szociális feladatok bővülésére. Még ha e folyamatok a társadalom és az államháztartás egésze szempontjából pozitív eredményeket is hozhatnak, a jelenlegi politikai és szakmai tervezés nem terjedt ki arra, hogy vajon hogyan bővülnek majd az önkormányzati szociálpolitikai alapok.

E viszonyok változása jelentős hatást eredményezhet a feladatok és források arányának viszonyára, s ennyiben a feladat és forrás-átcsoportosítás kérdéseire. Az önkormányzatok közvetlen befolyása e politikák alakítására korlátozott, de mégis számottevő jelentőségű lehet.

- Alap - szakellátás. Hasonló problémák azonban nemcsak a központi és önkormányzati alapok viszonyában várhatóak, hanem a megyei és helyi szintű önkormányzatok viszonyrendszerén belül is. Ha sikert eredményeznek azok a szakmapolitikai célkitűzések, amelyek a szociális szolgáltatási szektor gyakorlatilag teljes spektrumában a bentlakásos intézményi ellátásra nehezedő nyomást az ellátandók otthoni, családi környezetébe eljuttatott szolgáltatások fejlesztésével akarják tehermentesíteni, akkor e sikerek abban lesznek mérhetőek, hogy nő az egységnyi szociális kiadás által finanszírozott szolgáltatás mennyiségben és minőségben kifejezhető értéke. Ám e politika a jelenlegi hatáskörök szerint forrásátcsoportosítást is követel a bentlakásos ellátásokért felelős megyei önkormányzatok és a területi ellátási formák többségéért felelős helyi önkormányzatok felé.

Sajátos problémát vet fel azonban az átmenet időtartama alatt felmerülő, változó összetételű működtetési kiadások finanszírozása. Azzal is számolni kell, hogy az átmenet alatt a működtetés költségei jellemzően magasabbak, mint egy kialakult, beérett rendszer kereteiben. E területen erősítendőek azok a támogatási formák, amelyek révén a megyei önkormányzatok a közös források alapján hozzájárul a növekvő helyi szociális feladatok kiadásaihoz.

Már az átállás időtartama alatt is célszerű megalapozni az önkormányzatok közös fellépési lehetőségét abban, hogy az egyes intézménytípusokban mutatkozó csökkenő kapacitásokból származó - központi szinten mutatkozó - működtetési megtakarítások (pl.: OEP kórház-finanszírozás, gyermekvédelmi és szociális intézményi normatívák stb.) legalább részlegesen átcsoportosíthatóak legyenek az újonnan fejlesztendő szolgáltatási területekre.

A feladatok és a források megosztásának rendezése ágazatok között nem megoldott. A szolgáltatások tényleges körében felvethetőek azok a "határterületi" problémák, amelyek megoldására a munkálatokat szükséges megkezdeni. Ilyen jellegű kérdések felmerülnek a szociálpolitika és az oktatás, kultúra, foglalkoztatás, egészségügy, lakáspolitika és településfejlesztés határterületén.

Átlátható gazdálkodás az adófizető polgár pénzével - a szociálpolitikában is

Bár gyakrabban esik szó a szociális források szűkösségéről, azért mindenki elismeri azt is, hogy a források elosztásában, az elosztás hatékonyságában vannak kiaknázható tartalékok. Az elosztás hatékonysága azonban csak akkor mérlegelhető racionális keretek között, ha átláthatóvá válik, hogy mit mire, milyen színvonalú szolgáltatásra fordítunk. (A feladatok számon kérhető meghatározása, a feladatellátás mennyiségi és minőségi mutatóinak meghatározása, az elért eredmények értékelhető és ellenőrizhető szempontjainak kimunkálása, a pénzfelhasználás célszerűségének minősítése, az azonos célok érdekében működő különféle szervezetek munkájának és eredményeinek szakmai összehasonlítása, a különféle szervezeteken keresztül történő pénzfelhasználás hasznosságának és hatékonyságának mérlegelése, a szektorsemleges versenyfeltételek megteremtése mind ezt a célt szolgálhatják.)

Mindezek célja az, hogy a közpénzeket kezelő szociálpolitikai szervek egyre inkább olyan "közvásárlók", "közmenedzserek" legyenek, akik képesek egy adott szociálpolitikai célkitűzés racionális megvalósítása érdekében az adott költségvetési források kereteiből gazdálkodva a legtöbb és legjobb ellátást megvásárolni, finanszírozni.

Szektorsemleges és normatív elvű finanszírozás

Napjainkra igen színes paletta alakult ki a szociálpolitikai intézmények típusai között, s e palettán sajátos, meghatározó színfoltokat jelentenek a különféle vállalkozási és nonprofit formában tevékenykedő, egyházi és világi nem-állami szervezetek. E szervezetek térnyerését úgy a politika, mint a széles körű lakossági nyilvánosság egyértelműen és egyöntetűen pozitívan értékeli, az ilyen irányú fejlődést gyakorlatilag mindenki kívánatosnak tartja.

A nem-állami szervezetek térnyerése azonban nem eredményezte azoknak a politikáknak a tisztázódását, melyek kijelölnék a nem-állami szervezetek fejlődési irányait, kívánatos és támogatandó szerepüket.

Különös gondosságot igényel az igazságos és méltányos elosztás biztosítása e szolgáltatási területeken. Elkerülendő az, hogy a szociális ellátások finanszírozási forrásai csak, vagy túlzott arányban az amúgy is piacképes kereslet dotálására fordítódjék.

A szerződéses kultúra kialakítása

A nem-állami szervezetek közfinanszírozásának alapvető jogi eszköze a szerződés. Az a szerződés, amely képes a kölcsönös érdekeknek megfelelő kölcsönös garanciarendszert felállítani és intézményesíteni. Ennek a szerződéses kultúrának a térnyerése messze túlmutat a nem-állami szervezetek szerepének rendezésén: civilizált együttműködést honosít meg a szociálpolitikában.

A szerződéses konstrukció önmagában nem nyújt garanciát arra, hogy a megállapodás valódi haszonélvezője az ellátásban részesülő ügyfél, az ellátás által enyhítendő gondokkal küzdő polgár legyen. Ők ugyanis e megállapodásokban nem közvetlenül szerződő felek.

A szerződő felek erkölcsi, politikai felelőssége az, hogy hogyan élnek azzal a bizalommal, amely felruházza őket azzal, hogy közpénzek felett rendelkezzenek. E bizalom megteremtésében és fenntartásában döntő jelentőségűek azok az eszközök, amelyek a szolgáltató és a közfinanszírozó közötti szerződésben is rögzítik a kliensek alapvető jogait, a szolgáltatás minőségi garanciáit, valamint a kliensek részvételi lehetőségeit az ellátás kontrolljában. Ez utóbbi területen meghatározó szerepük van a szolgáltató és a kliens közötti szerződés tartalmának és a szerződéskötés mechanizmusának rögzítésében, illetve az érdekképviseleti és érdekérvényesítési szabályok rögzítésének.

31.5 Megoldandó szakmai feladatok, programok

31.5.1 Az adófizetők pénzének nyomon követhetősége

A szociálpolitikai forrásokkal való racionális gazdálkodás hatékonyságának és átláthatóságának javítása megköveteli azt, hogy követhető legyen az ellátások tartalma, mennyisége és minősége. A közpénzek elosztása pontosan megfogalmazott, konkrét elvégzendő feladatokhoz kötődjék. Ehhez el kell kezdeni annak vizsgálatát, hogy a ma is működő intézmények milyen konkrét tevékenységeket végeznek, milyen konkrét szolgáltatásokat és ellátásokat nyújtanak klienseik számára. Mit, mire, mennyiért? Így válik megválaszolhatóvá a döntéshozók, az igénybevevők és az adófizetők számára is, hogy e vizsgálatok közelebb vihetnek-e annak megválaszolásához, hogy a jelenlegi finanszírozási módok (ellátott személyek után járó normatívák, bázisalapú intézményfinanszírozás stb.) vajon milyen mennyiségű és minőségű, milyen konkrét tartalmú feladatokat fedeznek. Ez által pontosabban és reálisabban lehet megfogalmazni a "hagyományos" intézményekkel szembeni elvárásokat, a működésük fejlesztésére vonatkozó terveket is.

A tevékenységekhez és teljesítéshez kötöd elszámolás a feltétele annak, hogy a már ma is teljesítményelv alapján finanszírozott egészségügyi szolgáltatások és a szociálpolitika határterületeinek finanszírozásában előbbre lehessen lépni, hogy az elvégzett egészségügyi szolgáltatások elszámolt teljesítése alapján a szociálpolitikai intézmények is szerződésképessé váljanak az Országos Egészségbiztosító Pénztár számára.

Az elvégzett teljesítményekkel való elszámolás képessége nem feltétlenül kell, hogy együtt járjon a teljesítményekhez kötöd finanszírozással. Az egyes teljesítések utáni "számlázás" és kemény elszámolási rend ugyanis olykor indokolatlanul magas adminisztrációs igényt is magában hordoz. Mindez azonban nem gyengíti annak az igénynek a jogosságát, amely szerint a költségvetési keretekkel, a forrásokkal el kell tudniuk számolni a pénzeket költő, azokat felhasználó ellátó szervezeteknek.

31.5.2 Az otthoni, lakóhelyi segítségnyújtás megerősítése

Az önkormányzatok szociális ellátási szerkezete, intézményeinek összetétele általában ma még nem felel meg a lakossági szükségleteknek. Bár a legjelentősebb hiányosság a növekvő szegénység és marginalizálódás kezelésében mutatkozik, a hagyományosnak tekinthető szociális problémák területén is jelentős szerkezeti módosulásokra van szükség, és várhatóan az ez irányú igények csak fokozódni fognak.

Az egyik súlyos probléma több település lakosságának az elöregedéséből fakad, s e tendencián belül kiemelendő jelentőségű az igen öreg - s ezért igen védtelen - lakosok arányának növekedése. A demográfiai trend mellett a szociális ellátások iránti igények növekedését eredményezi az egészségügyi szerkezet-átalakítás, a krónikus kórházi ellátási kapacitások csökkenése is. A növekvő igényeknek való megfelelés megköveteli a kapacitások bővítését, úgy az otthoni, házi gondozás, mint a bentlakásos ellátás területén is. Nem remélhető azonban olyan mennyiségű kapacitásbővülés, amely a jelenlegi működés mellett is a megoldás reményével kecsegtetne. Minőségi változásokra is szükség van.

Kiemelt jelentőségű feladatok e területen:

- Szociális és egészségügyi alapellátás koordinációja az egészségügyi alapellátás, a háziorvosi rendszer és az idősek szociális ellátását biztosító intézmények közötti információcsere, kooperáció és koordináció erősítése,

- Komplex ápolás-gondozás a felfejlődő házi ápolás és a szociális gondozás összehangolása, a kliensek igényeihez igazodó komplex ápolási-gondozási formák fejlesztése,

- Kiegészítő, speciális segítségnyújtás az ápolási-gondozási feladatokat kiegészítő egyéb szolgáltatási formák fejlesztése, így a különböző fizikoterápiás, gyógytorna, mentális szolgáltatások erősítése, az informális és önkéntes (szakmai felkészültséget nem, de odafigyelést, türelmet és megértést meglehetősen megkövetelő) segítségnyújtások támogatása, ha szükséges: szervezése és koordinálása,

- Alap- és szakellátás koordinációja a bentlakásos intézmények nyitása, szolgáltatásaik eseti, napközbeni utolérhetőségének kiterjesztése, kapacitásaik bekapcsolása a területi ellátásba, az ellátási integráció erősítése,

- Differenciált szolgáltatási kínálat a bentlakásos intézményi struktúra differenciálása, a kliensek állapotának változását rugalmasan követő szolgáltatási feladatok biztosítása - bekapcsolva a kiépülőben levő ápolási otthonok kapacitásait, sajátos lehetőségeit is.

31.5.3 Sérültek, fogyatékosok kiemelt támogatása - az integráció erősítése

Hazánkban óriási lemaradás alakult ki a közöttünk élő fogyatékosok támogatása terén, mely több százezer család életét nehezíti meg. A települések meglehetősen szegény ellátási kapacitásokat örököltek a fogyatékosok ellátása területén. A hiányérzetet csak fokozza az, hogy az örökölt kapacitások túlnyomó többsége bentlakásos intézmény. Bár a fogyatékkal élő lakosság létszámában nincsen jelentős növekedés, itt is várható azonban az, hogy a központi ellátások beszűkülésével (pl. rokkantnyugdíj) nőni fog az ellátandó lakosság létszáma. Remélhetően túl vagyunk már azon a korábbi szemléleten, amely a fogyatékos embereket "zárt" intézménybe akarta eltüntetni a közösség nyilvánossága elöl. Az integrációs törekvéseket megerősítve a kevésbé töke- és beruházás igényes otthoni, közösségi ellátások fejlesztési igényei kerülnek előtérbe. A fogyatékosok ellátásában jelentős erőforrást jelenthet az, hogy az idősellátásban működtetett házi gondozási és nappali ellátási formák viszonylag könnyen kiterjeszthetőek és adaptálhatóak a fogyatékosok ellátására is - amennyiben a rehabilitációs elvek érvényre jutását is biztosítani tudják. Ezeknek az ellátási formáknak a kiszélesítése jelentős segítséget biztosíthatna a mozgáskorlátozottak, vakok és siketek, valamint családjaik számára.

Nehezebben megoldható, de megoldandó feladat az értelmi fogyatékosok területi ellátása. Ezen a téren igen jelentősek a minőségi hiányok, az iskoláskor utáni ellátás intézményrendszere - az igények tükrében - meglehetősen kiépületlennek tekinthető.

Számos hasonlóságot mutat a fenti problémákkal a krónikus pszichiátriai betegek és a szenvedélybetegek helyzete. Esetükben a közösségi, családi környezetben nyújtott szolgáltatások kiépítése mind szakmai, mind gazdasági megfontolásokból fakadóan ugyancsak megkerülhetetlennek látszik.

31.5.4 Az ágazatközi együttműködések erősítése

Az együttműködés iránti szociálpolitikai ágazati érdek ma erősebb, mint eddig bármikor volt: nem csupán a szociális problémák mértékének és mélységének súlyosbodó tendenciái miatt, hanem olyan korszerű szakmai elvek térnyerése és elismertté válása miatt is, mint amilyen pl. a prevenciós és rehabilitációs szemlélet. Az akut szociális problémák megelőzésére akkor van esély, ha mindazok az intézmények, amelyekben az emberek megfordulnak, érzékenyek a szociális veszélyekre, ha rendelkeznek eszközökkel a még kisebb bajok elhárítására; és a szociális válságokból való

kilábalásra, rehabilitációra is csak akkor van esély, ha a közszolgálati intézmények normális működési rendjükbe képesek is befogadni a bajba jutott embereket, és ez szándékukban is áll.

Az együttműködés igénye azonban nem kizárólagosan szociálpolitikai érdek. Az együttműködési keretek tisztázása már ma is sürgősen megoldandó feladat az egészségügyi és a gyermekvédelmi reform végrehajthatósága szempontjából, a foglalkoztatáspolitika részéről, és várható az együttműködés erősítése iránti igény az oktatás és kultúra ágazata felöl is.

Szükséges megkezdeni az ágazatközi egyeztetés fórumainak, kereteinek és tartalmainak kialakítását a tervezésben és a szolgáltatás nyújtásában az egyes önkormányzatokon belül, de még inkább az érintett állami szervek szélesebb körének bevonásával. A szükséges ágazati keresztfinanszírozás mértékét és mikéntjét, a forrás átcsoportosítást támogató egyeztetett fellépés tartalmát és formáját az egyeztetési folyamat részeként tárgyalni és rendezni kell. E kérdések mindenekelőtt az egészségügy, a gyermekvédelem és a szociálpolitika ágazatközi viszonyában sürgősen megoldandóak

31.5.5 Szerződéses viszonyok erősítése a felhasználók és

az ellátó szervezetek között

A szerződéses viszonyok térnyerése a szociálpolitikában számunkra stratégiai kérdés: a paternalisztikusan gyámkodó és gondoskodó állami hatalom gyakorlatával szemben az állam és a polgár közötti civilizált viszonyok megteremtésének programja fejeződik ki benne. A szerződésesség kultúrája egymás elismerésének, egymás méltóságának tiszteletben tartásának a kultúrája. Ennyiben: a klienssel kötött megállapodás, szerződés olyan alapvető eszköz, amely sok más előny mellett képes intézményesíteni az alapvető emberi és polgári jogok érvényesülését a szociálpolitikában is.

A szerződésesség kultúrája ugyanakkor a visszafogottság, a realitás kultúrája is. A szerződésben rögzített megállapodás soha és semmiben nem képes végérvényes és tökéletes megoldásokat rögzíteni, hanem csak azt, hogy az érintettek hozzájárulása valamilyen eredményre vezet. Az együttműködés és megállapodás révén a megoldandó kérdésekben egy lépéssel előbbre lehet jutni. Mindez a mértékletesség ma kevéssé jellemzi a szociálpolitikát: a szolgáltatók szeretnék elhinni és elhitetni magukról, hogy ők meg tudják oldani a problémákat; a politikusok szeretik elvárni a problémák megoldását; és a kliensek is gyakran túlzó reményekkel várják problémáik rendezését. Ezzel szemben a szociális ellátásoktól is csak annyi várható, hogy az ellátók adottságaikhoz igazodva valamilyen feladatot elvégeznek.

A kliensek védelme megköveteli azt is, hogy e szerződések utólag is ellenőrizhetőek legyenek, sőt, legyen eszköz kirívó méltánytalanság esetén a szerződés módosításának kezdeményezésére is. A szerződésnek ki kell térnie a kliensi panaszok és érdeksérelmek elbírálásának mikéntjére, az egyéni és kollektív érdekérvényesítés és érdekképviselet fórumainak és mechanizmusainak rögzítésére, a szerződéssel kapcsolatosan felmerülő viták és konfliktusok rendezhetőségének mikéntjére is.

31.5.6 A ténylegesen rászorulók hatékonyabb segítése

szakszerűbb esetmenedzselés

Nehéz a kliensek számára, hogy eligazodjanak a bonyolult, sokszor védekező, hárító ellátórendszerben, s különösen nehézzé válik az eligazodás a kulturális hátrányokkal, alacsony iskolázottsággal és információhiánnyal rendelkező társadalmi csoportok tagjai számára. Egy komplikált és bonyolult rendszerben nehézkesebb érvényesíteni az igazságos és méltányos szociális elosztásra irányuló szándékokat is, azt, hogy az ellátásokból azok részesedjenek, akiket az adott ellátás el akar érni. A kliensek közötti kontraszelekció, az igazságosság elvének sérülési veszélye különösen nagy akkor, ha az intézmények gazdálkodása bizonytalan, ha az intézmények finanszírozási körülményei arra ösztönöznek, hogy a fizetésképtelen és/vagy magas költségen ellátható kliensek ellátását kerülni igyekezzenek.

Az időseket és gyermekeket ellátó intézmények mellett az aktív korú lakosság rászoruló csoportjainak legfelkészültebb, legfontosabb helyi szociális segítő intézményei a Családsegítő Központok. A

Családsegítő Központok funkciója egyre hasonlatosabbá válik ahhoz a szerepkörhöz, amelyet az egészségügyi reformok a háziorvosi rendszernek szánnak:

- ez a "találkozási pont" a szociálpolitika és a kliens között, ez az az intézmény, amely bármilyen szociális probléma előfordulása esetén felvilágosítást és tanácsot ad, amely informál az utolérhető segítségről, a támogatások feltételeiről és az igénybevétellel vállalandó kötelességekről;

- ennek az intézménynek rendelkeznie kell mindazokkal a képességekkel és adottságokkal, melyek alapján feltárhatja az igénylő egyéni és családi körülményeit, egyéni ambícióit, törekvéseit, erkölcsi és kulturális indíttatásait és korlátait - s ezen egyedi körülményekhez igazítva tehet javaslatot a kliens számára a vele való együttműködés miként jére és a szociális segítségnyújtás tartalmára;

Annak érdekében, hogy a Családsegítő központok minél inkább képesek legyenek kielégíteni az ilyen igényeket, az intézménnyel kapcsolatos szemléletváltásra, szervezeti fejlesztésekre van szükség, mind mennyiségi, mind minőségi értelemben.

31.6 A szegénység, marginalizálódás és kirekesztettség enyhítése

A szociálpolitika nem azonos a szegénység, a marginalizálódottság és kirekesztettség enyhítésével ? noha a szakmán kívüliek sokszor próbálják meg leegyszerűsíteni erre a szociálpolitika feladatait. Azonban több szempontból is kiemelt jelentősége van ennek a kérdésnek az elkövetkező évek országos és helyi szociálpolitikájában. Az elmúlt évek elszegényedési és marginalizálódási tendenciái a társadalom, ezen belül a helyi közösségek egészének fejlődését akadályozó tényezővé váltak, megoldatlanságuk a társadalom, ezen belül a helyi közösségek egésze számára nyomasztóvá váltak.

31.6.1 A szegénységgel kapcsolatos politika koncepcionális tisztázása

A létfeltételekért való küzdelemben nem elég együttérzés támogatta az igazán szegények társadalmi megsegítését, minden csoport inkább magának törekedett megszerezni az újraeloszthatható állami javakat - s ez egyértelműen az erősebb csoportoknak sikerült jobban. Amennyiben azonban a szegénység szélsőséges megnyilvánulásai már a többség közérzetét is nyomasztják, már a többség jólétre vonatkozó érdekeit is sértik, akkor egyre többen elismerik a szegénység kezelésének szükségességét és jogosságát. Ugyanakkor a szegényekkel szemben ma is jelentősek még az ellenérzések, ma is még sokan bennük keresnek bűnbakot saját problémáik okozójaként, ma is sokan megoldottnak tekintik a kérdést azzal, hogy erkölcsileg megbélyegzik, a közügyekről való gondolkodásukból kirekesztik a szegénység által veszélyeztetett és a szegénységben élő csoportokat.

A szegénység enyhítésére rendelkezésre álló források elosztási elvei is szükségszerűen ellentmondásosak. A szegénység enyhítése részben azt a tüneti kezelést jelenti, amellyel pótolhatóak a méltánytalanul és irritálóan jelentős életfeltételbeli hiányok. E hiánypótlás alapvető eszközei a segélyezési eszközök, illetve olyan, kimondottan a szegények bizonyos csoportjait megcélzó ellátások, mint pl. a hajléktalanszállások. Ezen ellátások ellentmondásai abból származnak, hogy miközben szociális és erkölcsi kötelezettségek alapján nem megkerülhető a súlyos nélkülözés enyhítése - e technikák valójában nem oldanak meg többet, mint a láz csillapítása a betegségek gyógyításában: szükséges előfeltétel a megoldáshoz, de semmilyen értelemben sem elégséges ahhoz, hogy érdemi javulás álljon be. Ha valaki segélyt kap, vagy alhat a menhelyen, bizonyos szükségletei kielégülését megtalálhatja e megoldásoktól, de ettől még nem fog kikerülni a szegénységből.

Más jellegű eszközök azzal kívánják a szegénységet enyhíteni, hogy magának a szegénységet eredményező helyzetnek a megváltoztatását vállalják fel. Elvileg a legsikeresebb ilyen jellegű programok a tisztes önálló keresettel járó munkavállaláshoz vezető programok: munkahelyteremtés, képzés, tágan értelmezett egészségügyi, mentális és szociális rehabilitációs programok. E programok ellentmondásai abból származnak, hogy az egy főre jutó költségei meglehetősen drágák, lényegesen drágábbak, mint a méltányosan minimális létfeltételeket lehetővé tevő szegénységi programok fajlagos költségei.

A kétféle program különböző intézményi kereteket és feltételeket követel meg, bár ezek nem függetleníthetőek egymástól. Egyik cél jogossága sem tagadható meg, s ezért mind a két irányban meg kell kísérelni az eszközök és intézmények fejlesztését.

A szegénység enyhítésének mindkét célja jogos, mind a két irányba fejlődni kell - de nem lehet leegyszerűsíteni úgy a feladatot, mintha lenne egyetlen olyan irány, amely irányba tett lépés mindkét megoldandó feladathoz is közelebb vinne.

31.6.2 A segélyezés fejlesztése

Ma az önkormányzatok szociálpolitikájának egyik legneuralgikusabb pontja a segélyezés. Mértékének növekedése drámai, az önkormányzatok szociálpolitikai intézményi kapacitásainak igen jelentős hányadát leköti, nehezen viselhető feltételeket eredményez úgy a segélyezők, mint a segélyezettek számára - s mindeközben kimenete, eredményessége sokszor megkérdőjelezhető.

Az önkormányzati pénzbeni támogatások megkerülhetetlen reformjának területei:

- a helyi segélyek törvényi szabályozásának alapvető újragondolása,

- egyes támogatási formák esetében - meghatározott rászorultsági körülmények között - garantált jogosultság biztosítása (munkanélküliek, gyermekek, lakástalanok, fogyatékosok)

- a segélyező munkaszervezet és eljárásainak fejlesztése,

- a segélyezési mértékek koncepcionális rendezése,

- a segélyezettel való együttműködés erősítése.

A munkanélküliek jövedelempótló támogatásának a megvonásával nem csökken, hanem nő az érintettek szegénysége. A segélyezés hajlamos olykor beengedni relatíve magasabb jövedelmi pozíciójú csoportokat is, ezzel nem a krónikus jövedelemhiányra reagál. E tendenciával szemben érvényesítendő az, hogy a segélyezésben prioritást kell biztosítani a más jövedelemmel nem rendelkezők számára. A rokkantsághoz, fogyatékossághoz kötődő segélynemek visszaszorítására is erősek a kormányzati szándékok - a megszorításokból származó következmények az önkormányzatokra és az érintettekre fognak hárulni.

A segélyezés technikai lebonyolításában számos, a munka leegyszerűsítését és hatékonyságának növelését lehetővé tevő eszköz kiaknázására van lehetőség. Ilyenek:

- a jogosultságot szabályozó helyi rendeletek harmonizálása, az ország egészében érvényesítendő, garantált minimumok kidolgozása,

- a jogosultság igazolási eljárásainak egyszerűsítése és egységesítése, úgy egy-egy település illetékességében, mint az ország egészében,

- e körön belül, különös súllyal a jövedelembevallás egységesítése és egyszerűsítése,

- a kifizetés egységesítése, egységes pénztári rendszerek és számítógépes nyilvántartások bevezetése, készpénzkímélő (átutalásos) technikák bevezetése.

Az eddigi gyakorlat nem számolt az ösztönzési elvek érvényesülésével a segélyezés mértékének meghatározásában, s ennek hiányát a segélyezettek más jellegű korlátozásában igyekezett megvalósítani - mindenekelőtt a pénzbeni segélyek természetbeni átváltásával. Ez azonban jellemzően csak tovább bonyolította a segélyezési eljárást, s - mint az minden természetbeni segélyezésre jellemző - költségesebbé és több munkával járóvá tette azt.

A segélyezés költségnövekedése nem áll arányban a segélyfelhasználás ellenőrizhetőségének javulásával, különösen, ha figyelembe vesszük e kontroll másodlagos hatásait is:

- gyengíti a kliens saját sorsa javítására irányuló felelősségét, erősíti a gyámkodás paternalista gondoskodó szemléletét - miközben valódi felelősséget nem tud vállalni azért, hogy az általa szabott szabályok és korlátok betartása valóban érdemi javulást eredményez;

- erkölcsi és gazdasági értelemben visszás helyzeteket és kalkulálhatatlan kimeneteket teremt akkor, amikor kialakul a természetbeni segélyjavak másodlagos piaca,

- kiszámíthatatlanul torzítja a piaci hatásokat a természetben nyújtott javak és szolgáltatások kereskedelmi hálózatában.

A természetbeni segélyezés a következő esetekben nyújt megfelelő ellenértéket azért, hogy lebonyolítása többletköltségekkel jár:

- ha a segélyként biztosított javak és szolgáltatások piaca kialakulatlan.

Ilyen probléma szinte kizárólagos értelemben a lakás, a lakhatás támogatása, és a lakást pótló krízismegoldások, krízisszállók, menhelyek, hajléktalanokat ellátó szolgáltatások. Minden más alapvető jószág és szolgáltatás dolgában az ország piacai kiépültnek tekinthetőek:

- ha az adott jószág vagy szolgáltatás fogyasztásához nemcsak magánérdek, hanem közérdek is tapad.

E megfontolás alapján mindenekelőtt a gyermekek étkeztetése, tanszerrel való ellátása a legjelentősebb feladat. A társadalom egésze számára képviselendő és képviselhető érdek annak az esélyegyenlőségnek a megteremtése, hogy a gyermekek társadalmi előrejutását és iskolai eredményességét ne korlátozza a szülök szegénysége, vagy szélsőséges esetben az éhezés és a tanszerhiány miatti teljesítményelmaradása, iskolai kudarca.

Hasonló elvek indokolják bizonyos ma is létező természetbeni segélyezési formák jogosultságát, minta milyen pl. a temetés biztosítása, az alapvető gyógyszerek és gyógyászati segédeszközök biztosítása, stb. Ugyancsak hasonló elvek alapján célszerű biztosítani a marginalizálódott, norma alatti létből származó speciális egészségügyi problémákat enyhítő mentális és egészségügyi szolgáltatásokat is. E cél érdekében fejlesztendőek azok az egészségügyi ellátási formák, amelyek a kirekesztett csoportokat veszélyeztető kockázatok csökkentését szolgálják, így a TBC, a fertőző nemibetegségek, mindenekelőtt az AIDS, valamint a hajléktalanságból, a fagyási károsodásokból és a tisztálkodási lehetőségek hiányából eredő sebészeti ellátások területén, a fogászat és fogpótlás területén, valamint a szerfüggés, a drog és az alkohol fogyasztásából eredő problémák pszichiátriai és mentálhigiéniai ellátásainak intézményeiben:

- ha az adott jószág jelentősen hozzájárul ahhoz, hogy a segélyezett kliens tartós és érdemi változást érjen el sorsának jobbításában.

Ez az elv értelemszerűen csak a klienssel való együttműködés kereteinek rendezése, a szociális munka és a segélyezés összehangolása mellett alkalmazható.

A szegények méltányos létfeltételeinek biztosítása során törekedni kell a pontos célzás feltételeinek biztosítására, vagyis arra, hogy az ellátások valóban a súlyos jövedelemhiánnyal küzdő csoportokat érjék el. Ugyancsak fontos megteremteni annak feltételeit, hogy a szegények ellátása ne eredményezzen túlgondozást, ne tegye indokolatlanul elfogadhatóvá számukra a szegénységi ellátások nyújtotta létfeltételeket és ne rontsa ambícióikat abban, hogy tőlük elvárható mértékben maguk is járuljanak hozzá helyzetük javításához.

Az elfogadható célzás feltételei között nincs helye és értelme a kliensek más, magatartásuk, életmódjuk, szokásaik korlátozására igyekvő hivatali ellenőrzésnek. Ez a törekvés az általános politikai elvek alapján is létjogosulatlan: a magatartásra vonatkozó hivatali szabályozás

elkerülhetetlenül diszkriminatív, etnikai, kulturális vagy egyéb, politikai megkülönböztetésre jogot nem adó elv szerinti megkülönböztetést, hivatali túlkapást eredményez.

31.6.3 A szegénységből kivezető utak megtalálása

Míg a szélsőséges nélkülözés enyhíthető a jogosultságok normatív elvét követő szociálpolitikai technikákkal - a szegénységből való kikerülés előmozdításában megkerülhetetlen a kliensekkel való személyes együttműködés. Az akut jövedelemhiány pótlására minden más egyéni szempont mérlegelése nélkül is biztosítható és biztosítandó a megfelelő segélyezés - de a szegénységből való kikerülésnek csak akkor van esélye, ha a szociális ellátás reális sikerekkel kecsegtető egyéni törekvéseket támogat. A szegénységből való kikerülés olyan jelentős erőfeszítést igényel úgy az érintett egyének és családok, mint az őket támogatók részéről, hogy az erre irányuló akciókat csak a feltételek tisztázása, a kölcsönös garanciavállalás hitelességéről való megbizonyosodás esetén érdemes megkezdeni.

A szegénységből való kikerülés azt jelenti, hogy a korábban önálló megélhetését biztosítani nem képes polgár képessé válik saját maga és családja eltartására. Ez az eredmény általában hosszabb időt vesz igénybe. Ezeknek az egyénre szabott terveknek és megállapodásoknak a megalkotása csak a szakképzett szociális munkás és a kliens együttműködése alapján remélhető.

A munkahelyteremtés lehetőségei

A foglalkoztatáspolitika forrásai és szervezeti feltételei felett az önkormányzatok gyakorlatilag nem rendelkeznek. Mindemellett nem lehet figyelmen kívül hagyni azt, hogy a szegénység egyik legfőbb oka és eredete (a más környezetben tárgyalható időskori és fogyatékossághoz kapcsolódó szegénység mellett, azt leszámítva) a tartós munka- és önálló jövedelemhiány.

A szegények minimális létfeltételeinek támogatását célzó eszközök kimerülése mellett, az intézményi eszközök szűkösségén felülemelkedve megvizsgálandó az, hogy milyen önkormányzati eszközök járulhatnának hozzá a tartós és végletesnek tűnő munkanélküliség enyhítéséhez. Az eszközök számbavétele során nem hagyható figyelmen kívül az sem, hogy az önkormányzatok és önkormányzati intézmények maguk is foglalkoztatók, hogy az önkormányzatok és önkormányzati intézmények maguk is piaci fogyasztók, s ezen keresztül munkalehetőségek és munkák keresleteként is jelentkeznek.

A fentiekre tekintettel meg kell vizsgálni, hogy

- önként vállalt foglalkoztatási kvóták bevezetésével, különösen a tartós munkanélküliség által veszélyeztetett képzetlen munkaerő foglalkoztatása területén maguk az önkormányzatok alkalmazzanak tartós munkanélkülieket, a tartós munkanélküliség veszélyének kitett személyeket;

- a közhasznú foglalkoztatás lehetőségeivel élve biztosítsanak megfelelő munkafeltételeket, teremtsenek lehetőséget és ösztönző atmoszférát ahhoz, hogy az ilyen programokban résztvevők a jövedelemszerzés esélye mellett bizonyíthassák rátermettségüket és hasznosságukat, legalább a precedens értékű minták szintjén legyen esélyük valamilyen munkakarrier megkezdésére;

- az önkormányzatok, azok hivatalai és intézményei nem csupán foglalkoztatók, hanem piaci vásárlók is. Mint piaci megrendelők és vásárlók, a közbeszerzés és más törvényi keretek között érvényesíthetnek olyan prioritásokat (pozitív diszkriminációt), amelyek a hosszabb ideje munkanélküliek, a szegénység nagy kockázatával jellemezhető célcsoportok foglalkoztatását előnyként veszik figyelembe.

31.6.4 Fiatalok, gyerekek - képzés, oktatás

A szegénység generációk közötti öröklődésének enyhítése a leghatásosabb eszköz a szegénység, mint társadalmi strukturális probléma elleni küzdelemben. Ez messze túlmutat ugyanakkor a szegénység problémájához kötődő politikákon, hiszen

- alapvető igazságossági és esélyegyenlőségi elv az, hogy a fiatalabb generáció a szülök társadalmi helyzetétől függetlenül rendelkezhessen az érvényesülés és felemelkedés lehetőségeivel és esélyeivel,

- az ország egészséges társadalmi dinamikájának záloga az, hogy ne születési előjogok, hanem a tehetség és a képességek határozzák meg az érvényesülés sikereit.

Drámai helyzetet jelent az, hogy az elmúlt évek elszegényedési folyamatának legnagyobb veszteségeket elszenvedett generációja a gyerekek és fiatalok. Részben e veszteségek enyhítésére, részben az ország társadalmi dinamikájára vonatkozó közérdek szempontjából jelentős erőfeszítéseket kell tenni a gyermekek és fiatalok közötti szegénység enyhítésére, a fiatalabb generációk perspektíváinak javítására.

Mindenekelőtt megvalósítandó cél az, hogy a szülök szegénysége esetén is, minden gyerek étkezése elégítse ki a legszükségesebb biológiai igényeket, hogy minden gyerek legalább naponta egyszer meleg ételhez, egy pohár tejhez és valamilyen gyümölcshöz jusson. E feladat megoldhatatlan azon oktatási intézmények aktív hozzájárulása nélkül, ahol a gyermekek napközben tartózkodnak, de nem terhelhető csak rájuk e nehéz feladat megvalósítása és finanszírozása.

Ugyancsak biztosítandó az, hogy a legszegényebb gyerekek is hozzájussanak az alapvető tanszerekhez, mindazokhoz az eszközökhöz, amelyek az iskola sikeres elvégzésében nélkülözhetetlenek.

A minimális biológiai szükségletek kielégítése és eszközök biztosítása szükséges, de nem elégséges eszköz a szegény gyermekek tanulmányi hátrányainak kompenzálására.

- kidolgozandóak és megerősítendőek mindazok az ösztönzési eszközök, tanulmányi ösztöndíjak és más támogatási konstrukciók, amelyek erősítik a tanulás iránti motiváltságot a szegényebb csoportok gyermekei körében is.

- megerősítendőek azok a speciális tanulmányi felzárkóztató programok, célzott napközi és tanulószobai szolgáltatások,

- célzott iskolai felvételire előkészítő programok és

- a szükséges mértékben kiépítendőek azok a kollégiumok, amelyek javítják a szegény gyermekek esélyeit az iskola sikeres elvégzésében.

E programok tervezése és működtetése kapcsán különös gondot igényel a gyermekek kulturális és etnikai identitásának tiszteletben tartása, a kisebbségi lét értékeinek elismerése és integrálása, különösen a roma gyerekek esetében.

A szegény gyermekek iskoláztatásában elérhető bármilyen jelentős siker mellett is számolni kell az iskolából már kikerült fiatalok marginalizálódási tendenciáival, a körükben jelentkező munkanélküliséggel, devianciákkal. E fiatal célcsoportok szociális problémáinak kezelése megoldhatatlan az érintettek aktív részvétele, kortárs segítők bevonása nélkül. Az aktív részvétel igénye sajátos szolgáltatási kínálat megteremtését is jelenti. E szociális szolgáltatások és szolgálatok közös célja kell, hogy legyen az, hogy a fiatalokat értelmes célok elérésébe, hasznos és társadalmilag elismert tevékenységekbe vonja be úgy, hogy a siker esélyét, az elöbbrejutás és többrevágyás képességének fenntartását is elősegítsék. Kidolgozandóak és megerősítendőek azok a szakmai programok, amelyek a generációk közötti kölcsönös segítségnyújtás gyakorolható technikáinak megteremtését, a fizikai képességeik birtokában levő, de erkölcsi és kulturális értékeiben megingott fiatalok és az erkölcsi és tudásbeli tekintélyt képviselő, de fizikai lehetőségeikben korlátozott idősek közötti kapcsolatrendszer fejlesztését célozzák meg.

31.6.5 Településfejlesztés, lakásügy és szegénység

A településfejlesztés és a szociálpolitika összehangolásában speciális gondokat vet fel a szegénység. A településeken belüli térbeli elhelyezkedés ugyanis többnyire tagolt és szegregált, egy-egy település egészének a szegénysége néhány körzetben hatványozottabban jelentkezik.

A lakásügy szociális vonatkozásai hagyományosan a szegénység kérdésének fontos összetevői. Szociális lakáspolitika nélkül - amely azoknak segít, akik saját és családjuk erőfeszítései révén sem képesek elfogadható lakhatásukról gondoskodni - a szociális ellátó rendszerek segítsége gyakran eredménytelen marad. Ezeknek a problémáknak a megoldására a lakáspolitikai fejezetben dolgoztuk ki a javaslatokat. A szűkös erőforrásokat, lehetőségeket itt is ésszerű a legrászorultabb csoportok, egyének támogatására irányítani. Mára az egyik legégetőbb probléma a lakással rendelkezők lakhatásának megőrzése, azoknál a szegény csoportoknál, ahol a rezsiköltségekre nem áll rendelkezésre elegendő jövedelem. Ezen széles csoportok elfogadható lakhatásának a megőrzése érdekében továbbra is fenn kell tartani és lehetőség szerint harmonizálni kell a különböző közműdíj-kompenzációs rendszereket, a mainál is nagyobb súlyt kell helyezni a szociális segélyek célzott, lakásfenntartási támogatási formában történő nyújtásának, érdemes felülvizsgálni a központi és helyi lakásgazdálkodási szabályozókat, eljárásokat, mennyiben segítik, vagy hátráltatják az ilyen problémák megoldását.

Ehhez hasonlóan elemezni kell, hogy a központi és helyi lakhatáshoz jutást támogató pénzügyi eszközök és szabályozók közvetlen vagy közvetett formában mennyiben segítik elő a szegénység terjedésének megakadályozását. Az elemzések alapján fogalmazhatóak meg korrekciós javaslatok. Közvetett formaként ösztönözni lehet a különböző speciális lakásmobilitási kezdeményezéseket (önkormányzati "életjáradék" lakásért, hátralékosok lakáscsere programja, többlépcsős vállalkozói lakáshoz juttatás, telekakciók stb.) A támogatási rendszerek és a helyi lakásgazdálkodás szűkös lehetőségeinek keretében fenn kell tartani, illetve ki kell dolgozni azokat a vállalható eljárásokat, amelyek

- a lakásukat elveszítők helyzetén segítenek,

- a családi háttér nélküli állami neveltek,

- illetve a hajléktalan kisgyerekes családok lakhatására nyújtanak elfogadható lehetőséget.

32. Roma esélykiegyenlítő program

32.1 A rendszerváltás igazi vesztesei

A roma kisebbség társadalmi integrációjának gondját az államszocializmus sem volt képes megoldani, de legalább munkát, parányi létbiztonságot, minimális szociális ellátást biztosított számukra. Az államszocialista gazdasági struktúrák lebontása, a mindenkire kiterjedő állami gondoskodás megszűnése, a képességek, készségek és tudásformák piaci leértékelése a roma kisebbség többségét a teljes leszakadás, a reménytelenség helyzetébe sodorták. A romák azok közé kerültek, akik elvesztették korábbi, alacsony szinten meglévő létbiztonságukat. A munkaképes korú roma lakosság korábbi 80%-os foglalkoztatottsága 30%-ra csökkent. A munkalehetőség elvesztése a

- szociális válságot,

- adósságcsapdát,

- a lakhatás elvesztésének veszélyét,

- a társadalomból, a munkamegosztásból való kiszorulást,

- az ebből adódó emberi együttműködési, érintkezési kapcsolatok drasztikus felszámolását is jelentette.

A roma kisebbség drámai helyzetének kialakulásában

- az iskolázatlanság,

- a területi egyenlőtlenség,

- a többségi társadalom diszkriminációja,

- valamint a hátrányok családi szintű halmozódása játszott szerepet.

Hosszú távú, egymásra épülő lépésekre lebontott programra van szükség, mely egyszerre képes kezelni e négy okot.

32.1.1 Iskolázatlanság

Az iskolázottság átlagos mértékében a roma és a nem roma népesség között hatalmas a szakadék.

- 1993-ban a cigány férfiak mindössze 20 százaléka rendelkezett nyolc osztálynál magasabb végzettséggel, a nem cigány férfiak 65%-a.

- A nők körében 10% áll szemben 60%-kal.

Az iskolázatlanság újratermelődik. Az iskolarendszer ugyanis nem látja el esélykiegyenlítő szerepét, sőt, fokozza az esélyegyenlőtlenséget, mivel szociális, nyelvi és kulturális másságuk miatt a roma gyermekek tömegeit irányítják át hátrányosan megkülönböztető, zsákutcás oktatási formákba. Az iskolai pályafutás tökéletes vakvágánynak tekinthető kisegítő iskolák első osztályaiban évről-évre nő a roma kisiskolások aránya.

- Például Borsod megyében az 1996/97-es tanévben a normál általános iskolákban nagyjából 17%-ra volt tehető a roma gyermekek aránya, addig a kisegítő iskolákban ez a szám 90% volt. Ez a helyzet nem egyik napról a másikra alakult ki. Ugyanezek az arányok az 1977/78-as tanévben még "csak" 14% és 51%-ot tettek ki.

Az iskolák hiánya, erőforrásaik szűkössége a romák által sűrűn lakott kistelepüléseken, a roma gyerekek mind gyakoribb iskolán belüli szegregációja, illetve az iskolarendszer általános képtelensége, hogy megbirkózzon a tanulási gondokkal küszködő gyerekek problémájával, mind hozzájárulnak ahhoz, hogy a roma gyermekek tömegesen kudarcot valljanak az iskolában. Később, felnőttként pedig esélytelenek legyenek a munkaerőpiacon.

32.1.2 Lakóhelyi hátrány

A nehézségeket csak fokozza a roma népesség területi elhelyezkedése. A lakóhely jellegéből fakadó hátrányok egyik forrása, hogy a roma népesség eleve felülreprezentált a munka- és életlehetőségekkel rosszabbul ellátott községi településkategóriában. A hátrányok másik forrása, hogy - településtípustól függetlenül - a cigányság az ország olyan régióban koncentrálódik, ahol különösen magas a munkanélküliség.

Míg a nem roma felnőtt lakosság 35%-a él községekben, a felnőtt roma lakosság több mint 60%-a él falun. A roma népesség helyzetét súlyosbítja, hogy az átlagosnál jóval nagyobb arányban élnek az ország válságövezeteiben, ahol eleve magas a munkanélküliségi ráta.

32.1.3 Diszkrimináció

Fokozza a kilátástalanságot, hogy a polgári társadalomra jellemző szabadságok a gyűlölet és a kirekesztés szabadságát is magukkal hozták. A roma kisebbség elleni diszkrimináció a mindennapi élet által újra- és újratermelt előítéletességen alapul. Ez beszüremlik a tömegkommunikációba, az állami és közhatalmi szerkezetekbe és a politikai diskurzusba. A korábbi előítéletek felerősödtek. A negatív tartalmú, egyéntől elidegenedett, az egész csoportot sújtó absztrakt "cigány" képe akadályt

jelent nemcsak a kitörés, a munkavállalás, a vállalkozás lehetőségei előtt, hanem az előítélettől sújtottak számára lehetetlenné teszi a méltó polgári életet is.

A romákkal szemben érvényesülő diszkriminatív foglalkoztatási gyakorlat azt jelenti, hogy a munkaadók azért mellőznek egyes személyeket, mert korábbi tapasztalataik alapján úgy gondolják, hogy a személy puszta csoport-hovatartozása veszélyezteti céljaik elérését. Az egyenlő bánásmód elve megkövetelné, hogy a munkára jelentkezővel, illetve munkavállalóval, mint egyénnel, s ne mint egy csoport tagjával járjanak el. Teljesen hasonló, előítéletes bánásmód sújtja a romákat akkor is, ha az állam vagy az önkormányzat tisztségviselőivel kerülnek kapcsolatba.

32.1.4 A hátrányok családi szintű halmozódása

Az alacsony iskolai végzettségű, hátrányokkal teli lakóhelyen élő, tartósan munkanélküli, szegény, a többség előítéletei által stigmatizált "cigány" kategóriába zárt roma népességet sújtó hátrányok átjárják a családok életét. Sajátos túlélési stratégiákat termelnek ki, amelyek a szocializáció részévé válva a többséghez képest eltérő nézeteket, beállítódásokat és elképzeléseket építenek be természetesként és normálisként a felnövekvő gyermekekbe. Az eltérő kulturális örökség ötvöződik a "szegénység kultúrájával", ami együttesen lélektanilag növeli a roma és nem roma népesség közötti távolságot.

32.2 A romák felzárkózási esélyeit intézményesen kell javítani!

32.2.1 A többség érdeke

A magyarországi romák a rendszerváltást követően kisebbségi jogokhoz jutottak. Tömeges politikai, önszerveződési, kulturális és érdekvédelmi folyamatok során sok formában nyilvánult meg

- etnikai tudatuk,

- igényük az egyenrangú kisebbségi lét megélésére,

- kultúrájuk, nyelvük értékeinek ápolására,

- kisebbségi intézményeik létrehozására.

A romák többsége kettős identitásúvá vált. Ugyanakkor szembesülniük kell azzal, hogy környezetük kétségbevonja magyar identitásukat, és megkérdőjelezi jogukat az egyenrangú roma kisebbségi kulturális léthez.

Magyarországnak hosszú távon is létfontosságú nemzeti érdeke a polgári jogegyenlőség, melybe beletartozik a nemzeti és etnikai kisebbségi jogok érvényesülése, a társadalmi konszenzus kialakítása, amely segíti a kisebbségi azonosságtudat megőrzését.

A roma kisebbség helyzete Magyarországon az átalakulás sikerét veszélyeztető, az EU-csatlakozást fékező hatalmas kockázati tényezővé vált.

Nemzeti érdekeinkbe ütköző a mintegy félmilliós, gyakran rasszjegyekkel és nyelvileg megkülönböztethető, saját etnikai identitással rendelkező roma kisebbség tömegeinek a munkamegosztásból, a társadalmi felemelkedésből, a polgári együttélés kereteiből való kirekesztése, szociális és kulturális kiszolgáltatottsága, diszkriminációja.

Az EU alapvetően elégedett Magyarország integrációs felkészülésével, de az akadályok sorában számon tartja a romák rettenetes helyzetét, az előítéleteket, az oktatásban, a bűnüldözésben, a foglalkoztatásban érvényesülő diszkriminációt.

Nem a külső kihívás, hanem az ország egészséges belső fejlődése miatt kell intézkedéseket tenni a romák integrációja, hátrányaik kiegyenlítése érdekében.

Fel kell hagyni a látszatintézkedésekkel, a kriminalizálással, a moralizálással és a pszichologizálással. A korszakváltás a polgári egyenlőség, a társadalmi esélyek egyenlősége és a roma kisebbség felemelkedése nélkül elképzelhetetlen.

32.2.2 A romák esélyeinek kiegyenlítése

Civil kezdeményezések

A rendszerváltást követően elsősorban civilszervezeti formákban, külföldi forrásokból esélykiegyenlítő akciók és programok egész sora jött létre. Az állam maga is indított hasonló programokat, és esetenként támogatta a már meglévőket. A rendelkezésre álló források azonban elégtelenek a minőségi változás eléréséhez.

Kudarcok

Az állami támogatás jelenleg az esetek többségében nem éri el célját. A legnagyobb volumenű, évi többmint 2 milliárd forintnyi esélykiegyenlítő program a cigány tanulók nemzetiségi, úgynevezett "felzárkóztató iskolai programjára" ad támogatást. A támogatás azonban gyakran még az oktatási intézményhez sem ér el. Az intézményfenntartó helyi önkormányzatok beolvasztják ezt a forrást költségvetésükbe. Előfordulhat, hogy a roma esélyteremtést az önkormányzatok csak alibinek tekintik a központi támogatás növeléséért, működőképességük biztosításáért az állammal folytatott kötélhúzásban.

A program negatív folyamatokat indított el. Felzárkóztató oktatás címén a roma gyermekek kevesebb tudást kapnak, nem tanulnak idegen nyelvet, nem jutnak számítógéphez, tornateremhez, pedagógusaik képzetlenebbek, nem tanítják őket szaktanárok. Sok roma gyermeket speciális iskolákba küldenek, ahol mód van az elkülönített oktatásra, de versenyképes tudás megszerzésére és tényleges esélyteremtésre alig.

A romák hátrányos helyzetére legnagyobb pozitív hatással jelentkező esélykiegyenlítő program a múltban a szociálpolitikai lakásépítési akció volt. Mivel azonban az akció ideje egybeesett a romák drasztikus munkanélkülivé válásával és elnyomorodásával, a házak építési kerete csak az állami támogatás és a minimális hitel összegéig terjeszkedhetett. A magas törlesztési részletek és fenntartási költségek miatt kérdéses, hogy a házakat lakóik meg tudják-e tartani.

Hatalmas központi források igénybevételével létrejött a munkanélküliek képzési és átképzési programja. Ez a program nem jut el a roma munkanélküliekhez. A romák alacsony iskolai végzettsége és az alapszakképzettség hiánya folytán hosszabb oktatási időre volna szükség. Általában a legközelebbi, mások által legkevésbé keresett képzési lehetőség jut a roma munkavállalók részére. Ezekhez a hátrányokhoz járulnak a települési egyenlőtlenségből adódó hátrányok és az előítéletek. A sikertelen képzés és átképzés elriaszt másokat.

Jelentős központi forrásokkal és gyakran külföldi támogatással működnek a kisvállalkozásokat segítő központok akciók, mikrohitelek. A romák többsége számára ezek a lehetőségek nem érhetők el.

A romák kimaradtak a kárpótlásból, nincs földjük, következésképpen a mezőgazdasági kistermelőknek nyújtott kedvezményekkel sem tudnak élni.

Minden kormány nekilát egy-három évig érvényes program kialakításához, melyet a következő kormány átdolgoz, felülvizsgál. Az újabb és újabb kormányprogramok kidolgozásával a lázas tevékenység látszata fennmarad, ami nem kerül sok pénzbe, miközben a roma kisebbség válságos helyzete mélyül.

32.2.3 A roma esélykiegyenlítő program előfeltételei

Mivel a cigányok érvényesülési esélyeit

- az iskolai lemaradás,

- a területi hátrányok,

- a diszkrimináció és

- a társadalmi hátrányok családi szintű halmozódása teszi tönkre,

az esélykiegyenlítő programnak is erre a négy tényezőre kell irányulnia. A javaslatok egy része vallott vagy mások által vélt hovatartozástól függetlenül igyekszik segíteni mindazokon, akik a programok által kínált előnyökben részesülni jogosultak. A romák helyzetét ezek a programok csak annyiban segítik, amennyiben romák a potenciális jogosultak körében nagyobb valószínűséggel fordulnak elő, mint mások.

A programok másik része a roma népesség, mint kulturális-etnikai szempontok által meghatározott csoport helyzetének közvetlen javítására irányul. Az utóbbi típusú programok kivétel nélkül mind kizárólag önkéntes alapon működhetnek. Egyedül az érintettek lehetnének hivatottak eldönteni, hogy önmagukat románnak/cigánynak vallva kívánnak-e a szóban forgó programok előnyeiben részesülni.

Mivel demokratikus társadalomban élünk, ahol a választók többségének szavazatán múlik a hatalomgyakorlás, első lépésként meg kell teremteni a társadalomban az előítéletektől, sztereotípiáktól, mítosztoktól és gyűlölettől mentes, a valós érveken és érdekeken alapuló közgondolkodás és cselekvés lehetőségét roma ügyben, hogy az esélykiegyenlítő program politikai támogatást kaphasson.

Konszenzust!

Rá kell döbbenteni a többséget, hogy a romák zöme tarthatatlan és igazságtalan helyzetbe került, amelyen változtatni kell.

A változtatás nemzeti érdek, amely egyaránt megfogalmazható a kereszténység szolidaritás eszménye szerint, a nemzet egységét, főként jövőjét legfőbb értéknek tekintő nemzeti ideológia mentén, valamint a szocialista egyenlőségeszmény és a liberális szabadságeszmény nézőpontjából. A konszenzus esélye tehát adott.

Nyilvánosságot!

A nyilvánosság elé kell vinni a roma helyzetet az összes összetevőjével, lehetőséget adva a tárgyilagos, sokoldalú, tényeken alapuló bemutatásnak. Az összes kommunikációs eszközzel élni kell a fajgyűlölő, megkülönböztető propaganda ellen.

Jogi szabályozást!

A Korszakváltás Programjában javasolt antidiszkriminációs törvénynek megfelelően a kisebbségi természetes etnikai közösség "jó hírnevét" polgári jogilag védendő értéknek kell tekinteni, aminek megsértését szankcionálni kellene.

Tömegkommunikációs fórumokat!

A közszolgálati televíziók és rádiók műsoraiban a romák számára készített műsorokat nézhető adássávba kell áthelyezni, és a műsoridőket meg kell növelni. Rendszeres kommunikációs projektek, műsorfolyamok létrehozására van szükség a romák és a többségi társadalom közelítése érdekében. Frekvenciát kel adni az első regionális roma rádiónak.

Bizalmat a gyerekeknek!

Nem vitatható, hogy a roma népesség jelenlegi, katasztrofálisnak minősíthető foglalkoztatási, s azon túl társadalmi helyzete számottevő mértékben csak akkor javulhat, ha e körben az a gyermekek óvodába küldése és iskoláztatása terén jelentős előrelépést sikerül elérni. A legtöbb problémát az okozza, hogy a roma családok számára az óvoda és az iskola világa idegen. Az óvoda és az iskola számára pedig a roma családok jelentik az idegenséget.

Az iskola azt várja a szülőktől, hogy gyermekeiket tanulásra, jó iskolai szereplésre ösztönözzék. A cigány szülök nagy részének azonban az iskolához nem fűződnek kellemes emlékei: ők maguk is többnyire rossz tanulónak minősültek, kudarcot kudarcra halmozó diákok voltak. Az iskolának kell megteremtenie az első lépéseket a bizalom megteremtése érdekében. Meg kell ismernie azokat a szociális értékeket, amelyeket a roma családok magukénak vallanak. Ezek sorába tartozik a család és a rokonság szoros együttműködése, a különböző élethelyzetű és korú személyek egyenrangú kommunikációja, a gyermekek kezdeményező szerepének megerősítése, és a vendégszeretet.

Csak azok az oktatási programok lehetnek sikeresek, amelyek a családokkal való együttműködésre építenek. Az iskolán belül építeni kell a gyermekek magukkal hozott kommunikációs és interakciós készségeire. A gyermekotthoni és iskolai világa között közeledésre és bizalomra van szükség.

32.2.5 Óvoda és alapfokú oktatás

A liberális Roma Esélykiegyenlítő Program központi forrásból lehetővé fogja tenni az egy diákra jutó normatíva 50%-os emelését azokban az óvodákban és iskolákban, amelyek vonzáskörzetében

- a szülök iskolai végzettsége alacsony, nem haladja meg a nyolc általánost,

- a munkanélküliségi ráta magas,

- a családban az egy főre jutó jövedelem szintje alacsony,

- a lakáskörülmények rosszak.

A megemelt normatíva lehetővé teszi az intézmények számára, hogy

- a gyermekek higiénés kultúráját szolgáló infrastrukturális beruházásokat végezzenek,

- az iskoláztatás sikerét előmozdító segédszemélyzetet vegyenek fel,

- a család és az iskola közötti bizalmat és együttműködést erősítő interaktív pedagógiai programokat hozzanak létre és valósítsák meg,

- speciális képzettségű pedagógusokat alkalmazzanak.

A roma családok iskoláztatási attitűdjeit kedvező irányban alakító, befolyásoló, a család és az iskola együttműködését elősegítő intézményeket, tanácsadói rendszert kell létrehozni azokon a településeken, ahol a beiskolázott gyermekek között a roma származásúak becsült aránya jelentős (25%-ot meghaladó mértékű).

Megyénként roma oktatási szakértői hálózatot fogunk kialakítani. A roma önkormányzatok e szakértők segítségével ellenőrizni tudnák a gyermekek oktatásának minőségét, az iskola és a család közötti együttműködés színvonalának alakulását.

Vonzóvá és elérhetővé kell tenni a roma családok számára az óvodai képzést, melynek keretei között a 3?6 éves korú gyermekekben kialakulnak azok a készségek, viselkedési, érzelmi és gondolati minták, amelyek megkönnyíthetik számukra a törésmentes iskolai beilleszkedést, motiválhatják őket a továbbtanulásra. Az óvodákban növelni kell a roma származású személyzet arányát.

Az iskolaérettségi vizsgálatok tesztanyagát úgy kell módosítani, hogy a roma szocializáció által elismert értékek is teret nyerjenek a vizsgált készségekben.

Interkulturális és nemzetiségi pedagógiai program

Véget kell vetni a roma gyermekek kisegítő iskolába történő tömeges átirányításának. Ugyancsak véget kell vetni a roma gyermekek "magántanulóvá" nyilvánításának, ami a gyermeket jövője árán szabadítja meg kudarcélményétől.

A kizárólag szociális hátrányok miatti felzárkóztatás általános esélyét és ennek finanszírozását minden rászoruló gyermek számára kell biztosítani. Ezt nem lehet összemosni a roma identitás, nyelv és kultúra figyelembevételével történő oktatás megteremtésének szükségességével.

Ösztöndíjban részesülhessenek azok a pedagógusok, akik vállalják, hogy oktató és nevelő munkájukban különös gondot fordítanak a rendkívül hátrányos helyzetű családokból származó gyermekek sikeres iskolai pályafutására. Az ösztöndíjat Csalog Zsoltról kell elnevezni. Az ösztöndíj 5 évre szól, megújítható. Összege megegyezik a mindenkori minimálbérrel. Az ösztöndíjban egy időben 4000 általános iskolai pedagógus részesülhet.

Oktatni kell a roma nyelvet, biztosítani kell a roma nyelv jelenlétét az oktatásban, és fel kell venni ezt a nyelvet is a védendő kisebbségi nyelvekre vonatkozó európai kötelezettség-vállalásunkba.

A minden diák számára készült oktatási anyagba be kell építeni a roma kisebbség történelmére, kultúrájára vonatkozó információkat. Ezt akkor is meg kell tenni, ha a diákok között senki sincs, aki magát románok vallaná. A program során a korszerű pedagógiai eszközök (tereptanulmányok, a felfedeztető tanulás, a drámapedagógia, a tevékenykedtetés, az epochális tanrendi beosztás) használatára kell törekedni.

32.2.6 Továbbtanulás, középiskola

Elkerülhetetlen a kötelező iskoláztatás időtartamának meghosszabbítása. A közoktatási programban már szereplő ajánlás gyors ütemben történő megvalósulása a roma népesség esetében sorsdöntő. A középiskola valamilyen formájának elvégzését kötelezővé kell tenni. Az esélyegyenlőtlenség keletkezésének szociológiai töréspontja a középiskolai továbbtanulás. A cigány gyermekek ma csaknem tizenhatszor kisebb eséllyel tanulnak tovább középiskolában, mint a nem cigány gyermekek.

Mozgó pályaválasztási szolgálatot kell létrehozni, amely a középiskolai és szakképzési programokban résztvevő diákok kiválasztásában közreműködik. A leendő középiskolás diákokkal a kapcsolatot már hetedik osztályos korukban fel kell venni. Egy valóban szegény sorsú diákot gimnáziumi beiskolázásáig átlagosan heti két alkalommal fel kell keresni, különben nincs esély beiskolázására. Rendezvényeket, kirándulásokat, klubösszejöveteleket, táborokat kell számukra rendezni, hogy találkozzanak egymással.

Továbbtanulási támogatást kell biztosítani azoknak a családoknak, amelyekben egyik szülőnek sincs nyolc általánosnál magasabb iskolai végzettsége, és legalább az egyik szülő munkanélküli, továbbá legalább egy gyermek a családban közép-, vagy felsőfokú tanulmányokat folytat. A továbbtanulási támogatást differenciálni lehet aszerint, hogy azon a településen, ahol a család él, mekkora a munkanélküliségi ráta. Ez a kritérium a válságövezeteket, illetve a sorvadó kistelepüléseket fogja előnyben részesíteni, ahonnan az ajánlásban szerepelt szempontoknak megfelelő családok gyermekei a legkisebb valószínűséggel tanulnak tovább.

Esélykiegyenlítő célzattal középiskolai ösztöndíjrendszert kell kialakítani roma tanulók számára. Az ösztöndíjprogramnak olyan nagyságrendűnek kell lennie, hogy a jelenlegihez képest legalább megduplázódjék a középiskolában tanuló roma gyermekek száma, és a későbbiekben vonzerőt jelentsen a továbbtanulásra kész roma diákok számára.

Tanár-diák közös ösztöndíj program keretében nem csak a diákok, hanem az őket tanító tanárok rendszeres havi támogatást kaphassanak. A patronáló tanár és a diák közösen adnak számot az eredményekről.

A romológiai továbbképzési programok elvégzése ne számítson bele a tanár továbbképzési normatívába.

Önsegítő csoportok

Nagy segítséget képesek nyújtani a tehetséggondozó klubok, délutáni tanulókörök. Az egyéni patronáláson túl itt lehetőség van arra is, hogy a középiskolai beilleszkedésük során lelki, tanulmányi és szociális nehézségekkel küzdő fiatalok gyakorta találkozzanak egymással, kicseréljék tapasztalataikat, segítsék egymást.

Roma tehetséggondozó kollégiumokat, illetve roma középiskolások részére kollégiumi férőhelyeket kell létesíteni. A kollégiumi normatívát ezeknek a kollégiumoknak az esetében 50%-kal meg kell emelni. A normatíva elnyeréséért a kollégiumoknak pályázniuk kell.

Ki kell dolgozni az új évezred első századának megfelelő, a roma családok gyermekei számára vonzó szakképzési programot. Szakipar, informatika, humán szolgáltatások képezhetnék a képzés súlypontjait. A program keretében a képző intézményeket, iparosokat, szakmai műhelyeket a felvett roma tanulók arányában külön normatív támogatásban kell részesíteni.

Jelentős támogatást és a további programok kidolgozásában, elterjesztésében jelentő szerepet kell adni azoknak az egyházi, magánalapítványi és egyéb nonprofit kezdeményezéseknek, amelyek bizonyították, hogy alkalmasak a roma oktatási esélyek megteremtésére (Gandhi Közalapítványi Gimnázium, Collegium Martineum, Amrita Egyesület, Don Bosco Szakközépiskola, Belvárosi Tanoda).

32.2.7 Felsőoktatás

Roma főiskolai és egyetemi hallgatók részére ki kell alakítani egy tanulmányi szerződéseken alapuló ösztöndíj- és hitelkonstrukciót.

A normatíva megemelése révén vonzóvá kell tenni a szakkollégiumok és kollégiumok számára, hogy kollégiumi helyeket biztosítsanak roma egyetemi és főiskolai hallgatók számára.

32.3 Településfejlesztési program

- A kistelepüléseken élő cigány családok lakáskölcsöneit terhelő kamatok terheinek költségvetési átvállalását indokolt esetekben lehetővé kell tenni.

- A településfejlesztési pályázatokhoz, infrastrukturális beruházásokhoz szükséges önrész kiegészítésére a romák számára biztosított települési esélykiegyenlítő alap 100 millió Ft-ról 3 milliárd forintra történő megemelése

- A roma részvételű esélykiegyenlítő, településfejlesztési programtámogatás fokozása. A helyi roma közösségek komplex válsághelyzetének kezelésére megállapított források növelése.

- A helyi roma érdekképviselet aktivizálása a településen élő romák válsághelyzetének feltárására, ösztönzésük a válságkezelő terv és program elkészítésére.

- A települési esélykiegyenlítő alapból külön keretet kell elkülöníteni azoknak a civil, egyházi és egyéb non-profi szervezetek számára, melyek az egyes településekre, lakókörzetekben képesek és hajlandók olyan személyeket küldeni, és letelepíteni, akik élethivatásuknak tekintik a roma közösség élet- és munkakörülményeinek javítását, a konfliktusmentes roma-nemroma együttélés megkönnyítését, a helyi közösségek toleranciájának és békéjének szolgálatát.

32.4 Roma kisvállalkozások segítésének programja

A társadalom roma és nem roma tagjai számára egyaránt fontos, hogy a romák visszaszerezzék vállalkozói aktivitásukat, merjenek és tudjanak vállalkozni, munkahelyet teremteni önmaguk és társaik számára.

Ennek érdekében a következő lépéseket kell tenni:

- Az állami és önkormányzati közbeszerzéseknél, elsősorban a roma vállalkozók által ellátott építőipari, kommunális és szolgáltató, háziipari területeken a pályázatoknál a megrendeléseknek a helyi roma lakossággal arányos részét roma vállalkozónak illetve alvállalkozóknak kell juttatni.

- A Kormányzat a Cigányokért Közalapítvány és a kiterjesztett Roma Településfejlesztési Esélykiegyenlítő Alap forrásaiból a roma vállalkozók számára az üzleti terv és a vállalkozás realitása megvizsgálása után az adott bankok kamattámogatással és hitelgaranciával segítenék az induló roma vállalkozások hitelhez jutását, üzleti tervük megvalósítását.

- A regionális esélykiegyenlítő ügynökségnek képzési, információs, számviteli és piacfeltáró, projektmenedzseri tevékenységet kell nyújtania a roma vállalkozásoknak. Fejlesztési programok, részprogramok vállalkozási bonyolítójaként az ügynökség megrendeléseket biztosíthat.

- A szociális földprogramban való részvétel lehetőségének biztosítása érdekében fel kell tárni a még állami kézben lévő, megműveletlen területeket, és lehetővé kell tenni a romák számára való juttatásukat. Ezzel részben ellensúlyozni lehet azt az igazságtalanságot, hogy a romák kimaradtak a földosztásból, és ennek következményeként kimaradtak a kárpótlásból.

32.5 Roma foglalkoztatási program

A roma munkanélkülieket az aktív foglalkoztatásra irányuló eszközök lényegesen kevésbé érik el, mint a munkanélküli népesség egészét. A roma munkanélküliek leginkább a közhasznú munkavégzés lehetőségeiből részesülnek, de ez sokszor látszatfoglalkoztatás, voltaképpen nem más, mint a segélyezés egyik formája.

- A közhasznú foglalkoztatás értelmessé tételére mindenekelőtt a szociális, segítő szolgáltatások terén nyílik lehetőség: házi szociális gondozás, a házban és a ház körül adódó karbantartó feladatok ellátása, óvodai, iskolai kisegítő munkák végzése.

- Az állami és önkormányzati munkahelyeken az újonnan felveendő alkalmazottak körében a romák aránya érje el a helyi népességen belül becsült arányukat.

- Az állami és önkormányzati közbeszerzési pályázatokon és szerződésekben elö kellene írni, hogy az elbírálásnál előnyt élvezzenek a romákat legalább népességarányosan foglalkoztató beszállítók, kivitelezők.

- Az építőipari megrendelések esetében kétszeres kvóta is megszabható feltételként.

- A roma munkanélküliséggel leginkább sújtott régiókban az állami és önkormányzati munkaadók és beszállítóik kötelezhetők lennének évente roma esélykiegyenlítő terv készítésére, amely alkalmazási, képzési és előléptetési elemeket is tartalmazna.

- A területi munkaügyi központoknak ezekben a térségekben kötelező lenne a körzeti álláslehetőségekről szóló információt eljuttatni a roma szervezetekhez és kisebbségi önkormányzatokhoz.

- Az Országos Munkaügyi Központ dolgozza ki a 15-18 éves állástalan fiatalok regisztrálásának technikáit, és tegye kötelezővé a regisztrációt a munkaügyi központoknak. Ez a minimális feltétele

annak, hogy a munkanélküli fiatalok segítséget kaphassanak a továbbképzésben és a foglalkoztatásban.

- A munkaügyi szerveknél vagy a kisebbségi önkormányzatoknál roma foglalkoztatás-szervezőket kell alkalmazni.

- Adóvisszatértéssel a roma foglalkoztatásban érdekeltté kellene tenni a munkaadókat.

A magyar idegenforgalmi kultúra szempontjából fontos, hagyományos cigányzenei kultúra megőrzése és művelőinek foglalkoztatása érdekében adókedvezményekkel, közmunkaként végzett kulturális feladatok biztosításával is támogatni, ösztönözni kell ezt a tevékenységet.

32.6 Többség-kisebbség konfliktusának megelőzése

- A köztisztviselők között növelni kell a roma származásúak arányát, hogy az minden olyan településen, ahol romák élnek, érje el legalább az ott élő romák becsült arányát.

- A rendőrség, az ügyészség és az igazságszolgáltatás szervezeteiben fokozott figyelmet kell fordítani romák alkalmazására.

- A tömegkommunikációban növelni kell az alkalmazott romák számát.

- Minden megyében nonprofit alapon működő mozgékony konfliktusközvetítő csoportot kell felállítani. A csoport 24 órás telefon- és e-mail-ügyeletet tart. Folyamatosan monitorozza a megyét, és a konfliktusok első jelére a helyszínre kiszállva közvetít, elemez és megoldási javaslatokat készít. A mozgékony konfliktusközvetítő csoportok tagjai pszichológusok, jogászok, rendőrök, lelkészek, szociológusok, helyi véleményirányító polgárok, a helyi roma önkormányzati képviselői.

- A mozgékony megyei konfliktusmegelőző csoportok országos internetes kommunikációs hálózatot alkotnak, melynek működését a civil társdalom és az állam egyaránt támogatja.

33. A fogyatékosok az ország egyenrangú polgárai!

33.1 Jó törvény, gyenge végrehajtás

Az Országgyűlés szabad demokrata kezdeményezésre fogadta el az 1998. évi XXVI. számú "A fogyatékos személyek jogairól és esélyegyenlőségük biztosításáról" szóló törvényt. Egy korszerű, EU-konform törvény született, amely meghatározta a fogalmi kereteket, a főbb célokat, és 7-12 éves távlatban rendelt határidőket a legfontosabb feladatok elvégzéséhez. Az Országgyűlés törvénybe foglalt kötelezettségének eleget téve - némi késéssel - a 100/1999.(XII.10.) számú határozatával elfogadta az országos Fogyatékosügyi Programot.

A program helyesen szabja meg a cselekvési irányelveket, így a

- prevenció elvét,

- normalizáció elvét,

- integráció elvét,

- önrendelkezés elvét,

- a hátrányos megkülönböztetés tilalmának és az előnyben részesítés kötelezettségének elvét,

- rehabilitáció elvét,

- a személyhez fűződő jogok védelmének elvét.

Helyesen tűzi ki a stratégiai célokat, de súlyos hiányossága, hogy nem szól a finanszírozás kérdéséről.

A rehabilitációra, a társadalmi szemlélet kedvező megváltoztatására, az érintettek életminőségének javítására irányuló program az élet minden lényeges területére kiterjed, mint például

- az épített környezet,

- a kommunikáció,

- a közlekedés,

- az egészségügy,

- az oktatás,

- a foglalkoztatás,

- sport, szabadidő,

- szociális ellátások.

33.2 Mi, liberálisok követeljük a törvény megvalósítását!

Elő kell segíteni minden eszközzel a fogyatékos személyek társadalmi integrációját, amely kapcsolat létesítését és fenntartását jelenti az emberekkel, társadalmi szervezetekkel, intézményekkel.

- Ennek feltétele a mozgási fogyatékosok esetében az akadálymentes közlekedés, mind az utcán, mind az intézményeknek helyet adó épületekben.

Az állampolgári jogok országgyűlési biztosa, Gönczöl Katalin 1999-ben átfogó vizsgálatot indított a közintézmények és közhasználatú épületek akadálymentességének áttekintésére. A vizsgált 7230 közhasználatú épület 81%-ában nem akadálymentes a közlekedés, bár háromnegyed részükben ez biztosítható lenne. A jelentés megállapítása szerint a jelenlegi átépítési ütemet alapul véve 182 év alatt valósulhat meg mozgási fogyatékosok akadálymentes közlekedése minden olyan középületben, ahol ez építészetileg egyáltalán megoldható.

- A közlekedési esélyek jelentősen javíthatók a gépkocsival közlekedő mozgáskorlátozottak esetén a parkolási lehetőségek biztosításával. A gépkocsival nem rendelkezők számára a szállítási szolgálatok kiépítése és elérhetővé tétele sürgető feladat.

Elkerülendő minden olyan lépés, amely a társadalmi kapcsolatok megszakításához, kirekesztéshez vezet. Minden szegregáló intézkedést szankcionálni kell.

- Javítani kell a fogyatékos személyek és családtagjaik életminőségét. Szolgáltatások biztosításával a fogyatékosságból eredő terhek csökkenthetők.

A családok terheinek csökkentése érdekében a nappali gondozás fejlesztésére van szükség. Senkit nem szabad megfosztani az önálló életvitel örömétől, ezért a lakóotthonos megoldásokat fejleszteni kell.

- Az egészségügyi intézmények elérhetővé tétele nem tűr halasztást. Az Egészségügyi Törvény antidiszkriminációs konzisztenciája azonnal megteremthető. Ellátó személyzet azonnal felvehető.

- A fogyatékosságból származó társadalmi hátrányok enyhítésére egyenlő esélyeket kell teremteni. Ebből a szempontból kitüntetett jelentősége van az oktatásnak és a korai fejlesztésnek.

A fogyatékosügyi programból kimaradt a halmozottan fogyatékosok képzésének teljes koncepcionális háttere, és a helyzetük javításának végrehajtására vonatkozó feladatok kijelölése, valamint a Közoktatási Törvényben egyébként szereplő korai fejlesztés hozzáférésének kiszélesítése. Nem célszerű szegregált képzési bázisokat létrehozni. A távmunka végzésére lehetőséget adó vállalkozásokat, munkahelyeket támogatni kell. Az információs társadalom kommunikációs eszközeihez való hozzáférést elő kell segíteni.

- A foglalkoztatás szempontjából fontos hangsúlyozni, hogy a rehabilitáció alapvető célja a piacképes munkavégzés képességének helyreállítása, életre hívása.

- A sport és szabadidő program esetében a megfelelő intézmények látogathatóságának fizikai feltételeinek javítása a feladat.

Mind az önálló életvitel, mind az ellátó szolgáltatások tekintetében azonnal el kell kezdeni a már létező civil szervezeti és önkormányzati szolgáltatások feltérképezését, és az átfogó program beindulásáig gondoskodni kell a minőségi szolgáltatások fennmaradásának anyagi hátterének biztosításáról.

34. Esélyegyenlőség nők és férfiak között

A korszakváltás a nemek viszonyára is kiterjed. A nők és a férfiak közötti esélyegyenlőség nem- csak a mindennapi élet minőségét befolyásolja, hanem a társadalom egészének működésének minőségére is kihat.

34.1 A nemek esélyegyenlőségét biztosító alapelvek

A nők és a férfiak között esélyegyenlőség érvényesülésében meghatározóak a következő alapelvek:

34.1.1 Egyenlő bánásmód

Az egyenlő bánásmód elve a diszkrimináció tilalmát, megkülönböztetés-mentes élethez való jog garantálását jelenti. A diszkriminációnak nem feltétele a szándékos elkövetés. Elegendő, ha egy intézkedés az egyik nemhez tartozó személyekre nézve hátrányos következménnyel jár.

34.1.2 Esélyegyenlőség

A tilalmakon túl konkrét lépésekre van szükség, amelyek biztosítják a nők tényleges egyenjogúságát. A nőknek a férfiakkal azonos lehetőségekkel kell rendelkezniük az oktatás, az egészségügy, a munkaerőpiac, a szociális biztonság területein.

34.1.3 Előítéletmentes kommunikáció

Az egyenlő bánásmód és az esélyegyenlőség megvalósulásának részeként a nőknek a szimbolikus területeken is joguk van a tisztességes, előítélet- és sztereotípiamentes reprezentációhoz. A médiában, a közbeszédben, az oktatási anyagokban megjelenő nőkép nem tartalmazhat a nőket emberi méltóságukban sértő sztereotípiákat és előítéleteket.

34.2 A kormányzati és civil intézmények közötti együttműködés

A nemek közti viszony egyenlősége nem csak a jogalkotáson múlik. Olyan kormányzati finanszírozású programokra van szükség, amelyek az esélyegyenlőségi törvényben meghatározott célok elérését szolgálják, annak elveit ültetik át a gyakorlatba. Az egyenlő bánásmód elvének törvénybe iktatása aligha jelent megoldást, ha nincs megfelelő szankciórendszer. Át kell tekinteni a hatályos szankciórendszert, és a visszatartó erő növelése irányában tovább kell azt fejleszteni. A kormányzati

programok csak akkor lehetnek sikeresek, ha építenek a civil szervezetekre. Az együttműködés során a következő területeken van szükség programokra:

34.2.1 Munkaerőpiac

Az egyenlő munkáért egyenlő bér jogának érvényesülését ki kell kényszeríteni. A hátrányos megkülönböztetés tilalmának a munkaviszonnyal összefüggő valamennyi kérdésre ki kell terjednie. Tilalmat kell megfogalmazni az álláshirdetések, a kiválasztási eljárások, a munkához jutás, a munkaviszony megszüntetése terén alkalmazott hátrányos megkülönböztető gyakorlattal szemben.

Ha kell, jogi eszközöket is latba kell vetni annak érdekében, hogy az EU gyakorlatával összhangban javuljon a nők előmenetele, arányuk növekedjen a hagyományosan férfiak által dominált területeken és a vezetői állásokban. Az új szabályozás bevezetését tájékoztató, meggyőző kampány folytatásával kell segíteni.

Különösen nagy figyelmet kell fordítani a tartósan munkanélküli nők, a munkaerőpiacra visszatérő nők, a gyermeküket egyedül nevelő anyák munkaerőpiaci pozíciójának javítására.

34.2.2 Oktatás

A nemek közötti egyenlőségről szóló törvénynek ki kell mondania, hogy az oktatásban tilos a lányok hátrányos megkülönböztetése. A felsőoktatásban és a felnőttképzésben az esélyegyenlőség elvén alapuló oktatási programokat kell indítani. Olyan programokra is szükség van, amelyek felkészítik a nőket a közéletben való részvételre, és segítenek a közvéleménnyel elfogadtatni a nők politikában való aktív részvételét.

Támogatni kell azokat a képzési formákat, amelyek segítik, hogy a terhes nők és kisgyermekes anyák tanulhassanak, szakképzéseken vehessenek részt. Meg kell teremteni a feltételeket ahhoz, hogy szükség esetén olcsó és hozzáférhető gyermek-felügyeleti lehetőséget vehessenek igénybe.

A tanterveket és a tankönyveket át kell dolgozni, hogy eltűnjenek a nemekre nézve hátrányos sztereotípiák, előítéletek. A tanárképzésben hasonló szellemet kell érvényesíteni.

34.2.3 Egészségügy

Programot kell indítani annak felülvizsgálatára, hogy az egészségügyi szolgáltatások, az ott gyűjtött adatok, és az egészségügyi dolgozók képzési formái az egyenlő bánásmód és az esélyegyenlőség elveinek tiszteletére épülnek-e? Olyan programokat kell kidolgozni, amelyek erősítik a nők saját egészségük iránti elkötelezettségét, csökkenti az abortuszok kényszerét. Támogatni kell a nők egészségügyi állapotát érintő kutatásokat, különös tekintettel a nők körében megnőtt depresszióra és más mentális betegségekre, a népbetegségként nyilvántartott csontritkulásra.

A nők önrendelkezési joga nem sérülhet. Biztosítani kell, hogy mindenki megfelelő információval rendelkezzen a fogamzásgátlás módjairól, illetve a reproduktív egészséggel kapcsolatos jogaikról. Tájékoztató programokat kell szervezni a védekezés és megelőzés fontosságáról, valamint segíteni kell a civil szervezetek ez irányú tevékenységét.

34.2.4 Zaklatás, erőszak

A munkahelyi szexuális zaklatás tilalmára kiterjed a Munka Törvénykönyve 5§-a. A tilalom ellenére a zaklatás mégis gyakori. A munkáltató felelősségévé kell tenni a zaklatás megelőzését. Az EU ajánlása mentén meg kell határozni a szexuális zaklatás fogalmát és ki kell alakítani a munkáltató felelősségére vonatkozó szabályozást.

A családon belüli erőszakra jellemző a sokféleség és az ismétlődés. Az erőszak légkörében felnövekvő gyermekek maguk is erőszaktevővé vagy áldozattá válhatnak. Jelenleg a családon belüli

erőszakkal kapcsolatos ügyekben nagyszámú jogszabályt kell alkalmazni, ami nem segíti elő a hatékony jogalkalmazást. A jogalkalmazás hatékonyságát jelentősen meg kell javítani.

A rendőrség még kérésre sem avatkozik be a családon belüli erőszak esetén a magánélet védelmére hivatkozva. A magánélet védelmére hivatkozva nem sérülhet a bántalmazott nők és gyermekek joga a védelemre.

A Magyarországon élő nők 45%-a nem tud arról, hogy a törvény tiltja a házasságon belüli nemi erőszakot. A feleségbántalmazás tilalmát még jogszabály sem mondja ki. Deklarálni kell a feleségbántalmazás tilalmát, és egyidejűleg közvélemény-formáló, tájékoztató, valamint a bírók, rendőrök, ügyvédek, lelkészek, szociális munkások képzését szolgáló programokat kell indítani. Pszichológiai tanácsadást kell biztosítani az erőszakot szenvedett nők számára, hogy feldolgozhassák az őket ért traumát.

34.2.5 Közélet

A nők aránya riasztóan alacsony a magyar Országgyűlésben és a helyi önkormányzatokban. Az Alkotmánybíróságnak mindössze egyetlen tagja nő. A nők alacsony részvételi aránya következtében az országos és a helyi politikában nem érvényesülnek a speciálisan női érdekek. Ráadásul a nők aránya csökkenő tendenciát mutat a politikai döntéshozó szervekben.

Korlátozó hatású, és a nők önértékelését romboló az a médiában kialakult kép, amely kizárólag a hagyományos női szerepeket mutatja normálisnak vagy ellenkezőleg a női méltóságot sértő erőszakos, pornográf képeket közvetít.

Támogatni és segíteni kell a közéleti szerepvállalásra hajlandó nőket abban, hogy pártlistákon, egyéni képviselőként bejussanak az Országgyűlésbe, a helyi önkormányzati testületekbe, és választott tisztségeket elnyerjenek.

Támogatni kell a reklámcégek és a kereskedelmi média által közvetített nőkép átalakítását, melynek célja, hogy tartózkodjanak a nők szexuális tárgyként történő ábrázolásától. Tudatosítani kell a családi felelősségek megosztásának fontosságát a nők és a férfiak között.

34.3 Jogalkotás

Az Országgyűlés alkosson a férfiak és a nők esélyegyenlőségéről szóló törvényt. Az esélyegyenlőségi törvény egyszerre szolgálhatja a magyar társadalom humanizálását, az életminőségek javulását és hazánk európai integrációját is, hiszen a nemek közötti esélyegyenlőség biztosítása az EU egyik legfontosabb alapelve. A törvény példamutató lenne a közép-kelet-európai régióban, hiszen eddig még a régió egyik országában sem jött létre hasonló jogszabály.

34.4 Jogalkalmazás

Az egyéni jogérvényesítést ma még eljárási problémák akadályozzák. A hatályban levő eljárási szabályok csak azt teszik lehetővé, hogy olyan személy indítson peres eljárást, akinek jogát vagy jogos érdekét sérti egy diszkriminatív intézkedés. Ez meggátolja a perindítást olyan ügyekben, ahol nehéz, vagy egyáltalán nem lehet közvetlen jogsérelmet szenvedett személyt szenvedni, jóllehet a jogsérelem kétségtelenül bekövetkezett. Ki kell terjeszteni a jogorvoslatra jogosultak körét az érdekvédelemmel, érdekképviselettel foglalkozó szervezetekre, azok perindítási jogának megteremtésével, az actio popularis jogintézményének bevezetésével.

34.5 A nemek közötti esélyegyenlőségre szakosodott helyettes ombudsman

A nemek közötti esélyegyenlőségről szóló törvénynek rendelkeznie kell a törvényben foglaltak végrehajtását szolgáló intézményről. Az EU-országok gyakorlatának megfelelően az intézmény állami támogatással jön létre, de független az államtól. Ez lehetővé teszi, hogy az intézmény akár az állam ellen is felléphessen. Tevékenysége az élet minden területére (munka, szociális ügyek, média, rendőrség, egészségügy) kiterjed. Az intézmény a nem alapján történő diszkriminációval foglalkozna,

kivizsgálná az ügyeket, békéltető eljárást folytatna, ajánlásokat fogalmazna meg, szükség esetén pedig pert indítana a sérelmet szenvedett fél érdekében.

Szükség van a nemek közötti esélyegyenlőségre szakosodott helyettes ombudsman intézményének megteremtésére.

35. Szexuális kisebbségek egyenlősége

A Magyarországon élő szexuális kisebbségek jogegyenlősége nem biztosított. Az európai tendenciáknak megfelelően a rendszerváltás első évtizedében történtek pozitív változások, amelyek nem folytatódtak. Miközben az EU országai egymás után hozták a szexuális kisebbségek életében korszakváltást hozó törvényeket, a magyarországi szexuális kisebbségek jogainak kiterjesztése Magyarországon elmaradt. A jogalkotáson túl a szexuális kisebbségek érdekeit képviselő civil szervezetek erkölcsi és anyagi segítése elengedhetetlen csakúgy, mint azoknak az erőfeszítéseknek a támogatása, amelyek célja a szexuális kisebbségek elleni képtelen előítéletek és negatív sztereotípiák szertefoszlatása.

35.1 Polgári jogi teendők

A Polgári Törvénykönyv módosításával az élettársi kapcsolat fogalmát az azonos nemű párokra is kiterjesztették. Az élettársi kapcsolatban élők azonban továbbra sem élvezhetnek bizonyos - a házastársakat egyébként megillető - jogokat. A Ptk. nem biztosítja számukra a törvényes öröklés lehetőségét illetve a tartás jogát. Ezek a diszkriminációk az azonos nemű élettársakat érintik, hiszen a különnemű élettársak ezeket a diszkriminációkat kiküszöbölhetik a megházasodással. Az azonos neműek számára lehetővé kell tenni a házassággal azonos státuszú regisztrált párkapcsolatok létesítését.

A Munka Törvénykönyvében rögzített hátrányos megkülönböztetés tilalma (5.§) nem elégséges a homoszexuálisok munkahelyi érdekvédelméhez. Annak érdekében, hogy a munkavállalókat szexuális érdeklődésük miatt ne bocsássanak el munkahelyükről, komolyabb törvényi garanciákra lenne szükség, beleértve a súlyosabb szankciók kilátásba helyezését a jogsértő munkaadókkal szemben.

A hadseregben el kell törölni a szexuális kisebbséghez való tartozás miatti diszkriminációt, és lehetővé kell tenni, hogy szexuális érdeklődéstől függetlenül bárki katona lehessen.

35.2 Büntetőjogi teendők

A Büntető Törvénykönyv 199.§-a szerint jelenleg bűncselekmény, ha nagykorú elkövető 18 év alatt azonos nemű személlyel szexuális kapcsolatot létesít. Ez a korhatár a heteroszexuális kapcsolatokban 14 év. Ezt a különbséget az EU ajánlásaival összhangban ki kell egyenlíteni.

Nem megfelelő a Btk. szóhasználata sem. A jogalkotó fajtalanságnak tekint minden szexuális cselekvést a közösülés kivételével. A homoszexuálisok esetében a természetelleni fajtalanság kifejezés használatára is sor kerül. E középkori kifejezések nem csak az állatokkal való szexuális tevékenységgel, hanem a faji megkülönböztetéssel, az antiszemitizmussal és a rasszizmussal is összekapcsolódtak. Egyes törvények régen a fajtalanság kifejezéssel illették a keresztények feketékkel illetve zsidókkal történő nemi érintkezését. A fajtalanság és a természet elleni fajtalanság kifejezéseket a Btk.-ból törölni kell.

36. A határokon túli magyar kisebbségek

36.1 A magyar nemzet reneszánsza

Az Európai Unióhoz való csatlakozás lehetősége a magyar érdekek számára olyan új lehetőségeket teremtett, amelyekkel Magyarország történelme során eddig sohasem rendelkezett. 1920 óta most először érezhetjük, hogy a kisebbségi érdekek védelméért folytatott küzdelem nem ellentétes a nyugati demokráciák által hirdetett elvekkel; sőt, e küzdelemben most először nem állunk egyedül,

hisz támogatásukat ma maradéktalanul magunk mögött tudhatjuk. Ráadásul, azok az integrációs mechanizmusok, amelyek gazdaságilag szeretnék homogenizálni a kontinenst, óhatatlanul a hagyományos értelemben vett határok légiesítését, lebontását eredményezik. Ez a folyamat sok tekintetben máris látványos eredményeket hozott. A gazdasági kapcsolatok lényeges átalakulása, a tulajdonviszonyok polgári átrendeződése és egyneműbbé tétele, a nyitott társadalom felé tett még oly tétova lépések is Kelet-Európában radikálisan új állapotokat teremtettek. E folyamatoktól nem függetlenül a nemzeti identitás kulturális megerősítése is soha nem látott lehetőséget kapott.

Akik kizárólag a nemzeti elhivatottságot hangsúlyozzák a magyar-magyar kapcsolatok jövőjének zálogaként, épp azon lehetőségek köréből zárják ki az e kultúrához tartozó egyének millióit, akiknek csak most juthat birtokába - határokon innen és határokon túl - a magyarság. Akik lemondanak az integráció nyújtotta gazdasági előnyökről, politikai stabilitásról, cserébe egy olyan illúzióért, amely - tekintet nélkül a külső elvárásokra - kizárólag a múlt tanulságaira készül építeni a jövőt, illetve a kisebbségi magyarság és többségi szomszédjaink viszonyában a konfrontációt hangsúlyozza, egyfajta hagyományos nemzeti deficit jegyében fogalmazzák újra közösségi értékeinket.

A legbeszédesebb példa erre az úgynevezett státusztörvény, mely meglehetősen kiegyensúlyozatlanná teszi a magyarországi lehetőségek és a határon túli elvárások viszonyát. Az említett elképzelést ugyanis nem csak magasztos nemzetpolitikai okok szülték, de egyfajta helyzeti kényszer is, amellyel a Fidesz gyakorlatilag kibújni igyekszik a kisebbségeknek - főként még ellenzékiként, illetve a választási kampány hevében tett - korábbi ígéretei alól.

A liberális kisebbségi politika ezzel szemben realista; azaz a honi feltételekre figyelve, igyekszik elkerülni a magyar polgár és a kisebbségi magyarság érdekellentétének korábbi buktatóit. Ugyanakkor olyan új történelmi célokat fogalmaz meg, melyek megvalósításában szövetségesként az uniós szándékokat is maga mögött tudhatja. Liberalizmus nélkül nem jött volna létre a magyar nemzet a tizenkilencedik század elején. Liberalizmus nélkül nem születhet ujjá a huszonegyedik század elején sem.

36.1.1 Európai beilleszkedés

A Korszakváltás Programja az európai beilleszkedés szempontjait követve határozza meg a magyarországi és nem magyarországi magyarok közötti kapcsolatok alakításának feladatait. A Program megvalósítása letérítheti a magyar politikai gyakorlatot arról a pályáról, amelyet évtizedeken át a határrevízió, vagy a múlt sérelmeinek állandó aktualizálása jelentett. Elvégre miért lenne fontos a trianoni fogalomhasználat akkor, amikor már nem - illetve egyre csökkenő mértékben - korlátozzák adminisztratív állami eszközök (határok és az izolációt erősítő törvények) a kelet-európai polgárok kapcsolatát? A nemzetállami feltételeket - különböző mértékben -, de már a közeljövőben óhatatlanul felváltja a régiók gazdasági, politikai (önkormányzati) és kulturális túlsúlya. Az etnikai kisebbségek viszonyát uniós perspektívában ezután nem a velük többé-kevésbé ellenséges központi többségi kormányzathoz való viszony dominálja, hanem lokális önszerveződésük hatékonysága. Az új viszonyok megteremtéséhez pedig számíthatnak az unió hathatós anyagi támogatására.

A lokális közösségek esélyeit politikailag így nem a kollektív jogok fogják társadalmilag hitelesíteni, hisz az adott régiókon belül érvényesülő önszerveződés az efféle - korában az ellenséges nemzetállami kereteken belül szükségképpen követelésként megjelenő - igényeket eleve kielégíthetik. Az emberi jogok ugyanis - az unió által vallott politikai filozófia szerves részeként - tartalmazzák a kisebbségi és csoportérdekek garanciáit.

A nyugati prioritások rendszerében a csoportérdekek - melyeket hangsúlyosan nem kollektív jogokként tételeznek - csak nemrég kerültek be. Az etnikai jellegű csoportérdekek figyelembe vétele pedig különösen újszerű az euro-atlanti politikai rendszerben. Megállapítható viszont, hogy ennek ellenére igen jelentős tényezővé nőtték ki magukat az utóbbi időszakban.

Az említett csoportérdekek ma már nem biztonsági kockázatként jelennek meg a nagypolitikában. Azok az országok, amelyek még ma is ezt a politikai igényt hangsúlyozzák, rendre elszigetelődnek. Ne feledjük, ezeknek a kérdéseknek a kisebbségi szervezetek szempontjából pozitívnak minősülő revíziója akkor vált teljessé, amikor - a kilencvenes évek derekán - az úgynevezett posztkommunista rezsimek többsége lassan elveszítette a hatalmat. Negatív megítélésükben jelentős szerepet játszott

az a tény, hogy képtelenek voltak felmérni és megkerülhetetlen realitásként elfogadni a nemzetközi élet új - az etnikai csoportérdekekre is koncentráló - dimenzióit.

Az Unió tagországai által vallott új kisebbségpolitikai megközelítés, az egyéni garanciákon messze túlmutatva, egyfajta "megerősítő megkülönböztetés" (affirmative action) révén teremt a kisebbségi szervezetek, illetve a közösségek egésze számára biztonságos érdekvédelmi feltételeket. Ezek kiaknázása, e megközelítés szellemi elfogadása Kelet-Európában egyelőre meglehetősen kezdetleges, ám aligha kétséges: az efféle elvárások teljesítése megkerülhetetlen feltétele lesz az egyes országok integrációjának.

36.1.2 Szerződéses kapcsolatok

A rendszerváltást követő első évtizedben a határon túli kisebbségi magyarság általános helyzete Romániában és Szlovákiában látványosan javult. Ennek fő oka a Romániai Magyar Demokrata Szövetség (1996) és a szlovákiai Magyar Koalíció Pártjának (1998) részvétele az adott kormánykoalíciókban. Ukrajnában, a Kárpátalján a helyzet stagnál, a Vajdaságban pedig alapvetően romlott. Horvátországban a háború erőteljesen sújtotta a magyar kisebbséget, Szlovéniában a magyar kisebbség helyzete kielégítő.

Bár a magyar kisebbség pártjainak támogatására szoruló szomszédos kormányok több kisebbségi igényt és követelést teljesítettek, romániai és szlovákiai magyarok által megfogalmazott kívánságlista java része még ma is aktuális. A nacionalizmus mind Szlovákiában, mind Romániában eleven.

A rendszerváltást követően a demokratikusan megválasztott kormányok történelmi tettet hajtottak végre a magyar-ukrán, a magyar-román és a szlovák-magyar alapszerződések megkötésével. Az alapszerződések egyszerre tettek eleget a szerződő felek kölcsönös elvárásainak - beleértve a magyar fél kisebbségpolitikai elkötelezettségeit -, mind pedig az érintett országok elé kitűzött európai-uniós feltételeknek. Az alapszerződések nélkül Magyarország nem válhatott volna a NATO tagjává.

A magyar-magyar kapcsolatokat felértékelő Magyar Állandó Értekezlet - miként az előzményként felfogható "magyar-magyar csúcs" - nem tudja helyettesíteni az alapszerződések teremtette intézményi perspektívát. Főként azért nem, mert míg az előbbi mindössze a "belső" magyar megoldásokra figyel, a más országokban élő magyarok ügyét is lényegében belpolitikai problémaként kezeli, addig az alapszerződések, igyekezvén meghaladni a provinciális kereteket, az integráció szellemében fogalmazzák újra a szomszédsági viszonyokat.

A jelenlegi magyar kormány - a magyar-magyar egyeztetést helyezvén ismét a középpontba - mondanivaló nélkül maradt abban a nélkülözhetetlen párbeszédben, amelyet a szomszéd államokkal óhatatlanul folytatni kell. Ennek tragikus következményeivel akkor kényszerülünk igazán szembesülni, amikor a Fidesz által megfogalmazott célokhoz kísértetiesen hasonlókkal áll majd elő egy következő, szomszéd-országbeli kormányzati nacionalista garnitúra.

Az SZDSZ szerint a magyar kisebbségekkel kapcsolatos politika kiindulópontjai

- a már megkötött alapszerződések és

- az általuk teremtett eurokonform kétoldalú viszonyrendszer.

Ugyanakkor programszerűen bővíteni kell ezeket a szerződéseket, akár (a) többoldalúvá, akár pedig olyan új megállapodás-formációk irányába, amelyek (b) a régiók eurokonform együttműködését bővítenék, illetve önállóbbá tennék e régiókat a központi kormányzatoktól. Az eljövendő időszak igazi politikai kihívása, miként lehet majd olyan új megállapodásokkal kiteljesíteni az alapszerződések által megszabott folyamatot, amelyben a régiók tényleges - és súlyuknak megfelelő - előnyöket kapnak, illetve az uniós csatlakozás feltételeit közösen teremthetik majd meg a szerződő felek (például a környezetvédelem területén).

36.2 Beválthatatlan ígéretek (Státusztörvény)

A konzervatív-jobboldali kormány képtelen régiókban gondolkodni és ennek megfelelően lehetetlen számára az, hogy az integrációban tényleges, illetve az emberi jogokkal összeegyeztethető helyet találjon a kisebbségeknek. A legbeszédesebb példa erre a státusztörvény, amely nem az unió biztosította lokális előnyökből indul ki, hanem annak globális hátrányait nagyítja fel - nemzeti kihívásként, illetve a központosítás igazolásaként.

A Fidesz-kormány egyetlen hipertörvénybe próbálja begyömöszölni azokat a szándékokat, amelyekkel egyrészt megoldásokat imitálhat a magyar kisebbségeknek tett, és természetesen sorozatosan elmaradt választási ígéretei nyomán; másrészt megpróbálja áthidalni saját célkitűzései és az uniós elvárások között - kisebbségpolitikai és szomszédságpolitikai szempontból egyaránt - felmerülő ellentéteket. A törvény öt olyan buktatót tartalmaz, amelyek eleve kilátástalanná teszik a pozitív következményeket.

- A törvény reménytelen módon maga igyekszik meghatározni, hogy ki a magyar.

- A törvény a benne foglalt nagyvonalú finanszírozással a szociológia törvényeivel összhangban kiszámíthatóan maga után vonja a pártszempontok alapján érvényesülő korruptív szelekciót. Ezáltal a törvény felmenti az adott szomszédos országot azon saját kötelezettségei alól, amelyekkel a kisebbségi közösségeknek, illetve intézményeiknek tartozik.

- A törvény a magyar állampolgárokkal majdnem azonos jogosítványokat biztosítva a kisebbségeknek, áttelepülésére csábítja e közösségek tagjait.

- A törvény által magyarnak minősülő személyeknek biztosított jogosultságok a magyar állampolgárokban felszabadítják a xenofóbia modern válfaját, a jóléti sovinizmust.

- A jelenlegi kormányzat a Magyar Állandó Értekezlet (MÁÉRT) révén próbálja ma legitimálni kisebbségpolitikai lépéseit. A MÁÉRT bizottságai - jellemző módon - mindössze ötletekkel láthatják el a különböző minisztériumokat, amelyek aztán a maguk szempontjai szerint válogatnak közöttük, elsősorban kormányzati-pártpolitikai érdekeiket tartva szem előtt.

Az SZDSZ már korábbi kormányzati tevékenysége során is azt hangsúlyozta:

- a döntések meghozatalánál mindenképpen az adott kisebbségi szervezetek véleménye élvez prioritást;

- figyelembe kell venni az összmagyar érdekeket;

- kizárólag a gyakorlati célszerűség igazolhat mindennemű intézkedést, nem pedig a pillanatnyi politikai hasznosság. E szempontokat továbbra is prioritásként kell kezelni.

36.3 Megvalósítható célok, tisztességes eszközök

Az 1998-as választásokat követő időszak belpolitikai gyakorlata messzemenően negatív irányba befolyásolta a kisebbségekkel szemben követett politikai eszköztárat is. Többnyire minden olyan intézkedést, amely az 1994-1998-as időszakban született, a Fidesz-kormány leállított vagy előnytelenül módosított. Például a határon túli iskolák teljes körű bekapcsolását az internet-hálózatba a Fidesz-kormány leállította. Ezzel nyilvánvalóan megszűnt - de legalábbis lefékeződött - az a program is, amely a kisebbségi területek euroatlanti integrációjának egyik legfontosabb előfeltétele lett volna.

A státusztörvénnyel kapcsolatos ábrándok viszont - a felkínált kvázi-magyar állampolgársággal együtt - mindössze arra elégségesek, hogy újabb csábító lehetőségekkel kápráztassák el a határainkon túl élő magyar identitású embereket. Az SZDSZ által kínált liberális alternatíva ezzel szemben olyan garanciákban gondolkodik, mely egyszerre felel meg a Magyarország részéről joggal elvárt kötelezettségek szellemének, illetve annak a kívánalomnak, hogy mindenki a szülőföldjén, szülőhelyén találja meg saját boldogulását. Ugyanakkor ne mentse fel az adott - jugoszláv, szlovák, ukrán, román - kormányzatokat financiális kötelezettségeik alól. Ehhez olyan programok kialakítására

van szükség, melyeknek elindítására komoly kísérletek történtek az 1994-1998-as időszakban, és amelyeknek folytatása vitális érdeke mind a kisebbségi közösségeknek, mind pedig Magyarországnak. Az előbbiek számára a megmaradást garantálná, az anyaország pedig gazdaságilag is sokkal előnyösebb formában tehetne eleget kötelezettségeinek. Egy erőteljesen fejlődő, képzett értelmiséggel, öntudatos elittel rendelkező közösség ugyanis nyilvánvalóan sokkal inkább partner a nemzeti célok megvalósításában.

36.4 A magyar nemzeti identitás megvédése a Kárpát-medencében

A határon túl élő magyarokat segítenünk kell abban, ha akarják, akkor szülőföldjükön, más ország állampolgáraként megőrizhessék magyarságukat, és állampolgári kötelezettségük maradéktalan teljesítése mellett szorosabbá fűzhessék kapcsolatukat Magyarországgal. Ha úgy döntenek, hogy Magyarországra költöznek, akkor a letelepedésüket gátló önkényt, bürokratikus gáncsoskodást meg kell szüntetni az európai fejlett országokban érvényesülő ügyintézés kell, hogy őket is megillesse.

A nemzeti identitás megőrzésének célja akkor valósulhat meg, ha annak az államnak a nyelve és kultúrája mellett, amelyben születtek, élnek, ismerik, beszélik és terjesztik anyanyelvüket, a magyar nyelvet, a magyar kultúrát. Ezért segíteni kell, hogy a határon túl működő, a gyermekeknek magyar nyelvű felkészítést biztosító óvodák, iskolák és kollégiumok, illetőleg az iskolába járó tanulók hozzájussanak azokhoz a magyar nyelvű tankönyvekhez, segédkönyvekhez, oktatási segédeszközökhöz, amelyek megkönnyítik a magyar kultúra megismerését.

E célok megvalósítása érdekében:

- Normatív alapú tankönyv- és taneszköz-támogatást kell biztosítani minden olyan óvodának, iskolának és kollégiumnak, amely magyar nyelven készíti fel a beiratkozott gyermekeket, tanulókat. A támogatás számítási alapja a magyar nyelven folyó óvodai nevelésbe, illetve a magyar nyelvű iskolai nevelésbe és oktatásba, kollégiumi nevelésbe felvett gyermekek, illetve tanulók létszáma.

- Meg kell oldani az érintett óvodák, iskolák és kollégiumok csatlakoztatását a Magyar Köztársaság területén működő közoktatási információs rendszerhez, az Írisz-Sulinet internet szolgáltatáshoz. Ehhez biztosítani kell az alapvető számítástechnikai eszközöket, a szolgáltatásba történő bekötést, és a szolgáltatás igénybevétele díjának a kifizetését. Első lépésként 100-150 oktatási és kulturális intézményt kell bevonni a programba.

Segítséget kell nyújtani ahhoz, hogy a határon túl működő magyar nyelvű nevelést és oktatást biztosító óvodákban, iskolákban és kollégiumokban foglalkoztatott és a magyar nyelvű nevelő és oktató munkában közreműködő pedagógusok elmélyíthessék anyanyelvi ismereteiket, a magyar nyelvű neveléshez és oktatáshoz szükséges tudásukat. E célok megvalósítása érdekében:

- Biztosítani kell, hogy a határon túl működő közoktatási intézményekben magyar nyelvű oktató munkát végző pedagógusok a magyar közoktatásban oktatókat megillető minőségi bérpótlékban részesüljenek.

- Normatív módon számított hozzájárulással kell támogatni minden, a magyar nyelvű nevelésben és oktatásban közreműködő pedagógust abból a célból, hogy magyar nyelvű szakirodalmat tudjon vásárolni.

- Meg kell teremteni annak feltételeit, hogy a magyar nyelvű nevelő és oktató munkában résztvevő pedagógusok hétévenként legalább egy alkalommal költségtérítéses formában továbbképzésben vehessenek részt. A továbbképzés költségeit a Magyar Köztársaság fedezi.

- Féláron, kétéves részletfizetéssel történő kedvezményes számítógép-vásárlás feltételeinek megteremtésével segítséget kell nyújtani ahhoz, hogy az érintett oktatók hozzájuthassanak a munkájukhoz szükséges információkhoz és segíthessék a magyar nyelvű oktatásban résztvevő tanulók informatikai ismereteinek bővítését.

- Lehetőséget kell biztosítani arra, hogy az érdekelt oktatók a diákokhoz hasonló utazási kedvezményekkel rendelkezhessenek, és kedvezményesen látogathassák a Magyar Köztársaság területén működő könyvtárakat és múzeumokat.

Segítséget kell nyújtani azoknak a tanulóknak, hallgatóknak, akik a határon túl akár a közoktatásban, akár a felsőoktatásban magyar nyelven folyó oktatásban vesznek részt. E célok megvalósítása érdekében:

- Lehetővé kell tenni, hogy a tanulók, hallgatók diákigazolványt kapjanak, és azzal igénybe vehessék mindazokat a magyarországi szolgáltatásokat, amelyek megilletik a Magyar Köztársaság területén tanulmányokat folytató tanulókat, diákokat.

- A felsőoktatási tanulmányokat folytató hallgatók részére lehetőséget kell biztosítani arra, hogy részképzés - egy-kettő félév - keretében a hazai felsőoktatási intézményekben elmélyíthessék szakmai tudásukat.

- Meg kell teremteni annak lehetőségét, hogy a magyar hallgatókkal azonos feltételek mellett bekapcsolódhassanak a doktorandus képzésbe.

- Féláron, kétéves részletfizetéssel történő kedvezményes számítógép-vásárlás feltételeinek megteremtésével segítséget kell nyújtani ahhoz, hogy az érintett hallgatók hozzájuthassanak a munkájukhoz szükséges információkhoz és segíthessék a magyar nyelvű oktatásban résztvevő tanulók informatikai ismereteinek bővítését.

Érdekeltté kell tenni a határon túl működő könyvtárakat abban, hogy növeljék a magyar nyelvű dokumentumaik számát. E cél érdekében

- normatív módon számított hozzájárulással kell támogatni minden olyan határon túli könyvtárat, amely magyar nyelvű dokumentumok őrzésére, kölcsönzésére vállalkozik. A normatív hozzájárulásnak a könyvtár e célra fordított kiadásainak kiegészítését kell szolgálnia.

Ösztönözni szükséges a határon túli magyar nyelvű folyóirat- és könyvkiadást, illetőleg a magyar nyelvű előadó-művészet fejlődését. E célból

- bővíteni kell a pályázati rendszert, amely nyilvános pályázat útján nyújt segítséget a felsorolt feladatok megvalósításához.

Segíteni kell a határon túli magyar nyelvű helyi televíziózás, rádiózás létrehozását, illetve a meglévő adók működését. E célból normatív módon számított hozzájárulással kell támogatni a már működő magyar nyelvű helyi televíziókat, illetőleg rádiókat,

Nyilvános pályázat útján kell segítséget nyújtani új helyi szintű magyar nyelvű televíziók, illetve rádiók indításához.

Meg kell oldani, hogy a határon túl működő magyar nyelvű oktatási, kulturális és művészeti intézmények bekapcsolódhassanak azokba a nyilvános pályázatokba, amelyeket a Magyar Köztársaság területén működő hasonló intézmények részére írnak ki a közigazgatás központi szervei.

36.5 Kisebbségpolitika és gazdaság

Az áttelepülés megfosztja elitjétől a kisebbséget. Számszerűségéből fakadó társadalmi súlyát gyengíti, nagyobb anyagi ráfordítást tesz szükségessé az anyaország, Magyarország részéről. A kisebbségi problematika "üzletivé tétele" egyedülálló lehetőség e kedvezőtlen jelenségek ellensúlyozására; egyben kiemeli a kizárólag nemzeti szólamok hangoztatóinak kétszínűségét. A cél olyan - a tényleges gazdasági lehetőségek révén - megvalósítható kisebbségi lét megteremtése, illetve támogatása, amely egyszerre ruházná fel szubjektív és objektív vonzerővel az adott országok magyarjait. Ekként egyszerre csökkentené a velük szemben érzett xenofób ellenszenvet, ugyanakkor

olyan gazdasági-politikai tényezővé tenné őket, aminek révén szükségképpen nélkülözhetetlen szerepet vállalhatnának az adott ország uniós kötödéseiben, illetve majdani csatlakozásában. Ez a kisebbségi magyarnak éppoly jó lenne, mint Magyarországnak; és kifizetődő lenne az adott szomszédos országnak is.

36.6 A nemzeti integráció gazdasági feltételei

A szomszédos országokba menő magyar tőkekivitel két fő piaca Románia és Szlovákia. A két piac ugyanakkor eltér egymástól a verseny intenzitását tekintve.

- Romániában a piac lényegesen telítetlenebb, a piaci szereplők számára jelentős növekedési tartalékok találhatók.

- Szlovákiában a multinacionális vállalatok jelenléte erősebb és ebből adódóan a verseny is kiélezettebben alakul.

A magyar kisvállalatoknak a szomszédos kis országokban történő terjeszkedését elősegítette a földrajzi és nyelvi közelség. A vegyes vállalatok jelentős része a családi, illetve a rokoni kapcsolatok kihasználására épült. Ugyanakkor a családi vállalkozásokat gátolhatták a helyi, nacionalista jellegű megnyilvánulások. Ezek kiküszöbölése érdekében a vállalatok a háromlábon állás módszerét alkalmazhatták, vagyis bevontak a vállalkozásba helyi befektetőket. A kisvállalkozások gyakran csupán a kétoldalú kereskedelem megkönnyítésére születtek, adó- és vámkedvezmények megszerzése érdekében.

A befektetések olyan gazdasági környezetben történnek, amelyekben a külföldi működő tőke súlya összességében alacsony. A viszonylag telítetlenebb piacok, a kisebb verseny, az állami vállalatok nagyobb részesedése magasabb kockázatot okoz, de nagyobb profitot is eredményez. Az utóbbi években a kis magyar vállalkozások alapítása lelassult, de a nagyobb befektetők, elsősorban a multinacionális cégek jelenléte erősödött.

A magyarországi töke befektetési motivációját számos tényező erősíti. Ezek között az elsődleges a piaci terjeszkedés, a vállalat értékének növelése. Ez egyes esetekben oda fejlődhet, hogy a vállalat regionális pozíció megszerzésére törekszik. Nyugat felé a nagyobb verseny miatt nem tud növekedni, ezért marad a kockázatosabb, de nagyobb nyereséget biztosító keleti piac.

A befektetések további motivációja volt, hogy elősegítse a kereskedelmi kapcsolatok bővülését, vagyis az új vállalkozásokon keresztül a magyar export növekedését. A szomszédos országokba irányuló magyar kivitel bővülése igazolni látszik ezt a szándékot.

Az Európai Unióhoz való csatlakozás a magyar tőkeexport nemzetközi vonásait erősítheti. Radikális fordulat a tőkekivitelben nem várható, de jó esetben folytatódhat a növekedés. Románia komoly növekedési potenciállal rendelkezik, ha sikerül kilábalnia a recesszióból, de Szlovákiában is a politikai változások eredményeként új lehetőségek adódhatnak. Kérdés, hogy megvalósulnak-e a horvát piachoz fűződő vállalat-felvásárlási, befektetési remények. Nagy lehetőségek rejlenek Szerbiában és különösen a Vajdaságban. A magyar vállalkozói töke számára fontos, hogy a Magyarországon már bent levő multinacionális vállalatok nagyobb számban forduljanak a környező piacok felé. Ezek beszállítóiként könnyebb lehet a külföldi piacokon a megjelenés.

36.7 A régiók gazdasága

A határment térségek közti kapcsolatok jelentősége az utóbbi években örvendetesen felértékelődött. A régiók közötti együttműködés, mint a Győr - Pozsony - Bécs, Miskolc - Kassa, a Dél-Alföld - Arad-Bihar megyék, Nógrád megye - Ipolyság - Losonci-régió és más regionális egységek közötti fejlesztések megindulása komoly mértékben hozzájárulhat a fejlettségi szintkülönbségek kiegyenlítődéséhez, a régiók növekedésének dinamizálásához, a határon túli magyar nemzetiségeknek az anyaországi gazdaságba való bekapcsolódásához. Ez különösen fontos akkor, amikor a magyar gazdaság és a szomszédos országok közötti kapcsolatokban az egyenlőtlen fejlődés és nem a konvergencia uralkodik. A régiók közötti együttműködés fejlődése, a magyar nemzetiségek

egzisztenciális esélyei nagymértékben függnek attól, hogy az egyenlőtelen fejlődés irányzata erősödik, vagy az elmaradó régiók képesek lesznek felzárkózni a sikeresebb gazdasághoz. Ha ez a tendencia nem valósul meg, az rossz a reformorientáltabb, piacosodottabb régiók számára is, hiszen kevésbé tudják növekedésüket a térség erőforrásaira és piacaira támaszkodva dinamizálni, valamint versenyelőnyüket sem tudják teljesen kihasználni. Regionális szinten tehát kölcsönös érdekeltségről van szó, amit különösen erősít az Európai Unióhoz való csatlakozás folyamata, amelynél nem közömbös, hogy a most kialakuló régiók egyszerre és együttesen válnak tagokká, vagy leereszkedik közéjük a schengeni határ.

A régiók közti együttműködés előmozdítására nyújtott kormányzati támogatásban eddig inkább a politikai szándékok és deklarációk érvényesültek és kevés történt a tényleges kooperáció fejlesztésében.

36.8 Politikamentes gazdasági támogatást

Magyarország olyan gazdaságokkal van körülvéve, ahol a piacgazdaságra történő átmenetben lényegesen kevesebb előrehaladás történt, a gazdaságok nem növekednek, hanem még mindig hanyatlanak, illetve a szerkezeti reformok terén tapasztalható lényeges lemaradásuk. Azonban ezek nem örök időre fennálló adottságok, a környező országoknak megvan a lehetőségük arra, hogy felzárkózzanak.

A határon túli magyar nemzetiségek gazdasági vállalkozásainak támogatása az anyaországból nagyon ingoványos terület, számos buktatóval jár. Itt sem lehet politikai szándékoktól vezérelve túllépni a környező országokban uralkodó üzleti feltételeken. A támogatásokban a politikamentesség érvényesítése alapvető szempont kellene, hogy legyen. Utóbbi időben ezen a téren azonban határozott hátralépés történt. A kormánypárt az alapítványi formákat megkerülve kiváltképpen politikai szempontok alapján támogat hozzá közelálló politikai és üzleti köröket, olyanokat, amelyek inkább a határon túli magyarság megosztásában tevékenykednek. Mindenfajta támogatásnak és pályáztatásnak azonban pontosan ennek ellenkezőjét kell szolgálnia, a határmenti térségek fellendítését és a határon túli magyarlakta vidékek gazdasági integrációjának elősegítését. A regionális gazdasági kapcsolatok nemzetközi jellege mellett a nemzeti vonásokat kellene erősíteni, ami azt jelenti, hogy a magyarországi kis- és középvállalkozásokat képessé kell tenni a gazdasági terjeszkedésre. Ehhez szükség az ilyen célra felhasználható

- pénzügyi források növelése,

- koncentrációja,

- a piaci és jogi ismeretek terjesztése,

- garanciavállalás,

- egyértelműbb kormányzati jelzések és szerepvállalás.

Ugyanakkor elő kell segíteni a határon túli térségekben a közös vállalkozások iránti fogadókészség javulását.

37. Magyarországon élő nemzeti kisebbségek

37.1 A jelenlegi helyzet

Az 1993/LXXVII-es nemzeti és etnikai kisebbségekről szóló törvény az önkéntes identitásválasztás elvén alapulva, egyéni és kollektív jogokat nyújtott tizenhárom kisebbségnek. A törvény betűje szerint Magyarország az európai normákhoz képest is széles jogokat biztosít kisebbségeinek.

A törvény megteremtette az érdekérvényesítés, a kulturális autonómia kiszélesítésének eszközeként a kisebbségi önkormányzatok rendszerét. A törvény életbe lépése óta eltelt időszak számos problémát vetett fel.

37.2 Zavarok

A zavarok egyik forrása elméleti jellegű. Tisztázatlan a terminológiában, hogy mit jelentenek a következő kifejezések: nemzeti kisebbség, az etnikai kisebbség, asszimiláció, szegregáció, integráció, akkulturáció.

A zavarok másik forrása jogi. Tisztázatlan a kisebbségi önkormányzati képviselők jogállása, nincsenek biztosítva anyagi függetlenségük alapjai.

37.3 Feladatok

Tisztázni kell a kisebbségi önkormányzati választások jogi hátterét

A népszámlálási kérdőív etnikai-nemzeti önbesorolásra vonatkozó kérdése esetében a kettős identitást is el kell fogadni érvényes válaszként.

Megoldandó a nemzeti kisebbségek parlamenti képviseletének régóta megoldatlan problémája. A megoldás során ügyelni kell a

- "kettős képviselet" kiküszöbölésére és arra, hogy a kisebbségi képviselőnek "rendes" parlamenti képviselőnél nem legyen hátrányosabb jogállása.

- ki kell dolgozni a mandátum elnyerésének eljárását.